

MEDENİYET VE TOPLUM DERGİSİ (METDER)
Journal of Civilization and Society (JCISO)

Cilt/Volume: 3, Sayı / Issue: 2 (Aralık / December 2019))

Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi / Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
On Behalf of Necmettin Erbakan University The Faculty of Social Sciences and
Humanities
Prof. Dr. Caner ARABACI

Editör / Editor

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mehmet BİREKUL

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Dr. Fatih KALECİ

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Caner ARABACI

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mehmet BİREKUL

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Yakup KAYA

Dr. Fatih KALECİ

Arş. Gör. / Res. Assist. Ruhi Can ALKIN

Yayın Türü / Publication Type

Yerel Süreli Yayın / National Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır/ Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Aralık / December 2019

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dere Aşıklar Mahallesi, Demeç Sokak, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri
Bilimler Fakültesi Dekanlığı Köyçeğiz Yerleşkesi, No: 42, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 14

Web: <http://dergipark.org.tr/metder>

E-posta / E-mail: medeniyetvetoplum@erbakan.edu.tr

ISSN: 2587-0092 e-ISSN: 2602-2419

Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER), yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir / The Journal of Civilization and Society (JCISO) an international peer reviewed bi-annual journal

DergiPark
AKADEMİK



DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abderrahim ALAMI (University of Abdelmalik Es saadi)
Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Ahmet Nuri YURDUSEV (Middle East Technical University)
Prof. Dr. Alan WILLIAMS (University of Manchester)
Prof. Dr. Armando SALVATORE (University of Mc Gill)
Prof. Dr. Bilal KUŐPINAR (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs University)
Prof. Dr. Han-Durdy GURBANOW (Academy of Sciences of Turkmenistan)
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Lynda CLARKE (Concordia University)
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Munir DRKIC' (University of Sarajevo)
Prof. Dr. Mustafa Abu SWAY (Al-Quds University)
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Social Sciences University of Ankara)
Prof. Dr. Osman BAKAR (International Islamic University Malaysia)
Prof. Dr. Recep ŐENTÜRK (İbn Haldun University)
Prof. Dr. Yasushi TONAGA (University of Kyoto)
Prof. Dr. Yusuf WAGHID (Stellenbosh University)
Assoc. Prof. Dr. Elnure AZIZOVA (Baku Khazar University)

Sayı Hakemleri / Reviewers of The Issue

- Prof. Dr. Ayőe Dudu KUŐÇU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ŐAHBAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Arslan ŐENDOĐDU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent Dilmaç (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Erhan TECİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat TEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim KUNT (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Müőerref YARDIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin BULDUKLU (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Tanık TÜRKMENÖĐLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Enes BAL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hanifi ARSLAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKKUŐ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nuri Paşa ÖZER (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Resul ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŐDELEN (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman UZKUÇ (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Abdullah MERT (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Gelenekselden Moderniteye Çin'in Aile Yapısındaki Değişimler ve Toplum Üzerindeki Etkileri From Traditional To Modern Chinese Family Structure's Changes And Their Influences On Chinese Society.....135

Huerxida ABUDUREYIMU, Liping HU

Örgütlerin Geleceğine Bir Önerme Olarak Kaos Teorisi ve Kaos Olgusunu Anlamak Understanding Chaos Theory and Chaos Phenomenon as a Thesis to Future of the Organizations.....145

Mustafa Atilla ARICIOĞLU, Hüseyin Çağatay KARABIYIK

Edebiyatımızda "Ara Nesil" "Ara Nesil" In Our Literature.....157

Abdullah HARMANCI

Okul Kültürü Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması Turkish Adaptation Of School Culture Scale.....167

Fatih YILMAZ

Predictive Power of Mathematics Teacher Candidates' Learning Styles to Their Teaching Style Preferences

Matematik Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stillерinin Öğretim Stilleri Tercihlerini Yordama Gücü.....180

Fatih KALECİ

Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi (SEDEP) ile İlgili Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Selcuklu Evaluation of The Teachers Opinions on Values Education (SEDEP).....193

Nuran KOYUNCU, Şakir UÇAR

Gazete Haberlerinde Manipülasyon 28 Şubat Örneği Manipulation in Newspaper The Case of February 28.....213

Nuri Paşa ÖZER

Rekabet ve İş birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği Turkey and Iran Relationships in the Equation of Competition and Cooperation: The Example of Syrian Crisis.....237

Yusuf SAYIN, İsmail Yasin KILINCARSLAN

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Köylüler.....258

Emrah BAŞARAN

Asya Pasifik'in Uluslararası Öğrencileri: Gök Kubbenin Altında Söylenmedik Şeyler de Var.....264

Ruhi Can ALKIN

Deolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997.....267

Semih SÖĞÜT

ÇEVİRİ / TRANSLATIONS

Fars Edebiyatında Bahâriyye.....271

Çetin KASKA

Gelenekselden Moderniteye Çin'in Aile Yapısındaki Değişimler ve Toplum Üzerindeki Etkileri

Huexida ABUDUREYIMU 

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD., Konya, Türkiye,
hurxida88@gmail.com

Liping HU 

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD., Ankara, Türkiye,
lipinghu87@gmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi <i>Geliş:</i> 28.07.2019 <i>Kabul:</i> 04.11.2019 <i>Yayın:</i> 31.12.2019</p> <p>Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Modernite, Çin, Aile Yapısı, Değişimler, Etkiler.</p>	<p>Bir yaşam tarzı olan kültür ve ona ilişkin değerlerin ilk ve en somut görüldüğü kurum ailedir. Aile, toplumun hücreyi ve en küçük sosyal birimidir. Aile yapısı aile çalışmalarındaki önemli kavramlardan biridir, o aile işlevi ve aile istikrarını sürdürmenin önemli mekanizması olup, aile üyelerinin kompozisyon ve üyeler arası etkileşim modunun istikrarlılık durumunu gösterir, aile yapısı genelde zamanla değişir. Gelenekselden moderniteye doğru Çin'in aile yapısında yeni değişimler ortaya çıkmakta olup, Günümüzde Çin'in aileleri küçülmeye küçükleşmeye yönelmektedir. Üç veya dört kişiden (anne, baba ve bir ya da iki çocuk) oluşan çekirdek aile günümüz Çin aile modelinin değişim trendidir. Çin'deki mevcut aile üyelerinin ortalama sayısı 3.1'dir. Çin'in modernleşme ve kentleşme sürecinde, boş yuva ailesi, kuşaklararası köke bağlı aile, göçmen ailesi, tek aile, yeniden organize edilen aile, tek ebeveynli aile ve dink ailesi gibi birçok yeni aile yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortaya çıkan aile yapıları bir yandan Çin toplumunu olumlu etkilemekteyken, öte yandan, Çin'in aile yapısındaki bu yeni değişiklikler toplumda ve ailede yeni kriz türleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, aile yapısının çekirdekleşmesi, yaşlıların genç ailelere destek işlevini zorlaştırmakta, ailenin istikrarını tehdit etmekte ve boşanma oranını artırmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan yaşlıların aileye destek işlevine meydan okumakta, geri bırakılan çocuklar iyi bir aile yaşam ortamına sahip olamamakta (ebeveynlerin eşliği ve eğitim desteği eksikliği vb), yeniden kurulmuş ailede yaşayan çocukların eğitim sorunları, sağlık sorunları ve boş yuva ailelerinde yaşayan yaşlı ebeveynlerin bakım sorunu gibi problemler artmaktadır.</p>

From Traditional To Modern Chinese Family Structure's Changes And Their Influences On Chinese Society

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History <i>Received:</i> 28.07.2019 <i>Accepted:</i> 04.11.2019 <i>Published:</i> 31.12.2019</p> <p>Keywords: Traditional, Modern, China, Family Structure, Change, Influences.</p>	<p>Family is the institution that is deemed to be the strong foundation of life, culture and its values. Family is a very important concept and category in sociological research. As the most basic building block of society, family is the cell of society, an economic and social union of parent-child and the blood relatives of the parties (according to the form of family). Family structure is an important concept in family studies; it is an important mechanism for maintaining family functioning and family stability, reflecting the composition of family members and steady state of interaction mode between family members. In general, family structure changes over time and recently with the development of Chinese society, the family structure has changed. From traditional to modern China, family structure tends to be core and miniaturised. Three or four people (mother, father and one or two children) making up the nuclear family is the trend of change in contemporary Chinese family patterns. Current family members's average number is 3.1 people. In the process of modernization and urbanization in China, several new family structures such as empty nest family, intergenerational family, mobile family, single family, reorganized family, single parent family and dink family are emerging. While these recently emerged family structures are positively affecting Chinese society, on the other hand, these new changes in family structures bring about new challenges to the Chinese society and the family.</p>

GİRİŞ

Bir yaşam tarzı olan kültür ve ona ilişkin değerlerin ilk ve en somut görüldüğü alan kuşkusuz aile kurumudur. Aile, anne-baba-çocuklar ve bireylerin kan akrabalarından oluşmuş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur. Aile toplumsal kurumlar içinde yaşamsal niteliği gereğiyle birinci sırayı almaktadır. Sosyolojik araştırmada aile çok önemli bir kavram ve kategoriye sahip olup, aile ile ilgili yapılmış çok çeşitli tanımlardaki her açıklama onu değişik bir kategori içine yerleştirmiş durumdadır. Esas itibarıyla bu tanımlardan her biri, aileyi sosyal bir grup, birlik, örgüt, topluluk, kurum ve hatta sosyal bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu farklı yaklaşımlar ailenin toplum için ne denli evrensel ve temel bir unsur olduğunun bir göstergesidir (Gökçe, 2013:187). Gökçe'ye (1976: 48) göre, aile, "Ana-baba- çocuk ve tarafların kan akrabalarından oluşan (aile biçiminin gereğine göre) ekonomik ve toplumsal bir birliktir." Çin sosyolojisinde bir yaşam tarzı olarak toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile, genelde toplumun hücresi olarak kabul edilmektedir. O, evlilik ilişkisinden akrabalık bağı ilişkisi ya da evlat edinme ilişkisine kadar meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir yaşam organizasyonunu gösterir (Sun, 2004: 14).

Ailenin oluşumu ve varlığını sürdürmesi, toplumsal değerlerin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Ailenin görevlerinden biri insan türünü üretmek ve devam ettirmektir. Bu nedenle, aile toplumun en samimi toplumsal grubu ve en temel sosyal bileşen birimidir. Aile yapısının incelenmesiyle ailenin şekil ve hane büyüklüğü, üyelerinin yaşam tercihi ve ailedeki çeşitli kuşaklararası ilişkiler açıklanabilir. Aile yapısı genellikle zamanla değişir. Bu değişime toplumsal yapıyı ve diğer kurumları da etkiler.

Çin'in Geleneksel Aile Yapısı

Aile yapısı, sosyal yapıların önemli bir parçasıdır. Aile yapısı, ailenin tipini ifade etmekte olup, bu tür çalışmalarda temel olarak aile nesiller arası değişim, medeni hal ve akrabalık bağı gibi faktörlere göre sınıflandırılmaktadır. Genelde, aile yapısı, aile nüfusu, aile büyüklüğü, aile üyelerinin aile içindeki statüsü ve rolü, günlük etkileşimde aile üyeleri tarafından oluşturulan istikrarlı ilişki modeli gibi temel özelliklere sahiptir.

Genellikle, Çin'deki geleneksel aile yapısı temel olarak aşağıdaki beş türden oluşmaktadır:

(1) Birleşik aile, bu ortak aile veya geniş aile olarak da adlandırılır. Geniş aile, ebeveynlerin ortak kanbağı olan iki veya daha fazla evli çiftler ve onların çocuklarıyla beraber yaşamasından, ya da evli kardeşlerin birçok çekirdek ailesinden oluşan aile modeli. Bu tür ailede aile üyeleri evli oğullar, onların eşleri ve çocukları, bazı birleşik ailede akrabaları da dahil eder. Bu en kalabalık aile tipidir.

(2) Köke bağlı aile aynı zamanda ana aile olarak adlandırılır. Aile üyelerinin hepsi aynı çatı altında yaşayan çiftler, ebeveynler, çocuklar ve hatta dördüncü neslin katılmasıyla kurulmuş olan ailelerdir.

(3) Çekirdek aile, tek çift ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ailedir. Ayrıca tek ebeveynli aileler ve boş yuva ailelerini de içermektedir.

(4) Tek bireyli aile, bu tür aileler, evlenmemiş veya dul, boşandıktan sonra yalnız yaşayan insanları temsil etmektedir.

(5) Yukarıdakilere ait olmayan diğer aile türleri. (Hu, 2004: 29)

18. yüzyılın orta ve geç dönemlerinde Çin aile yapısını incelemiş bazı araştırmacıların çalışma sonuçları 18. yüzyılın orta ve geç döneminde Çin toplumunda küçük ailelerin daha yaygın olduğunu göstermekte olup, bu dönemlerde çekirdek ailelerin oranı Çin'deki ailelerin %50'den fazlasını, köke bağlı aileler yaklaşık %30'unu, birleşik aile ise %10'dan az bir kısmını almaktadır (Wang, 2000: 169-170). Başka bir ifadeyle, 18. yüzyıldan beri Çin aile yapısının temeli çekirdek aileye dayanmaktadır. Geleneksel toplumda aile mülkünü korumak için genellikle evlenmiş çocukların ev ayırmasına izin vermezler. Bu nedenle geleneksel toplumda birleşik aile (veya geniş aile) belirli bir oranı almıştır. Bununla birlikte, birleşik aile temel olarak üst sınıftaki nispeten zengin ailelerde yoğunudur. Ancak ebeveynler öldükten sonra kardeşlerin evlerini ayırmaları kaçınılmazdır. Orta ve alt sınıflarda ise çekirdek aile ve köke bağlı aile yüksek orandadır.

Çin'in geleneksel aile yapısında, erkek üstünlüğü ve ataerkil nitelikli aile yapısı öndedir. Geleneksel aile yapısında ebeveyn-çocuk ilişkisine odaklanılırken, karı koca ilişkisi önemsizdir. Bununla birlikte, geleneksel toplumda, miras edinme konusunda, genellikle oğullar eşit miras haklarından yararlanmaktadır. Kızlar miras hakkına sahip değil sadece çeyiz elde etme hakkına sahiptirler. Başka bir deyişle, evlenmiş kızlar ebeveynleri öldükten sonra erkek kardeşleriyle beraber miras alamazlardı. Bundan başka, geleneksel ailelerde, ebeveynler çok yüksek yetkiye sahiptirler. Çocukların evlilik seçiminde genellikle gençlerin kendine özgür seçme hakkı yok sayılmaktadır ve evliliklerine ebeveynleri karar vermektedir. Onlar ne zaman ve kiminle evleneceklerine kendileri karar veremezlerdi. Ayrıca, geleneksel aile çeşitli sosyal fonksiyonları beraberinde yürütmüş olup o gereken ekonomi, beslenme, eğitim, destek vb. gibi çeşitli konularda kendini sorumlu tuttuğu için Çin geleneksel aileleri günlük hayattaki birçok problemi çözebilmiş konumundaydı.

Çin'in Çağdaş Aile Yapısındaki Değişimler

Günümüzde Çin reform ve açılım politikasının uygulanmasıyla bir yandan, gelişmekte olan sosyal ekonomisiyle sanayileşme ve kentleşme sürecini yaşamaktadır. Bununla birlikte, yabancı kültürün Çin vatandaşları üzerindeki etkisi derinleştikçe insanların fikirlerini değiştirmektedir. Öte yandan, Çin'deki uygulanmakta olan sıkı planlı doğum politikası aile yapısında büyük değişiklikleri ortaya çıkarmaktadır. Aile yapısında yaşanan değişimler ailenin işlevlerini de etkilemektedir. Sonuç olarak bunlar toplum üzerinde bir dizi etkiler yaratmaktadır.

Günümüzde, Çin aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler şöyle özetlenebilir:

İlk olarak, aile küçülmeye ve çekirdekleşmeye başlamaktadır. 1980'lerden beri, Çin planlı doğum politikasının katı uygulanmasından dolayı, ailede çocuk sayısı 1960'lı ve 1970'lerdeki 3-4'ten 1'e düşürülmüştür. Ayrıca, çocukların büyüme maliyetlerindeki dramatik artış insanların çocuk isteme düşüncelerini hızla değiştirmekte ve aile boyutunu küçültmektedir. Son yıllarda Çin'deki doğurganlık oranı azalmaya devam etmektedir. 2010 yılında gerçekleşen 'Altıncı Nüfus Sayımı' verilerine göre, Çin ailesinin günümüzdeki toplam doğurganlık oranı sadece 1.18'dir (Tong-Huang, 2015: 82). Bu nüfus sayımına göre, Çin ailesinde ortalama kişi sayısı 3.10 kişidir (Deng, 2014:110). Bununla birlikte, toplumsal işlevlerin iyileştirilmesiyle, ailenin üretim, çocuklarını eğitme, yaşlılara bakma gibi birçok fonksiyonları devlet tarafından yerine getirilmektedir. Örneğin, toplumda çok sayıda anaokulu (bebek ve çocuk bakım yerleri) ve huzur evi inşa edilmektedir. Modern sanayinin toplum ve birey üzerindeki etkisi yüzünden, ailelerin bu işlevleri yerine getirmeleri zorlaşmaktadır. Dolayısıyla, aile boyutu ve yapısı gittikçe daha fazla

çekirdekleşme eğilimi göstermektedir. Bu yüzden çekirdek aile, çağdaş Çin aile yapısının ana modeli olmaktadır. Çin toplumunda "4+2+1" aileleri (iki çiftin anne babası olmak üzere dört yaşlı, bir çift ve bir çocuktan oluşan aile) gittikçe daha fazla ortaya çıkmaktadır. 2010 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Çin'de çekirdek ailenin tüm ülkedeki oranı % 60.88'dir (Wang, 2017: 33).

İkinci olarak, boş yuva ailelerinin oranı yükselmektedir. Boş yuva ailesi, çocuklar büyüdükten sonra farklı nedenlerle evden ayrılmaları ile, sadece yaşlı anne babalardan oluşan aile türünü ifade eder. Şehirlerdeki boş yuva ailesi Çin'in 1970 yılından sonra uyguladığı planlı doğum politikasının neticesidir. Şehirde doğmuş tek çocukların evden ayrılarak eğitim aldıkları, çalıştıkları, evlendikleri yerlere göçmeleri sonucu ebeveynlerin tek başlarına kalmalarıyla ortaya çıkmıştır ve gittikçe sayısı artmaktadır. Çin'de şehir ve kırsal ekonomisinin eşit olmayan gelişmesinden dolayı son zamanlarda kırsal bölgeden çok sayıda genç çift daha yüksek maaş alabilmek ve iş bulabilmek için ebeveynlerinden ayrılarak şehre veya ekonomisi gelişmiş bölgelere göç etmektedir. Bu genç çiftler evde yaşlı anne babalarını tek başlarına bıraktıkları için kırsal bölgelerde de büyük miktarda boş yuva aileleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gençlerin ve yaşlıların yaşam tarzları ve alışkanlıklarındaki farklılıklar nedeniyle, sık sık nesiller arası çatışmalar öne çıkmaktadır. Aile içi çatışmalara neden olmamak için, yaşlılar çocuklarından ayrılmayı tercih etmektedirler. Bu da boş yuva aileleri sayısının artmasının nedenlerinden biridir. Günümüzde Çin'in boş yuva aileleri daha gençleşmektedir ve boş kalma süreci daha uzamaktadır.

Üçüncü olarak, kuşaklararası köke bağlı aile oranı yüksek derecede büyüme eğilimi göstermektedir. Çin aile yapısında köke bağlı aile her zaman önemli pozisyonadadır. Köke bağlı ailenin genel oranı nispeten istikrarlıdır ve bunların arasında üç kuşaklı köke bağlı aile en yüksek orana sahiptir. Son yıllardaki nüfus sayımı sonuçlarına göre, kuşaklararası köke bağlı aile, toplam aile oranında küçük bir bölümü oluşturmasına rağmen, büyüme oranı en yüksektir. Özellikle, kırsal bölgedeki kuşaklararası köke bağlı ailelerin büyüme oranı şehirlerdekinden daha fazladır. Kuşaklararası köke bağlı ailelerinin büyümesi için iki temel sosyal neden vardır. Birinci neden, Çin'in genç göçmen nüfusunun artması Çin'in kırsal bölgelerinde çok sayıda bırakılan çocuk ve yaşlıları oluşturmuştur. Çin'in Ulusal Sağlık ve Aile Planlama Komitesi tarafından yapılan "Çin Aile Gelişim Raporu (2015)"na göre, kırsal bölgelerdeki bırakılan çocuklar bütün kırsal çocukların % 35,1'ini ve bırakılan yaşlılar kırsal yaşlıların % 23.3'ünü oluşturmaktadır. Bunlar Çin'in kırsal bölgelerindeki kuşaklar arası köke bağlı ailelerin temelini oluşturmaktadırlar. Kırsal bölgedeki işçiler kasabalara ve şehirlere göç etmede hala çok zorlanmaktadır. Bunlar yaşam baskısı yüzünden çocuklarını ebeveynlerinin bakımına bırakmak zorundadırlar. Bunun sonucu olarak, kırsal bölgede iki nesil ata ve torunlardan oluşan çok sayıda benzersiz köke bağlı aile yapısı ortaya çıkmaktadır. İkincisi, şehir içindeki kapsamlı sosyal gelişim düzeyinde farklılık olduğu için, eğitim kaynaklarındaki eşitsiz dağılım durumu ağırlaşmaktadır. Ebeveynler, çocuklarına daha iyi eğitim aldırabilmek için dedelerinin yanında bırakılmaktadırlar. Sonuç olarak, belirli sayıda sanal nesiller arası köke bağlı aile yapısı ortaya çıkmaktadır (Wang, 2006: 124). Fakat birinci sebep Çin toplumunun kuşaklar arası köke bağlı ailelerinin ortaya çıkmasının temel sebebidir.

Dördüncü olarak, yeni bir aile modeli göçmen ailesine yol açmaktadır (Cai, 2017: 5). Çin'in Ulusal İstatistik Bürosu'nun 2017 yılında yaptığı Çin'deki mobil nüfus istatistiklerine göre, Çin'in göçmen nüfusu 244 milyona ulaşmış durumdadır (Çin'in toplam nüfusu 1,39 milyar). Her 100 kişide 18'i ailesinin olduğu yerden farklı nedenlerle göç etmiş durumdadır yani her 6 kişiden biri

göçmendir¹. Kent ve kırsal bölgeler arasındaki sosyal ekonomik gelişim eşitsizliği, şehirlerin gelişimi için ihtiyaç duyulan işçi artışı, köylüleri şehirlere çekmektedir. Bu nedenlerle şehir veya kasabada göçmen ailesi yeni bir aile türü olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal bölgeden gelen göçmen işçiler için şehir yaşamı pahalı olduğundan onların sabit mekanları yoktur. Genellikle onlar iş yerine yakın yerlerden ucuz kiralık ev bulup yaşamlarına devam ederler; ancak başka yeni iş bulduklarında yapmakta oldukları işlerinden ayrılarak sık sık taşınırlar. Bu yüzden bu aile tipi "göçmen ailesi" olarak adlandırılmaktadır. Çin'in Ulusal Sağlık ve Aile Planlaması Komitesi tarafından yapılan "Çin Aile Gelişimi Raporuna (2015)" göre, göçmen ailelerinde, karı koca beraber göç hareketliliği gösterenler %81,7'dir. Çocuklarını yanında götürerek hareketlik gösterenlerin sayısı ise %84. Günümüzde çiftler beraber ya da çocuklarını yanına alarak hareketlilik gösteren göçmen ailesi Çin'in yeni ortaya çıkan ailelerinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Göçmen ailelerinin ortaya çıkmasının nedeni ise günümüzdeki nüfus kayıt sisteminde engeller ortaya çıkaran kent- kır farklılığıdır. Ayrıca bu durum sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliğin yansımasıdır. Göçmen ailesi kırsal bölgedeki göçmen nüfusunun kent- kır ikili sosyal sisteme uymak için sağladığı rasyonel bir seçimidir.

Beşinci olarak, tek ailelerin sayısı artmaktadır. Tek aile, sadece aile reisinin yalnız yaşadığı aile türüdür. 2000 yılındaki 'Beşinci Nüfus Sayımı' ve 2010 yılındaki "Altıncı Nüfus Sayımı" sonuçlarına göre, tek aile oranı %8,57 ve %13,67 olmuştur. 2000 yılından beri, Çin'de tek ailenin oranı büyük ölçüde artış göstermektedir (Tong-Huang, 2015:83). Son yıllarda, insanların kaliteli evliliğe olan talebinin artması ve kendi hayallerini gerçekleştirme hırslarının artması tek aile sayısının artmasını tetiklemektedir. Fakat, şehirlerde tek başına yaşamayı seçenler ile kırsal bölgelerde bu durumda yaşamını sürdürmeyi seçenlerin nedenleri farklıdır. Kentsel ve kırsal bölgelerdeki eşitsiz gelişim ve sosyo-ekonomik farklılıklar, şehir ve kır ahalisinin tek aile seçimine olan özgürlük derecesini etkilemektedir. Şehirlerdeki tek ailelerin çoğu bireylerin kendi vermiş kararları neticesi olmasa da belli bir oranı bireysel kararlar sonucudur. Ama kırsal bölgedeki birçok tek aile, aile yoksulluğu nedeniyle gitgide yükselmekte olan düşük törenleri ve kız başlıklarını ödemediği için bekar yaşamaya mecbur kalan kişilerden oluşmaktadır.

Yukarıda bahsedilen yeni aile yapılarına ek olarak, Çin'de başka yeni aile yapıları da ortaya çıkmaktadır.

(1) Dink Aile. İnsanların doğurganlık arzusu azaldıkça, Çin toplumunda birçok gönüllü olarak çocuk yapmak istemeyen çiftler de ortaya çıkmaktadır. Bu aile tipi 'Dink ailesi' olarak adlandırılmaktadır. Dink İngilizce 'Double Income and No Kids' denilen, çift gelirli, ancak çocuk sahibi olmak istemeyen aileler anlamına gelir, yani doğurganlığa sahip olan eşlerin çocuk sahibi olmak istememeleri sonucu ortaya çıkan anlaşmalı aile tipidir. Çin'de çocuk yetiştirme maliyetinin artması, Çinlilerin evlilik ve çocuk yetiştirme tutumlarındaki değişimler ve şehirlerdeki sosyal güvenlik sisteminin (özellikle yaşlılar güvenlik sisteminin) tedrici olarak kurulması ve geliştirilmesi ile, şehirlerde yaşayan bazı genç çiftler Dink Ailesini savunmakta ve seçmektedir. Son yıllarda Dink Ailesi Çin'de, özellikle büyük şehirlerde artış göstermektedir.

(2) Tek ebeveynli aile. Boşanma, eşin ölümü, hatta evlilik dışı hamilelik gibi nedenler tek ebeveynli aileleri oluşturan önemli faktörlerdendir. Ancak Çin'in reform ve açılışından beri tek ebeveynli ailelerin ana sebebi artan boşanma oranı olmaktadır. İnternette gerçekleştirilmiş bir

¹ <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1594039995586185571&wfr=spider&for=pc>, Erişim tarihi:05.03.2018.

araştırmaya göre, 2017 yılının ilk yarısında, Çin çapında sivil işler departmanı ve evlilik kayıt kuruluşunda yasal olarak toplam 1.856 milyon çift boşanma kaydı oluşturmuştur. Bu geçen yılın aynı dönemindeki oranına göre %10.3 daha yüksektir. Çin'de boşanma oranının artmasıyla tek ebeveynli ailelerin oranı da artmaktadır.

(3) Yeniden organize edilen aile (Taygeldi ailesi): Yeniden organize edilen aile, bu ailedeki çiftin her birinin en az bir kere evlilik geçmişi olduğu ve önceki evliliğinden olan çocukları ile beraber yeniden kurduğu aile türüdür. Çin'deki boşanma oranının artması tek ebeveynli ailelerin artmasına yol açmakla birlikte yeniden organize edilmiş ailelerin artmasına da yol açmaktadır. Günümüzde, boşanan tek ebeveynli yetişkinler, çocuklarıyla, başka tek ebeveynli aileleri seçerek tekrar evliliğe başlama eğilimi göstermektedirler.

Çin'in Aile Yapısının Değişmesinin Toplum Üzerindeki Etkileri

Aile yapısının değişmesi, sosyal gelişimin bir mikrokozmozudur. Bir yandan, toplum geliştikçe Çin'in aile yapısı çeşitli özelliklere sahip olmaktadır. Bununla birlikte, ailede çocuk sayısının azalmasıyla aile çekirdekleşme ve küçülme eğilimi göstermektedir. Ailenin küçülmesi, ailenin gelecek neslin eğitime ve yetiştirilmesine daha enerjik ve finansal olarak odaklanmasına yardımcı olmaktadır. Ailenin çekirdekleşmesi ise karı koca arasındaki eşitliğin sağlanmasına ve ailede demokratikliğin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Öte yandan aile yapısında ortaya çıkan bu değişimler toplumun gelişimine yeni güçlükler ve sorunlar getirmektedir.

Her şeyden önce, aile yapısının çekirdekleşmesi ailenin yaşlılara olan bakım fonksiyonuna meydan okumaktadır (Deng, 2014:111). Eskiden Çin ailesi geleneksel olarak "büyükler çocuklarını büyütme ve yetişkin nesilleri yaşlıları koruma" özelliğine sahipti. Ama son zamanlarda Çin nüfusunda yaşlılık oranının artmasıyla, onlara bakım yükümlülüğü de artmaktadır. Bu yüzden gençlere yoğun bir şekilde yaşlılara bakım görevi yüklenmektedir. Bununla birlikte, Çin nüfus planlama politikasının etkisiyle, çok sayıda "4+2+1" aileleri ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, yaşlılarla ilgilenen çocukların sayısı büyük ölçüde azalmaktadır. Bu tek çocuklu ailelerden gelen genç çiftlerin yaşlıları (ikisinin ebeveynleri) destekleme sorumluluğunu büyük ölçüde arttırmaktadır. Buna ek olarak, ailenin çekirdekleşme eğilimi ve çocuk sayısının azaltılmasıyla, aile daha çok çocukların eğitimi ve gelişimine odaklanması, hatta buna tüm insani ve mali desteklerini vermesi genç nesillerin büyüklerine karşı üstlenmeleri gereken maddi ve manevi desteklerinin azalmasına neden olabilmektedir. Toplumda büyük bir destek sağlama duygusuna sahip olan çocuklar olsa bile, aile ekonomik durumları yüzünden, büyüklerine olan yaşlılık bakım görevini yine de yerine getirmekte zorluk çekmektedir. Bu durumların devam etmesi, eski Çin aile yapısında mevcut olan yaşlılara bakım ve destek görevinin devam etmesini zorlaştırmaktadır.

Öte yandan, Çin aile yapısının çekirdek aileden boş yuva ailesine dönüşü, ailenin yaşlılara bakım işlevini zayıflatmaktadır (Zhou, 2014: 84-85). "Altıncı Nüfus Sayımı"nın verilerine göre, Çin'de boş yuva ailelerinin oranı artmaktadır. Çin'in Orta ve Batı bölgelerindeki kırsal bölgelerde, birçok yaşlı boş yuva ailelerinde yaşam sürmektedir, çocukları yıllarca şehir dışında çalıştıkları için çocuklarının bakmasından mahrum kalmakta ve onların temel ekonomik ihtiyaçları bile garanti edilememektedir. Aksine bu yaşlılar gençlere destek sağlamak için torunlarını yetiştirmek ve bakmak için ağır bir yük taşımaktadırlar. Hatta bazı yaşlılar hastalıklarla karşı karşıya kaldıklarında genç nesiller onlarla ilgilenemez durumdadırlar. Şehirlerde yaşamakta

olan boş yuva ailelerindeki yaşlılar bakıma ihtiyaç duyduklarında, bir tek çocuğunun işiyle meşgul olması, ya da mesafenin uzak olması vb. nedenlerle zamanında bekledikleri ilgiyi görememekteler. Bu yaşlılar maddi ihtiyacı konusunda hiçbir eksiklik yaşamamaları da ihtiyaçları olan psikolojik desteği hiçbir şekilde alamamaktadırlar.

İkinci olarak, kırsal bölgelerde bırakılmış çocuklar iyi bir aile ortamına sahip olamamaktadırlar. Son yıllarda Çin'in kırsal nüfusu iş fırsatı için gelişmiş şehirlere göçtükleri için, bu göçmenlerin arkada bıraktıkları çocukları bu durumdan en fazla olumsuz etkilenen grup olmaktadır. Çin'in "Altıncı Nüfus Sayımı" verilerine göre, 2010 yılında, ülkede yaklaşık 61.255 milyon köyde bırakılmış çocuk vardı. Bu çocuklar aile bütünlüğü sağlanmamış ailelerde yaşamaktadırlar. Köyde bırakılmış çocukların %50'den fazlası ebeveynleriyle birlikte yaşayamamakta, genellikle onlar kuşaklar arası köke bağlı ailede veya bütünlüğü sağlanmamış ailede yaşamaktadırlar. İstatistiklere göre, bu çocukların %43.83'ü sadece tek ebeveynleriyle yaşamaktalar, %20.6'sı büyükanne ve büyükbaba ile yaşamaktadırlar (Zhou, 2014: 85). Ailelerin ayrılması bu çocukların sadece büyümek için iyi bir aile ortamını kaybetmeleri ve beslenme yetersizliğinden kaynaklanan sağlık sorunları ile karşılaşmaları sonucunu değil, ayrıca, bir dizi sosyal problemleri daha getirmektedir. Mesela, yetersiz beslenmeden kaynaklanan sağlık sorunları, sevgisizliğin sebep olduğu psikolojik problemler, yetersiz sevgiden kaynaklanan güvensizlik sorunları (şiddet, cinsel saldırı, araba kazaları vb.), denetim eksikliğinden doğan öğrenme problemleri vb. İlkokul aşamasında bırakılmış çocukların okula devam etme ve eğitim kalitesinde normal koşullarda okumakta olan çocuklara kıyasla fazla farklılık yaşanmamaktadır. Ama orta okul aşamasında bu tür çocukların okula devam etme oranında şiddetli düşüş görülmektedir.

Üçüncü olarak, evlilik ilişkisi istikrarını zayıflatmaktadır. Çin'in sosyal reformlarının derinleşmesi ve sosyal hayatın çeşitlendirilmesi ile, insanların aile değerleri yavaş yavaş değişmekte ve evlilik kavramı zayıflamaktadır. Reform ve açılıştan beri, aile değiştikçe, evliliğin ve ailenin istikrarı sorgulanmaktadır. Birincisi planlı doğum politikasının uygulanmasıyla, doğum sayısı azalarak çocukların da aileyi koruma rolü azalmaktadır. İkinci olarak, karı-koca ilişkisi yavaş yavaş ebeveyn-çocuk ilişkisinin yerini alıp ailenin odak noktası haline gelmektedir. Ancak karı-koca ilişkisi nispeten gevşek, edinilmiş cinsel ve duygusal bir ilişki olup, bu yüzden karı-koca ilişkisi istikrarsız özelliklere sahip olmaktadır. Üçüncüsü, evliliğin ve ailenin istikrarını ve gelişimini sürdüren bağ yavaş yavaş ekonomik faktörlerden duygusal faktörlere doğru değişmektedir. Bunun yanında, modern bir toplumda sosyal hareketlilik arttıkça iş ve yaşamın kapsamı genişledikçe, insanların duyguları kısa ömürlü ve değişken olmaktadır. Bununla birlikte, gittikçe küçük aile yapısı hakim olduğu için, genç çiftlerin diğer akrabalarla temas ve iletişimi azalarak, gevşek bir aile ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, modern evliliğin ve ailenin istikrarının azalması toplumun istikrarını etkilemektedir.

SONUÇ

Toplumun temel birimi olan aile, aile yapısının değişimi belli bir oranda toplumun gelişimini yansıtır. Toplumsal ve ekonomik koşullardaki farklılık, aile birliğinin var olmasını ve devamını sağlayan unsurlarda da farklılık yaratmaktadır. Çin'in 1970 yılında çok sert bir şekilde uygulamaya başladığı aile planlama politikası (planlı doğum politikası) neticesinde ortaya çıkan nüfus dengesizliği; 1978 yılından sonraki reform ve açılma politikası ve 1992 yılında önceki planlı ekonomiden Pazar ekonomisine geçmesi sonucu başlayan modern sanayi, şehirleşme tetikleyen göç olgusu Çin'in geneleksenel aile yapısı olan 'üç veya dört kuşak birlikte yaşayan'

büyük aile modelini çağımızdaki üç veya dört kişiden (anne, baba ve bir veya iki çocuk) oluşan çekirdek aile esas olan küçük aileye doğru değiştirmektedir. Bu değişiklikler sadece Çin'in sosyal reformunun ve ekonomik kalkınmasının bir sonucu değil, aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği yüksek düzeyli yaşam arayışı, sosyal medya gelişimi, modernleşme ve yerel kentleşmesinin de sonuçlarından da sayılabılır.

Çin modernleşme ve kentleşme sürecinde, boş yuva ailesi, kuşaklar arası köke bağlı aile, göçmen ailesi, tek aile, yeniden organize edilen aile, tek ebeveynli aile ve dink ailesi gibi birkaç yeni tür aile yapısı ortaya çıkmaktadır ve bazı yönlerden toplumu olumlu etkilemektedir. Mesela, ailenin çekirdekleşmesi aile üyelerinin eşitliğini ve demokratik yönlerini arttırmaya yardımcı olabilir; ayrıca, aile yapısındaki değişiklikler aile fonksiyonlarının değişimini ve yenilikçiliğini teşvik etmeye de yardımcı olarak, ailenin toplumda uyumluluğunu artırır. Öte yandan, aile yapısındaki değişiklikler topluma ve aileye de yeni meydan okuma getirmektedir. Mesela, yaşlıları destekleme, bakma konusundaki bir dizi sorunlar, bu konuya günümüzde en çok dikkat çekilmesi gereken de, kırsal bölgelerdeki "boş yuva" ailelerinde tek başına bırakılmış yaşlılar için emeklilik maaşı güvenliliği sağlanmaması; bunun haricinde, değişim sonrası ailenin istikrarının tehdit edilmesi ve son 15 senedir evliliklerde boşanma oranı artması; bırakılmış çocukların ve yeniden organize edilen ailelerdeki çocukların eğitim sorunları, ebeveynlerin yetersiz bakımı nedeniyle çocuklarda yaşanan sağlık problemi; evlilik yaşındaki erkeklerin evlilik zorluğunun artması vb. gibi acil çözülmesi beklenen bir dizi sosyal problem ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cai, Jiaqi 蔡佳畦 (2017), "Çağdaş Çin'in Aile Yapısının Analizi/当代中国家庭结构浅析", İnsan Kaynakları Yönetimi dergisi/人力资源管理, (6): 5-6.
- Deng, Gaoquan 邓高权 (2014), "Çin'in Aile Yapısındaki Değişiklikler ve Emeklilik Önlemleri/中国家庭结构变迁与养老对策探讨", Hunan Sosyal Bilimler dergisi/湖南社会科学, (4):109-112.
- Hu, Liang 胡亮 (2004), "Gelenekselden Moderne---Çin'in Aile Yapısının Değişikliklerin Özellikleri ve Nedenlerinin Analizi/由传统到现代——中国家庭结构变迁特点及原因分析", Kuzey Batı Nüfusu dergisi/西北人口, (2): 29-30.
- Gökçe, Birsen (2013), "Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Ve Toplumsal Kurumlar", Ankara: Savaş yayınevi.
- Gökçe, Birsen (1976), "Aile ve Aile Tipleri Üzerinde Bir İnceleme", Ankara: H.Ü. Sosyal ve Beşerî Bilimler dergisi, (8):48
- Sun, Liyan 孙丽燕 (2004), "20 Yüzyıl Sonunda Çin'in Aile Yapısı ve Sosyal Fonksiyonlarının Değişimi/20世纪末中国家庭结构及其社会功能的变迁", Xi Bei Ren Kou/西北人口, (5): 13-16.
- Tong, Huijie-Huang, Chengyi 童辉杰, 黄成毅 (2015), "Çağdaş Çin'in Aile Yapısındaki Değişimler ve Sosyal Etkileri/当代中国家庭结构的变迁及其社会影响", Kuzey Batı Nüfusu dergisi /西北人口, (6): 81-84.
- Wang, Yuesheng 王跃生 (2000), "18. yüzyılın ortalarındaki Çin'in aile yapısı/十八世纪中后期的中国家庭结构", Çin Sosyal Bilimler dergisi/中国社会科学, (2): 167-177.

- Wang, Yuesheng 王跃生 (2006), "Çağdaş Çin'de Aile Yapısındaki Değişiklikler Üzerine Bir Analiz/当代中国家庭结构变动分析/", Çin Sosyal Bilimler dergisi/中国社会科学, (1): 96-108.
- Wang, Yuesheng 王跃生 (2006), "Çağdaş Çin'de Kentsel ve Kırsal Bölgede Aile Yapısındaki Değişikliklerin Karşılaştırılması/当代中国城乡家庭结构变动比较", Toplum dergisi/社会, (3): 118-136.
- Wang, Yuesheng 王跃生 (2017), "Çin'in Aile yapısının değişiklikleri ve özellikleri/中国家庭结构的变动与特点", Nüfus ve Aile Planlaması dergisi/人口与计划生育, (9): 32-34.
- Zhou, Fulin 周福林 (2014), "Çin Aile Yapısı Değişiminin Sosyal Etkisi ve Politika Önerileri/我国家庭结构变迁的社会影响与政策建议", Zhongzhou Dergisi/中州学刊, (9): 83-86.
- <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1594039995586185571&wfr=spider&for=pc>, Erişim tarihi:05.03.2018
- <http://www.askci.com/news/finance/20170904/152540106881.shtml>, Erişim Tarihi:04.09.2017.

EXTENDED SUMMARY

Family institution is undoubtedly the foundation that reflects societal culture and its values. The family takes precedence in social institutions due to its essence of life. Family institution is a pivotal concept in addition to a category in sociological research. This can be proven in the fact that it is regarded as the most fundamental building block of society or as is widely known as the cell of society. Furthermore, in accordance to the "form of family", family institution is an economic and social union of parent-child relationship and blood relationship. As a social existence, family encompasses relatives of social life units based on marital relationships, blood relationships and adoption relationships. Given that one of the primary functions of a family is procreation; to produce and ensure continuation of one's lineage, therefore family is the most intimate social group and the most fundamental component of a social institution. Family structure plays an important role in family research in that it is possible to explain the shape and size of a family in addition to life preferences of family members and various inter generational relationships in the family. Generally, family structure changes with time and as a consequence, this change affects society and other institutions as well. Interestingly enough, the changes to family structure reflect the development of a society to a certain extent. A case in point would be the development of Chinese society wherein the development of urbanisation has changed the family structure of Chinese society. From traditional to modern China, family structure tends to be core and miniaturised. From the stem family and joint-stem family in the traditional society to the nuclear family in the modern society. Current family members's average number is 3.1 people. Three or four people (mother, father and one or two children) making up the nuclear family is the trend of change in contemporary Chinese family patterns.

In the process of modernisation and urbanisation in China, several new family structures have emerged. For instance, as the children in the nuclear family grow up and leave home, there are only elderly parents left in the family and this has formed a certain number of empty nest families causing the empty nest families' proportion to rise. With the development of China's social economy and the demand for labor in the city, a large number of young laborers moved into cities to find better jobs, which has formed a mobile family in the city; on the other hand, those young couples who work in the city leave their children to their parents in the countryside causing a certain number of intergenerational families to emerge in rural areas. With the exchange of people's ideas and the increase in marriage expenses, many young people in turn have actively or passively chosen single families. While these recently emerged family structures are positively affecting Chinese society, on the other hand, these new changes in family structures bring about new challenges to the Chinese society and the family. For example, the nuclear development of the family structure has brought challenges to the family support function of the elderly, which has increased the pension burden of the nuclear family, the stability of the family is threatened and marriage divorce rate is increasing, rural left-behind children can not have a good family living environment (such as parental companionship and education support are lacking), educational problems of children living in a re-organized family, health problems and the issue of taking care of elderly parents living empty nest families where elderly parents left unattended and uncared for and other issues are increasing.

Örgütlerin Geleceğine Bir Önerme Olarak Kaos Teorisi ve Kaos Olgusunu Anlamak

Mustafa Atilla ARICIOĞLU 

Doç.Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü, Konya,
Türkiye,
maaricioglu@gmail.com

Hüseyin Çağatay KARABIYIK 

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Konya,
Türkiye,
cagataykrbyk@hotmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 21.08.2019 Kabul: 21.11.2019 Yayın: 31.12.2019</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kaos Teorisi, Örgüt Teorisi, Postmodernizm, Kaos Eşiği, Çekiciler.</p>	<p>Örgütlerin geleceğine ilişkin Örgüt Teorisi tartışmaları özellikle Postmodern yaklaşımlar ve önermelerle birlikte birçok yeni sorunun doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda örgütlerin geleceğine ilişkin nasıl bir modelin çözüm sağlayacağı, artan teorik belirsizliklere karşın yöneticilerin hangi örgüt modelleri üzerinden sürdürülebilirliği sağlayacağı ve etkili örgütlenme yerine uyumlu örgütlenme tartışmaları anlamlı hale gelmiştir. Böylece sorun ile çözüm arasındaki bağın doğrusal olup olmamasından çok belirsizliğin niteliği ve lineer açıdan düzensizliği önemli hale gelmektedir. Kaos Teorisi, bu sürecin çözümü için öğrenilmesi gereken bir önerme, yaklaşım olarak ele alındığında örgüt teorisinin geleceğine ilişkin önemli bir açıdır. Bu çalışmada kaotik çevre ve örgüt ilişkisi teorik bir tartışma ile ele alınmıştır. Kaos Teorisine ilişkin ilkeler yapı ve süreç açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve örgütlerin de bir öğrenme odağı olarak kaos ile nasıl bir ilişki kurması gerektiği tartışılmıştır. Ayrıca Kaos Teorisinin bir süreç yoğun yaklaşım olması konusu değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise Kaos Teorisini somutlaştırma amacıyla kaotik çevre bir metafor aracılığıyla açıklanarak sürecin önemi ve geleneksel yaklaşımlardan nasıl ayrıştığı tartışılmıştır.</p>

Understanding Chaos Theory and Chaos Phenomenon as a Thesis to Future of the Organizations

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 21.08.2019 Accepted: 21.11.2019 Published: 31.12.2019</p> <p>Keywords: Chaos Theory, Organization Theory, Postmodernism Edge of Chaos, Attractors.</p>	<p>Debates on Organization Theory about the future of organizations have led to many new problems, especially with the Postmodern approaches and propositions. In this context, the discussions of how a model would provide a solution to future of organizations; in spite of increasing theoretical uncertainties, which organization models will be used by managers to provide sustainability and compatible organizations instead of effective organizing have become meaningful. Thus, the nature of uncertainty as a deviation of linearity has become more important than whether the relation between the solution and problem is linear. Chaos Theory is an important extension for the future of Organization Theory when it is considered as a proposition to be understood. The relation between organization and chaotic environment was theoretically discussed in this study. The principles of the Chaos Theory were discussed in the how they should be learned as the structure and process and how a relation should be conducted between the organization and chaos as a focus of learning basis. The issue of being process focused approach of Chaos Theory was also discussed. Finally, chaotic environment was explained by a metaphor to objectify the Chaos Theory and than the importance of process and its differences from classic approaches were discussed.</p>

GİRİŞ

Postmodern yaklaşımlar ve onun varsayımları II. Dünya Savaşının ardından doğrusal olmayan ve karşılıklı etkileşime dayanan bir ontolojinin fark edilmesiyle başlamış (Bauman, 1988: 790, Hayles, 1991: 7) ve 1970'lerin sonundan itibaren, durağan ve kontrol edilebilir çevre üzerinden getirilen eleştiriler (Tolbert ve Zucker, 1999: 172) ile modernist yaklaşımlar ve pozitivist determinizm eleştirileri giderek artmaya başlamıştır (Devers ve diğerleri, 2014: 249). Bu noktada örgüt teorisi açısından örgütlenme ile ilgili “de facto” olarak oluşan sürecin nasıl açıklanacağı cevap beklemektedir (Tsoukas, 2005: 210).

Bu bağlamda postmodernizm ve teorileri, geçen yaklaşık kırk yılın ardından önemli adımlar atsa da kimilerine göre kendisini hala modernizm üzerinden anlatmaya muhtaçtır. Yeni teoriler ve önermeler çerçevesinde Postmodern teoriler örgüt-çevre ve yönetim üçlüsünün nasıl biçimleneceği, özne olarak insanın bu biçimdeki rolünü tartışmaya devam etmişlerdir. Çevre artık bir normlar bütünü olmaktan daha çok dinamik ve sürecin bir parçası olma durumundadır. Değişkendir ve kapsayıcılığı kadar uyumluluğu da söz konusudur. Etkileşim iki taraflı olup, firma ve çevre aslında birbirlerinin varlığını bütünleyen bir anlayış içerisinde ele alınmalıdır. Çevrenin anlaşılması için yapısalcı bir yaklaşım daha anlamlı ve holistik-analitik ikilisi ise varlığın değerlendirmesinde daha kullanışlıdır. Çünkü ekonomik dengelerin daha yüksek sekmelerle ve genişleyen bir etki alanı yaratarak krizlerle muhatap olması, siyasal hareketliliğin sınırlı ortak alanlar ve gerekçelere rağmen benzeşmeyen birçok hareketliliği içerisine alması, rekabet gibi kuşatıcı kavramların aynı coğrafyalarda bile farklı stratejiler üzerinden ve çoklu değişkenlerle tartışılması gibi daha birçok arttırılacak örnekler çevre kavramının bilinen dinamikliğin ötesine taşındığını göstermektedir.

Tüm gelişmeler örgüt teorilerinde sıkça karşımıza çıkan “Teorinin geleceği ne olacak?” sorusunu da kapsayacak biçimde yeniden ele alınmaktadır. Bu sorunun cevabının aranması esnasında, dikkat çeken unsurları da içeren ve farklı bir yöntem önerisini barındıran Kaos Teorisi anlaşılmalıdır.

Nitekim literatürde Kaos Teorisinin anlaşılması için yeni bir perspektif, dil ve kavramsal çerçevenin oluşturulması gerektiğini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Uys, 2002: 32). Çünkü bu tamamlanmayan süreç, bilimsel çalışmalarda teori açısından yapay bir bunalıma sebep olmakta ve teorinin Kuhn'un paradigmasında (1970) ifade edilen derinleşme sürecine girmesini engellemektedir. Yani “anlaşılma süreci”, Kaos Teorisinin doğuşu ve gelişimi; varsayımları, pratikteki görüngüleri ve sürecinin tartışılmasının ardından geçmişten günümüze gerçekleşenlerden yola çıkarak Kaos Teorisinin geleceğinin anlaşılması üzerine ortaya koydukları ile tartışılmalıdır.

KAOS 'UN TEORİSİ VE ÇÖZÜMÜN DÜZENSİZLİĞİ

Poincare (1880-1890) bilim ve metot üzerine tartışırken ele aldığı kaos teorisinin akademik yazında tartışılmaya başlandığı dönem 1950'li yıllara karşılık gelmektedir (Wilding, 1998: 45). Örgüt Teorisindeki gelişimi ise Fombrun (1986), Jauch ve Kraft (1986), Nystrom (1976)'un çalışmalarında mekanik ve durağan örgüt yapılarının varsayımlarına pratikteki olguların gösterdiği direnç perspektifiyle getirdikleri eleştirilerle başlamıştır (Thietart ve Forgues, 1995: 32). Modernizmin benimsediği rasyonel yaklaşım ve determinist prensiplerle çatışan Kaos Teorisinin varsayımlarının Hume'un tüm bilgilerin neden-sonuç ilişkisinden ziyade kişisel tecrübelerden türediği yönündeki erken dönem eleştirilerini temel aldığı görülmekle

birlikte bu ifadelerle de desteklenmektedir (Lynch ve Cruise, 2006: 28). Teorinin ortaya konulması sürecinde görülen bu çatışma esasında Rasyonel Yaklaşım ile Realist Yaklaşımın çatışmasının bir parçası olmakla birlikte Kaos Teorisi, Realist Yaklaşımın varsayımları aracılığı ile temellenmiş ve yine bu varsayımları kullanarak dünya görüşünü oluşturmuştur. Nitekim Kaos Teorisine yöneltilen eleştirilerin Rasyonel Yaklaşımın varsayımları ve yöntemleriyle ilişkili bir şekilde yapılması Kaos Teorisini eleştirenlerin de onun Realist Yaklaşımına bağlı olduğunu kabul ettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda Kaos Teorisinin tarihi gelişimi yine Realist Yaklaşım çerçevesinde, modernizmden gelen teori-pratik uyumsuzluğunu gidermek amacıyla yapılan çalışmalarla gerçekleşmiştir. Bu yüzden Kaos Teorisinin modernist çalışmalara yönelttiği eleştiriler de teorilerin, pratikleri tespit etme ve öngörme becerilerindeki eksiklikler çerçevesinde gelişmiştir (Levy, 1994: 167). Bu bağlamda, Kaos Teorisini doğru okumak için Kaos Teorisinin her ne kadar rasyonalist, modernist çalışmaları eleştirerek ortaya çıksa da kendinden önceki bu yaklaşımlardan beslendiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda örgüt araştırmalarını 1970'lerin yaşayan bir müzesi olarak gören eleştirilerin varlığı (Davis, 2010: 691) da aynı duruma işaret etmektedir.

Teori, Petrol Şoklarının yaşandığı dönemde dikkatleri üzerine çekmiş ve çevrenin belirsiz düzensizliği için öngörülerin ne denli değerli olduğu daha iyi anlaşılır olmuştur. Açık çevre gerçekliğinin anlaşılması, kapalı çevreyi/kontrol edilebilir çevreyi varsayan örgüt teorilerinin, pratikte yaşanan her krizle birlikte eleştirilmesi ve güç kaybetmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu yüzden Petrol Şoklarının doğurduğu eleştiriler, pratikteki krizin spesifik bir özelliğinden değil teorinin doğasından kaynaklanmaktadır. Nitekim günümüzde de belirli aralıklarla yaşanan krizler ve krizlere bağlı olarak getirilen eleştiriler de benzer bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Goldstein'in çalışmasında (1999) Kaos Teorisinin pratikte, onunla birlikte bir olgu olarak geliştiği ifade edilmektedir. Bu ifade, Kaos Teorisinin tarihi gelişimini anlamak açısından büyük önem taşır.

KAOS TEORİSİNE DAİR

Kaos Teorisinin amacının bilim dünyası için özellikle pratiği anlama, öngörme ve teorilerin pratik karşılığını tam anlamıyla bulması bağlamında önem taşıdığı görülür. Bu amaç doğrultusunda Kaos Teorisi, mevcutlara ilişkin eksikliği gidermek için ontolojik bir farklılaşmaya gitmiş ve "düzensizlik" durumunu farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Geleneksel yaklaşımda düzen ve kaos iki ayrı kutup olarak değerlendirilmekte ve sıfır toplamlı bir değiş-tokuşu ifade etmektedir. Ontolojik varsayımı bu şekilde olan geleneksel görüş için kaotik durumlar "istenmeyen durum" olarak kabul edilir. Ancak Kaos Teorisi, Realist Yaklaşım temelinde geliştiği için bahsi geçen doğrusal (lineer) olandan sapma anlamında düzensizlik halini tümdengelimci bir şekilde fenomen olarak ele almakta ve bu gerçekliği anlamlandırma amacıyla çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu yüzden Kaos Teorisi için kaos ve düzen, birbirlerinin aynadaki yansımasıdır (Öztaş, 2017: 242). Bu amaca yönelik olarak kaosu bir fenomen olarak kabul eden Kaos Teorisi, onu anlamak için yapılan çalışmaların da sayesinde kaosu tamamen anlaşılmaz ve rastgele bir sistem olarak kabul etmemektedir (Bayramoğlu, 2016: 51). Bu bakış açısı çerçevesinde yapılan çalışmalar ise "kaotik düzen" terimini ortaya koymuş ve bir bakıma aynadaki iki görüntü birleştirilmiştir. Bu birleşim aynı zamanda Kaos Teorisinin iskeletini de oluşturmuş ve buna bağlı olarak belli varsayımların, yapının ve yöntemlerin oluşturulma olanağını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda çalışmanın akışı, teorinin yapısına ilişkin bir parça olarak varsayım ve yöntemleri incelemeyi gerektirmektedir.

Kaos Teorisinin öngördüğü örgüt, yapı itibarıyla kompleks, dinamik ve aynı zamanda kendi kendine organize olan bir örgüttür (Uys, 2002: 31). Kaos Teorisi, bu özelliği ve Realist Yaklaşımı gereği başlangıç noktasının, çok sayıdaki etkenden dolayı sınırlanamaz bir yapıya sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu bakımından pozitivist determinizm anlayışından ayrılmaktadır. Yani tüm bu belirsiz yapı çerçevesinde oluşturulan bilgiler doğrusal olmayan (non-linear) bir yapıya sahip olacaktır. Bir diğer deyişle başlangıç noktasına duyarlılık, fraktal fenomenler ve değişkenler doğrusal olmayan bu yapının belirleyicileri ve nedenleri haline gelmektedir (Oestreicher, 2007: 281). Öte yandan örgüt içi yapıda da fraktal bir oluşumu öngören çalışmalar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar benzeşmesiz bir uyumu ve ilişkiyi ele alırken, bağımsız alanların ilişkisiz ancak uyumlu bir biçimde çalışabileceğini savunur (Kiel ve Elliott, 1996: 10). Bu noktada Kaos Teorisi; planlama, örgütlenme, koordinasyon, yürütme ve kontrol aşamalarından oluşan yönetim süreci yaklaşımından (Wren ve Bedeian, 2009: 221-227) ayrılmaktadır. Bu bağlamda doğrusal olmayan süreçlerin öngörü yapılmasını engelleyen etkenlerin yapısı şu şekilde açıklanabilir (Williams, 1999: 177):

Sistemin analitik bir çözümü pozitivist determinizm anlayışı ile yapılamaz,

Herhangi bir genel geçer başlangıç koşulu belirlenemez,

Başlangıç noktasındaki küçük değişimler ve/veya süreç başladıktan sonra ortaya çıkan etkenler sonuçta büyük değişikliklere sebep olabilir.

Kaos Teorisi dünya görüşünde örgütlerin dışa açık olması kapsamında yapılan değerlendirmeler; örgütlerin, değişime direnen bir yapıya sahip olarak başlangıç noktasına yakın bir noktada tutunabileceğini belirtmekte ve bu örgütler ise geri dönüşlü sistemler olarak tanımlanmaktadır. Çevre ile birlikte değişen örgütler ise çevreye açıklığıyla doğru orantılı bir şekilde değişime yönelik kültür ve olanaklarını artırır. Ancak buna karşılık bir dezavantaj olarak yapıdaki geri dönüşsüzlük noktasına gidebilirler (Ruelle, 1991: 113). Yapıya ilişkin bu varsayımlar Kaos Teorisinin sürece ilişkin öngörülerinin temellendirilmesi ve bağlamın doğru oluşturulması açısından önem taşır.

TEORİ, SÜREÇ VE İLKELER ÜZERİNDEN KAOS

Kaos Teorisi yapıya ilişkin varsayımlarındaki farklılıklarının yanı sıra süreç bağlamında da Modernizmden farklılık göstermektedir. Hatta Gleick'in (2000: VI) çalışmasında da ifade edildiği üzere bazı fizikçilere göre kaos, bir durumun bilimi değil, bir sürecin bilimidir. Bu ifade Kaos'un geleneksel çalışmalardaki yapı-yoğun yaklaşımdan ziyade süreç-yoğun bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Farklı bir çalışmada ise Kaos Teorisinin yapısına ilişkin faktörlerin de durağan bir sistemde var olamayacağı, buna karşılık ancak bir süreç içinde oluşacağı belirtilmiştir (Farmer ve Sidorowich, 1988: 102). Bu çalışmalar da göstermektedir ki teorinin süreç bağlamının dinamik bir yapıya sahip olması sebebiyle süreç-yoğun bir değerlendirmeyi gerekli kılması normal karşılanmalıdır (Cooper, 2010: 176-177). Yani Kaos Teorisi, bir yapının değil, bir sürecin yönetilmesidir.

Süreç ve sürecin gerçekleştiği yapı birlikte değerlendirildiğinde örgütler/yönetimler açık çevre ve bu çevreye ilişkin pek çok etkenin kümülatif etkisini öngörmeyi amaçlamaktadır. Bunun sonucunda Kaos Teorisi, pozitivist determinizmin teorik anlamda sunduğu sonuç öngörüsündeki kesinliği doğal olarak sağlamamakta ve fakat sürece ilişkin etmenlerin gerçeğe daha yakın olan karakteristiklerini tespit etmektedir.

Sürecin değerlendirilebilmesi için öncelikle bu etmenlere ilişkin sınıflandırma ve ilkelerin incelenmesi ve teorinin çerçevesinin anlaşılması gerekir.

Kaos Teorisinin sürece ilişkin ilkelerini aşağıdaki biçimde derlemek mümkündür (Bayramoğlu, 2016: 52):

Başlangıç Durumuna Hassaslık İlkesi

Kaos Teorisinde örgütleri etkileyen etkenler oldukça fazladır. Bununla birlikte başlangıç noktasına olan duyarlılık da yüksektir ve başlangıç ile sonuç arasındaki mesafe arttıkça bir faktördeki küçük bir başlangıç noktası değişikliği sonuca büyük değişiklikler olarak yansıyabilmektedir. Böylece Kaos Teorisinin dünya görüşünde başlangıç durumu, her bir süreci kendine özgü hale getiren bir yapıya sahip olur. Başka bir deyişle matematiksel olarak bir sistem ne kadar kompleks bir yapıya sahipse her bir etken o kadar fazla kaotik sonuç doğurma potansiyeline sahip olacaktır (Ruelle, 1990: 242). Yine matematiksel bir ifade kullanmak gerekirse geleneksel teorilerin denklemleri bir bakıma başlangıç noktasına ilişkin bilinmeyenlere göre türevi alınmış denklemler olmasına karşılık Kaos Teorisinin denklemlerinde başlangıç noktasını ifade eden bilinmeyenler yüksek bir parametreye ve bununla birlikte çoğaltan etkisine sahip olur (Glasner ve Weiss, 1993). Başlangıç noktasının bilinen metaforu “kelebek etkisi” meselesinde kelebeğin kanadını çırpıtığı ilk eylem anındaki tüm koşullar başlangıç durumuna hassaslık ilkesini ifade etmektedir. Kelebeğin kanat çırpması ile oluşan küçük bir hava akımı, okyanusu atlayıp farklı bir kıtaya ulaşınca kadar pek çok etkenle karşılaşacaktır ve bu etkenlerin her birinin kaynağı da o kelebeğin başlangıç durumunda, kendi başlangıç durumunu yaşıyor olabilir. Hatta kelebeğin başlangıç durumunda, kendi başlangıç durumunu oluşturmamış, sonradan oluşarak sonucu etkileyecek etkenler de bulunabilir. Bu metafor göstermektedir ki Kaos Teorisinde geleceğe yönelik belirsizlik henüz başlangıç durumunda ortaya çıkmaktadır. Ancak burada unutulmaması gereken husus başlangıç noktasına duyarlılık ilkesinin teorik açıdan tek başına belirsizlik yaratmasının söz konusu olmadığıdır. Pratik anlamda ise sınırlarını tahmin etmenin çok zor olduğu değişkenlerin olduğu bir çevrede bu değişkenleri tespit edememek ve onların ağırlıklarını öngörememek belirsizliğe sebep olmaktadır. Nitekim teorik anlamda da başlangıç noktasına duyarlılık etkisi pratik sebeplerden dolayı matematiksel olarak çözülememiştir (Ruelle, 1991: 79). Popper’ın da ifade ettiği gibi örgütlerin geleceğine ilişkin gerçekçi bir uzun dönem öngörüsü yapabilmek başlangıç noktasına ilişkin bilgi gerektirir (Tsoukas, 2005: 218). Vizyonların tartışıldığı sırada etkenlerin bu denli karmaşık olması da Kaos Teorisi dünyasında vizyonların anlam kaybetmesine neden olan önemli sebeplerden bir tanesidir.

Kaos Örüntüleri İlkesi

Bahsedildiği üzere Kaos Teorisinin dünyasında düzen ve kaos bir aynanın iki yansımasıdır ve bu yüzden düzen ve düzensizlik birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki parçadır. Yani bir bakıma düzenin kendisi bir olgu olarak kaostur. Böylece bir düzensizlikten düzen, düzenden de düzensizliğin doğması her zaman mümkündür. Sistemdeki bu gelişimi en azından kısa vadede öngörmek için kaos örüntülerinin etkileşiminin dikkatle izlenmesi gerekir (Tsoukas, 1998: 304). Kaos örüntüleri ilkesi incelendiğinde düzen ve kaosun süreç bağlamında ayrılmayan iki yapı olduğu görülür. Bu varsayım, uzun vadeli öngörülerin önüne köktenci bir engel koyarken kısa vadeli öngörülerdeki olanakların incelenmesini de desteklemektedir (Farmer ve Sidorwich, 1988: 845). Bu bağlamda kısa vadeli öngörüler, uzun vadeli öngörüler

için bir araç olarak görülür. Çünkü kaos örüntüleri sistemin geribildirimlerinin bir haritasını çıkarmak için bir araçtır ve örgütler uzun vadede bu geribildirimlere göre pozisyon alır (Svyantek ve DeShon, 1993: 340). Burada dikkate alınması gereken nokta bir öngörü aracı olarak kaos örüntülerinin analizi, rasyonalist yaklaşımların teorik anlamda sağladığı kadar net bir öngörü olanağının sağlamayacağıdır. Ancak bu durum da Kaos Teorisinin varsayımları ile ilişkilidir ve teorinin iç tutarlılığına uygundur. Mekanik yaklaşımlarda ise kapalı çevre varsayımı neticesinde çevrenin etkileri göz ardı edilmiş ve modelde yer alan varsayıma ilişkin kuralların kendisi “raison d’etre” kabul edilmiştir (McMillan, 2004: 48). Morgan (2006: 16-17) ise organik yaklaşım “organization” kelimesinin köken olarak “organom” kelimesinden türediğini ifade ederek örgütün bir enstrüman olduğu sonucuna ulaştığında bu kapalı çevre varsayımını mekanik perspektiften esnetmeye çalışmıştır. Ancak bu yaklaşımın da Kaos Teorisi kadar realist bir yaklaşım çerçevesinde gelişmediği göz ardı edilmemelidir.

Hassas Bağlılık ve Karşılıklı Etkileşim İlkesi

Bir sistemin kaotik olması için çok fazla parçadan oluşması yeterli değildir. Aynı zamanda bu parçalar arasında etkileşimin olması gerekir (Cilliers, 1998: 3). Sistemin dinamik olmasını ve bu dinamizmin devamlılığını sağlayan şey de etkileşim sürecidir. Bu etkileşim hem bireyler hem de örgütler arası düzeyde boyun eğme, anlaşma, kaçınma, karşı koyma ve yönlendirme formlarında görülür (Oliver, 1991: 152). Ayrıca örüntülerin aldığı formları belirleyen şey de etkileşimlerdir (Van de Ven ve Poole, 1995: 521-532). Çünkü karşılıklı etkileşim ilkesi, örgütlerin dışarıya açılan kapılarıdır ve kapının hangi cepheden açıldığı önem taşır. Bu bağlamda güçlü yönlerini çevreye açan, ancak güçsüz yönlerini izole edebilen örgütlerin entropiden kaçınabileceğini ifade eden görüşler (Glasnert ve Weisst, 1993: 1072) de bağlam açısından dikkat çekmektedir.

Hassas bağlılık ve karşılıklı etkileşim ilkesi incelendiğinde hassas bağlılık olgusunun, etkileşimi tetiklediğini söylemek mümkündür. Çünkü çevreden yalıtılmış mikro yapıların varlığının mümkün olması, temel bağlılık da ortadan kaldırıldığında geleneksel teorilerin öngördüğü çevreye kapalı örgütleri ortaya çıkaracaktır. Ancak gerçekte hassas bağlılık ilkesi örgütleri açık çevreyle etkileşim haline geçmeye zorlamakta ve aynı zamanda açık çevrenin devamlılığını garanti etmektedir.

Tarihi gelişim çerçevesinde de belirtildiği üzere Kaos Teorisinin hassas bağlılık ilkesi, Petrol Şokları ile de yakından ilgilidir. Çünkü örgütler kendilerini yalıtıma çalışsa da enerji ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşim içine girmek zorundadır. Bu ihtiyaç karşılandığı sürece kapalı çevreyi öngören teorilerin bunalıma girmesi söz konusu olmayabilir. Ancak pratikte de görüldüğü üzere Petrol Şokları ve benzeri krizlerin yaşanması, örgütlerin bağımlılığını ve bu bağımlılık sonucunda etkileşime girmek zorunda olması teorilerde yok sayılması mümkün olmayan bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca örgütler açısından bakıldığında hassas bağlılık ve etkileşim ilkesinin uygulanmadığı bir yapı ideal olarak da görülebilir. Çünkü etkileşim ve hassas bağlılık olmadan devamlılığını sağlayan örgütler bir bakıma kendi kendilerine yetebilmektedir ve çevrenin neden olduğu olumsuz dışsallıklardan da soyutlanmıştır. Ancak bu noktada da yine hassas bağlılık ilkesinin örgütleri etkileşime zorladığı unutulmamalıdır. Bu yüzden Kaos Teorisinde tamamen yalıtılmış bir örgütten ziyade, çevresiyle etkileşimini belirli düzeyde yürüten ve bunun sonucunda bağımlılığa sebep olan ihtiyaçlarını karşılayarak devamlılığını sağlayan örgütler tartışılmalıdır. Özellikle etkileşimin gerek ihtiyaç gerekse rekabet açısından küresel düzeye taşındığı günümüzde çevreden yalıtılmış bir örgütün

hem oluşturulması hem de devamlılığının sağlanması çok da mümkün değildir. Buna karşın Taylor'a göre sistematik gözleme dayalı olarak modellenen ilişkiler farklılık göstermeyeceğinden bilimsel yönetim ile yöneltilebilmektedir (McMillan, 2004: 47). Kaos Teorisinde ise makro düzeyde benzeşme görülse de mikro düzeyde birbirlerini hiçbir zaman tekrarlamayan ilişkiler söz konusudur. Bu yüzden Taylor'un yaptığı genellemeleri Kaos Teorisinde yapmak mümkün değildir.

Kendi Kendine Örgütlenme İlkesi

Kaos Teorisi içsel örgütlenmeye daha sofistike ve içsel dinamikleri ile birlikte açıklama getirmesiyle yeni bir bakış açısı katarak pratikte gerçekleşeni anlama noktasında önemli katkılar yapmıştır (Pereira ve Scharff, 2018: 202). Kaotik dünya görüşündeki örgütler, geleneksel yaklaşımlarda görülen yapay, planlı, hiyerarşik ve sistematik örgütlenmelerin dışında kendi kendilerine de örgütlenebilirler. Bunun en tipik örneği bir işin yapılması için oluşan gruplarda görev dağılımının plana bağlı bir müdahale olmadan kendiliğinden oluşmasıdır. Kendi kendine örgütlenme ilkesi örgütün aynı zamanda yeni spontane davranış kalıpları üretmesi açısından da önem taşır (Burnes, 2005: 78). Çünkü ilke her ne kadar "kendi kendine örgütlenme" olarak adlandırılrsa da salt bir rastgelelik yoktur. Buna karşın örgütün öğrendiklerini spontane bir şekilde uygulaması söz konusudur. Literatürde "spontane" ifadesi ise bilinçli olarak tasarlanmadan oluşmak anlamını taşımaktadır (McMillan, 2004: 30). Ancak bu durum, Newtoncu bir yaklaşım üzerine inşa edilen geleneksel teorilerde karşılık bulamamaktadır. Çünkü objektif ontoloji ve mekanik bir epistemolojiye sahip bu yaklaşımlar örgütleri fen bilimleri üzerinden disipline etme amacı gütmüşlerdir. Bu da doğrusal olmayan örgütlenme tiplerinin modellerde dışlanmasına sebep olmuştur. (Tsoukas ve Cummings, 1997: 656; Latour, 2000: 108).

Kendi kendine örgütlenme ilkesi bağlamında belirtilmesi gereken önemli bir nokta da modeldeki kaotik yapının salt yıkıcı bir etkiye sahip olmadığıdır. Yani modele göre çekiciler, türbülans ve kaos eşiği gibi kavramlar üzerinden örgütsel yapıyı zorlayan bir çevre var olsa da aynı çevre, yeni örgütlenmeler sayesinde makro düzeyde devamlılığını sağlamaktadır. Bu devamlılığın sağlanması açısından kendi kendine örgütlenme ilkesi, teorinin iç tutarlılığını sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Örneğin lineer yapıdan sapmaya neden olurken fraktal örüntülerin oluşmasını sağlayan çekiciler, içbükey bir sapma sonucunda ayrı bir yapının kendi kendine örgütlenmesini sağlayabilmektedir. Yani lineer yapı perspektifine göre mikro düzeyde bir linner düzensizlik varken makro düzeyde yeni bir kendi kendine örgütlenme söz konusu hale gelmektedir.

Kendi Kendini Yenileme İlkesi

Kendi kendini yenileme ilkesi örgütlerin bir döngüye sahip olduğunu ve bu döngü boyunca her aşamada hem başlangıç noktasındaki özelliklerini bir sonraki aşamaya taşıdığını hem de her aşamada öğrenilen bilgilerin örgütü değiştirdiğini ve böylece dönüşümlü bir sürecin yaşandığını öngörür. Bu bağlamda olumlu geribildirim bir bakıma bağımsızlığı artıran bir işlevi de yerine getirir (Murphy, 1996: 101). Nonaka'nın (1988) yaptığı çalışma da göstermektedir ki Japon firmalarının kendi kendilerini yenileme ile modernist anlamdaki kaostan uzaklaşması, bu ilkenin kaostaki belirsizliği azaltma ve sürdürülebilirliğin sağlanması için doğal bir reflekstir. Bürokrasi Yaklaşımı perspektifine göre örgütler öğrendikleri bilgilerle aynı davranış ve sistemle hedeflerini ve stratejilerini değiştirirken Postmodern Yaklaşımlarda değişen şey davranıştır

(Morgan, 2006: 76-80). Öğrenilen bilginin kullanım şeklindeki bu farklılık ise Bürokrasi Yaklaşımı örgütlerin teorik anlamda durağan kalmasını sağlarken Kaos Teorisinde değişim şeklinin de farklılaştığı bir örgütsel süreç ortaya çıkarmaktadır.

Türbülans İlkesi

Türbülans ilkesi Lorenz'in 1963 yılında sıvıların akışkanlığı üzerine yaptığı çalışmadan esinlenme sonucu teoriye eklenmiştir (Levy, 1994: 168). Türbülans ilkesinin teorideki yeri sistemin tüm ölçeklerinde karmaşanın, rastgeleliğin, dağınıklığın ve enerji boşalmalarının hakim olmasıdır. Ancak bu noktada türbülansın paradoksu, gelişen tüm bu belirsizliklerin Modernizm çerçevesinde gelişmesidir. Örneğin fizik biliminde de kaosun varlığı tartışılmaktadır. Ancak yine de fizikteki kaos tikel deneyimler açısından bakıldığında Newton fiziği çerçevesinde gerçekleşmektedir (Levy, 1994: 169). Buna rağmen öngörülemezlik ve anlamlandırılmama olgularından dolayı Kaos Teorisinde özel bir anlam yüklenmektedir. Yani mesele, olayların tikel anlamda gelişim biçimleri anlaşılrsa da onları makro düzeyde öngörme konusuna odaklanmaktadır ve bu noktada türbülansın insanın anlamlandırma sınırlılığı çerçevesinde düzensizleşmesi ve güçlenmesi sistemi kaos eşliğine götürebilmektedir (Levy, 1994: 168).

Kaos Teorisi dünya görüşünde türbülanslar güçlendikçe zaten kısıtlı olan öngörü yetisi giderek kısılacaktır, buna karşılık türbülans etkisi azaldıkça da öngörü kabiliyeti artacaktır. Türbülansın günlük hayatta en sık görüldüğü örneklerinden bir tanesi musluklardan akan sudur ve bu örnek aynı zamanda Bauman'ın (2006: 24) musluk metaforuna da işaret etmektedir. Musluktan akan su azken suyun düşüş esnasında damlaların tikel anlamda düşünüldüğünde doğrusal bir yörünge izlediği gözlemlenir. Ancak akan su miktarı arttıkça makro seviyede yörünge aynı kalsa da mikro seviyede doğrusallık son bulacaktır. Bunun sebebi Örgüt Teorisinde de bahsi geçen enerji boşalmalarıdır. Bir sistemdeki enerji boşalmaları o sistemin elemanları tarafından kullanılacak seviyenin üzerine çıktığında türbülans etkisi meydana gelir. Bu etki de mikro düzeydeki elemanlar için entropi anlamına gelmektedir (Dewar, 2003: 636) ve bu da türbülans etkisinin örgütler için neden istenmeyen bir durum olduğunu açıklar. Yani, öngörülerin tam anlamıyla olmadığı Kaos Teorisinde öngörü sınırları ile türbülans etkisi arasında ters, türbülans ile entropi arasında da doğru bir orantı vardır. Türbülansın çok güçlü bir hale gelmesi ile birlikte ona karşı direnemeyen ve geri dönüşlü olma özelliğini koruyamayan örgütler teorideki kaos eşliği varsayımıyla yüzleşecektir. Bürokrasi Yaklaşımı ise durağan çevreyi öngörerek aslında türbülansın olmadığı bir çevrede maksimum etkinlik sağlamaktadır (Morgan, 2006: 33-34). Bu da göstermektedir ki geleneksel yaklaşımlarda bahsedilen enerji alışverişi Kaos Teorisinde farklı bir forma sahiptir.

Çekiciler İlkesi

Fraktal örüntülerin büküldüğü, başka bir deyişle yoğunlaştığı alanlar sistemin çekicilerini göstermekte ve bu yapı, sistemin içindeki diğer yapıları da çekerek yoğunluğunu artırabilmektedir. Teoriye göre sistemde belirli yörüngeler mevcuttur ve çekiciler bu yörüngelerdeki öğeleri kendilerine doğru çekmektedir (Hayles, 1990: 147). Yörüngeden sapmalar ise sistemin matematiksel anlamdaki doğrusal olmayan (non-linear) görüngülerini ifade etmektedir (Petrov ve diğerleri, 1992: 7507).

Literatürde çekiciler; tuhaf çekiciler (strange attractors), sabit nokta çekiciler (fixed point attractors) ve sınırlı döngüsel çekiciler (limited cycle attractors) olmak üzere üç sınıfa

ayrılmaktadır.

Türbülans etkisinin oluşturduğu rastgelelik, bir bakıma çekiciler ilkesi ile, özellikle tuhaf çekiciler ile ilişkilidir. Çünkü sistemde uzun vadeli öngörülere engelleyen şey doğrusal olmayan sürecin varlığıdır. Doğrusal olmayan bir süreçten bahsedildiğinde ise lineer bir doğrunun belli noktalardan bükülmesi gerekir ve bu bükülmeyi sağlayan faktörler de sistemdeki çekicilerdir. Bu bağlamda fraktal geometride doğruların bükülerek öbeklendiği noktalar bir çekici olarak görülebilir. Daha güçlü olan ve öngörülmesi zor olan tuhaf çekicilerin bulunduğu noktalarda örgütlerin hem pozisyon alamaması hem de fark ettiklerinde daha yüksek bir güçle direnç göstermesi gerektiğinden bu noktalardaki öbeklenmelerin daha yoğun olması beklenir. Bu bağlamda sabit nokta çekicileri ve sınırlı döngüsel çekiciler kendi içinde bir tutarlılık göstermesinden dolayı süreci anlamayı tuhaf çekiciler kadar engellemezler. Bu yüzden türbülans ilkesi ile de ilişkili olarak tuhaf çekicilerin arttığı ve güçlendiği sistemlerde bununla doğru orantılı olarak belirsizlik de artar ve böylece sistemin işleyişi daha belirsiz bir hale gelir. Bu da yine örgütlerin kaos eşiğine gelme ihtimallerini artıracaktır.

Çekiciler ilkesinin geleneksel yaklaşımlardaki yeri ise Kaos Teorisinden oldukça farklıdır. Durağan çevreyi öngören yaklaşımlarda çekicilerin varlığı ya çok zordur ya da imkânsızdır. Çok zor olarak ifade edilen varlıkları ise makro yapı gibi kendi içlerinde bir durağanlığı içermektedir (Cilliers, 1998: 97). Başka bir deyişle geleneksel yaklaşımlarda çekiciler sistemde görülmesi çok mümkün olmayan, olağan dışı yapılar olarak kabul edilebilir. Ancak Kaos Teorisindeki çekiciler hem adet olarak fazladır hem de durağan olmayan bir yapı olarak makro sistemin olağan bir parçasıdır. Bu yüzden sistemde olağan hale gelen çekiciler, Kaos Teorisinde bir kriz olarak görülmemektedir.

SONUÇ YERİNE

Örgütlenmeye ilişkin yapı ve süreci bir metaforla anlatmak ve bunun üzerinden kaos olgusunu anlamak kaosun anlamlandırılmasına da katkıda bulunacaktır: Kaos Teorisinde örgüt süreci sisli bir havada bisiklet sürmektir. Pedal çevirmeyi bırakma şansı yoktur çünkü hassas bağlılık ve karşılıklı etkileşim ilkelerinin işlediği dinamik bir çevre vardır. Ayrıca türbülansın arttığı yerlerde sis artmakta ve görüş mesafesi düşmektedir. Bununla birlikte yolun eğimi de arttığı zaman çekim noktaları oluşmaktadır. Bu iki faktörün bileşimi örgütleri direnç göstermeye itmektedir. Çünkü direnç gösterilmeyen bir çekim gücü, belirsizlik şartlarında örgütü kaos eşiğine götürmektedir. Ancak buna direnemeyen ve kaos eşiğini geçen yapılar dağılma süreci yaşasa da sistem bir şekilde devamlılığını sağlayacaktır. Çünkü aynı metafor mikro, mezzo ve makro seviyede incelendiğinde aynı anda kaos eşiğini geçen ya da direnç gösteren pek çok örnek olduğu görülür. Her durumda sınırsız bir opsiyon oluşturan sistem bu şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu noktada örgütler için sürecin esası, pedala çevirmeye devam etmeye dayanmaktadır. Çünkü Kaos Teorisine göre esas olan yapısal bir çevre tanımı değil, o çevrede süregelen bir şekilde devam eden sürecin yönetimidir. Bu metaforda ise süreç pedala çevrilmeye devam etmesidir. Yani mesele statik bir çevre tespiti değil, dinamik çevrede sürekliliğin anlaşılmasıdır.

Bahsi geçen metafor ters açıdan değerlendirildiğinde ise kaotik çevredeki sınırsız sayıda etken ve belirsizliğin lineer yapıda açıklamasının mümkün olmadığı görülecektir. Bu sebeple teorik bir yapı oluşturmak için bilinmeyenlerin türevi alınarak belirsizlik azaltılacaktır. Esasında bu durum Kaos Teorisinin kökeni olan fizik biliminde de görülmektedir. Klasik fizikte

bir olgunun açıklanabilmesi için sorunun birkaç değişkene indirgenmesi gerekebilmektedir. Başka bir deyişle olgunun dışsal etkenlere kapatılması gerekebilmektedir (Bak, Tang, Wiesenfeld, 1988: 364). Aynı yöntemin geleneksel ekonomik yaklaşımlardaki karşılığı “ceteris paribus” önkabullü teorilerdir. Ancak etkenlerin durağan hale getirildiği bir modelde incelenen nesnenin süreç açısından değil, yapı açısından değerlendirilmesi söz konusu olacaktır. Çünkü artık yapı olarak incelemeye uygun bir model olsa da işleyişin durmasından dolayı süreci incelemek zorlaşacaktır. İşte bu yaklaşım da geleneksel yaklaşımları ortaya çıkaracaktır. Kaos Teorisi ise bu yaklaşımlardan farklı olarak işleyen bir yapıdaki örgüt ve çevresinin sürecine odaklanmaktadır.

Bir teori olarak kaos, bu yaklaşım içinde değerlendirildiğinde daha anlaşılır bir hal alacaktır. Aksi halde belirsiz çevrenin pozitivisit ve deterministik bir şekilde tanımlanma çabası sonsuz sayıda bilinmeyen tanımlanma çabası ve bilimsel bunalımını kaçınılmaz hale getirecektir. Nitekim Modernizmin teori-pratik bunalımı da benzer şekilde gerçekleştiğinden buna tepki olarak ortaya çıkan Kaos Teorisinin süreç merkezli bir değerlendirme içermesi temel yapıtaşlarından biri olarak görülmelidir. Başka bir deyişle Kaos Teorisinde süreç, yapının kendisidir ve bu yüzden incelemelerde araştırma nesnesinden ayrıştırılması mümkün olmayan bir olgu olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Anderson, P. (1999). Complexity theory and organization science. *Organization Science*, 10(3), 216-232.
- Bak, P., Tang, C. & Wiesenfeld, K. (1988). Self-organized criticality. *Physical Review A*, 38(1), 364-375.
- Bauman, Z. (1988). Sociology and postmodernity. *The Sociological Review*, 36(4), 790-813.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid modernity* (7th Ed.). USA: Polity Press.
- Bayramoğlu, G. (2016). Karmaşıklık paradigması ışığında örgüt teorilerinin yeniden değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 49-63.
- Burnes, B. (2005). Complexity theories and organizational change. *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 73-90.
- Burrell, G., Morgan, G. (1979). *Sociological paradigms and organisational analysis* (1st Ed.). London: Heinemann Educational Books.
- Cilliers, P. (1998). *Complexity and postmodernism* (1st Ed.). London: Rotledge Taylor & Francis Group.
- Cooper, R. (2010). Organs of process: Rethinking human organization. In Stewart R. Clegg (Eds), *SAGE Directions in Organization Studies Vol: 2* (p.p. 175-204). London: Sage Publications.
- Davis, G.F. (2010). Do theories of organizations progress?. *Organizational Research Methods*, 13(4), 690-709.
- Dawkins, C.E., Barker, J.R. (2018). A complexity theory framework of issue movement. *Business & Society*, 0(0), 1-41.
- Devers, C.E., Misangyi, V.F., Gamache, D.L. (2014). Editors' comments: on the future of publishing management theory. *Academy of Management Review*, 39(3), 245-249.
- Dewar, R. (2003). Informational theory explanation of the fluctuation theorem, maximum entropy production and self-organized criticality in non-equilibrium stationary states. *Journal of Physics*, 36, 631-641.
- Eisenhardt, K.M., & Brown, S.L. (1998). Competing on the edge: strategy as structured chaos. *Long Range Planning*, 31(5), 786-789
- Farmer, J.D., & Sidorowich, J.J. (1988). Can new approaches to nonlinear modeling improve economic forecasts?. In Philip W. Anderson (Eds.), *The Economy as an Evolving Complex System* (p.p. 99-115). New York: Taylor & Francis Group.

- Glasner, E., & Weiss, B. (1993). Sensitive dependence on initial conditions. *IOP Science*, 6, 1067-1075.
- Gleick, J. (2000). *Kaos* (8th Ed). Ankara: Tübitak.
- Goldstein, J. (1999). Emergence as a construct: history and issues. *Emergence*, 1(1), 49-72.
- Hayles, N.K. (1990). *Chaos bound: Orderly disorder in contemporary literature and science* (1st Ed). USA: Cornell University Press.
- Hayles, N.K. (1991). *Chaos and order: Complex dynamics in literature and science*, Chicago: University of Chicago Press.
- Keskin, H., Akgün, A.E., Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt Teorisi* (1st Ed). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kiel, L.D., Elliot, E. (1996). *Chaos theory in the social science* (1st Ed.). USA: The University of Michigan Press.
- Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2nd enlarged Ed). Chicago: The University of Chicago Press.
- Latour, B. (2000). When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences. *British Journal of Sociology*, 51(1), 107-123.
- Levy, D. (1994). Chaos theory and strategy: theory, application, and managerial implications. *Strategic Management Journal*, 15, 167-178.
- Lynch, T.D., Cruise, P.L. (2006). *Handbook of organization theory and management: The philosophical approach* (2nd Ed). London: Taylor & Francis.
- McMillan, E. (2004). *Complexity, organizations and change* (1st Ed). London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Morgan, G. (2006). *Images of organization* (Updated Ed.). USA: Sage Publications.
- Murphy, P. (1996). Chaos theory as a model for managing issues and crises. *Public Relations Review*, 22(2), 95-113.
- Nonaka, I. (1988). Creating organizational order out of chaos: self-renewal in Japanese firms. *California Management Review*, 30(3), 57-73.
- Oestreicher, C. (2007). A history of chaos theory. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 9(3), 279-289.
- Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *Academy of Management Review*, 16(1), 145-179.
- Öztaş, N. (2017). *Örgüt* (4th Ed). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Pereira, F., & Scharff D.E. (2018). *Fairbrain and relational theory*. New York: Routledge.
- Petrov, V., Peng, B., Showalter, K. (1992). A map-based algorithm for controlling low-dimensional chaos. *The Journal of Chemical Physics*, 96(10), 7506-7513.
- Ruelle, D. (1990). The Claude Bernard lecture, 1989. Deterministic chaos: the science and the fiction. *Proceedings of the Royal Society London*, 427, 241-248.
- Ruelle, D. (1991). *Chace and Chaos* (1st Ed). USA: Princeton University Press.
- Svyantek, D.J., DeShon, R.P. (1993). Organizational attractors: a chaos theory explanation of why cultural change efforts often fail. *Public Administration Quarterly*, 17(3), 339-355.
- Thietart, R.A., Forgues, B. (1995). Chaos theory and organization. *Organization Science*, 6(1), 19-31.
- Tolbert, P.S., & Zucker, L.G. (1999). The institutionalization of institutional theory. In Steward R. Clegg, & Cynthia Hardy (Eds.), *Studying organization: Theory & merhod* (1st Ed) (p.p. 169-184). London: Thousand Oaks.
- Tsoukas, H., & Cummings, S. (1997). Marginalization and recovery: the emergence of Aristotelian themes in organization studies. *Organization Studies*, 18(4), 655-683.
- Tsoukas, H. (1998). Introduction: chaos, complexity and organization theory. *Organization*, 5(3), 291-313.
- Tsoukas, H. (2005). *Complex knowledge: Studies in organizational epistemology* (1st Ed). Great Britain: Oxford University Press.
- Uys, F. (2002). Chaos theory and practice: a new management paradigm. *Politeia*, 21(2), 31-51.
- Van de Ven, A.H., & Poole, M.S. (1995). Explaining development and change in organizations. *Academy of Management Review*, 20(3), 510-540.
- Wilding, R.D. (1998). Chaos theory: implications for supply chain management. *The International Journal of Logistic Management*, 9(1), 43-58.

Williams, G.P. (1999). *Chaos theory tamed* (2nd Ed). Washington: Joseph Henry Press.

Wren, D.A., Bedeian, A.G. (2009). *The evaluation of management thought* (6th Ed). USA: John Wiley & Sons.

Edebiyatımızda “Ara Nesil”

Abdullah HARMANCI 

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Ankara, Türkiye.

abdullah_harmanci@hotmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 03.09.2019 Kabul: 23.11.2019 Yayın: 31.12.2019</p> <p>Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Ara Nesil, Modern Türk Şiiri.</p>	<p>1860'lardan itibaren ortaya çıkan ve gelişme gösteren Yeni Türk edebiyatı, kendi içinde çeşitli dönemlere ayrılır. Bu dönemlerin az bilinenlerinden biri “Ara Nesil”dir. Genellikle Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünun edebiyatı arasında yer aldığı düşünülen ve başlangıç - bitiş tarihleri hakkında farklı bilgiler verilen Ara Nesil edebiyatının, daha çok kendinden sonra gelecek olan edebi dönemleri hazırladığı kabul edilmektedir. Şiir, roman, hikâye, çeviri gibi türlerde eser veren Ara Nesil dönemi şair ve yazarlarının sayısı yeni yapılan bilimsel araştırmalarla giderek artmaktadır. Bu makalede, Ara Nesil dönemi edebiyatına panoramik bir bakış yöneltilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkış şartları, yayın organları, öne çıkan edebiyatçıları, eser verdikleri edebi türler ve bu nesil hakkında söylenenler derli toplu bir biçimde ele alınmaya gayret edilmiştir. Ara Nesil edebi döneminin Yeni Türk edebiyatımıza katkıları genel bir çerçevede ele alınmıştır.</p>

“Ara Nesil” In Our Literature

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 03.09.2019 Accepted: 23.11.2019 Published: 31.12.2019</p> <p>Keywords: Modern Turkish Literature, Ara Nesil, Modern Turkish Poetry.</p>	<p>The New Turkish Literature, which emerged and have been developing since 1860s, divided into several periods in itself. One of the lesser known of these periods is the “Ara Nesil”. The Literature of Ara Nesil, that is generally considered to be included in the in the Servet-i Fünun (wealth of science) literature and different knowledge is given about its start-ending dates, is generally accepted that it prepared literary periods that would follow it. It gradually increases the number of poets and writers of the Ara Nesil period, who provided works such as poetry, novels, stories and translations, with new scientific studies. In this article, it is aimed to give a panoramic view to the literature of the Ara Nesil. The conditions of emergence, the media organs, the prominent writers, the literary genres they provided, and those told about this generation have been tried to be discussed respectably. The contributions of the literary period of Ara Nesil to our new Turkish literature are discussed in a general framework.</p>

GİRİŞ

Yeni Türk Edebiyatı'nın kronolojik akışını düzenlemeye çalışan ortalama bir bakış, muhtemelen “Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, Milli Edebiyat” gibi alışıldık bir sıralamaya cür'et edecektir. Esasında Mehmet Kaplan'ın 1946 tarihini taşıyan *Tevfik Fikret ve Şiiri* adlı çalışmasına gelinceye kadar, modern edebiyatımızın kronolojik akışı ortalama olmayan bakışlarda da bu şekliyle vücut bulmuştur. İlk defa Mehmet Kaplan hocanın adı geçen eserinde Tanzimat edebiyatımızın ikinci nesli ile Servet-i Fünun nesli arasına “Ara Nesil” adı verilerek bu edebiyatçılardan kısa da olsa bahsedilmiştir. Adlandırma ve çerçeveleme denemesi ilk defa Mehmet Kaplan tarafından yapılmıştır.

Kaplan, *Tevfik Fikret ve Şiiri*'nde Tanzimat'ın birinci ve ikinci neslini adlandırdıktan sonra üçüncü bir nesil olarak “Ara Nesil” edebiyatçılarına işaret eder. Şinasi ve Namık Kemal tarafından temsil edilen Tanzimat'ın birinci nesli “sosyal ve politik fikirler devri” şeklinde adlandırılır. Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem tarafından temsil edilen Tanzimat'ın ikinci nesli ise “ferdiyetçilik, büyük ihtiraslar ve ıztıraplar devri” olarak isimlendirilir. “Küçük ve günlük hassasiyetler devri” Kaplan'ın “Ara Nesil” olarak adlandırdığı üçüncü nesil edebiyatçılar için geçerlidir. Bunlar Tanzimat edebiyatçıları ile Servet-i Fünun edebiyatçıları arasında bir köprü vazifesi görmüş ve Servet-i Fünun estetiğini büyük oranda hazırlamışlardır. Mehmet Kaplan şöyle demektedir: “Çok defa yapıldığı gibi, Servet-i Fünun edebiyatını, Hamid ve Recaizade Ekrem'den hemen sonra başlatıvermek bir hatadır. Bu iki şahsiyetin en mühim eserlerini vermiş buldukları 1873-1877 yıllarından itibaren, Servet-i Fünun zümresinin toplandığı 1895 yılına kadar, arada yirmi seneye yakın bir zaman uzanır ki, Abdülhamid istibdadının ilk devresine rastlamakla beraber, edebi faaliyet bakımından bütün bütün de boş geçmez; aksine, bizim ara-nesil dediğimiz 25-30 kişilik bir yazarlar grubunun gerek duyuş tarzı, gerek üslup sahasında, adeta edebiyatımızın çehresini değiştirecek faaliyetlerine sahne olur.” (Kaplan, 1993: 22)

Ara Nesil'in hangi senelere denk geldiği sorusuna farklı cevaplar verilmişse de “bu nesil mensuplarının önde gelenlerinin en az iki yıl birlikte yazdıkları *Haver, Güneş, Berk* gibi dergilerin çıkış tarihi olan 1884, 1885 yıllarını bu neslin edebiyat dünyasına doğuş tarihi olarak kabul edebiliriz.” (Birinci, 2006: 90) Ara Nesil'in edebiyatımızda faaliyet gösterdiği dönem, farklı araştırmacılar tarafından farklı değerlendirmeler yapılmışsa da 1885 – 1896 tarihlerini kapsamaktadır. Bu dönemin başlangıç tarihini 1870'lerin ortalarına kadar çekerek dönemi yirmi seneye tamamlamaya çalışan araştırmacılar da vardır. Ancak Birinci'nin açıklamasında görüldüğü gibi, *Haver, Güneş, Berk* gibi dergilerin çıkış tarihlerine bakıldığında Ara Nesil dönemi belirttiğimiz senelere denk düşer.

Bu dönemin ediplerinin kimler olduğu sorusuna da oldukça geniş kadrolar oluşturacak şekilde cevaplar verilmiştir. Yukarıda Mehmet Kaplan'dan yaptığımız alıntıda 25-30 gibi bir rakamdan söz edilir. Oysa *Ara Nesil'de Tenkit* (1993) adlı çalışmasında, Mahmut Babacan, sadece tenkit türünde eser veren Ara Nesil ediplerinin sayısının elli dokuz (59) olduğunu belirtir (Babacan, 1993: V-VI). Kaldı ki Babacan'ın listesinde olmayan edipler de vardır. Dolayısıyla bu dönem ediplerinin sayısı bir hayli fazladır. Burada belli başlı Ara Nesil şair ve yazarlarının adlarını saymakla yetineceğiz: Nabizade Nazım, Beşir Fuad, Mehmed Ziver, Fazlı Necib, Feraizcizade Osman Faiz, Mehmet Celal, Mustafa Reşid, Abdülhalim Memduh, Ali Kemal, Andelip, Ayn Nadir, İsmail Safa, Hasan Asaf, Menemenlizade Mehmed Tahir, Nigar binti Osman, Recep Vahyi, A. Nazım, Ali Ulvi, Manastırlı Rifat, Mihrünnisa Hanım, Hayret Efendi, Halil Edib,

Besim, Besim Ömer, Adanalı Ziya, Ali Ferruh, Ali Feyzi, Ali Nizami...

Bu nesil şair ve yazarlarının bir “nesil” adı altında bir arada anılmalarını sağlayacak pek çok sebep bulunabilir. Nejat Birinci, “Bu devre mensupları 1860’dan sonra açılmış yeni eğitim ve öğretim kurumlarında yetiştiler.” dedikten sonra şöyle devam eder: “Düzenli ve disiplinli eğitim imkânı buldular. Okullarda yabancı dil öğrendiler. ...Fransız edebiyatını bizzat Fransızcadan okudular. Batı edebiyatına yön veren akımları bizzat takip etme imkânı buldular. Pek çok edebi eseri Türkçeye tercüme ettiler.” (Birinci, 2006: 89)

Ara Nesil devrinin dikkat çeken bir yönü de bu dönemde gazeteciliğin yerini dergiciliğin almaya başlamasıdır (Kaplan, 1993: 22). Ara Nesil şair ve yazarları pek çok dergide faaliyet göstermişlerdir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: *Âfâk, Âsar, Berk, Fevaid, Gayret, Gülşen, Güneş, Hâver, Mekteb, Malumat, Maarif, Manzara, Hizmet, Mirsad, Muhit, Musavver, Mürüvvet, Nilüfer, Nokta, Sa’y, Sebat, Şafak, Şule, Terakki, Umran...*

Bu ve benzeri dergilerde faaliyet gösteren, çok sayıdaki Ara Nesil şair ve yazarının “bir edebi toplulukta görülen ölçüde belirli prensipler etrafında hareket ettiğini düşünmek yanlış olur.” (Gariper, 2009: 116). Cafer Gariper’e göre, Ara Nesil ediplerinin, edebi anlamda konumlanması üç farklı biçimde gerçekleşmiştir. Birinci grup “klasik edebiyatı sürdürmek isteyenler”den oluşur. Şayh Vasfi, Hoca Hayret Efendi, Muallim Feyzi gibi isimlerin başını çektiği bu grup, “klasik zevki yansıtan eserler kaleme alırlar”. “Eski ile yeni arasında yer alanlar” ise ikinci gurubu oluşturur. Bunlar hep bahsedilen o dönem “ikiliğini” eserlerinin bünyelerinde taşırlar. Gerek klasik edebiyatımızdan gerekse Batı edebiyatının tesirlerine açıktırlar. Üçüncü gurubu ise “Yenilikçiler” oluşturur. “Servet-i Fünun’u hazırlayan grup bu sanatkârlardan oluşur. Türk edebiyatının Batılı mahiyet kazanmasında, şekil ve muhteva özelliklerinin değişmesinde, yeni bir duyuş tarzının oluşmasında yoğun çaba gösterirler.” (Gariper, 2009: 117-118).

Ara Nesil şair ve yazarlarının farklı edebi türlerde ne gibi faaliyetler gösterdiklerini ifade etmeye başlamadan önce, bu kadronun Servet-i Fünun edebiyatını nasıl hazırladığını veya Tanzimat ile Servet-i Fünun arasında nasıl bir köprü vazifesi gördüğünü kısmen açıklamaya çalışalım:

İlk olarak, Ara Nesil şairlerinin kendilerinden önceki iki nesilden farklı bir “duyuş tarzı” geliştirdiğini söylemek gerekir. Mehmet Kaplan; Namık Kemal’in, Hamid’in ve Mehmet Celal’in “şair”i nasıl anladıklarını, duyumsadıklarını örnekleyerek, bu nesildeki değişimi gözlerimizin önüne sermeye çalışır. Namık Kemal şairi bir kahraman olarak görmüş ve ona misyon yüklemiştir. Namık Kemal’in şairi toplumsal ve politik hedeflere kilitlenir. Dünyayı ve insanlığı değiştirmeye çalışır. Buna karşılık Hamid’in şairi mütefekkindir. Görülmeyen âlemleri keşfe çalışır. Filozoftur. Mehmet Celal’in şairi ise ne kahraman ne de filozoftur. “Sırf duyuş ve hayal kesilmek isteyen bir ruh”tur (Kaplan, 1993: 23). Ara Nesil’le birlikte toplumsal, politik veya metafizik, felsefi endişeler yerine, bireysel duyuşlar ön plana çıkar. “...bu neslin nesir ve şiiri, veremliler, hasta çocuklar, fakirler, aşk ızdırabı ile inleyenler, zaruret altında ezilmiş insanlarla doludur.” (Kaplan, 1993: 23)

İkinci olarak, Ara Nesil şairleri, “üsluba başka bir kıvam vermişlerdir.” (Kaplan, 1993: 23). Mehmet Kaplan, bunun sebebinin Ara Nesil’cilerin tercüme anlayışlarının değişiminde arar. Evvelki nesillerin Batılı eserlerin yalnız içeriklerine önem verdiklerini, Ara Nesil’cilerin ise içerik dışında o eserlerin yazılış tarzlarına da dikkat ettiklerini ve tercümelerinde içerikle

birlikte üslubu da aktarmaya başladıklarını ifade eder (1993: 24). Kaplan, "Servet-i Fünuncuların kelimeler dünyası, bu devrede yapılan tercüme vasıtasıyla hazırlanmıştır, denebilir." (1993: 24) derken, Servet-i Fünun'u hazırlayan Ara Nesil'cilerin bu noktadaki emeklerini vurgulamış olur.

Üçüncü ve beki de en önemli hazırlık basamağı şu cümlelerle ortaya çıkar: "Fikret'in daha sonra geliştireceği konuşma sentaksı ve resim altına şiir yazma usulü de Servet-i Fünun'dan önce başlamıştır." (Kaplan, 1993: 24). Menemenlizade Mehmet Tahir'in "Ey Sen ki" veya Recep Vahy'nin "Kazlar" şiirleri okunduğunda (1993: 25-26), Tevfik Fikret'in daha sonra Divan şiirindeki aruz ölçüsünün yeknesak ritmini esnekletmek için vereceği mücadelenin öncesinde, aslında onu bu mücadeleye hazırlayan Asra Nesil'ci şairlerin olduğunu görmek mümkündür. Kaplan, Ara Nesil'cilerin bu faaliyetlerini aktardıktan sonra, "Servet-i Fünun'dan önce duyuş tarzı ve üslup sahasında yeni bir akımın başladığını" (1993: 27) belirtmekten çekinmez. Dolayısıyla, Servet-i Fünun'u hem içerik hem de biçim olarak hazırlayan, Tanzimat ile Servet-i Fünuncular arasında köprü vazifesi gören Ara Nesil'cilerin edebiyatımız bakımından önem ve değerini sadece bu örnekler bile vurgulamaya yetecektir.

Şimdi, Ara Nesil mensuplarının çeşitli türlerdeki faaliyetlerine kısa bakışlar yönelteceğiz. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Ara Nesil mensupları; "şiir, roman, hikâye, tenkid, mensur şiir, makale, deneme, edebiyat tarihi, tiyatro, sözlük, okul kitabı" (Özarlan, 1994: 10) gibi farklı tür veya alanlarda eser vermişlerdir. Bu türlerden belli başlılarını kısaca incelemeye çalışalım:

Şiir

Ara Nesil mensuplarının öne çıkan şairleri arasında Nigar Hanım, Mehmed Celal, Menemenlizade Mehmed Tahir, Mustafa Reşit, Nabizade Nazım, Müstecabizade İsmet İbrahim, Mehmet Faik Esad nam-ı diğer Andelib, Şeyh Vasfi, Recep Vahy, İsmail Safa, Mihrünnisa Hanım, Fatma Leman Hanım... bulunur.

Ara Nesil şairleri, kendilerinden önceki iki Tanzimat neslinin şiire getirdiği içerik, biçim ve üslup yeniliklerini "daha da genişletir ve geliştirirler. Bu edebi devrede yeni şekil denemeleri ve yeni temalar belirir. Bir yandan klasik şiirin şekil ve türleri kullanılırken diğer yandan Batı edebiyatının tesiriyle sarma kafiye, çapraz kafiye, sone ve serbest şekiller denenir." (Gariper, 2009: 120).

"Tablo şiir" uygulamaları çokça yapılır. Bir resim için şiir yazma geleneği bu dönemde başlar. Doğa betimlemeleri ve çocuk resimlerine yoğunlaşılır. Dönemin gazete ve dergilerinin basım tekniklerinde ileri gitmiş olması bu tür şiirlerin yaygınlaşmasını hızlandırır. "Tablo altı şiir" de denilen bu tarz şiirler dönem şiirinin öne çıkan yönlerindedir (Gariper, 2009: 121).

Bu dönemde "Şiirin sentaksı değişmeye, diyalog ve konuşma üslubu yaygınlaşmaya başlar. ...anjambmanlı cümlelere de rastlanır." (Gariper, 2009: 120).

Ara Nesil şairleri bireysel temaları tercih ederler. Kendilerinden önceki nesillerden "intikal eden ferdi hassasiyet ve santimentalizmi yeni temalarla geliştirme yoluna giderler. ...Bunun yanında, daha sınırlı planda kalmak kaydıyla felsefi-hikemi manzumelere, tarih ve savaş konulu kahramanlık şiirlerine, sosyal muhtevalı kalem tecrübelerine de rastlanır." (Gariper, 2009: 121).

Devrin bir özelliği olan ikilik, şiirlerin şekil ve üsluplarına olduğu gibi konulara da yansır. Temalarda ve bunları ele alış biçimlerinde eski olanla yeni olanın bir arada bulunduğu görülür.

Şiirlerde aşk, tabiat, ölüm, “verem, hüznün, gözyaşı, yaşama sevinci, ev hayatı” temaları işlenir (Gariyer, 2009: 121). “Marazi bir duygusallık, saplantı halinde bir ağlama hissi, dönemin bütün sanatçılarında mevcuttur.” (2011: 355) diyen Nazan Bekiroğlu, Ara Nesil şairlerindeki santimentalizmi de bu şekilde vurgulamış olur.

Nazan Bekiroğlu, Nigâr Hanım hakkında yazdığı eserde, Nigar Hanım’ın şiiri üzerine inceleme yaparken, Ara Nesil şiirinin genel özelliklerini sıralar. Anjambement, kuyruk mısralar, manzum hikâye yönteminin uygulanması, küçük yaşantı parçacıkları ve eşyalar etrafında genişletilen hassasiyetler gibi içerik ve biçim özelliklerini sayar (Bekiroğlu, 2011: 353-354).

Görüldüğü gibi, Ara Nesil şairleri gerek üslup ve santimentalizmleriyle, gerekse içerik ve biçimleriyle, Servet-i Fünun şiirinin hazırlayıcısı olmuşlardır.

Edebiyat Teorisi ve Eleştiri

Ara Nesil mensuplarının iyi bir eğitim aldığı, Batı edebiyatlarını özellikle Fransızca üzerinden okuduğu ve çağın edebiyatına karşı uyanık olduğu hatırlanırsa, bu birikimlerini edebiyatın teorisine ve eleştirisine de yönelttikleri görülecektir. Ara Nesil ediplerinin eleştiri anlayışlarına yönelik olarak araştırma yapan Mahmut Babacan, bu devir yazarlarının edebiyat teorisi ve eleştirisi konusunda daha çok “edebiyat nedir, eleştiri deyince ne anlıyoruz, şiir nedir ve şair kimdir, roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerin tanım ve işlevleri nelerdir?” sorularına cevap aradıklarını belirtmektedir (2003: 72). Teori ve eleştiri alanında kalem oynatan edipler arasında Beşir Fuat, Menemenlizade Mehmet Tahir, Mehmed Ziver, Ali Kemal, Mehmet Ref’et, Halid Safa, Ali Ferruh, Mehmed Münci, Ali Suad, Ahmed İhsan gibi isimler yer alır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Mahmut Babacan’ın araştırmasında eleştiri alanında fikir beyan eden Asra Nesil yazarlarının sayısı elli dokuzu bulmuştur.

Ara Nesil yazarları, edebiyatın, insanın manevi yönünü etkilediğini ve eğittiğini, insanlardaki kötü ahlaki tasfiye ettiğini, insandaki fikrî, hissî, vicdani güzellikleri ortaya çıkardığını düşünmektedirler. Toplumun eğitiminde edebiyatın işlevini önemserler. Bir milletin ilmen, ruhen ve maddeten kalkınması noktasında edebiyata görevler düşmektedir. Edebiyatın müspet ilimlerden daha önce düşünülmesi ve önemsenmesi gerekir. Zira insanların kendilerini ifade edebilmeleri için dile ihtiyaç vardır ve dili işleyip zenginleştiren de edebiyattır. Edebiyat bir milletin medeniyet derecesini gösterir. Toplum ahlakının bir aynasıdır (Babacan, 2003: 71-72).

Sübjektif ve izlenimci eleştiriden uzakta duran Ara Nesil yazarlarına göre, eleştirmen aynı zamanda “mütefennin” olmalı ve bir eserin oluşumunda sanatçının mizaç ve şahsiyetinin, muhiti ve hayatı gibi faktörlerin etkisi üzerinde durmalıdır. Bu da Batılı bir eleştiri tarzının edebiyatımıza hâkim olmaya başlaması demektir. Bu dönem yazarları, bazı eser, şahsiyet ve dönemleri ele alırken, eleştirinin nesnel kurallarını uygulamaya çalışırlar. Eleştiri maksadıyla yazılan yazıların sadece imla ve noktalama hususlarına değinmeleri, eleştiri adına bazı kuralları hatırlatmalarının yanlışlığına vurgu yapılır ve eleştirmenin asıl görevinin bir eserdeki insana ait durumları, insan ile hayat arasındaki ilişkileri ortaya koymak olduğu belirtilir (Babacan, 2003: 76-77).

Eski edebiyatımızın bizim klasiğimiz olduğunu düşünen bu devir yazarları, divan şairlerimizin geçmiş dönemlerde İran edebiyatını değil Arap edebiyatını esas almaları gerektiğini, böyle olmuş olsaydı müşahedeye dayanan bir edebiyatımızın olacağını savunurlar. Bizim klasiklerimizin değeriyle Avrupa klasikleri arasında hiçbir fark bulunmadığını söylerler.

Yabancı milletlerin edebiyatlarından etkilenmenin normal olduğunu, ancak aşırıya kaçarak taklide düşmenin yanlış olacağını düşünürler (Babacan, 2003: 78).

Beşir Fuat gibi o dönemin önemli bir entelektüeli tarafından neşredilen *Victor Hugo* adlı eser, romantizm, realizm tartışmalarını başlatmış ve edebiyat tarihimizdeki önemli tartışmalardan biri bu sayede gerçekleşmiştir. Bu dönem edebiyatının teorik olarak en önemli ismi Beşir Fuat'tır. "Pozitivist görüşü benimseyen Beşir Fuat, bir edebiyatçı olmamasına rağmen yazdıklarıyla realizmi hatta natüralizmi savunur. *Victor Hugo* ve *Voltaire* adlı kitaplar pozitivist tenkidin ilk örneklerindedir." (Enginün, 2013: 787-788)

"Hayaliyyun" diye ifade edilen romantizm ve "hakikiyyun" diye ifade edilen realizm akımları çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Mahmut Babacan'a göre, bu akım tartışmalarının özünde şu tür sorular/yargılar bulunmaktadır: Hakikat mi yoksa güzellik mi sanatın prensibidir? Edebiyat eserinde hakikate ve fenne uygunluk mu, sanatlı söyleyiş, duygulara sesleniş, güzel anlatım mı önemlidir? Toplum ve tabiatın sadece sefaletlerini değil, fazilet ev güzelliklerini de ele almak gerekir. Edebiyat eseri topluma faydası ve ahlaka uygunluğu oranında değerli ve güzeldir (2003: 79).

Şiirin katı kurallarının şairin duygu, düşünce ve hayallerini sınırlamaması gerektiğine, tersine şiirin dış yapısının şairin hayal ve duygularına göre şekillenmesinin önemine değinilmiş, şiirde güzelliğin ön planda olduğu, güzelliğin de şiirin muhtevasını yapan her şey olduğu belirtilmiştir (Babacan, 2003: 79). "Bu dönem şiir anlayışında ferdi hisler derinleşmiş, fikirler ulvîleşmiş, insan, tabiatı her an beş duyuyu hissederek ve yaşar olmuştur." (Babacan, 2003: 79) Dönem edebiyatçılarının şiir anlayışları ile romantizm başlığı altında toplayabileceğimiz bazı özellikler örtüşmektedir. Bunları "aşırı hassasiyet, sübjektiflik, tabiatla birleşmiş duygu ve düşünceleri lirik bir şekilde ifade etme, insan beninin hürriyeti, tabiatla kaçış ve sığınma" şeklinde sıralayabiliriz (Babacan, 2003: 79). Bu dönem içerisinde şiirle resim karşılaştırılmış, yer yer şiir resimden daha üstün görülmüştür (Babacan, 2003: 80).

Dil konusunda da çeşitli fikirler beyan eden Ara Nesil mensupları, bu konudaki görüşlerini Namık Kemal'in meşhur makalesi olan "Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir"deki temel fikirlerden daha ileriye götürmezler (Birinci, 2006: 92). Bu konudaki önerileri arasında; dil çalışmalarının bir edebî kurum tarafından yürütülmesi, bu cemiyetin geniş bir sözlük hazırlaması, bu sözlük hazırlanırken belli başlı bütün önemli eserlerin taranması, Arapça fiillerin sadece Türkçedeki çekimlerinin dikkate alınması, ıstılahlar konusunun çözüme ulaştırılması, imlâmın genel bir çözüme kavuşturulması gibi hususlar bulunmaktadır (Birinci, 2006: 92).

Roman ve Hikâye

Ara Nesil edipleri içerisinde roman ve hikâye türlerinde kalem oynatmış isimler Nabizade Nazım, Mehmet Celal, Mehmed Vecihi, Fatma Âliye, Mustafa Reşid, Mehmed Münici, Fazlı Necib, Halil Edib, Faik Reşad, Selanikli Tefik, Abdülkerim Hadi şeklinde sıralanabilir.

Ara Nesil roman ve hikâyesinin öne çıkan isimlerinden biri Nabizade Nazım (1862-1893)'dir. *Yadıgârlarım* (1886), *Kara Bibik* (1890), *Haspa* (1891), *Hala Güzel* (1891), *Sevda* (1890), *Zavallı Kız* (1889), *Bir Hatıra* (1890), *Seyyie-i Tesamüh* (1891), *Zehra* (1896) adlarıyla roman ve hikâyeler yayımlamıştır. "Nazım, Tanzimat edebiyatının son yıllarında kendini göstermeye başlayan realist ve natüralist eğilimin temsilcilerinden biridir. ...*Kara Bibik* ve *Seyyie-i Tesamüh* hikâyeleri ile *Zehra*'da realizme çok yaklaşmıştır. *Kara Bibik*'in ön sözü, Türk

edebiyatında, realizm ve natüralizmin ilk ve küçük beyannameyi sayılır. ...Kahramanı bir köylü olan ve vakası Antalya'nın bir köyünde geçen hikâye, köyün bütün hayatını tam bir realizmle aksettirir. ...*Kara Bibik*, son devir Türk edebiyatındaki köy roman ve hikâye tarzının daik örnekleri arasındadır." (Akyüz, 1996: 80,81). *Zehra* ise Nabizade Nazım'ın edebiyat tarihimize bir yer edinmesini sağlayan başka bir önemli eseridir. Roman tarihimizde, psikolojik içeriğe sahip olan ilk eser kabul edilmiştir. Kocasını çok fazla kıskanan bir kadının, Zehra'nın eşinden intikam alma hikâyesi romanın konusunu teşkil eder. *Zehra*'da psikolojik tahliller, "değişik toplumsal çevrelerin tanıtılması" (TBEA, 2010: 741) eseri ön plana çıkartan özelliklerdir.

Ara Nesil yazarlarından olan Mehmet Celal (1867-1912), *Cemile* (1886), *Orora* (1886), *Venus* (1886), *Deşet Yahut Üç Mezar* (1886), *Damendalude* (1898), *Bir Kadının Hayatı* (1890), *Margirit* (1890), *Küçük Gelin* (1892), *Mükâfat* (1894), *Zehra* (1895), *Müzeyyen* (1898), *Leman* (1910) adlarıyla hikâye ve romanlar vermiştir. İçki ve eğlenceye düşkün bir hayatı olan yazarın, çıldırmak suretiyle hayatını yitirdiği bilinmektedir. Özellikle *Küçük Gelin* adlı eseri ile tanınmıştır. Bu romanında "dönemin kadın erkek ilişkileri ve aile hayatı üzerinde bilgiler verir. ...kendi eşinin Trakya'da geçen çocukluk hayatını anlatır." (Enginün, 2013: 324) İnci Enginün yazarın en bilinen romanı olan *Küçük Gelin* için "Bu aşk hikâyesinin iyi işlenmiş bir eser sayılması mümkün değildir. Eserin hasta, melankolik erkek kahramanı da yazarından birçok çizgiler taşır." (2013: 324) der. "Adalar şairi" olarak da bilinen Mehmet Celal, dönemin popüler romancıları arasında ön plandadır.

Vecihi (1869-1904), "1894'ten itibaren *İkdam* gazetesinde tefrika ettiği romanlarıyla çeşitli halk kesimlerinden geniş ilgi gördü. Özellikle büyük ilgi gören *Mehcure* adlı yapıtıyla tanındı." (TBEA, 2010: 1097) İki öykü kitabı dışında *Mihridil* (1895), *Mehcure* (1895), *Nerime* (1898), *Hürrem Bey* (1898), *Malik* (1898), *Mesude* (1898), *Çoban Kızı* (1898), *Nedamet* (1898), *Müjgân* (1899), *Vuslat* (1899), *Hasbihal* (1899), *Sakıp* (1899), *Harabe* (1899)... gibi romanları vardır. Popüler aşk romanları yazarı olarak devrinde tanınmış bir isimdir. İnci Enginün, yazarın *Mehcure* ve *Hikmet* adlı romanlarından bahsettikten sonra "Bu romanlar, Namık Kemal'den itibaren aile içi ilişkilerin, eğlence kadınları veya aileye giren üvey anneler tarafından bozulmasını işleyen eserler arasındadır." (2013: 325) der. Cevdet Kudret ise Vecihi'nin romancılığı hakkında, yazarın Namık Kemal'in roman üslubunu taklit ettiğini, kişi tasvirlerinde de Namık Kemal'i izlediğini, halka seslendiği için nispeten daha açık bir dil kullandığını, Tanzimat romancılığının belli başlı özelliklerini takip ettiğini belirtir (1977: 286-287). Tanzimat romancılığının Vecihi üzerindeki etkisi, Cevdet Kudret tarafından, yazarın olayları anlatırken kendini gizlememesi, kişilerine karşı yanlı davranması, kişilerin tek yönlü olması, yani iyilerin iyi kötülerin kötü olması, mutlu sonların romanlara egemen olması gibi maddelerle açıklanır (1977: 287-288).

Fatma Aliye Hanım (1862-1936), *Hayal ve Hakikat* (1891), *Muhazarat* (1891), *Refet* (1897), *Udi* (1898), *Enin* (1912) adlı eserleriyle Ara Nesil romancıları arasında yer alır. Emel Aşa, "Türk edebiyatında yazdıklarından çok yaptıklarıyla kendine belli bir yer edinen Fatma Aliye Hanım'ın yazdıklarının büyük bir edebi değeri olduğunu söylemek mümkün değildir. Onun asıl önemi Türk edebiyatında tercüme yapan, roman yazan, sosyal faaliyetlere katılan ve hakkında müstakil bir monografi yazılan ilk kadın yazar olmasından gelir." (1995: 261) demekte ve şöyle devam etmektedir: "Romanlarında daha çok Osmanlı aile hayatını bir kadının bakış açısıyla zarif ve duygulu bir biçimde yansıtmaya çalışır. Bunu yaparken ideal tipler yanında normal ve zayıf erkek, kadın, anne tiplerine de yer verir. İnanılmaz rastlantılar sonucu gelişen olaylara karşılık romanın kişilerini gerçekçi bir yaklaşımla anlattığı söylenebilir. İlk

romanlarındaki duygusallığın yerini giderek gerçekçilik almıştır. Ahmed Midhat Efendi'nin etkisiyle olaylar karşısında gözlemci olarak kalmaktan ziyade zaman zaman kendisi de kişiler arasına girer, problemlere çözümler bulmaya ve roman kişilerine yol göstermeye çalışır. Yine Ahmed Midhat Efendi gibi bazen olayların akışını durdurur, açıklamalar yapar ve olay hakkında bilgi verir. Ayrıca Tanzimat dönemi için yenilik sayılan mektup tarzında roman yazma Fatma Aliye Hanım'ın bir diğer özelliğidir." (Aşa, 1995: 261) İnci Enginün ise, Fatma Aliye'nin, romanlarında, kadınların kötü kaderlerini yenme imkânları olduğunu savunarak hocası Ahmet Mithat gibi, okuyucusuna iyimserlik aşıladığını belirtmektedir (2013: 295). Cafer Gariper, *Muhazarat* için, "...aşk ve evlilik entrikalarıyla kıskançlık duygusu etrafında kurulmuş bir romandır." der ve şöyle devam eder: "XIX. yüzyıl sonu Osmanlı toplumunun konak hayatı ayrıntılı bir şekilde el alınıp işlenmiştir. Devrinde akis uyandıran romanda, baskıyla yapılan evliliğin mutsuzlukla sonuçlanacağı ve kadının ilk aşkıdan vazgeçerek yeniden sevebileceği fikri öne çıkan mesaj durumundadır." (2009: 126)

Ara Nesil roman ve hikâye yazarları arasında realizme ve natüralizme olduğu gibi romantizme de eğilim göstermiş edipler vardır.

Tiyatro

Ara Nesil olarak andığımız dönemin II. Abdülhamit iktidarındaki senelere denk gelmesi, tiyatro faaliyetlerinin geri planda kalmasına sebep olmuştur. Ancak az da olsa bu dönem yazarlarının tiyatro alanında eser verdikleri görülür.

Abdülhalim Memduh'un *Bedriye* (1887) isimli manzum piyesinde Abdülhak Hamit'in etkisi çok açıktır. "İki farklı sınıfa mensup olan Münir ve Bedriye birbirlerini sevmektedirler. Piyenin konusu aşk olmakla birlikte asıl öne çıkarılmak istenen Münir'in dünya görüşü, hayat anlayışıdır. Abdülhalim Memduh, iki farklı sosyal gruptan insanların aralarındaki aşkı ele alarak devrin sosyal bir meselesine parmak basmış olur." (Aytaş, 2002: 62).

Ali Ferruh'un *Huşeng* (1887) adlı manzum piyesi konusunu *Şehname*'den alır. "Tanzimat sonrası yazarlarının ortak temi olan zulüm aleyhdarlığını işler. Bu basit eserin konusu zalim Kalat hükümdarı Neriman'ın Huşeng'in kızı Menije'ye göz koyması ve savaşta başarı kazanan Menije'nin nişanlısı Mirza'yı öldürtmesi ve Menije'nin intiharı üzerine gençlerin ölümünden Huşeng'i sorumlu tutarak onu idam ettirmesidir." (Enginün, 2013: 707).

Nigar binti Osman da Ara Nesil sanatçıları arasında tiyatro eseri vermiş yazarlardandır. "Nigâr Hanım, ferdiyetçi, santimental bir tiyatro anlayışını benimser görünmektedir. *Tesir-i Aşk* ve *Girive* adlı iki tiyatro çalışması olup bunlardan ikisi de döneminde basılmamıştır. ...*Tesir-i Aşk*; evlilikte gençlerin fikrini almamanın doğurduğu fena sonuçlar üzerinde durmaktadır ve taşıdığı mesaj doğrultusuyla *Şair Evlenmesi* (1860), *Eyvah* (1871), *Zavallı Çocuk* (1873), *İçli Kız* (1874) gibi eserler arasında sayılabilir. Nigâr Hanım'ın diğer tiyatro eseri olan *Girive*, basılmadığı gibi metni de elde değildir. ...Üç perdelik facia olan *Girive*'nin konusu, karmaşık gönül ilişkilerinin yönlendirdiği bir aile içi trajedi etrafında biçimlenmektedir." (Bekiroğlu, 2002: 362)

Bunların dışında Nabizade Nazım, Mustafa Nuri gibi isimler de tiyatro eserleri vermişlerdir.

Diğer Türler

Ara Nesil edipleri bu türlerin dışında edebiyat tarihi, tercüme, makale, deneme, sözlük,

okul kitabı gibi tür veya alanlarda da kalem oynatmışlardır.

Ara Nesil mensuplarının düzenli ve disiplinli bir eğitim almalarının doğal sonucu olarak, farklı dillerden Türkçeye çeşitli tercüme yapımlar, edebiyatımızın zenginleşmesini sağlamışlardır. Fransızca, Farsça, Arapça gibi dillerde tercüme yapılmıştır. Bu yazının girişinde de belirtildiği gibi, tercümelerde sadece içerik önemsenmemiş, biçim ve üslup da dikkate alınmıştır. Batı veya Doğu edebiyatlarından yapılan çeviriler, edebiyatımızda tematik çeşitlenmeyi beraberinde getirmiştir. Latin, Leh, Belçika, Alman, Yunan, Danimarka, Rus edebiyatlarından (Gariper, 2009: 120) farklı eserler bu dönemde dilimize kazandırılmışlardır.

Abdülhalim Memduh'un edebiyat tarihi alanında verdiği eser, edebiyat tarihi yazarlığımızın bir anlamda başlatıcısı olması hasebiyle çok önemlidir. Orhan Okay, bu eser hakkında şunlar söyler: "Osmanlılar'da edebiyat tarihi adını taşıyan ilk kitap, Abdülhalim Memduh'un *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'sidir (1889). Küçük boyda 134 sayfadan ibaret olan bu eser, edebiyat hakkında genel bilgiler verdikten sonra Âkif Paşa'yı değişme sınırı kabul ederek Türk edebiyatını iki devrede, şahsiyetlerle ilgili bazı değerlendirme ve örnek metinler halinde verir." (Okay, 1994: 404).

Ersin Özarlan ise Ara Nesil yazarlarının özellikle ders kitapları alanında neler ortaya koyduklarını şöyle özetler: "İdadi ve sultani mekteplerinin kurulmasıyla başlayan standart tahsilin yaygınlaşması üzerine, ortaya çıkan okul kitabı telifi ihtiyacının karşılanmasında Ara Nesil mensuplarının mühim gayretleri vardır. Mehmet Celal *Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri*, Menemenlizade Mehmet Tahir *Osmanlı Edebiyatı*, Abdülhalim Memduh Türkçede edebiyat tarihi adını taşıyan ilk kitap olan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sini, Mustafa Reşid de *İnşa Muallimi* ve Ahmet Rasim'le birlikte yazdığı *Mükemmel Münşeat* adlı kitaplarını neşreder." (1993: 12)

Görüldüğü gibi, edebiyatın hemen her türünde eser vermiş olan Ara Nesil mensupları, Tanzimat ile Servet-i Fünun arasında yer almışlar ve daha çok Servet-i Fünun estetiğini hazırlayıcı bir işlev üstlenmişlerdir. Bu dönemle ilgili çalışmaların sayısı arttıkça, Ara Nesil'in edebiyatımıza katkılarının da ne derecede büyük ve önemli olduğu giderek daha iyi anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Yeni Türk edebiyatının başlangıcından bugüne uzanan kısa tarihinde pek çok dönem veya devir bulunur. Bu devirler, bazen siyasi bazen edebi gerekçelerle ortaya çıkmış kabul edilirler. "Ara Nesil" diye tabir edilen edebî dönemin genellikle 1880 sonrasında başlayıp Servet-i Fünun dönemine kadar sürdüğü görüşü yaygınlık kazanmıştır. Gazeteden ziyade dergilerde neşvünema bulan Ara Nesil edebiyatı bazı araştırmacılara göre elliden fazla edibi içinde barındırır. Özellikle kendisinden sonra gelecek olan Servet-i Fünun edebiyatını estetik özellikleriyle hazırlamıştır. Bu noktada Servet-i Fünunculara atfedilen birçok yenilik özelliğinin aslında Ara Nesilciler tarafından başlatıldığını söylemek mümkündür. Ancak bu dönem ediplerinin de tümüyle birbirleriyle benzer özellikler taşıdıkları söylenemez. Kendi içlerinde eski edebiyat anlayışına yakın olanları veya yeni edebiyat anlayışına yakın olanlar şeklinde çeşitli tasniflere tabi tutulurlar. Ara Nesil dönemi araştırıldıkça Yeni Türk edebiyatı tarihimizin zenginleşeceği, edebiyat tarihimize bilmediğimiz önemli ayrıntıların ekleneceği anlaşılmaktadır. Zira yaptıkları tercümelemlerden, aldıkları eğitime kadar Ara Nesilciler, Yeni Türk edebiyatı içerisinde öne çıkan, entelektüel birikimleriyle dikkat çeken kıymetli şair ve

yazarlardan oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Kenan (1996): *Modern Edebiyatımızın Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Aşa, Emel (1995): "Fatma Aliye", *TDV İslam Ans. C.12*.
- Aytaş, Gıyasettin (2002): *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Babacan, Mahmut (1993): *Ara Nesil'de Tenkid*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babacan, Mahmut (2003): "Ara Nesil'de Eleştiri", *Hece (77-78-79)*, 71-85.
- Bekiroğlu, Nazan (2002): "Servet-i Fünun Topluluğu Dışı Türk Edebiyatı", *Türkler C.15* içerisinde, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.
- Bekiroğlu, Nazan (2011): *Nigar Hanım*, Timaş Yayınları: İstanbul.
- Birinci, Necat (2006): "Ara Nesil", *Türk Edebiyatı Tarihi C.3* içerisinde, KTB Yayınları: Ankara.
- Cevdet Kudret (1977): *Edebiyatımızda Hikâye ve Roman 1*, 2. bs., Varlık Yayınları: İstanbul.
- Enginün, İnci (2013): *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 7. bs., Dergah Yayınları: İstanbul.
- Gariper, Cafer (2009): "Geçiş Dönemi ve Ara Nesil", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* 5. bs. içerisinde, Grafiker Yayınları: Ankara.
- Kaplan, Mehmet (1993): *Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser*, 3.bs., Dergah Yayınları: İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2009): *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları: Ankara.
- Okay, Orhan (1994): "Edebiyat Tarihi", *DİA İslam Ans. C.10*.
- Okay, Orhan (2005): *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları: İstanbul.
- Özarlan, Ersin (1994): *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey Hayatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılarımız Ansiklopedisi C.1-2*, 3.bs., (2010), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Okul Kültürü Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması

Fatih YILMAZ 

Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Fethiye Onsun İlkokulu, Konya, Türkiye.
yilmazoglu@gmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 04.11.2019

Kabul: 24.11.2019

Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler:

Örgüt Kültürü,
Okul,
Okul Kültürü,
Okul Kültür Ölçeği

ÖZ

Örgüt kültürü kavramının oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğu ve neredeyse tüm bilim dallarından araştırmacıların ilgisini çeken bir çalışma konusu olduğu söylenebilir. Bu denli geniş bir çalışma alanına sahip bir kavramın eğitim örgütleri olan okullarda da araştırma konusu olması kaçınılmazdır. Örgüt kültürü örgüt üyelerini bir arada tutan ve onların söylemlerini şekillendiren bir güç unsuru olarak düşünülebilir. Okul kültürü de bir tür örgüt kültürüdür. Yapılan literatür taraması sonucunda okul kültürünün genellikle öğretmen görüşleri ile araştırıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat okul kültürünün öğrenci görüşleri ile de araştırılabileceği görülmüş ve Alessandro ve Sadh tarafından geliştirilen okul kültürü ölçeğinin de bu konuda kullanışlı olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle söz konusu ölçek, önemli ve Türkçe 'ye çevrilmeye değer bulunmuştur. Orijinal okul kültürü ölçeği 25 faktörden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda, Türkçe 'ye çevrilen ölçeğin orijinalinde olduğu gibi 25 faktörden ve dört alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Bu nedenle ölçeğin alt boyutları ölçeğin orijinalinde de olduğu gibi öğrenci ilişkileri, öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri, eğitsel fırsatlar ve davranışsal beklentiler şeklinde isimlendirilmiştir. Ayrıca çevirisi yapılan ölçeğin uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir değerler arasındadır. Ölçeğin güvenilirliği ise Cronbach Alpha katsayısı tekniğinden yararlanılarak tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizi sonuçları ölçeğin genel olarak yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ($\alpha = .898$), ölçekte yer alan çeşitli alt boyutların güvenilirlik düzeylerinin de kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığını ortaya koymuştur ($\alpha = .694-.853$).

Turkish Adaptation Of School Culture Scale

Article Info

Article History

Received: 04.11.2019

Accepted: 24.11.2019

Published: 20.12.2019

Keywords:

Organizational
Culture,
Schools,
School Culture,
School Culture Scale.

ABSTRACT

Organizational culture can be said to have a long history and is a common field of study attracting the interest of almost all disciplines ranging from social sciences to physical sciences. Therefore, because of the fact that schools are accepted as educational organizations, it is inevitable that a concept, with such a wide field of study, cannot be the subject of research in schools. Organizational culture can be regarded as a glue that keeps the members of the organization together and shapes their discourse. School culture is a form of organizational culture. As a result of literature research it has come out that school culture is mostly studied from the eyes of teachers. However, school culture can be studied using data collected from students with the scale developed by Alessandro and Sadh. Therefore this scale is considered to be important and worth translating. The original scale consists of 25 items and four subscales. Exploratory and confirmatory factor analyses has shown that the translated version of the scale consists of 25 items and four subscales just as in the original version. Thus the subscales have been called normative expectations, student relationships, student-teacher/school relationships and educational opportunities just as in the original scale. Moreover, goodness of fit values of the translated version are within acceptable values. Reliability of the scale has been tested with Cronbach Alpha reliability coefficient. As a result of reliability analysis it can be expressed that the scale is highly reliable in general, and the subscales are within acceptable limits.

GİRİŞ

Uzun bir geçmişe sahip olan kültür kavramı farklı disiplinlerde uzun yıllar tartışma konusu olmuştur (Kythreotis vd., 2010, s. 221). 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ilkel toplumların incelenmesiyle, bu toplumların her bakımından ilerlemiş toplumlardan farklı olduğu anlaşılmış, bunun sonucunda kültür kavramı etraflıca araştırılmaya başlanmıştır (Kotter ve Heskett, 1992, s. 3).

Williams (1993, s. 10) kültürü, toplumsal bir düzen olarak tanımlamaktadır; çünkü kültürün insan davranışlarını şekillendiren ve örgütün performansını belirleyen önemli bir işlevi vardır. Diğer bir ifadeyle kültür, yol göstericidir ve kişiler arası bağı güçlendirerek paylaşılan değerleri artırır (Şahal, 2005, s. 5). Bu açıdan bakıldığında kültür, bir kimlik olarak düşünülebilir. Bireylerin davranış, tutum, örgüt içi ve örgüt dışı ilişkilerinde örgüt kültürünün izlerine rastlanması nedeniyle herhangi bir örgüt hakkındaki değerlendirmeler o örgütün kültürünün incelenmesi ile yapılır. (Eren, 2001, s. 169). Bu nedenle birçok bilim dalında örgütsel kültürün karmaşık yapısını daha iyi anlamak, bireyin grup içerisinde işlevsel hale gelmesindeki rolünü ortaya çıkarmak ve başarılı örgütler oluşturabilmek için örgüt kültürü teorileri ve tanımları geliştirildiği görülmektedir (Shepstone ve Currie, 2008, s. 1). Örgüt üyelerinin örgütte yaşadıkları olaylar, uygulamalar, ödüller ve teşvikler gibi örgütü karakterize eden deneyimlere dayanan (Douglas, Davidson ve Schwartz, 2001, s. 104) örgüt kültürü; örgüt üyelerinin paylaştığı sosyal düşünceler, inançlar ya da değerler bütünü olarak da tanımlanmakta (Nowinski vd., 2007, s. 175), örgüt üyelerini hem örgütün kendi üyeleri hem de çevreleri ile daha iyi ilişkiler kurabilmeleri için yönlendirmektedir (Korte ve Chermack, 2007, s. 647).

Örgütün iç ve dış çevresi ile etkileşimi sonucu meydana gelen örgüt kültürü bütüncül, sosyal olarak yapılanmış ve nispeten kalıcıdır. (Hofstede 2001, Akt. Baumgartner ve Zielowski, 2007, s. 1323). Aynı zamanda örgüt kültürü örgütsel verimliliği arttıran bir unsurdur ve örgüt kültürünün bu etkisi güçlü kültürlere sahip örgütlerde daha belirgindir (Schein, 2004, s. 107). Bu nedenle örgüt yöneticileri örgütsel kültürün temelini oluşturan örgütsel gelenekleri, inançları öğrendiği; bunlar arasında etkileşim sağladığı, örgütün kültürel dinamiklerini harekete geçirebildiği takdirde örgütsel verimliliğin artabileceği düşünülmektedir (Şişman, 2002, s. 150).

Öte yandan okul kültürü örgüt kültüründen farksızdır; çünkü okullar eğitim örgütleridir (Herndon, 2007, s. 42). Okul kültürü okuldaki yönetici, öğretmen ve öğrencilerin birlikte paylaştığı temel değerler, beklentiler, tutumlar ve geleneklerin tümü olarak ifade edilebilir (Çelik, 2002, s. 67; Maslowski, 2001, s. 9). Başka bir ifadeyle okul kültürü, okulun yazılı olmayan kurallar bütünü olarak değerlendirilebilir. Balcı'ya göre okul kültürü, okulun zamanla oluşturduğu bir yaşam tarzıdır (2007, s. 191). Bir okulda benimsenen temel değerler, okulun tarihi içinde yaşanan hikâyeler, okulda yaygın olan gelenekler, törenler ve okulun sembolü, okul kültürünün temel öğelerini oluşturur. Okul kültürü, bir yandan okulun imajını, kimliğini ve çekiciliğini gösterirken diğer yandan çevrenin okula bakışını yansıtır (Çelik, 2002, s. 67; Sönmez, 2005, s. 14).

Okulun, öğrenci performansı üzerindeki etkisinin en önemli eğitim araştırmaları konularından biri olduğu söylenebilir (Maslowski, 2001, s. 1). Bu nedenle de okul yöneticilerinin okul kültürünü anlamalarının önemli olduğu belirtilmektedir (Nomura 1999, Akt. Angus, MscNeil, Prater ve Steve, 2009, s. 74). Bunun yanında olumlu okul kültürünün öğrenci ve öğretmen motivasyonu, öğretmen iş doyumunu, örgütsel bağlılık ve iş birliği gibi konularda da önemli etkilere sahip olduğu hususu (Kythreotis vd., 2010, s. 222) göz önünde bulundurulduğunda, başarılı okul yöneticilerinin örgüt kültürü ve örgüt dinamiklerinin okulun başarısı üzerindeki etkilerinin farkında olmalarının son derece önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Angus vd., 2009, s. 74; Kythreotis, Pashiarddis ve Kyriakides, 2010, s. 222).

Yukarıda aktarılan bilgilerden hareketle okul kültürünün öğrencilerin davranışlarını ve akademik başarı düzeyini etkilediği, okulun veliler ve toplum karşısındaki imajını belirlediği anlaşılmaktadır (Erdem ve İşbaşı, 2001, s. 35). Yapılan literatür taraması sonucunda okul kültürü konusunu ele alan çalışmaların okul kültürünü daha çok öğretmen ve okul yöneticilerinin algılarına göre değerlendirdiği görülmüştür. Demirtaş, 2010; Erdoğan, 2017; Çevik ve Köse, 2017; Kurşun, 2019; Akdoğan, 2014; Fırat, 2007; Ayık, 2007; Tezci, 2011; Sabancı, Şahin, Sönmez ve Yılmaz, 2017; Işık, 2017 tarafından gerçekleştirilen araştırmalar okul kültürünü öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin algıları açısından inceleyen araştırmalardan bazılarını örnek olarak gösterilebilir. Hâlbuki öğrencilerin de okul kültürünün oluşmasında en az okul idarecileri ve öğretmenler kadar önemli aktörler olduğu söylenebilir. Bu nedenle, öğrencilerin okul kültürü algıları tespit edilmeli ve olumlu okul kültürü geliştirmeye yönelik öneriler geliştirilmelidir. Bu araştırma, öğrencilerin okul kültürü algısının tespitinde kullanılabilecek bir ölçme aracı geliştirmek üzere tasarlanmıştır.

YÖNTEM

Okul kültürü ölçeğinin orijinal (İngilizce) metni (School Culture Scale) önce Türkçe 'ye çevrilmiş daha sonra geçerlik çalışmaları açısından açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi tekniklerinden yararlanılmış, güvenilirlik çalışmaları açısından ise ölçeğin iç tutarlılığını ortaya koyan Cronbach Alpha katsayısından yararlanılmıştır.

Okul Kültürü Ölçeğinin Özellikleri

Okul kültürü ölçeği Higgins-D'Alessandro ve Sadh (1998) tarafından geliştirilmiş olup 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe 'ye uyarlanabilmesi için ölçek sahiplerinden e-posta yolu ile izin alınmıştır. Beşli likert tipindeki ölçek "Yanlış, Sık Sık Yanlış, Bazen Doğru Bazen Yanlış, Sık Sık Doğru, Doğru" seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçeğin, davranışsal beklentiler (7 madde), öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri (6 madde), öğrenci ilişkileri (4 madde) ve eğitsel fırsatlar (8 madde) olmak üzere dört alt ölçeği (alt boyut) bulunmaktadır. Öğrenci ilişkileri alt ölçeği 1, 2, 3, 4'üncü maddelerden; öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri alt ölçeği 5, 6, 7, 8, 9, 10'uncu maddelerden; davranışsal beklentiler alt ölçeği 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17'inci maddelerden; eğitsel fırsatlar alt ölçeği ise 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25'inci maddelerden oluşmaktadır. Davranışsal beklentiler alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.80, Öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı

0.82, öğrenci ilişkileri alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı 0.77, eğitsel fırsatlar alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı ise 0.78 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplamına ait iç tutarlılık katsayısı ise 0.85'tir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Alt ölçeklere ilişkin puan, ilgili maddelerden elde edilen puanın madde sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Ölçekte yer alan değişkenlerden elde edilebilecek puan 1-5 arasındadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan ise 125'tir. Alt ölçeklerden elde edilen puanların yüksekliği, bireyin alt ölçeklerle ölçülen özelliğe sahipliğinin arttığını göstermektedir.

Okul Kültürü Ölçeğinin Türkçe 'ye Çevrilmesi

Okul kültürü ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlama çalışmasında ilk olarak İngilizce 'ye iyi derecede hâkim dört İngilizce öğretmeninden ve Hacettepe Üniversitesi'nde görev yapmakta olan bir İngilizce okutmanından ayrı ayrı, okul kültürü ölçeğini Türkçe 'ye çevirmeleri istenmiştir. Ölçeğin Türkçe düzenlemesi için başka bir İngilizce tercümanından ölçekte yer alan maddeleri yeniden İngilizce 'ye çevirmesi istenmiştir. Bu yöntemle, oluşabilecek anlam kaymalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu işlem sonucunda orijinali ile Türkçe çevirisi uygun bulunan 25 maddelik Türkçe okul kültürü ölçeği hazır hale getirilmiştir. Çeviri çalışması tamamlanan ölçek ön uygulama için 61 ortaokul öğrencisine uygulanmıştır. Ölçeğin anlaşılabilirliği açısından öğrencilerin görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapılarak ölçek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Araştırma Grubu

Çevirisi yapılan okul kültürü ölçeğinin yapı geçerliğinin ve güvenilirlik çalışmalarının yapılabilmesi için ölçek 376 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçeklerin 29 tanesi katılımcıların tüm sorulara aynı cevapları vermeleri, soruların bir kısmını cevaplamamaları gibi nedenlerle geçersiz sayılmış ve analiz için geçerli kabul edilen 347 ölçeğe ait veriler SPSS programı aracılığı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin %61.8'si erkek, %38.2'i ise kız öğrencilerdir. Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dağılımlarına bakıldığında ise %34 ile 8. sınıf seviyesinde bulunan öğrenciler başta gelmekte iken bunu %22.2 ile 7. sınıf öğrencileri, %17.3 ile de 6. sınıf öğrencileri, %11 ile 9. sınıf öğrencileri, %9.2 ile 10. sınıf öğrencileri ve %6.3 ile 11. sınıf öğrencileri izlemektedir.

BULGULAR

Geçerlik Çalışması

Yapı geçerliği, ölçme aracının ölçülmek istenilen davranışı ne derecede ölçtüğü ile ilgilidir (Everitt, 2006, s. 409). Yapı geçerliği aranırken başvurulacak yollardan birisi ve en sık yararlanılanı faktör analizi tekniğidir (Karasar, 1999, s. 152). Faktör analizine geçmeden önce verilerin faktör analize uygunluğunu belirlemede örneklem büyüklüğü önemli bir yer tutmaktadır. Örneklem büyüklüğüne ilişkin ise çok çeşitli görüşler bulunmaktadır. Gorsuch (1983) ve Kline (1979) faktör analizi için örneklem grubun en az 100; Guilford (1954), en az 200; Cattell (1978) ise en az 250 kişi olması gerektiğini savunmaktadır. Comrey ve Lee (1992) ise faktör analizi yapılacak örneklem büyüklüğü için 100=zayıf, 200=orta, 300=iyi, 500=çok iyi, 1000 ve üzeri=mükemmel aralığını önermiştir (Akt. MacCallum ve Widaman,

1999, s. 84; Velicer ve Fava, 1998, s. 232). Faktör analizi, değişkenler arasındaki korelasyonların, gözlenemeyen ortak faktörlerden kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır. Bu analiz, bir ölçekteki maddelerin birbirini dışta tutan daha az sayıda gruba-faktöre ayrılıp ayrılmadığını görmek üzere; ayrıca bir ölçme aracının tek faktörlü olup olmadığını test etmek amacıyla da uygulanabilir (Balci, 2004, s. 105; Everitt, 2006, s. 150).

Okul kültürü ölçeğinin yapı geçerliliği faktör analizi ile incelenmiştir ve faktör analizinde Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) yöntemi kullanılmıştır. Örneklemden elde edilen verilerin yeterliğinin hesaplanması için Kaiser-Meyer-Olkin testinin yapılması (KMO değeri 1'e yaklaştıkça mükemmel, 0.8 çok iyi, 0.60 vasat, 0.50 ve altı ise kötü) gerekmektedir (Çoban ve Ergin, 2010, s. 195). Faktör analizinden elde edilen verilere göre Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Ölçümü 0,899 olarak bulunmuştur. Bu sonuçtan hareketle örneklem yeterliğinin mükemmel yakın olduğu ifade edilebilir. Bartlett testi χ^2 değeri ise 3078,198 olarak karşımıza çıkmıştır ($p < 0,05$). Bu sonuca dayanılarak ölçek maddeleri arasında ilişki olduğunu söylenebilir.

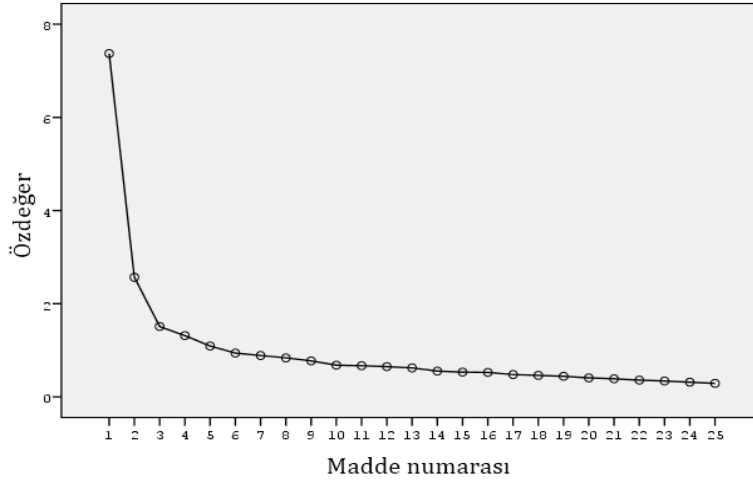
Araştırma grubunun uygun büyüklükte olduğu ve ölçme aracının yapısının faktörlere ayrılabilirliği tespit edildikten sonra faktör analizine geçilmiştir. İlk olarak ölçeğin tek boyutlu olup olmadığını belirlemek üzere temel bileşenler analizi yapılmıştır. Daha sonra, ölçeğin birbirinden ilişkisiz faktörlere ayrılıp ayrılmadığını belirlemek için Varimax Rotation tekniği uygulanmış, analiz 4 boyutla sınırlandırılarak faktör yük değerleri incelenmiştir. Yapılan analiz çalışmaları sonucunda alt boyutların içerikleri incelenerek ölçeğin orijinalinde olduğu gibi dört alt boyuttan ve 25 maddeden oluştuğu görülmüş ve alt boyutlar yine ölçeğin orijinalinde olduğu gibi öğrenci ilişkileri, öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri, eğitsel fırsatlar ve davranışsal beklentiler olarak isimlendirilmiştir. Öğrenci ilişkileri alt boyutu öğrencilerin birbirileri ile olan ilişkilerini nasıl değerlendirdiklerini (arkadaşça, yardımsever, saygılı), öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri alt boyutu öğrencilerin okul kurallarının ve uygulamalarının kalıcı olması ve kendilerini okula ait hissetme duygularını, eğitsel fırsatlar alt boyutu öğrencilerin akademik, sosyal, bilişsel ve liderlik deneyimlerini, davranışsal beklentiler alt boyutu ise kopya çekme, okulda kavga etme ve okul mallarına zarar verme gibi öğrenci davranışlarını irdelemektedir (Higgins-D'Alessandro ve Sadh, 1998, s. 559-560).

Faktör analizinde genel olarak özdeğeri 1 ya da 1'den büyük olan faktörler, önemli faktörler olarak alınır ve analize dâhil değişkenlerle ilgili toplam varyansın 2/3'ü kadar miktarının ilk olarak kapsandığı faktör sayısı önemli faktör sayısı olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2007, s. 125); ancak Bayram'ın (2004) da belirttiği gibi özellikle sosyal bilimlerde bu değerlere ulaşmak zordur. Bu nedenle, açıklanan varyansın %30'un üzerinde olması yeterli görülmektedir (Özer, Özmen ve Eriş, 2007, s. 559). Tablo 1'de okul kültürü ölçeğinin alt boyutlarının özdeğerleri ve varyansı açıklama yüzdeleri, şekil 1'de ise okul kültürü ölçeğinin yamaç birikinti grafiği verilmiştir.

Tablo 1. Okul kültürü Ölçeği Alt Boyutları Özdeğerleri ve Varyansı Açıklama Yüzdeleri

Toplam Varyansı Açıklama Gücü			
Alt Boyut	Özdeğer	Varyansı Açıklama Yüzdesi	Varyansı Birikimli Açıklama Yüzdesi
Öğrenci İlişkileri	7,37	29,48	29,48
Öğrenci-Öğretmen/Okul İlişkileri	2,56	10,27	39,75
Eğitsel Fırsatlar	1,51	6,04	45,79
Davranışsal Beklentiler	1,31	5,25	51,05

Şekil 1. Okul kültürü Ölçeği Yamaç Birikinti Grafiği



Dört alt boyut tarafından açıklanan toplam varyans %51,05'tir. Bu oran 2/3'ün altında olmakla yeterlidir. Faktör yük değerleri için belirlenen alt sınır (cut-off değeri) ise tamamen keyfi (Norman ve Streiner, 1998, s. 139) olmasının yanında sosyal bilimlerde genellikle bu değer (cut-off değeri) .30-.35'tir (Lai, Kwan, Kadir, Abdullah ve Yap, 2009, s. 29).

Faktör analizinde ortak faktörlerce açıklanabilen varyans, ortak varyans ya da faktör ortak varyans; bir testte ya da değişkende gözlenen varyansı tamamlayan varyans ise özgül varyanstır. Ortak varyans ile özgül varyansın toplamı testin güvenilirliğini yorumlamada kullanılır (Çetin, Doğan ve Sapmaz, 2009, s. 71). Herhangi bir değişkenin ortak varyansı için hesaplanabilecek en küçük değer 0, en büyük değer ise 1'dir. Herhangi bir değişkenin analizinde yer alan diğer değişkenlerden herhangi biriyle arasında korelasyon yok ise varyans "0" olur. Elde edilen faktörler kümesinin varyansı tam olarak açıklaması halinde ise ortak varyans "1" olur (Tekin, 2004, s. 174). Okul kültürü ölçeğinin alt boyutlarında yer alan maddeler, faktör yük değerleri ve faktör ortak varyansları aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Alt Boyutlar ve İlgili Maddeler

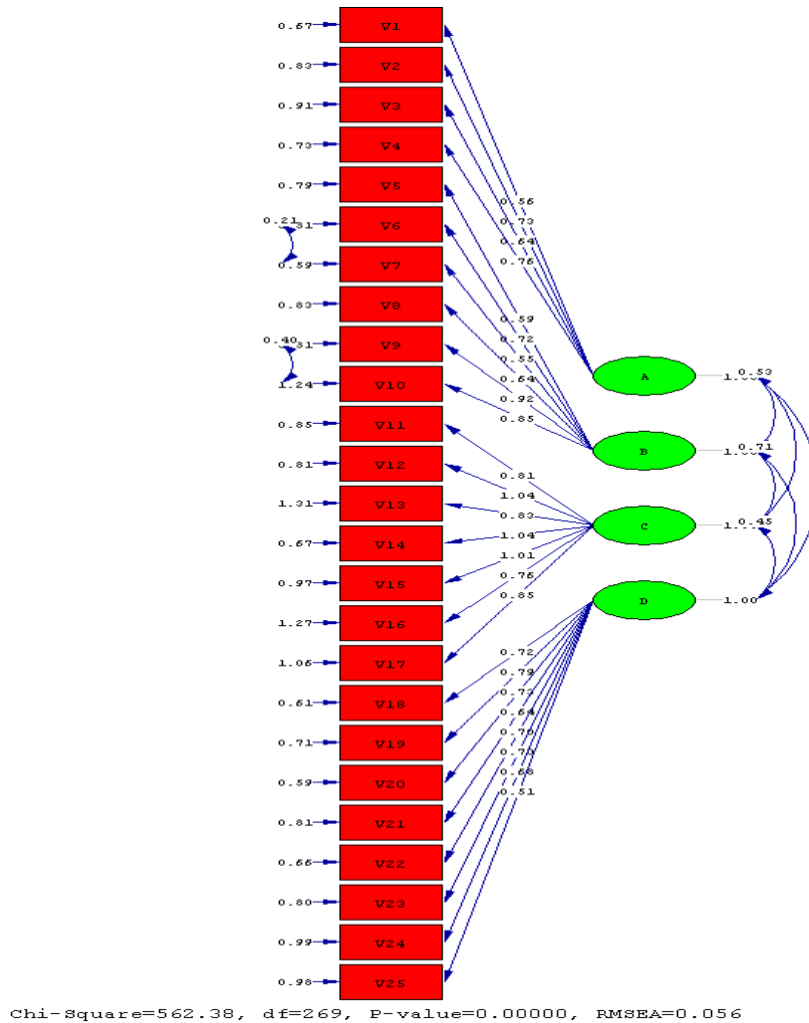
	Madde No	Faktör Yüğü	Faktör Ortak Varyansı
Öğrenci İlişkileri Alt Boyutu			
Öğrenciler birbirlerine genellikle saygılı bir şekilde ve dürüstçe davranır.	1	,601	.511
Öğrenciler arkadaş olmasalar bile birbirine yardım eder.	2	,708	.584
Farklı gruplara dâhil öğrenciler birbirlerine karşı arkadaşçadır.	3	,629	.487
Öğrenciler birbirine güvenir.	4	,700	.576
Öğrenci-Öğretmen/Okul İlişkileri Alt Boyutu			
Öğretmenler ve öğrenciler birbirine güvenir.	5	,584	.433
Öğretmenler genellikle öğrencilere saygılı ve adil davranır.	6	,678	.525
Öğretmenler öğrenciler ile gerçekten ilgilenir ve onlara yardım etmek ister.	7	,694	.528
Öğretmenler ve öğrenciler sorunları açıkça tartışır.	8	,462	.361
Öğretmenler okul kuralları ile ilgili kararlarda öğrencilere söz hakkı verir.	9	,699	.594
Bazı kurallar öğretmen ve öğrencilerin birlikte oyları ile belirlenir.	10	,612	.447
Davranışsal Beklentiler Alt Boyutu			
Hiç kavga olmaz.	11	,665	.548
Okuldan veya dersten kaçmalar hiç yoktur.	12	,807	.676
Hırsızlık olayları hiç yaşanmaz.	13	,689	.494
Okul malına hiç zarar verilmez.	14	,761	.661
Öğrenciler sigara veya zararlı maddeleri hiç kullanmaz.	15	,703	.589
Sözlü taciz veya insanları aşağılama hemen hiç yoktur.	16	,541	.424
Kopya çekme hemen hiç yoktur.	17	,647	.504
Eğitsel Fırsatlar Alt Boyutu			
Öğrenciler iyi bir eğitim alır ve çok şey öğrenir.	18	,637	.529
Öğrenciler daha sorumlu olmayı ve diğer insanlara önem vermeyi öğrenir.	19	,729	.569
Öğrenciler fikirlerini nasıl açıkça dile getireceklerini öğrenirler.	20	,681	.551
Öğrencilerin gerçek olaylar/gerçek sorunlar hakkında düşünme fırsatı vardır.	21	,615	.426
Öğrenciler diğer insanların fikirlerini nasıl daha iyi dinleyeceklerini öğrenir.	22	,655	.531
Öğrenciler diğer insanların bakış açısından nasıl bakacaklarını öğrenir.	23	,574	.443
Öğrenciler, konuşmadan/eyleme geçmeden önce durup düşünmeyi öğrenir.	24	,631	.471
Öğrenciler daha iyi bir gelecek fırsatı yakalar.	25	,513	.301

Okul kültürü ölçeği için uygulanan faktör analizi sonucunda dört alt boyuttan oluşturulmuş belirlenen ölçeğin faktör yapılarının doğrulanması için Lisrel 8.54 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, özellikle başka kültürlerde ve örneklerde geliştirilmiş ölçme araçlarının uyarlanmasında kullanılan bir geçerlik belirleme yöntemidir. Sümer'e (2000) göre doğrulayıcı faktör analizi kuramsal bir temelden destek alarak pek çok değişikenden oluşturulan faktörlerin gerçek verilerle ne derece uyum gösterdiğini belirlemeye yönelik bir analizdir (Akt. Çetin vd., 2010, s. 211-212). Okul kültürü ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanmış formu için gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucu Hesaplanan Uyum İndexleri

Uyum İndeksi	Kabul Edilebilir Uyum	Hesaplanan Değer
Kay Kare/Serbestlik Derecesi	≤ 3.00	2.09
GFI	≥ 0.90	0.88
AGFI	≥ 0.80	0.86
NNFI	≥ 0.90	0.89
CFI	≥ 0.90	0.91
RMR	≤ 0.10	0.81
RMSEA	$0.05 < x \leq 0.08$	0.056

RMSEA değerinin 0.1'den büyük olması düşük uyum modellerini, 0.05-0.08 aralığında olması kabul edilebilir uyum modellerini ve 0.05'ten düşük olması ise yüksek uyum modelini gösterir (Browne ve Cudeck 1993, Akt. Yun Yu, 2002, s. 16). Tabloya göre okul kültürü ölçeğinin Türkçe formu için gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçek kabul edilebilir uyum göstermektedir. Aşağıda okul kültürü ölçeğinin örüntü çizelgesi verilmiştir. Ölçeğin boyutlarından ölçek maddelerine giden oklar üzerinde maddelere ilişkin faktör yük değerleri görülmektedir.



- A) Öğrenci İlişkileri
- B) Öğrenci-Öğretmen Okul İlişkileri
- C) Davranışsal Beklentiler
- D) Eğitsel Fırsatlar

Ölçme aracı ile ilgili faktör analizi çalışmasından sonra sıra alt ölçeklerin birbiri ile ilişkisinin tespit edilmesine gelmiştir. Korelasyon katsayısının 1.00 olması mükemmel pozitif ilişkiyi, -1.00 olması mükemmel negatif ilişkiyi; 0.00 olması da değişkenler arasında ilişki bulunmadığını belirtir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak uzlaşılan aralıklar bulunmamaktadır. Bu durum korelasyon analizi gerçekleştirilen araştırmalarda ölçekler ya da alt ölçekler arasındaki ilişkilerin net yorumlanamamasına neden olabilmektedir; ancak korelasyon katsayısının 0.70-1.00 arasında olması yüksek, 0.70-0.30 arasında olması orta, 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde ilişki olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2007, s. 32). Bu uygulamanın amacı, alt ölçeklerin birbiri ile ne kadar binişik ya da ayrışik olduğunu tespit etmektir. İlişki değerinin yüksekliği ölçekler ya da alt ölçekler arasındaki binişikliğin, düşüklüğü ise ayrışıklığın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Okul kültürü ölçeğinin alt ölçekleri arasındaki ilişki sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Alt Boyutlara İlişkin Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4
1. Öğrenci İlişkileri	-			
2. Öğrenci-Öğretmen/Okul İlişkileri	0.35**	-		
3. Eğitsel Fırsatlar	0.47**	0.39**	-	
4. Davranışsal Beklentiler	0.42**	0.57**	0.41**	-

*0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Alt ölçekler arasında elde edilen korelasyon değerleri .35 ile .57 arasında değişmektedir. Ölçme aracının alt ölçeklerinin birbirileri ile arasındaki ilişki incelendiğinde tüm alt ölçek puanlarının birbiriyle orta düzeyde pozitif ilişkiye sahip oldukları ifade edilebilir.

Güvenilirlik Çalışması

Veri toplama araçlarının güvenilirliklerini istatistiksel olarak test etmek amacı ile Cronbach Alpha katsayısı tekniğinden yararlanılmıştır. Cronbach Alpha katsayısı, bireysel puanların "k" soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbiri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alpha katsayısı ölçekte yer alan "k" sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamayı sağlar. Cronbach Alpha katsayısı 0,00 ile 1,00 arasında bir değişim gösterir (Özdamar, 2002, s. 662-663; Cronbach ve Shavelson, 2004, s. 394). Alpha katsayısının değerlendirilmesinde uyulan kriterler ise;

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise veri toplama aracı güvenilir değil,

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise veri toplama aracı düşük düzeyde güvenilir,

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise veri toplama aracı oldukça güvenilir,

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise veri toplama aracı yüksek düzeyde güvenilir şeklindedir (Özdamar, 2002, s. 673; Gliem ve Gliem, 2003, s. 87).

Okul kültürü ölçeğinin Alpha katsayısı .898 olarak bulunmuş ve alt boyutların her birine ilişkin güvenilirlik çalışmaları yapılmış, Alpha değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir; ayrıca okul kültürü ölçeğinin madde test korelasyonlarının .37 ile .59 arasında değişim gösterdiği bulunmuştur. Büyüköztürk (2007, s. 171) madde toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin ayırt edicilik derecelerinin yüksek olduğunu, .20-.30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda teste alınabileceğini, .20'den küçük maddelerin ise teste alınmaması gerektiğini belirtmektedir. Bu bilgiler ışığında yapılan güvenilirlik analizi sonucu testten çıkarılması gereken madde bulunmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Okul Kültürü Ölçeği Boyutları ve Alpha Değerleri

OKUL KÜLTÜRÜ	İLGİLİ MADDELER	CRONBACH ALPHA DEĞERLERİ
Öğrenci İlişkileri	1-2-3-4	.694
Öğrenci-Öğretmen/Okul İlişkileri	5-6-7-8-9-10	.778
Eğitsel Fırsatlar	18-19-20-21-22-23-24-25	.853
Davranışsal Beklentiler	11-12-13-14-15-16-17	.831

Elde edilen sonuçlar okul kültürü ölçeğinin öğrenci ilişkileri ve öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri alt boyutlarının güvenilirlik düzeyinin oldukça güvenilir olduğunu, eğitsel fırsatlar ve davranışsal beklentiler alt boyutlarında ise okul kültürü ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu; sonuç olarak ise ölçeğinin tüm alt boyutları ile ilgili olarak güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde kaldığını göstermektedir.

SONUÇ

Okul kültürü ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının araştırıldığı bu çalışmadan elde edilen veriler sonucunda ölçeğin orijinali ile uyumlu olarak öğrenci ilişkileri, öğrenci-öğretmen/okul ilişkileri, eğitsel fırsatlar ve davranışsal beklentiler olarak tanımlanan dört boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Yapı geçerliği çalışması açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yöntemleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Nihai ölçekte yer alan değişkenlerin seçiminde döndürme (varimax rotation) sonrası faktör analizi ile değişkenlerin faktör yük değerleri ile faktör ortak varyansları temele alınmıştır. Bu çalışmalar sonunda ölçeğin dört alt boyutunda açıklanan varyans miktarının tatmin edici olduğu görülmüştür. Nihai ölçeğe alınan tüm değişkenlerin faktör yükü 0.40'ın üzerindedir. Bu değer ise bir değişkenin ölçme aracına alınabilmesi için öngörülen faktör yükü alt ölçütünü karşılamaktadır.

Cronbach Alpha tekniği ile hesaplanan güvenilirlik katsayıları tüm alt boyutlar için .694-.853 arasında değişmektedir. Cronbach ve Shavelson'un güvenilirliğe ilişkin görüşleri dikkate alınırsa ölçme aracının tüm alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir sınırlar içinde yer aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak okul kültürü ölçeğinin Türkçe uyarlamasının yapı geçerliğine ve iç tutarlığa sahip olduğu ifade edilebilir. Türkçe 'ye uyarlanan bu ölçme aracının öğrencilerin okul kültürü algısını belirlemeye yönelik yapılacak çalışmalarda kullanılabilmesi düşünülmektedir. Okul kültürünün okulun öğretmen, öğrenci, veli, yöneticiler ve diğer tüm okul paydaşları tarafından kolektif bir şekilde oluşturulduğu ancak okul kültürünün birçok araştırmada öğretmen algılarına göre değerlendirildiği göz önüne alındığında; uyarlanan bu ölçeğin okul kültürü konusunu ele alan birçok araştırmaya yeni bir boyut, yeni bir bakış açısı getireceği, bu anlamda alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda örneklem grup temelde benzer olsa da örneklem grubun özellikleri değişiklik göstereceğinden farklı örneklemeler üzerinde ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin tekrarlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Angus, J, McNeil, D. L., Prater, B., Steve, B. (2009). The effects of school culture and climate on student achievement. *International Journal of Leadership in Education*, 12(1), 73-84. doi: 10.1080/13603120701576241
- Akdoğan, A. (2014). *Türkiye'deki uluslararası Bakalorya PYP programı uygulayan okulların etkili okul özellikleri ve okul kültürü açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ayık, A. (2007). *İlköğretim okullarında oluşturulan okul kültürü ile okulların etkililiği arasındaki ilişki (Erzurum İli Örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Balcı, A. (2007). *Etkili okul, okul geliştirme kuram uygulama ve araştırma* (1.Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Baumgartner, R. J., Zielowski, C. (2007) Analyzing zero emission strategies regarding impact on organizational culture and contribution to sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 15, 1321-1327. doi: 10.1016/j.jclepro.2006.07.016
- Büyükoztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (7. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Cronbach, L. J., Shavelson, R. J. (2004). My current thoughts on coefficient alpha and successor procedures. *Educational and Psychological Measurement*, 64, 391-418. doi: 10.1177/0013164404266386
- Çelik, V. (2002). *Okul kültürü ve yönetimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çetin, B., Doğan, T., Sapmaz, F. (2010). Olumsuz değerlendirilme korkusu ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 205-216.
- Çevik, A., Köse, A. (2017). Öğretmenlerin okul kültürü algıları ile motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 996-1014.
- Çoban, G. Ü., Ergin, Ö. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilimsel bilginin varlık alanına yönelik görüşlerini belirleme ölçeği. *İlköğretim Online*, 9(1), 188-202.
- Demirtaş, Z. (2010). Okul kültürü ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 3-13.

- Douglas, P. C., Davidson, R. A., Schwartz, B. N. (2001). The effect of organizational culture and ethical orientation on accountants' ethical judgments. *Journal of Business Ethics* 34(2), 101-108. doi: 10.1023/A:1012261900281
- Erdem, F., İşbaşı, J. Ö. (2001). Eğitim kurumlarında örgüt kültürü ve öğrenci alt kültürünün algılamaları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1 (1), 33-57.
- Erdoğan, H. (2017). Okul kültürünün etkilendiği ve etkilediği faktörler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(12), 51-68.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. (7. Baskı) İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.
- Everitt, B. S. (2006). *Cambridge dictionary of statistics* (3. Baskı). New York: Cambridge University Press.
- Fırat, N. (2007). *Okul kültürü ve öğretmenlerin değer sistemleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gliem, J., Gliem, R. (2003). Calculating, interpreting and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for likert type scales. *Midwest Research to Practice Conference in Adult Continuing and Community Education*. Columbus, OH.
- Herndon, B. C. (2007). *An analysis of the relationships between servant leadership, school culture, and student achievement*. Doktora Tezi, University of Missouri, Columbia.
- Higgins-D'Alessandro, A. Sadh, D. (1998). The dimensions and measurement of school culture: understanding school culture as the basis for school reform. *International Journal of Educational Research*, 7(1), 553-569. doi: 10.1016/S0883-0355(97)00054-2
- Işık, H. (2017) Ortaokullarda okul kültürünün incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9(3), 61-71 doi: 10.17932/IAU.IAUD.13091352.2017.9/35.61-71
- Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kızılkaya, G., Aşkar, P. (2009). Problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 82-92.
- Korte, R. F., Chermack, T. J. (2007). Changing organizational culture with scenario planning. *Futures*, 39(6), 645-656. doi: 10.1016/j.futures.2006.11.001
- Kotter, J. P., Heskett, J. L. (1992). *Corporate culture and performance*. New York: The Free Press.
- Kurşun, A., T. (2019). *Okul kültürünün incelenmesi: Bir meta analiz çalışması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kythreotis, A., Pashiarddis, P., Kyriakides, L (2010). The influence of school leadership styles and culture on students' achievement in Cyprus primary schools. *Journal of Educational Administration*, 48(2), 218-240. doi: 10.1108/09578231011027860
- Lai, M. M., Kwan, J. H., Kadir, H. A. Abdullah, M. Yap, V. C. (2009). Effectiveness, teaching, and assessments: survey evidence from finance courses. *Journal of Education for Business*, 85(1), 21-29. doi: 10.1080/08832320903217556
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4(1), 84-99.
- Maslowski, R. (2001). *School culture and school performance: An explorative study into the organizational culture of secondary schools and their effects* (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/6074941/t0000012.pdf>
- Norman, G. R., Streiner, D. L. (1998). *Biostatistics: The bare essentials* (2. Baskı). Hamilton: BC Decker Inc.
- Nowinski, C. J., Becker, S. M., Reynolds, K. S., Beaumont, J. L., Caprini, C. A., Hahn, E. A., Peres, A., Arnold, B. J. (2007). The impact of converting to an electronic health record on organizational culture and quality improvement. *International Journal of Medical Informatics*, 76 (1), 174-183. doi:

10.1016/j.ijmedinf.2006.05.016

- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1: SPSS-MINITAB* (4. Baskı). Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özer, P. S., Özmen, Ö. N., Eriş, E. D. (2007). Öğrenilmiş gereksinimlere yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Ege Akademik Bakış*, 7(2), 553-571.
- Sabancı, A., Şahin, A., Sönmez, M. A., Yılmaz, O. (2017). Views of school managers and teachers about school. *E-International Journal of Educational Research*, 8 (1), 28-45.
- Schein, E. H. (2004) *Organizational culture and leadership*. (3. baskı) USA: Jossey-Bass.
- Shepstone, C., Currie, L. (2008). Transforming the academic library: Creating an organizational culture that fosters staff success. *The Journal of Academic Librarianship*, 34(4), 359-367. doi:10.1016/j.acalib.2008.05.008
- Sönmez, H. Ç. (2005). *Okul müdürlerinin okul kültürünün oluşturulması, sürdürülmesi ve değiştirilmesindeki rolü (Van İli Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Şahal, E. (2005). *Akademik örgütlerde örgüt kültürü ve iş tatmini arasındaki ilişki: Akdeniz Üniversitesinde doktora yapan araştırma görevlilerinin örgüt kültürüne ve iş tatminine yönelik algı ve kanaatleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Tekin, M. (2004). 1987-1996 Yılları arasında illerin GSYH'ya katkısının faktörlere ayrılması ve bulunan faktörler açısından sıralanması (Faktör analizi uygulaması). *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54(1), 167-194.
- Tezci, E. (2011). Turkish primary school teachers' perceptions of school culture regarding ICT integration. *Educational Technology Research and Development*, 59(3), 429-443. doi: 10.1007/s11423-011-9205-6
- Velicer, W. F., & Fava, J.L. (1998). The effects of variable and subject sampling on factor pattern recovery. *Psychological Methods*, 3(2), 231-251.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (Çeviren: Suavi Aydın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Yun Yu, C. (2002). *Evaluating cutoff criteria of model fit indices for latent variable models with binary and continuous outcomes* (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://www.statmodel.com/download/Yudissertation.pdf>

Predictive Power of Mathematics Teacher Candidates' Learning Styles to Their Teaching Style Preferences*

Fatih KALECİ 

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye.
fkaleci@erbakan.edu.tr

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Article Info

Article History

Received: 25.10.2019

Accepted: 22.11.2019

Published: 31.12.2019

Keywords:

Learning Style,
Teaching Style,
Mathematics
Education,
Pre-Service Teacher.

ABSTRACT

In this research, it was aimed to examine predictive power of pre-service mathematics teacher's learning style on teaching style preferences. This research was carried out by using survey method. The research was carried out by a total of 374 II, III and IV grades pre-service mathematics teachers at the Department of Primary Mathematics Education in Necmettin Erbakan University Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education. In this research, "Grasha-Reichmann Learning Style Inventory", prepared by Grasha-Reichmann (1974) and adapted to Turkish by Sarıtaş and Süral (2010), was used in order to determine learning styles, and "Grasha Teaching Style Inventory", prepared by Grasha (1994) and adapted to Turkish by Sarıtaş and Güral (2010), was used in order to determine teaching styles. The collected data analysed by descriptive and inferential statistical techniques, as t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), correlation and regression. The following results were obtained by the study; The most preferred learning style is the "independent" style, while the least preferred learning style is the "avoidant" learning style. The most preferred teaching style is "Group 3 (Facilitator/ Personal Model/Expert)", while the least preferred teaching style group is "Group 2 (Personal Model/Expert/Formal Authority)". A relation has been determined between the learning and the teaching style preferences.

* This article is a part of the writer's master thesis named "The relationship between pre-service mathematics teacher's epistemological beliefs and their learning and teaching styles", Necmettin Erbakan University, 2012, Konya, Turkey. The master thesis has been completed under the support and guidance of Assoc. Prof. Dr. Ersen YAZICI.

Matematik Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stillerinin Öğretim Stilleri Tercihlerini Yordama Gücü

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 25.10.2019 Kabul: 22.11.2019 Yayın: 31.12.2019</p> <p>Anahtar Kelimeler: Öğrenme Stili, Öğretim Stili, Matematik Eğitimi, Öğretmen Adayları.</p>	<p>Araştırmanın amacı, matematik öğretmen adaylarının öğrenme ve öğretim stillerini tespit ederek, sahip oldukları baskın öğrenme stillerinin öğretim stilleri tercihlerini yordama gücünü araştırmaktır. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören 374 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, "Grasha-Reichmann Öğrenme Stilleri Ölçeği" ve "Grasha Öğretim Stili Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t testi, korelasyon ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının baskın öğrenme stilleri, tercih edilme oranında sıralandığında en çok (%31,3) "bağımsız" en az ise (%6,1) "çekingen" stile sahip oldukları, öğretim stilleri tercih edilme oranında sıralandığında ise en çok %57.8 ile Kolaylaştırıcı/Kişisel Model/Uzman en az ise %5.3 ile Kişisel Model/Uzman/Otoriter öğretim stiline sahip oldukları tespit edilmiştir. Koreleasyon analizi, öğretmen adaylarının baskın öğrenme stilleri ile öğretim stilleri tercihleri arasında yüksek düzeyde ve olumlu ilişki ortaya koymuştur. Regresyon analizi ise baskın öğrenme stillerinin öğretim stili tercihlerindeki değişimin %12'sini açıkladığını ortaya koymuştur. Araştırmanın sonuçları, baskın öğrenme stiline öğretim stili tercihlerini açıklamada önemli ölçüde katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla eğitim-öğretim sürecinde bilgi aktarmaya dayalı ve öğretmen merkezli yaklaşımların yerine öğrenci merkezli yaklaşımların benimsendiği bireylerin öğrenme stillerine ve bireysel farklılıklara önem verildiği çağdaş yaklaşımlara yer verilmelidir. Ayrıca öğrenenlerin öğretim stil tercihlerinin iyi belirlenmesi ve bu doğrultuda öğretim ve öğrenme durumlarının düzenlenmesi, bu ortamlar düzenlenirken belirtilen stillere dayalı olarak öğretim yöntemi ve tekniklerin uygulanması önem arz edecektir. Literatür incelendiğinde öğrenme ve öğretim stilleri arasındaki olası bir ilişkiyi inceleyen ve yordayan çalışmaların sayıca azlığı bu çalışmanın bulgularının yapılacak diğer çalışmalara yön vermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.</p>

INTRODUCTION

Individual differences that interest educators include intelligence, abilities and skills, personality traits, learning styles and personal traits. While the concept of individual differences gives direction to the theoretical work of educators, it is generally ignored in practice. This situation should not be ignored in education-teaching activities because each individual is unique and the basic characteristics of individuals are different (Ekici, 2003).

There are numerous differences between individuals. Differences in height, weight, facial lines and body shapes of individuals can be observed directly, whereas qualities such as interest, ability, success, attitude and personality can be observed indirectly (Özgüven, 2002).

In order to increase the quality of education, an appropriate teaching environment is required. Individual differences should be taken into consideration and brought together in the

most common denominator in order to ensure the appropriate learning environment. The aim of the training should be to maximize the student's abilities and skills. In this respect, it can be considered as factors that improve the quality of teaching to identify teachers and students, to reveal their individual differences by identifying their interests, needs and skills, to determine the interaction of these differences with each other and to determine the effects of these variables on the learning process. Because individual differences affect the whole life process as well as the processes related to learning and teaching (Kolay, 2008).

Each individual learns in different ways. Just like hair styles, clothes preferences, palate tastes and so on. Each individual tends to choose learning styles that are natural, easy and require comfort as appropriate to their ability. Therefore, each individual has a unique learning style. (Aydogdu; Kesercioglu, 2005). In this context, some researchers have considered learning styles as a personal and distinctive trait that shows how learning styles act or behave in the learning environment (Koçak, 2007). These differences play an important role in determining the activities designed in the teaching process.

The teacher has a great role to play in determining the learning styles of the students, in creating the classroom environment according to the learning styles, and in determining and applying different methods and techniques according to the learning styles of the students. Because, as long as the teacher plans and applies the strategies, methods and techniques that he/she will use in the learning and teaching process according to the student's learning styles, he/she can achieve success. Otherwise, in today's student-centered understanding, when the teacher does not take into account the individual differences, that is, he does not act according to the learning styles of the students, the teaching-learning process will be interrupted. Thus, both the teacher and the student will be adversely affected by this process. From this point of view, the teacher should shape his / her own style according to the learning styles of the students. As a result, the teaching style of the teacher gains importance. Because teaching style is related to the teacher's approach to teaching and learning. These approaches shape the attitudes of the teachers towards the curriculum, method, teaching environment and the materials they use.

The concept of teaching styles has become indispensable in educational sciences literature with the increasing importance and necessity of individual differences in education together with learning styles in recent years. Research on how effective teaching should be; it reveals the necessity of diversifying teaching and teaching in accordance with student characteristics. Individual differences between students are another reason for this requirement (Kolay, 2008). The first thing teachers can do to contribute to the learning process is perhaps to adopt the fact that students have different learning styles. Thus, the teacher should be familiar with the choice of teaching style and be aware of how to apply it effectively in order to maximize the learning of the students.

Purpose of The Research

The aim of this study is to determine the learning and teaching styles of prospective mathematics teachers and to investigate the power of their learning styles to predict their teaching style preferences. In this context, it is aimed to determine the learning and teaching

styles of selected mathematics teacher candidates and to examine the relationship between their learning and teaching styles.

For this purpose, the following sub-problems were sought:

1. What are the learning styles of pre-service mathematics teachers?
2. What are the teaching styles adopted by pre-service mathematics teachers?
3. Is there a relationship between the learning styles of pre-service mathematics teachers and their teaching styles?

Concept of Learning Style

The concept of learning style was first introduced by Rita Dunn in 1960. Since then, various studies have been carried out. Each individual learns in different ways. Just like hair styles, clothes preferences, palate tastes and so on. Each individual tends to choose learning styles that are natural, easy and require comfort as appropriate to their ability. Therefore, each individual has a unique learning style.

This inherent feature affects behavior at every stage of human life (Aydoğdu & Kesercioğlu, 2005). In this context, some researchers have considered learning styles as a distinctive and distinctive feature of learning that shows how students will act or behave in a learning environment (Koçak, 2007). These differences play an important role in determining the activities designed in the teaching process.

“Learning style” is generally defined as a group of individual characteristics and preferences that reveal how a student perceives, interacts with, and reacts psychologically to the learning environment (Ersoy, 2003).

Grasha (2002) defined the learning style as a combination of the student's skill in the process of obtaining information and learning experiences. Dunn and Dunn (1992) learn the style of learning; It is defined as a way that differentiates for each individual, starting with an individual's focus on new and difficult knowledge or skills, and using the information to receive, process in the mind and place it in his own mind. When the literature on learning styles is examined, many different learning style models emerge. One of these models is the Grasha-Reichmann Learning Style Model prepared by Grasha and Reichmann.

Grasha-Reichmann Learning Style Model

Grasha (2002) identified six learning styles. These:

Competitive: People with this style strive to perform better than other students in the classroom. They believe that it is necessary to compete with other students for the prizes presented in the course. They like being the center of attention and being appreciated in the classroom.

Advantages: Motivate students to attend classes and set goals for learning.

Disadvantages: Students with this style may block the paths of less competitive individuals, making it difficult for individuals to appreciate and collaborate to learn.

Collaborative: Individuals with this learning style; think that ideas and talents can be learned by sharing. They are also encouraged to work with others in collaboration with teachers.

Advantages: Improves the skills of working with groups and teams.

Disadvantages: Not suitable for competitive people. Individuals with this style are very dependent on others, so it is difficult for them to work alone.

Avoidant: Individuals with this learning style; they are not enthusiastic about learning content and attending class. They do not attend students and teachers. They are not related to what is happening in the classroom.

Advantages: They can avoid tension and anxiety in taking important steps that will change their lives. They have time to perform fun but less productive tasks.

Disadvantages: Poor performance and another reminder of negative feedback failures. They prevent themselves from setting productive goals.

Participant: A good member of the class. She enjoys going to class and participates in class activities as much as possible. Participate in classes as much as possible.

Advantages: Get the best out of every class experience.

Disadvantages: They can keep the needs of others ahead of themselves.

Dependent: Shows a small amount of intellectual curiosity and learns only what is needed. He sees his teacher and peers as a source of structure and support, and seeks authority as a guideline on what to do.

Advantages: It is adept at managing concerns and receiving clear instructions.

Disadvantages: As a student it is difficult to develop autonomy skills and self-direction. They can't learn how to deal with uncertainty.

Independent: Students who like to think for themselves and trust their own learning skills. They prefer to learn what they feel is important and prefer to work alone in class projects rather than working with other students.

Advantages: Self-starting, self-directed students to improve their skills.

Disadvantages: They may be somewhat inadequate in collaborative skills. They may have problems exchanging views with others and asking for help if necessary.

Table-1: Grasha-Reichmann Learning Style Model Properties

Independent	Dependent:
<ul style="list-style-type: none"> • Enjoying working alone • Complete tasks • Responsibility • Free thinking 	<ul style="list-style-type: none"> • Rely on teacher guidance • Needing support • Being irresponsible • Imitate the leader
Collaborative	Competitive
<ul style="list-style-type: none"> • Prefer to share activities • Enjoying cooperation • Enjoying interaction 	<ul style="list-style-type: none"> • Competitive and self-centered • Self-focus and motivation to win • Enjoying games and competitions
Participant	Avoidant
<ul style="list-style-type: none"> • Caring about the course content • Enjoying the class • Want to learn • Monitor compliance and orientation 	<ul style="list-style-type: none"> • Ignoring the course content • Disliking the class • Being indifferent to learning • Non-compliance and resistance to referrals

(Source: Zengin, 2008)

Concept of Teaching Style

Dunn and Dunn (1979) defined the teaching style as teachers' attitudes towards the curriculum, method, teaching environment and the materials they use. According to Conti (1985), teaching style is the unique teaching style that a teacher persists. Grasha (2003) defined teaching styles as a special expression of the teacher's behavior, performance, belief, needs and professional knowledge in the classroom. According to Grasha (2002), the teaching style is the continuous and consistent behaviors of teachers towards students in the process of learning and teaching. In general, teaching styles include instructional behaviors related to how teachers present information to students in the teaching-learning environment, how they interact with students, and how they socialize students (Üredi, 2006). Despite the different definitions of teaching style, the common aspect of all these definitions is that teachers' teaching behaviors are consistently exhibited by teachers (Altay, 2009). Teaching style is an indicator of how the teacher presents the information and the quality of the interaction with the students.

The readiness, beliefs and consistency of the teachers are decisive in revealing the style. The teaching style includes behaviors such as the method, technique, reinforcement, inclusion of the student, giving feedback, explaining, and asking questions during the teaching. It can be said that teaching style is the sum of all observable movements of a teacher such as voice tone, addressing style, self-expression style. A teaching method is ideal for some students and may be difficult for others to learn. The teacher's ability to use several styles together is a factor that increases her and her students' motivation. An educational activity that takes into account the learning style of individuals will make a positive contribution to the success of the students (Kolay, 2008).

The teacher should keep the pulse of the class when determining the teaching style. The teaching style of the teacher should be able to vary and change according to the level of knowledge and readiness of the students. The information obtained by determining students' learning styles can help educators to develop a method in learning and teaching environments (Akkoyunlu, 1995).

METHOD

Research Model

In this research, relational survey model, which is one of the general survey models, is used. The screening model is the whole of the processes used for the realization of learning and the development of desired behaviors in the individual, describing a situation as it exists in the past or present. (Karasar, 2002).

Participants

The population of the study consists of 483 students, 156 second, 172 third and 155 fourth grade students studying at the Department of Elementary Mathematics Teaching at Necmettin Erbakan University Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education in 2011-2012 academic year. In the study, it was aimed to reach the whole universe and on the day the data was collected, a total of 374 students, 122 students from the second grade, 133 students from the third grade and 119 students from the fourth grade, that is, 77.4% of the universe were reached. This ratio indicates that the participants are sufficient to represent the universe.

Data Collection Tools

In this research, "Grasha-Reichmann Learning Style Scale", prepared by Grasha-Reichmann (1974) and adapted to Turkish by Sarıtaş and Süral (2010), was used in order to determine learning styles, and "Grasha Teaching Style Inventory", prepared by Grasha (1994) and adapted to Turkish by Sarıtaş and Gural (2010), was used in order to determine teaching styles.

The Grasha-Reichmann Learning Style Scale

The Grasha-Reichmann Learning Style scale provides a broad framework of learning styles in six categories. In the scale, students' learning preferences; It is aimed to be determined in six learning style categories as independent, avoidant, collaborative, dependent, competitive and participant. The scale consists of (1) Strongly Disagree, (2) Disagree, (3) Less Agree, (4) Agree, (5) Strongly Agree, consists of 60 items with 6 sub-dimensions and 10 items of each sub-dimension. 10 items in each sub-dimension were distributed systematically into the scale. Pearson Correlation Test was used to determine the significance level of the scale. As a result of the actual application of GRLSS, Cronbach Alpha internal consistency coefficients were .77 for the language validity and .80 for the whole scale. In addition, the significance level was calculated as .62 (Sarıtaş and Süral, 2010). In this study, Cronbach Alpha internal consistency coefficients of the sub-dimensions of Learning Styles Scale ranged between .63 and .82. The overall scale was calculated as .87.

Grasha Teaching Style Scale

In general, Grasha designed the styles preferred by the instructors during teaching in the form of experts, formal authority, personal, facilitator and delegator. The Grasha Teaching Style Scale (GTSS - 1994) was adapted to Turkish by Sarıtaş and Süral (2010) and made applicable to higher education students and faculty members.

The scale consists of 40 items with 5 sub-dimensions and 8 items belonging to each sub-

dimension, (1) Strongly Disagree, (2) Disagree, (3) Less Agree, (4) Agree, (5) Strongly Agree. 8 items in each sub-dimension were distributed systematically into the scale. As a result of the actual application of GTSS, Cronbach Alpha internal consistency coefficients were .80 for the language validity and .88 for the whole scale. Moreover, the significance level was calculated as .80 (Saritaş & Süral, 2010).

In this study, Cronbach Alpha internal consistency coefficients of the sub-dimensions of Teaching Styles Scale ranged between .39 and .74. The total scale was calculated as .86.

Data Analysis

Firstly, whether the data collected from all scales had a normal distribution or not, it was also determined whether the distributions were homogeneous. Parametric tests were used after finding normal distribution of the data and homogeneity. Descriptive statistics, t-test and one-way analysis of variance (Anova), correlation and regression analysis were used as statistical techniques. All of these statistical analyzes were performed with SPSS program on computer.

FINDINGS

Findings of Learning Style

Arithmetic mean and standard deviations were calculated by scoring the answers of the teacher candidates to the learning style scale. The distribution of the prospective teachers according to their learning style preferences is presented in Table 2.

Table-2: Distribution of Pre-Service Teachers According to Learning Style Preferences

Learning Style						
	Independent	Avoidant	Collaborative	Dependent	Competitive	Participant
n	117	23	79	87	25	43
%	31.3	6.1	21.1	23.3	6.7	11.5
\bar{X}	4.27	4.23	4.32	4.23	4.33	4.08
S_x	.35	.43	.37	.34	.48	.47

(n=374)

According to Table 2;

When pre-service teachers' learning styles are ranked according to preference; 31.3% independent; 23.3% dependent; 21.1% collaborative; 11.5% participant; 6.7% competitive and avoidant with 6.1%. In other words, approximately 55% of the pre-service teachers are located in two opposite poles of the independent-dependent dimension in terms of their learning style preferences. This is an indication that the said dimension has a significant effect on the learning style preferences of the candidates.

Findings of Teaching Style

Arithmetic mean and standard deviations were calculated as a result of the scoring of the responses of the teacher candidates to the teaching style scale. It is unthinkable to limit the teaching styles of the instructors under a single style. Instead, it is more appropriate to accept the teaching style of the groups formed by variations of different teaching styles (Grasha,

1996). From this point of view, the teaching style groups of the prospective teachers were determined in accordance with Grasha (1996). The distribution of the candidates according to their teaching style preferences is given in Table 3.

Table-3: Distribution of Pre-Service Teachers According to Teaching Style Preference Groups

Teaching Style Preference Groups				
	Experts/ Authority (Group 1)	Personal /Expert/ Authority (Group 2)	Facilitator/ Personal / Expert (Group 3)	Delegator /Facilitator/ Expert (Group 4)
n	37	20	216	101
%	9.9	5.3	57.8	27.0
\bar{X}	3.80	3.85	3.91	3.77
S_x	.44	.43	.31	.34

According to Table 3; The most preferred teaching style group was “Facilitator/Personal Model/Expert” with 57.8% whereas the least preferred teaching style group was “Personal Model/Expert/Authority” with 5.3%.

Findings on the Relationship Between Learning and Teaching Style

Correlation analysis was used for the possible relationship between teacher candidates' learning styles and instructional style preferences. The results are presented in Table 4.

Table-4: The relationship between prospective teachers' learning styles and teaching style preferences

Correlation Analysis Teaching Style Preferences	LEARNING STYLE					
	Independent	Avoidant	Collaborative	Dependent	Competitive	Participant
Experts/ Authority (Group 1)	.40	-1.00**	.90*	.93**	.24	.72
Personal /Expert/Authority (Group 2)	.99*	1.00**	-1.00**	.43	-	-
Facilitator/ Personal / Expert (Group 3)	.59**	-.21	.04	.45 **	.32	.38
Delegator /Facilitator/ Expert (Group 4)	-.22	-.42	.48*	.19	.80	.64*

**p<0,01 *p<0.05

According to Table 4 showing the correlation coefficients;

The coefficients between the learning styles and instructional styles scores of the prospective teachers generally vary between -0.22 and +0.99. Ten of these coefficients were found to be significant.

There is a negative and high level of relationship between “Avoidant” learning style and “Experts/ Authority (Group 1)” the preference of teaching style. A positive and high level relationship was found between “Cooperative” and “Dependent” learning styles.

There is a negative and high level relationship between “Personal/Expert/Authority (Group 2)” teaching style preference and “Collaborative” learning style. A positive and high-level relationship was also found between “independent” and “avoidant” learning styles.

A positive and moderate relationship was found between “Facilitator/Personal/Expert (Group 3)” teaching style preference and the “Independent” and “Dependent” learning styles. On the other hand, a positive and moderate relationship was found between the preference of “Delegator/Facilitator/Expert (Group 4)” teaching style and “Collaborative” and “Participant” learning style.

Correlation analysis provides information about the existence, direction and degree of the relationship between the variables, but it is not possible to determine the cause-effect relationship between the variables by correlation analysis. For this reason, regression analysis was used to determine the existence of cause-effect relationship between the variables. At this point; ***“Is it a predictor of teacher candidates' learning styles to teaching style preferences?”*** the answer to the question was sought by regression analysis.

In the regression analysis, R and R² coefficients calculated for learning and teaching styles were found to be 0.35 and 0.12, respectively. These coefficients indicate that the learning style in the independent variable state explains the variance of the teaching style preferences in the dependent variable situation at a rate of approximately 12%, in other words, the learning styles at the level of 12% are effective in shaping the teaching styles.

The results of the F test for the regression analysis are presented in Table 5 and Table 6.

Table-5: F test result of regression analysis

Model		Sum of squares	D.f.	Mean of Squares	F
1	Regression	5.306	1	5.306	50.196**
	Residue	39.322	372	.106	
	Total	44.628	373		

**P<0,01

Table-6: Coefficients of the regression equation

	B	BETA	t
Constant	2.543	-	13.612**
Learning Style	.310	.345	7.085**

**P<0,01

According to Table 5;

F statistics were found to be significant at $\alpha = 0.05$. Significance of F test can be interpreted as learning style, which is accepted as independent variable, contributes significantly in explaining the preferences of teaching style that is accepted as dependent variable.

RESULT

In this section, the results are discussed in relation to the findings obtained in the previous sections of the research. Recommendations were made based on these results.

The most preferred learning style of the prospective teachers is independent and the

least preferred learning style is avoidant learning style. According to these results, when the characteristics of the most preferred independent learning style are taken into consideration; it can be said that they have characteristics that love to think for themselves and rely on their own learning abilities, who prefer to learn the subject they feel is important, and who prefer to work alone rather than working with other students in courses and project works.

Considering the characteristics of the least preferred avoidant learning style; it can be said that very few of the teacher candidates are indifferent to learning, do not care about the content of the course and do not like the class.

In addition, when the pre-service teachers' learning styles are preferred, it is seen that; the total preference rates of "independent", "collaborative" and "participant" learning styles are higher than the sum of "dependent", "competitive" and "avoidant" learning styles.

In this case, considering that independent, collaborative and participant styles are student-centered approaches (Grasha, 2002), it can be interpreted that the majority of prospective teachers adopt and apply student-centered approaches. As a matter of fact, in Grasha's (2002) study; It was stated that cooperative and participant learning styles were more common in the classes where student-centered approaches were applied, the teacher structured by the teacher, and dependent and avoidant learning styles were more common among the students in the classes where teacher-centered studies were applied. This result is in line with the research findings.

While the most preferred teaching style group of the pre-service teachers was 3rd group (Facilitator / Personal Model / Expert), the least preferred teaching style group was the 2nd group (Personal Model / Expert / Authority). 3rd group (Facilitator / Personal Model / Expert) pre-service teachers who prefer teaching style; It emphasizes teacher roles that answer students' questions, attach importance to classroom interaction to increase students' activity, organize activities, monitor students' behavior and encourage critical thinking (Grasha & Yangarber-Hicks, 2000).

According to Grasha (1996), the classroom environment created by teachers with these teaching styles is based on students' collaboration, participation, interactions, interpretations and inquiries. The teacher often consults students, evaluates the results of their group work, and proposes different approaches to solving various problems. The teacher listens to the students' thoughts, facilitates the discussion and clarifies the thoughts. Good communication established by the teacher facilitates the teacher's role as a consultant and makes students more willing to share their ideas.

At this point, the teacher should be able to encourage students' narratives. The teacher starts the work and then the students continue. The findings obtained are in parallel with the studies in the literature (Grasha, 2002; Deveci, 2008; Üredi, 2006).

In the study, it was also observed that the pre-service teachers who preferred the 1st group (Expert/Authority) teaching style also adopted independent learning style in the first place and dependent learning style in the second; In the 2nd group (Personal Model/Expert/Authority), those who prefer teaching style adopted the dependent learning style in the first and independent learning style in the second; 3. Group (Facilitator/Personal

Model/Expert) who prefer the style of learning independent learning style in the first place, the second is the cooperative learning style and the 4th group (Delegator/Facilitator/Expert) teaching style in the first independent learning style and secondly, they adopted cooperative learning style.

There is a negative and high level of relationship between “Avoidant” learning style and Expert/Authority (1st group) the preference of teaching style.

A positive and high level relationship was found between “Cooperative” and “Dependent” learning styles. There is a negative and high level relationship between Personal Model/Expert/Authority (2nd Group) teaching style preference and “Cooperative” learning style.

A positive and high level relationship was found between “independent” and “avoidant” learning styles. A positive and moderate relationship was found between the “Facilitator/Personal Model/Expert (3rd Group)” teaching style preference and the “Independent” and “Dependent” learning styles. A positive and moderate relationship was found between the preference of “Delegator/Facilitator/Expert (Group 4)” teaching style and “Cooperative” and “Participant” learning styles.

As a result, it can be commented that learning style contributes significantly to explaining teaching style preferences. As a matter of fact, Grasha (2002) investigated the factors that affect the choice of teaching styles and concluded that learning styles play an active role in the choice of teaching styles. The student either adopts or resists the teaching style applied by the teacher in the teaching process. At this point, it is important to ensure harmony between teachers 'teaching styles and students' learning styles. The findings of this study support the results of Grasha (2002).

RECOMMENDATIONS

The results of the study indicate that the majority of the participants adopt student-centered approaches. Students who adopt a student-centered learning style should be able to plan teaching environments appropriate to their learning styles. Therefore, in the education-teaching process, learning styles and individual differences are given importance instead of teacher-centered and student-centered approaches. At the same time, it is suggested that prospective teachers should use student-centered approaches in their teaching life considering the studies showing that their teachers adopt their teaching styles (Ertekin, 2005).

Significant relationships have emerged between the learning and teaching styles adopted by prospective teachers. This requires, candidates to have knowledge of their own styles and fulfill the characteristics of their styles. Therefore, candidates should be informed about the characteristics of their styles. When the results regarding the existence of the relationship between learning and teaching styles revealed in the study are considered; teachers, academics, students can change or improve their teaching styles towards their learning styles by analyzing their learning styles.

The small number of studies examining and predicting a possible relationship between learning and teaching styles in our country reveals the need for research on this subject. For

this reason, it is recommended to conduct various researches on this subject.


REFERENCES

- Akkoyunlu, B. (1995). Bilgi teknolojilerinin okullarda kullanımı ve öğretmenlerin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 105-109.
- Altay, S. (2009). *Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Öğretme Stilllerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aydoğdu, M. ve Kesercioğlu, T. (2005). *İlköğretimde Fen ve Teknoloji Öğretimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deveci, E. (2008). *Öğretim stillerinin farklı zeka türlerine sahip 6. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji ders başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Dunn R. S. ve Dunn, K. J. (1979). Learning Styles/Teaching Styles: Should They...Can They...Be Matched?. *Journal of Educational Leadership*, 36 (4), 239.
- Dunn, R. ve Dunn, K. (1992). *Teaching secondary students through their individual learning style: Practical approaches for grades 3-6*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Ekici, G. (2003). *Öğrenme Stiline Dayalı Öğretim ve Biyoloji Dersi Öğretimine Yönelik Ders Plan Örnekleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ersoy, S. (2003). *İlköğretim 6,7,8. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersindeki Başarılarına Göre Öğrenme Stilleri ve Çalışma Alışkanlıklarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ertekin, E. (2005). *Öğrenme ve Öğretme Stilleri Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Grasha, A. F. (1994). A Matter Of Style: The Teacher As Expert, Formal Authority, Personal Model, Facilitator And Delegator. *College Teaching*, 42 (4), 142-149.
- Grasha, A. F. (1996). *Teaching With Style*. Pittsburgh, PA: Alliance Publishers.
- Grasha, A. F. (2002). The Dynamics Of One-On-One Teaching. *College Teaching*, 50 (4), 139-146.
- Grasha, A. F. ve Riechmann, S. W. (1974). A Rational Approach to Developing and Assessing the Construct Validity of a Student Learning Style Scales Instrument. *The Journal of Psychology*, 87, 213-223.
- Grasha, A. F. ve Yangarber-Hicks N. (2000). Integrating Teaching Styles And Learning Styles With Instructional Technology. *College Teaching*, 48 (1), 2-10.
- Koçak, T. (2007). *İlköğretim 6. 7. 8. Sınıf öğrencilerinin öğrenme Stilleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Gaziantep İli Merkez İlçeleri örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kolay, B. (2008). *Öğretim stillerinin farklı öğrenme stillerine sahip 6. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji ders başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Özgülven, İ. E. (2002). *Bireyi Tanıma Teknikleri*, Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztürk, Z. (2007). *Öğrenme Stilleri ve 4MAT Modeline Dayalı Öğretimin Lise Tarih Derslerindeki Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarıtaş, E. ve Süral, S. (2010). Grasha-Reichmann Öğrenme ve Öğretme Stili Ölçeklerinin Türkçe Uyarlama Çalışması. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (4).
- Üredi, L. (2006). *İlköğretim I. ve II. kademe öğretmenlerinin öğretim stili tercihlerine göre öğretmenlik mesleğine ilişkin algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi (SEDEP) ile İlgili Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi*

Nuran KOYUNCU 

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
nkoyuncu@erbakan.edu.tr

Şakir UÇAR 

Selçuklu Milli Eğitim Şube Müdürü, MEB, Konya, Türkiye
sakirucar4242@gmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZET
<p>Makale Geçmişi Geliş: 21.11.2019 Kabul: 15.12.2019 Yayın: 31.12.2019</p>	<p>Değerler eğitimi, bireylerin ahlaki gelişimleri için önem arz eden bir konu olarak dikkat çekmekte ve farklı araştırmalara konu olmaktadır. Türkiye’de de değerler eğitimi kapsamında birçok proje hayata geçirilmiştir. Bu projelerden birisi de Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi (SEDEP)’dir. Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi, Selçuklu Belediyesi öncülüğünde paydaşları Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuklu Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından, ilçedeki bütün okullarda uygulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı değerler eğitimi üzerine bundan sonra yapılacak projelere katkı sağlamak ve Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi’nin geliştirilerek uygulanmasına hizmet etmektir. Makalede projenin uygulayıcıları olan öğretmenler ile nitel araştırma yönteminde betimsel bir yaklaşımla ve “Sabit Form Anket Görüşmesi” veri toplama aracı ile yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında projede yer alan öğretmenlerin Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi hakkında temel değerlerin çocukların kişiliklerine eklenmesi noktasındaki katkısını göz önünde bulundurarak olumlu kanaatler serdettikleri yaptığımız araştırmalar neticesinde müşahade edilmiştir. Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi kapsamında yapılan etkinliklerin temel ahlaki değerlerin çocuklar tarafından benimsenmesi ve günlük hayatlarında da yansımalarının görülmesi amacıyla olduğu ifade edilebilir. Okullar ve öğretmenlerin bu projenin uygulayıcıları olarak kanaatleri projenin geliştirilmesi açısından önemlidir. Proje uygulayıcıları olan öğretmenlerin proje müddetince gözlemleri neticesinde oluşan kanaatleri irdelenmelidir. Bu nedenle makalede öğretmenlerin değerler eğitimine dair görüşleri, Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi’ne nasıl katkı sundukları, geçmişe dönük uygulama deneyimleri incelenmiştir.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Kodlama, Derse Katılım, Bilgisayara Yönelik Tutum.</p>	

* Bu makale, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında “Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi (SEDEP) ile İlgili Öğretmen ve Veli Görüşlerinin Değerlendirilmesi” ismiyle Doç. Dr. Nuran Koyuncu’nun danışmanlığında savunulmuş olan tezin özetidir.

Selçuklu Evaluation of The Teachersopinions on Values Education (SEDEP)

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 21.11.2019 Accepted: 15.12.2019 Published: 31.12.2019</p>	<p>Values education is an important issue for the moral development of individuals. In Turkey, a lot of values education project has been implemented. One of these projects is the Seljuk Values Education Project (SEDEP). The SEDEP is being implemented by the Necmettin Erbakan University and the Seljuk National Education Directorate under the leadership of the Seljuk Municipality in all schools in the district. The aim of this study is to contribute to the projects to be carried out on values education and to serve for the development and implementation of SEDEP. In the article, a descriptive approach was made by the teachers who are the implementers of the project in the qualitative research method and by using the araştırma Fixed Form Survey Interview layıc data collection tool. The opinions of the teachers in the project were consulted; It has been seen that basic values about SEDEP have positive opinions by considering the contribution of children to their personalities. It can be stated that the activities carried out within the scope of SEDEP aim to adopt the basic moral values of children and reflect on their daily lives. The opinion of schools and teachers as practitioners of this project is important for the development of the project. The opinions of teachers who are project implementers as a result of their observations during the project should be examined. For this reason, the views of teachers about values education, how they contribute to the Seljuk Values Education Project, and their experience in retrospective practice were examined</p>
<p>Keywords: Values, Values Education, SEDEP (The Seljuk Values Education Project), Schools, Teachers.</p>	

GİRİŞ

Değer kelime anlamı itibariyle “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha*” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Değer, bir şeyin kıymetini taktir etmeye yarayan soyut bir ölçüdür (Aydın ve Gürler, 2012: 1). Değer, bir toplumun maddi ve manevi gelişimi için o toplumun mensupları tarafından onanmış ortak duygu ve düşünceleri ifade eden ilkeler bütünüdür (Genç ve Eryaman, 2008: 90). Değerler eğitimi de toplumca benimsenen değerlerin gelecek kuşaklara aktarımı demektir.

SEDEP, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında öğrencilere temel insani değerlerin kazandırılması amacıyla ve resmî müfredatla birlikte uygulanabilecek bir proje olarak hayata geçirilmiştir. (<http://www.selcukludegerleregitimi.com> E.T. 05.01.2018). Proje kapsamında 2017-2018 eğitim öğretim yılında sekiz değer (sevgi, saygı, sorumluluk, dürüstlük, adalet, özdenetim, sabır ve yardımseverlik) işlenmiştir. Bu değerlerin her biri bir ay müddetince “odak değer” olarak ele alınmış ve o ayda bu değerler, okuldaki çalışmalarda ön planda tutulmuştur. Bu değerler ayrıca ders programlarıyla uyumlu etkinliklerle desteklenmiştir.

SEDEP kapsamında sayılan faaliyetlerin öğrenciler ve genel itibariyle toplum tarafından nasıl karşılandığının yanısıra değerler eğitiminin metotları bakımından dönütlerin mahiyetine bakılmalıdır. Bu dönütlerden önce ve öncelikli olarak proje uygulayıcıları olan öğretmenlerin proje müddetince gözlemleri neticesinde oluşan kanaatleri irdelenmelidir. Bu nedenle makalede öğretmenlerin değerler eğitimine dair görüşleri, SEDEP’e nasıl katkı sundukları, geçmişe dönük uygulama deneyimleri incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışma, model itibariyle felsefi temellerin yorumsandığı bir çerçeveye sahiptir. Nitel araştırma yönteminde, toplumsal muhayyilenin insanlar tarafından oluşturulma evrelerinin zaman ve mekân dolayımında tecrübe edilme, anlaşılma ve yorumlanma şekilleri ile ilintili olduğu varsayılır. Creswel nitel araştırma modelini, “*toplumsal yaşamla ve insanla ilgili problemleri kendine özgü tekniklerle sorgulayarak anlamlandırma süreci olarak tanımlamaktadır*” (Creswel 1998). Eğitim alanına dair yapılan araştırmaların çoğunda olduğu üzere betimsel tarama çalışması yapılmış, bu bağlamda veri toplama aracı olarak “Sabit Form Anket Görüşmesi” kullanılarak öğretmenlerin araştırma konusu ile ilgili yaklaşımları, deneyimleri ve önerileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Nitel araştırma yapılırken önemli olan katılımcı sayısından ziyade çeşitli ve farklı tip katılımcıları araştırmaya dahil edilebilmesidir. Bu araştırmanın çalışma grubunu belirlemek için amaçlı örneklem seçme yöntemlerinden tabakalı amaçlı örneklem seçilmiştir. Tabakalı amaçlı örneklem, tabakalara ayrılmış örneklem içinden amaçlı olarak seçilen yeni örneklem grubudur (Baltacı, 2018). Yaklaşık 5500 öğretmen içerisinde farklı branş ve alanlardan belirlenen okul öncesi, ilkököl ve ortaokul öğretmenlerinden her branştan onar öğretmen içerisinde toplam 72 öğretmen katılımcı olarak seçilmiştir. Araştırma yapılırken öğretmenlerin seçiminde cinsiyet, kıdem, mezuniyet, seviye çeşitliliği, devlet ve özel okul statüsü bu çeşitliliğin sağlanmasında temel oluşturmuştur. Selçuklu ilçesindeki okullardan farklı bölgelerden olmak üzere 2 anaokulu 10 'u devlet okulu olmak üzere 12 ilkököl, 2 imam hatip ortaokulu ve 1 ortaokul seçilmiş ve bu okullardan öğretmenlerle görüşülmüştür.

Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel araştırma yöntemi esas alınarak “Sabit Form Anket Görüşmesi” yöntemi ile veriler toplanmıştır. Sabit form anket görüşmelerini yarı yapılandırılmış görüşmelerden ayıran özellik yüz yüze görüşme olmadan formlarla anket benzeri bir şekilde veri toplamaya fırsat tanıyor olmalarıdır. Bu amaçla öğretmenlere yönelik 13 sorudan oluşan formlar hazırlanmıştır. Görüşme formlarının ilk bölümünde araştırmacı kendisini tanıtmış, araştırmanın amacını açıklamıştır. İkinci bölümde öğretmenlerin kişisel özelliklerini doldurabileceği kişisel bilgilere yer verilmiş üçüncü ve son bölümde de görüşme sorularına yer verilmiştir.

Görüşme formlarının geliştirilmesi ve soruların oluşturulması sürecinde belirli kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Bu kriterler, basit cümlelerle kolay anlaşılacak açık uçlu sorular sormaya çalışma, görüşülen kişilerin anlayacağı odak sorular sorma, yönlendirmekten kaçınma ve alternatif ve sonda sorular hazırlama şeklinde sıralanabilir. Sorular danışman öğretim üyesinin ve yine Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden üç öğretim görevlisinin görüşleri ve destekleri alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular SEDEP yürütme kurulu üyelerine de gösterilmiş amaca ulaştıracak nitelikte olması hususunda onların görüşleri de alınarak kararlaştırılmıştır. Görüşme formunda yer alan soruların bu ilkelere göre hazırlanması nitel bir araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği açısından önemlidir.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmamızda verilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, gözlenen davranışa yol açan temel gerekçelerin ve bu davranışın ardındaki niyetin ortaya çıkartılmasını kapsayan bir süreçtir. İncelenen davranışın ortaya çıktığı daha geniş toplumsal ve tarihsel bağlam da betimleme sürecinin önemli parametreleridir. Betimsel analiz, toplumsal bağlam, grup, örgüt, kurum ve kültür bileşenlerini kapsamaktadır (Dey, 1993).

Nitel bir araştırmada geçerlik ve güvenilirlik çok önemlidir. Geçerlik ve güvenilirliğin önemli ölçütlerinden biri toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının aynen alıntılardan yola çıkarak yorumlara varmasıdır. (Yıldırım & Şimşek, 2006: 257) Bu nedenle araştırmada toplanan verilerden alıntıya mümkün olduğunca fazla yer verilmiştir. Yani toplanan veriler herhangi bir yorum katılmadan sunulmuş ve verilerin yorumu daha sonra yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Konya ili Selçuklu İlçesinde 2012-2013 yılı eğitim-öğretim döneminde başlayıp aralıksız devam eden SEDEP'in etkililiğinin ve verimliliğinin araştırılması amacı ile 17 okuldan öğretmenlere görüşme formları dağıtılmıştır. Bu görüşme formlarının analizleri öğretmenler açısından ayrı ayrı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde önce katılımcıların demografik bilgilerini içeren veriler sunulacak daha sonra öğretmen görüşlerine dayalı bulgulara yer verilecektir.

Öğretmen Görüşlerine Dayalı Bulgular

Konya ili Selçuklu ilçesindeki 17 farklı okuldan 72 öğretmene SEDEP ile ilgili alt problem olarak tespit edilen hususlarla ilgili 13 tane soru sorulmuştur. Öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 ...Ö72 şeklinde numaralandırılmıştır. Öğretmenlere sorulan sorulara verilen cevaplara ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlerin değerlerimizi korumanın ve nesilden nesle aktarmanın önemi hakkındaki görüşleri

Görüşler	N	%
Korumak ve nesilden nesle aktarmak hayatidir	52	72,22
Milletin/Toplumun kimliğidir	34	47,22
Kültürümüzün yapıtaşısıdır	29	40,28
Bir toplum değerleriyle varlığını sürdürür	25	34,72
İnsan her şeyi taklit ederek öğrenir	9	12,50
Okul öncesinden başlamalı	8	11,11
Aile daha çok dâhil edilmeli	6	8,33
Maddi kalkınmanın yanında manevi kalkınmaya da önem vermeliyiz	3	4,17
Maddi değerlerin daha fazla öne çıkması problemdir	2	2,78
Değerler, insanlara güven, huzur ve mutlu bir yaşam sağlayacaktır	1	1,39

Tablo 1'e göre öğretmenlere yöneltilen değerlerimizi korumanın ve nesilden nesile aktarmanın ne kadar önemli olduğu sorusuna katılımcı öğretmenlerden 52 öğretmen (%72,2) korumak ve nesilden nesile aktarmak hayatidir, 34 öğretmen (%47,22) milletin/toplumun kimliğidir, 29 öğretmen (%40,28) kültürümüzün yapıtaşısıdır, 25 öğretmen (%34,72) bir toplum değerleriyle varlığını sürdürür, 9 öğretmen (%12,50) insan her şeyi taklit ederek öğrenir şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca okul öncesinden başlamalı, aile daha çok dahil edilmeli, maddi kalkınmanın yanında manevi kalkınmaya da önem vermeliyiz, maddi değerlerin daha fazla öne çıkması problemdir, değerler, insanlara güven, huzur, ve mutlu bir yaşam sağlayacaktır şeklinde cevap veren öğretmenlerin sayıları ve oranları da tablo 1'de gösterilmiştir.

Bu soruya öğretmenlerin verdiği cevaplara baktığımız zaman öğretmenlerin kullandığı ifadelerden konunun ne kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenler değerleri kültürümüzün yapıtaşısı olarak nitelemiş nesilden nesile aktarımını hayati bir olay olarak değerlendirmişlerdir. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için değerlerine sahip çıkması gerektiğine işaret edilmiştir. Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden birinin düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö9: Geleceğimizi inşa etmenin en sağlam yolu geçmişe bağlı, tarihi ile barışık ve kim olduğunu ve neye hizmet ettiğini bilen bireyler olarak yetiştirilmiş bir toplum olmaktan geçiyor. Yoksa amaçsız ve bilinçsiz bir nesil yetişebilir.

Tablo 2: Toplumsal yaşantıya göre SEDEP'e ihtiyaç olup olmadığı ile ilgili öğretmenlerin görüşleri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Evet	64	88,89
Kesinlikle değerler eğitimi konusunda çalışmalar olması gerektiğine inanıyorum	23	31,94
Yaşamımıza aktaramıyoruz	18	25,00
Uzun zaman ve çaba gerekli	11	15,28
Bilgi çağında olduğumuz için gereklidir	10	13,89
Batıya özenme, batılılaşmaya özenme yüzünden	9	12,50
Benmerkezci yaşam ve yetiştirmekten kaynaklandığını düşünüyorum	8	11,11
Aslında ihtiyaç olmamalıydı	6	8,33
Mevcut eğitim programını destekliyor	6	8,33
Yalancılığın, hırsızlığın, adaletsizliğin bu kadar yaygınlaştığı bir zamanda toplumun her kesimine değerler eğitimi verilmelidir	5	6,94
Görsel ve somut olarak değerlerin daha iyi aktarılacağını düşünüyorum	3	4,17

Tablo 2'ye göre katılımcılara toplumsal yaşantımızı dikkate aldığımız zaman SEDEP'e ihtiyaç olduğunu düşünüyor musunuz? şeklinde yöneltilen soruya öğretmenlerden 64 öğretmen (%88,89) evet, 23 öğretmen (%31,94) kesinlikle değerler eğitimi konusunda çalışmalar olması gerektiğine inanıyorum, 18 öğretmen (%25, yaşamımıza aktaramıyoruz, 11 öğretmen (%15,28) uzun zaman ve çaba gerekli, 10 öğretmen (%13,89) bilgi çağında olduğumuz için gereklidir, 9 öğretmen (%12,50) batıya özenme, batılılaşmaya özenme yüzünden gereklidir demıştır. Ayrıca benmerkezci yaşam ve yetiştirmekten kaynaklandığını düşünüyorum, aslında ihtiyaç olmamalıydı, mevcut eğitim programını destekliyor, yalancılığın, hırsızlığın, adaletsizliğin bu kadar yaygınlaştığı bir zamanda toplumun her kesimine değerler eğitimi verilmelidir. Görsel ve somut olarak değerlerin daha iyi aktarılacağını düşünüyorum şeklinde cevap veren katılımcıların sayısı ve oranları da tablo 2'da gösterilmiştir.

Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun SEDEP'e ihtiyaç vardır şeklinde cevap verdiği bu soruya %25 kadar azımsanmayacak bir öğretmen grubu değerlerimizi yaşantımıza aktaramıyoruz diyerek büyük bir özeleştirme yapmışlardır. Dikkat çeken başka bir durum ise teknoloji ve bilgi çağında çocuklarımızı tehdit eden durumlar karşısında yılgınlık göstermeden sabırla uzun zaman olsa da çaba göstermeye devam etmenin gerekliliğine işaret edilmesidir.

Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden bazılarının düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö40: *Aslında ihtiyaç olmamalıydı. Fakat gerek velilerin bize yakındıkları konular gerekse bizim gözlemlerimiz gösteriyor ki atalarımızdan miras kalan bizi biz yapan değerlerimizi söylüyoruz; uygulayamıyoruz. Yaşamımıza aktaramıyoruz. O nedendir ki toplumumuzdaki uygunsuz davranış ve yaşantıları yok edemiyoruz.*

Ö52: *SEDEP içimizde var olan ama unutmaya yüz tuttuğumuz değerlerimizi hatırlatma noktasında ailelerin yetersiz kalışını hatırlatıyor bize. Bu yüzden SEDEP çok önemli.*

Tablo 3: Öğretmenlerin SEDEP'te belirlenen odak değerlerin toplumda problem olarak görülen durumlara cevap verip veremediği ile ilgili görüş ve gözlemleri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Yararlı buluyorum	32	44,44
Toplumumuzun kanayan yaralarını çok iyi belirlemiş ve bunlara ilaç olmaya çalışılmıştır	23	31,94
Tüm değerler hem ailede hem sınıfta hem de toplumda geçerliliği ve uygulanabilirliği olan değerlerdir	15	20,83
Süreklilik önemli	9	12,50
Yetersiz olduğunu düşünüyorum	9	12,50
Farkındalık oluşturduğunu düşünüyorum	6	8,33

Toplumunu tamamen kucaklayabildiğini düşünmüyorum	6	8,33
Çocuklar aile ve topluma model oluyor	5	6,94
Geleceğe daha iyimser bakmamızı sağlayacaktır	4	5,56
Türk milli eğitiminin temel amaç ve ilkeleriyle de bağlantılıdır	3	4,17
Fedakârlık değeri gerekli	1	1,39
Duygusal duyarlık, özgür düşünebilme, güven ve barış eksik	1	1,39

Tablo 3'e göre öğretmenlerden SEDEP'te belirlenen odak değerlerin toplumda problem olarak görülen durumlara cevap verip veremediği ile ilgili görüş ve düşünceleri istenmiştir. Katılımcı öğretmenlerden 32 öğretmen (%44,44) yararlı buluyorum, 23 öğretmen (%31,94) toplumumuzun kanayan yaralarını çok iyi belirlemiş ve bunlara ilaç olmaya çalışılmıştır, 15 öğretmen (%20,83) tüm değerler hem ailede hem sınıfta hem de toplumda geçerliliği ve uygulanabilirliği olan değerlerdir, 9 öğretmen (%12,50) süreklilik önemli, 9 öğretmen (%12,50) yetersiz olduğunu düşünüyorum demıştır. Ayrıca farkındalık oluşturduğunu düşünüyorum, toplumu tamamen kucaklayabildiğini düşünmüyorum, çocuklar aile ve topluma model oluyor, geleceğe daha iyimser bakmamızı sağlayacaktır, Türk milli eğitiminin temel amaç ve ilkeleriyle de bağlantılıdır, fedakârlık değeri gerekli, duygusal duyarlık, özgür düşünebilme, güven ve barış eksik şeklinde düşüncelerini ifade eden katılımcıların sayısı ve oranları da tablo 3'te gösterilmiştir.

SEDEP değerlerinin seçiminde isabet sağlanıp sağlanmadığı şeklindeki bu soruya büyük çoğunluk olumlu cevap verirken yetersiz olduğunu ve toplumu tamamen kucaklayıcı bir özelliğe sahip olmadığını düşünen öğretmenlerin görüşleri üzerinde çalışılması gerektiği görülmektedir. Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden birisinin düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö24: Tüm değerler hem ailede hem sınıfta hem de toplumda geçerliliği ve uygulanabilirliği olan değerlerdir. Zaten bu değerlerin davranış olarak yerleşmesi birçok problemin kendiliğinden ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Ancak hem aile hem de biz eğitimcilerin üzerine birçok sorumluluk düşmektedir.

Tablo 4: Öğretmenlerin SEDEP kapsamında dağıtılan materyallerin yeterliliği ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N	%
Yeterli buluyorum	54	75,00
Yerinde buluyorum	27	37,50
Etkinlikler ile uyumlu	24	33,33

Selçuklu Değerler Eğitimi Projesi (SEDEP) ile İlgili Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Görsel materyaller artırılabilir/Zenginleştirilebilir	21	29,17
Geliştirilebilir	12	16,67
Aileleriyle birlikte etkinlik yapacağı materyaller olmalı	12	16,67
Üç boyutlu olmalı	11	15,28
Filmler, animasyon vb. çok olmalı	11	15,28
Okulöncesine yönelik de olmalı	9	12,50
Yetersiz	9	12,50
Çeşitlendirilebilir	6	8,33
Davranışlara dönüşmüyor	5	6,94
Kumbara faydalı oldu	5	6,94
Konunun uzmanları ile hazırlanması gerekir	5	6,94
Kahramanlarımızdan modeller olmalı	4	5,56
Yaş gelişim düzeyine uygun olmalı	4	5,56
Yaka kokartları iyi olur	3	4,17
Stickerlar etkili	3	4,17
Ayraçlar faydalı	3	4,17
Anlamsız	2	2,78

Tablo 4'e göre öğretmenlere SEDEP kapsamında dağıtılan materyallerin yeterli olup olmadığı ile ilgili görüşleri sorulduğunda katılımcı öğretmenlerden 54 öğretmen (%75) yeterli buluyorum, 27 öğretmen (%37,50) yerinde buluyorum, 24 öğretmen (%33,33) etkinlikler ile uyumlu, 21 öğretmen (%29,17) görsel materyaller artırılabilir/zenginleştirilebilir, 12 öğretmen (%16,67) geliştirilebilir, 12 öğretmen (%16,67) aileleriyle birlikte etkinlik yapacağı materyaller olmalıdır, 11 öğretmen (%15,28) üç boyutlu olmalı, 11 öğretmen (%15,28) filmler, animasyon vb. çok olmalı şeklinde cevap vermişlerdir. Ayrıca okul öncesine yönelik de olmalı, yetersiz, çeşitlendirilebilir, davranışlara dönüşmüyor, kumbara faydalı oldu, konunun uzmanları ile hazırlanması gerekir, kahramanlarımızdan modeller olmalı, yaş gelişim düzeyine uygun olmalı, yaka kokartları iyi olur, stickerlar iyi, ayraçlar faydalı, anlamsız, yazı puntolarına dikkat edilmeli şeklinde cevap veren katılımcılarımızın sayısı ve oranları da tablo 4'te gösterilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu materyallerin yeterli ve yerinde olduğunu

düşüncelerine rağmen yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere üç boyutlu materyaller de olmalı, aileleriyle etkinlik yapılabilecek materyaller olmalı, filmler animasyonlar olmalı gibi görüşler de dikkate alınmalıdır.

Tablo 5: Öğretmenlerin SEDEP etkinliklerinin yeterliği ve verimliliği ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% Yüzde
Yeterli	42	58,33
Aile de katılmalı	39	54,17
Verimli oldu	33	45,83
Okuma çalışmaları faydalı oldu	21	29,17
Bilinçlendirici	15	20,83
Etkinlik sayısı çoğaltılabilir	13	18,06
Etkileyici oldu	12	16,67
Gezilere daha çok yer verilmeli	11	15,28
Çat kapı etkinliği güzel ve faydalı oldu	9	12,50
Davranışlarını değiştirdi	8	11,11
Gelişimi gözlemledim	8	11,11
Görsel içerikli etkinlikler daha faydalı	7	9,72
Şehir ile ilgili etkinlikler artmalı	7	9,72
Tiyatro faydalı oldu	7	9,72
Sahiplenmeleri güzeldi	5	6,94
Ağaç dikme etkinliği etkili oldu	4	5,56
Cömertlik ile ilgili etkinlik güzeldi	2	2,78
Doğaya daha çok yer verilmeli	2	2,78

Tablo 5'e baktığımızda katılımcı öğretmenlere SEDEP etkinliklerinin yeterliği ve verimliliği hakkındaki görüşleri sorulduğunda 42 öğretmen (%58,33) yeterli, 39 öğretmen (%54,17) aile de katılmalı, 33 öğretmen (%45,83) verimli oldu, 21 öğretmen (%29,17) okuma çalışmaları faydalı oldu, 15 öğretmen (%20,83) bilinçlendirici, 13 öğretmen (%18,06) etkinlik sayısı çoğaltılabilir, 12 öğretmen (%16,67) etkileyici oldu, 11 öğretmen (%15,28) gezilere daha çok yer verilmeli, 9 öğretmen (%12,50) çat kapı etkinliği güzel ve faydalı oldu 8 öğretmen (%11,11), davranışlarını değiştirdi, yine 8 öğretmen (%11,11) gelişimi gözlemledim şeklinde cevap verirken, görsel içerikli etkinlikler daha faydalı, şehir ile ilgili etkinlikler artmalı, tiyatro faydalı oldu, sahiplenmeleri güzeldi, ağaç dikme etkinliği etkili oldu, amaçlı olduğunu düşünüyorum, itimat bakkaliyesi etkili, cömertlik ile ilgili etkinlik güzeldi, doğaya daha çok yer

verilmeli şeklinde cevap veren katılımcıların sayıları ve oranları da tablo 5'te gösterilmiştir.

SEDEP etkinlikleri ile ilgili soruya öğretmenlerin verdiği cevaplarda dikkat çeken en önemli unsur ailelerin sürece katılması konusunda istenen düzeyde olunamadığı hususudur. Diğer cevaplara bakıldığı zaman genel olarak başarılı olduğu görülmektedir.

Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden bazılarının düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö4: Öğrencilerin kelime dağarcığını, hayal gücünü, problem çözme becerisini artırmakta aile ile yapılan etkinlikler aile içi iletişimi sağlıklı hale getirmektedir.

Ö15: Yeşeren kalemler, değerler objektifimde, ailemle okuyorum, ailemle mutluyum vb. daha sayamadığım birçok etkinlik öğrencileri çok mutlu ediyor.

Ö56: Biraz daha detaylandırılması gerektiğini düşünüyorum. Daha güncel ilimle, bilimle, fen ve matematik ile öğrencilerin ilgi alanlarıyla, sanatsal ve spor etkinlikleriyle harmanlanmış, renkli, pratik çalışmaların yer alması gerektiğini düşünüyorum.

Tablo 6: Öğretmenlerin serbest /oyun ve fiziki etkinlikler saatinde SEDEP etkinliklerinin uygulanması ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Tüm derslere yayılmalı	57	79,17
Serbest /Oyun ve fiziki etkinlikleri içinde etkili	55	76,39
Etkinliklere uygun ders içerikleri de yapılmalı	39	54,17
Farklı uygulamaların olması dikkat çekici	37	51,39
Oynayarak öğreniyorlar	33	45,83
Olumlu buluyorum	26	36,11
Müfredat içinde olmalı	12	16,67
Bilgiler faydalı	9	12,50
Etkili oluyor	9	12,50
Derslerle ilişkilendirerek verilmesi güzel olur	9	12,50
Proje ve sergileme çalışmaları daha çok yer almalı	9	12,50
Faydalı olduğunu görüyorum	6	8,33
İletişimi geliştiriyor	6	8,33
Etkili bulmuyorum	6	8,33
Fıkralar etkili olur	3	4,17
Görseller daha zengin olmalı	3	4,17
Kardeşlerle birlikte etkinlikler olmalı	3	4,17
Kısmen etkili	2	2,78
Matematik vb. derslerde de olmalı	1	1,39
Türkçe kullanımı önemli	1	1,39

Zekâ etkinlikleri de olmalı	1	1,39
Etkinlikleri zenginleştirmek gerekiyor	1	1,39

Tablo 6'ya göre öğretmenlere serbest etkinlikler (oyun ve fiziki) ders saatinin SEDEP etkinliklerine ayrılması hakkındaki görüşleri sorulduğunda katılımcı öğretmenlerden 57 öğretmen (%79,17) tüm derslere yayılmalı, 55 öğretmen (%76,39) serbest /oyun ve fiziki etkinlikleri içinde etkili, 39 öğretmen (%54,17) etkinliklere uygun ders içerikleri de yapılmalı, 37 öğretmen (%51,39) farklı uygulamaların olması dikkat çekici, 33 öğretmen (%45,83) oynayarak öğreniyorlar, 26 öğretmen (%36,11) olumlu buluyorum şeklinde cevap verirken müfredat içinde olmalı, bilgiler faydalı, etkili oluyor, görseller daha zengin olmalı, kardeşlerle birlikte etkinlikler olmalı, kısmen etkili, matematik vb. derslerde de olmalı, Türkçe kullanımı önemli, zekâ etkinlikleri de olmalı, etkinlikleri zenginleştirmek gerekiyor şeklinde görüş bildiren katılımcıların sayıları ve oranları da tablo 6'da gösterilmiştir.

Öğretmenler SEDEP çalışmalarının serbest etkinlikler dersinde işlenmesinin faydalı ve doğru bir tercih olduğunu genel olarak ifade etmişlerdir. Yanı sıra matematik vb. dersler içerisinde de işlenmesi gerekecek şekilde müfredatın hazırlanması gerektiği dile getirilmiştir.

Tablo 7: SEDEP uygulamalarının öğrenciler üzerindeki etkilerine dair öğretmenlerin gözlemleri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Davranışları değişti	64	88,89
Etkili oldu	49	68,06
Değişikliği gözlemledim	41	56,94
Uyguladım ve memnun kaldım	28	38,89
Çok şey öğrendiler	25	34,72
Daha çok zaman gerekli	22	30,56
Sorumluluğunu daha iyi anlıyor	16	22,22
Arkadaşlarını model alıyor	13	18,06
Özdenetimi arttı	11	15,28
Duyarlılığı yükseldi	9	12,50
Duygularının farkında	8	11,11
Olumlu buluyorum	7	9,72
Her şeyi anlıyorlar	5	6,94
İtimat bakkaliyesi faydalı	4	5,56
Beklemeyi öğrendi	4	5,56
Büyüklerle saygı arttı	3	4,17
Cömertlik gösteriyor	3	4,17
Değişimler gözlenebiliyor	2	2,78
Düşen bir arkadaşını kaldırmaya istekli oluyor	2	2,78
Yanlış gördüklerini eleştirebiliyor	1	1,39
Hedeflenen durumlara ulaşılıyor	1	1,39
Daha hoşgörülü	1	1,39

İlişkileri daha sağlıklı	1	1,39
Olumsuz	1	1,39
Pekleştirici etkinlikler olmalı	1	1,39
Vatan daha ayrıntılı ele alınmalı	1	1,39
Yüzeysel buluyorum	1	1,39

Tablo 7'ye baktığımız zaman katılımcı öğretmenlere SEDEP uygulamalarının öğrenciler üzerinde nasıl bir etki bıraktığına dair gözlemlerinin neler olduğu sorulduğunda öğretmenlerden 64 öğretmen (%88,89) davranışları değişti, 49 öğretmen (%68,06) etkili oldu, 41 öğretmen (%56,94) değişikliği gözlemledim, 28 öğretmen (%38,89) uyguladım ve memnun kaldım, 25 öğretmen (%34,72) çok şey öğrendiler 22 öğretmen (%30,56), daha çok zaman gerekli, 16 öğretmen (%22,22) sorumluluğunu daha iyi anlıyor, 13 öğretmen (%18,06), arkadaşlarını model alıyor şeklinde cevap verenlerin yanı sıra özdenetimi arttı, duyarlılığı yükseldi, duygularının farkında, olumlu buluyorum, her şeyi anlıyorlar, itimat bakkaliyesi faydalı, beklemeyi öğrendi, büyüklere saygı arttı vb. diğer cevapları veren katılımcıların sayıları ve oranları da tablo 7'de gösterilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin tamamına yakını SEDEP çalışmalarının öğrenciler üzerinde çok etkili olduğunu, davranışlarında olumlu yönde çok önemli değişiklikler olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 8: Öğretmenlerin SEDEP'in amacına ulaşabilmesi için görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Öğretmen katılımı artırılmalı	63	87,50
Ailelerin desteği daha önemli	47	65,28
Amacına yönelik hale gelmeli	37	51,39
Etkinlik sayısı artırılabilir	21	29,17
Ödüllendirme artmalı	19	26,39
Tüm taraflar daha çok bilinçlendirilmeli	15	20,83
Daha fazla hazırlanarak uygulama yapılmalı	14	19,44
Uygulayanın inanması lazım	13	18,06
Tarafların özümsemesi gerekir	12	16,67
Daha çekici aktiviteler yapılmalı	11	15,28
İdareciler sahiplenmeli	10	13,89
Seminerlere ağırlık verilmeli	10	13,89
Tiyatro gösterileri artırılmalı	9	12,50
Anaokulu ve kreşlere yaygınlaştırılmalı	7	9,72
Angarya	7	9,72
Babaları sorumluluk almaya yöneltmeli	6	8,33
Farklı gezi etkinlikleri düzenlenmeli	6	8,33
Medya etkin kullanılmalı	5	6,94
Milli yön vurgulanmalı	5	6,94
Siyasi davranılmamalı	4	5,56

Broşürler olmalı	3	4,17
Gezici tır vb. araçlar olmalı	2	2,78
İş birliği artmalı	2	2,78
Konferanslar düzenlenmeli	2	2,78
Mekânlarda düzenleme yapılmalı	1	1,39
Mıknatıslı süsler geliştirilmeli	1	1,39
Müzikli etkinlikler artmalı	1	1,39
Okullar puanlanmalı	1	1,39

Tablo 8'e göre katılımcı öğretmenlere SEDEP'in amacına ulaşabilmesi için neler yapılmalı şeklinde sorulan soruya katılımcı öğretmenlerden 63 öğretmen (%87,50) öğretmen katılımı artırılmalı, 47 öğretmen (65,28) ailelerin desteği daha önemli, 37 öğretmen (%51,39) amacına yönelik hale gelmeli, 21 öğretmen (%29,17) etkinlik sayısı artırılabilir, 19 öğretmen (%26,39) ödüllendirme artmalı, 15 öğretmen (%20,83) tüm taraflar daha çok bilinçlendirilmeli, 14 öğretmen (%19,44) daha fazla hazırlanarak uygulama yapılmalı, 13 öğretmen (%18,06) uygulayanın inanması lazım, 12 öğretmen (%16,67) tarafların özümsemesi gerekir, 11 öğretmen (%15,28) daha çekici aktiviteler yapılmalı şeklinde cevap verirken idareciler sahiplenmeli, seminerlere ağırlık verilmeli, tiyatro gösterileri artırılmalı, anaokulu ve kreşlere yaygınlaştırılmalı, angarya, babaları sorumluluk almaya yöneltmeli, farklı gezi etkinlikleri düzenlenmeli, medya etkin kullanılmalı, milli yön vurgulanmalı, siyasi davranılmamalı ve diğer görüşleri bildiren katılımcıların sayıları ve oranları da tablo 8'de gösterilmiştir.

Öğretmenlerin bu soruya %87,50 oranında "Öğretmenlerin katılımı artırılmalı" cevabı vermeleri çok manidardır. Bu cevabın SEDEP'e sahip çıkılması hususunda soru işaretleri taşıdığı görülmektedir. Diğer cevapların da dikkatli bir şekilde değerlendirilerek SEDEP'in amacına ulaşması için her türlü tedbirin alınması gerekmektedir.

Tablo 9: Öğretmenlerin SEDEP'e veli katılımının etkisi hakkındaki görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Aile katılımı artırılmalı	72	100,00
Aktif roller üstlenmeliler	14	19,44
Aileler bilinçlendirilmeli	12	16,67
Destekleyici faaliyetler yapılmalı	10	13,89
Aileler için anlaşılabilirliği sağlanmalı	8	11,11
Öğretmenlere görev düşüyor	7	9,72
Sağlıklı ilişkiler kurulmalı	6	8,33
Zorunlu olmalı	6	8,33
Bahanelerle geçiştiriyorlar	3	4,17
Ebeveynlik eğitimi verilmeli	2	2,78
SMS mesajları gönderilmeli	1	1,39
Etkinlikler yetersiz	1	1,39

Tablo 9'a göre katılımcı öğretmenlere SEDEP'e veli katılımının etkisi hakkındaki görüşleri sorulduğunda 72 öğretmen (%100) veli katılımı artırılmalıdır, 14 öğretmen (%19,44) aktif

roller üstlenmelidirler, 12 öğretmen (%16,67) aileler bilinçlendirilmelidir, 10 öğretmen (%13,89) destekleyici faaliyetler yapılmalı cevaplarını verirken, aileler için anlaşılabilirliği sağlanmalı, öğretmenlere görev düşüyor, sağlıklı ilişkiler kurulmalı, zorunlu olmalı, bahanelerle geçiştiriyorlar, ebeveynlik eğitimi verilmeli, SMS mesajları gönderilmeli, tutumlara yönelik çalışmalar yapılmalı, etkinlikler yetersiz şekilde görüş bildiren öğretmenlerin sayısı ve oranları da tablo 9’da gösterilmiştir. Katılımcı öğretmenler her vesile ile değerler eğitimi ile ilgili çalışmaların başarıya ulaşması için ailelerin sürece katılımının önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Aynı şekilde bu soruya cevap verirken de yine aile katılımının önemine, ailelerin bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapılması gereğine, ailelerin daha aktif roller üstlenmesi gereğine ve tabloda gösterilen diğer hususlara dikkat çekmişlerdir.

Tablo 10: Öğretmenlerin SEDEP’in öğrencilerin kişisel gelişimine katkısı ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N	%
Kişisel yönden gelişti	60	83,33
Daha saygılı oldu	36	50,00
Akademik başarısı arttı	34	47,22
Sevgi duygusu gelişti	32	44,44
Akranları ile iletişimi gelişti	28	38,89
Aileleriyle ilişkileri olumlu etkilendi	16	22,22
Sorumluluk arttı	15	20,83
Sosyal yönden gelişti	12	16,67
Bayrağa saygısı arttı	10	13,89
Çevre bilinci gelişti	9	12,50
Güven duygusu gelişti	9	12,50

Tablo 10’a bakıldığında katılımcı öğretmenlere SEDEP’in öğrencilerin kişisel gelişimine katkısı hakkındaki görüşlerinin ve önerilerinin neler olduğu sorulduğunda 60 öğretmen (%83,33) kişisel yönden gelişti, 36 öğretmen (%50) daha saygılı oldu, 34 öğretmen (%47,22) akademik başarısı arttı, 32 öğretmen (%44,44) sevgi duygusu gelişti, 28 öğretmen (%38,89) akranları ile iletişimi gelişti, 16 öğretmen (%22,22) aileleriyle ilişkileri olumlu etkilendi, 15 öğretmen (%20,89) sorumluluk arttı, 12 öğretmen (%16,67) sosyal yönden gelişti şeklinde cevap verirken bayrağa saygısı arttı, çevre bilinci gelişti, güven duygusu gelişti, hayvan sevgisi arttı, projelere katılım arttı, sabır duygusu gelişti, yardımlaşmanın önemini anladı, yeteneklerini fark etti, ahlaki olumlu gelişti, bağımsız davranma gelişti, bilgisayar bağımlılığı azaldı, din duygusu gelişti, dürüstlük duygusu gelişti, hoş görülme oldu, olayları irdeleyebiliyorlar, karakterli davranışlar sergiliyor, kültürün farkına varıyor, vb. davranışlara etkisi ile ilgili görüşler de tablo 10’da gösterilmiştir.

SEDEP her ne kadar değerler eğitimi üzerine çalışan bir proje olsa da etkinliklere katılan öğrenciler için aynı zamanda çok olumlu yan etkileri olan bir projedir. Bu soruya öğretmenlerden alınan cevapları analiz ettiğimiz zaman ortaya çıkan tablo mutluluk veren bir tablodur. Özellikle iletişim hususunda öğrencilerin her açıdan kazanımlar sağladıkları verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Yetersiz ve gereksiz olduğunu ifade eden öğretmenler de vardır

Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden bazılarının düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö9: Davranış değişikliği yaptığını düşünüyorum. Vatan, millet bayrak sevgisi, büyüklere saygı, hayvan sevgisi, yalan konuşmama, hoşgörülü olma, arkadaşlık ilişkileri, sorumluluk, temizlik gibi konularda olumlu örnekler gözlemleyiz görmekteyiz. Öğrencinin kendini tanımasına yardımcı olduğunu düşünüyorum.

Ö45: Sanmıyorum. Çünkü birçok okulda SEDEP bilinçli bir şekilde uygulanmıyor. Böyle bir uygulamanın da çocukta gelişim olarak yansıtacağını düşünmüyorum.

Tablo 11: Öğretmenlerin değerlerimizin müfredatta verilmiş şekli ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N(Kişi)	% (Yüzde)
Uygun	49	68,06
Derslerin içinde olmalı	30	41,67
Nedenlerle ilişkili olarak verilmeli	17	23,61
Anlamli bir şekilde işlenmeli	11	15,28
Zamanla daha iyi oluyor	9	12,50
Zenginleştiriyor	8	11,11
Zekâ etkinlikleri için de benzeri olmalı	8	11,11
Bıktırmadan devam etmeli	6	8,33
Doğrudan öğretilmeye çalışılmamalı	5	6,94
Eksiklikler var	5	6,94
Esneklik olmalı	4	5,56
Grup etkinlikleri çoğaltılmalı	3	4,17
Doğru şekilde ilişkilendirilerek verilmeli	2	2,78
Kalıcı olmuyor	2	2,78
Programlar ile örtüşmekte	1	1,39
Program açısından sakıncalı	1	1,39
Sarmallaştırıyoruz	1	1,39

Tablo 11'e göre katılımcı öğretmenlere değerlerimizin müfredatta verilmiş şekli ile ilgili düşünceleri ve önerileri sorulduğunda öğretmenlerden 49 öğretmen (%68,06) uygun olduğunu, 30 öğretmen (%41,67) derslerin içinde olması gerektiğini, 17 öğretmen (%23,61) nedenlerle ilişkili olduğunu, 11 öğretmen (%15,28) anlamli bir şekilde verildiğini, 9 öğretmen (%12,50) zamanla daha iyi olduğunu, 8 öğretmen (%11,11) zenginleşerek ilerlediğini, 8 öğretmen (%11,11) zeka etkinlikleri için de benzer çalışmaların olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca bıktırmadan devam etmeli, doğrudan öğretilmeye çalışılmamalı, eksiklikler var, esneklik olmalı, grup etkinlikleri çoğaltılmalı, doğru şekilde ilişkilendirilerek verilmeli, kalıcı olmuyor, programlar ile örtüşmektedir, program açısından sakıncalı, sarmallaştırıyoruz şeklinde cevap veren katılımcıların sayıları ve oranları da tablo 11'de gösterilmiştir.

Öğretmenler değerlerimizin müfredatta verilmiş şekli ile ilgili soruya da genelde olumlu cevaplar verirken farklı önerilerde bulunan ve dikkate almaya değer olduğunu düşündüğüm önemli tekliflerde getirmişlerdir.

Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden bazılarının düşünceleri aşağıda verilmiştir.

Ö15: Müfredatın kazanımlarıyla örtüşmektedir. Ama SEDEP doğrudan kazanıma dönük etkinlikler olduğu için daha somut, daha kalıcı kazanımlar içermektedir.

Ö30: Değerlerimizi de müfredata sunarken yormadan, bıktırmadan öğrenmenin her şekline hitap edecek şekilde, her tür zekâ türünü içine alarak basit ama etkili şekilde verilmesini uygun buluyorum.

Ö56: Değerlerimize müfredatta yer verildiğini düşünüyorum. Özellikle Hayat Bilgisi ve Türkçe Dersi Müfredatları değerlerimizi işlemek için yeterlidir. Bununla birlikte her öğretmenin kendi çabasına, değerlere bakış açısına ve kendinde olan değerlere bağlıdır.

Tablo 12: Öğretmenlerin SEDEP uygulamalarına öğretmenlerin ve idarecilerin yaklaşımı, katılımı ve sahiplenmesi ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Çalışkanlardır	42	58,33
Gerekeni yapıyorlar	37	51,39
Sahipleniyorlar	32	44,44
Etkinliklere istekle katılıyorlar	27	37,50
Güzel buluyorum	17	23,61
Herkes elinden geleni yapmaya çalışıyor	15	20,83
Hassasiyetle iş yapmaktadırlar	12	16,67
Evlere ziyaret düzenliyorlar	8	11,11
Gayretliler	8	11,11
İlgilenmeyenler var	7	9,72
Titizlikle çalışıyorlar	6	8,33
Amacına uygun davranıyorlar	5	6,94
Layıkıyla çalışıyorlar	2	2,78
Olumlular	2	2,78
Ölçülemeyen çok şey var	1	1,39
Raporlaştırması yorucu	1	1,39
Teneffüslerde bile takipteler	1	1,39

Tablo 12'ye bakıldığı zaman katılımcı öğretmenlere SEDEP uygulamalarına öğretmenlerin ve idarecilerin yaklaşımı, katılımı ve sahiplenmeleri ile ilgili kanaatleri sorulduğunda öğretmenlerden 42 öğretmen (%58,33) çalışkan olduklarını, 37 öğretmen (%51,39) gerekeni yaptıklarını, 32 öğretmen (%44,44) sahiplendiklerini, 27 öğretmen (%37,50) etkinliklere istekle katıldıklarını, 17 öğretmen (%23,61) ilgilerinin güzel olduğunu, 15 öğretmen (%20,83) herkesin elinden geleni yapmaya çalıştığını, 12 öğretmen (%16,67) hassasiyetle iş yapmakta olduklarını, ifade ederken evlere ziyaret düzenliyorlar, gayretliler, ilgilenmeyenler var, titizlikle çalışıyorlar, amacına uygun davranıyorlar, angarya görenler var, çoğunluğu olumlu davranıyor vb. şeklinde görüş bildirenlerin sayıları ve oranları da tablo 12'de gösterilmiştir. Öğretmenlere göre SEDEP benzeri topluma yönelik yapılabilecek çalışmalar ilerde gösterilmiştir.

Tablo 13: Öğretmenlerin SEDEP benzeri bir program ile topluma yönelik değerler eğitimine ihtiyaç olup olmadığı ile ilgili görüş ve önerileri

Görüşler	N (Kişi)	% (Yüzde)
Yaparak yaşayarak öğrenme temelli olmalı	41	56,94
Aile katılımı artırılmalı	29	40,28
Bilgilendirici olmalı	22	30,56
Kadınlar daha etkin olmalı	18	25,00
Israrla çalışılmalı	16	22,22
Halka genellenmeli	14	19,44
Pekiştirilmezse davranışlar söner	13	18,06
Seminerler artmalı	12	16,67
İlk adım olarak iyi	10	13,89
İhtiyaç	9	12,50
Medya daha etkin kullanılmalı	9	12,50
Kamu spotları olmalı	8	11,11

Tablo 13'e göre öğretmenlere SEDEP benzeri bir program ile topluma yönelik değerler eğitimine ihtiyaç olup olmadığı ile ilgili görüş ve önerileri istendiğinde katılımcı öğretmenlerden 41 öğretmen (%56,94) yaparak, yaşayarak öğrenme temelli olmalı, 29 öğretmen (%40,28), aile katılımı artırılmalı, 22 öğretmen (%30,56) kişi, bilgilendirici olmalı, 18 öğretmen (%25,00) kadınlar daha etkin olmalı, 16 öğretmen (%22,22), ısrarla çalışılmalı, 14 öğretmen (%19,44) halka genellenmeli, 13 öğretmen (%18,06) pekiştirilmezse davranışlar söner, 12 öğretmen (%16,67) seminerler artmalı, 10 öğretmen (%13,89) ilk adım olarak iyi, 9 öğretmen (12,50) ihtiyaç, yine 9 öğretmen (%12,50) medya daha etkin kullanılmalı şeklinde fikir beyan ederken, kamu spotları olmalı, belediyelerin sorumluluk alması iyi, psikolojik boyutla desteklenmeli, teşekkür ederiz, küçük yaşta aşılması güzel, aydınlatıcı, barış vurgusu artmalı, bayrağımız ve egemenlik vurgusu artmalı vb. görüşlerin yanında diğer görüşler de sayıları ve oranları ile tablo 13'te gösterilmiştir.

SEDEP benzeri bir çalışmanın toplum için de bir ihtiyaç olup olmadığı şeklinde sorulan soruya öğretmenler, halkın geneline yayılmış, bilinç oluşturmaya yönelik, yaparak ve yaşayarak öğrenme temelli etkinliklerle, kadınların daha çok rol alacağı, medyadan yararlanılarak yapılacak, kamu spotları ile zenginleştirilerek uygulanacak bir çalışmanın ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir. Konu hakkında görüş bildiren öğretmenlerden birisinin düşüncesi aşağıda verilmiştir.

Ö44: *Toplumumuz erkek egemen bir toplum. Erkek egemenliğini toplumun en alt tabakasından, en üst tabakasına kadar, eğitimsizinden, en eğitimsizine kadar her basamağında hissediyorsunuz. Kadına değer vermeme, söz hakkı tanımama, makam ve mevkilerde yok sayma, iletişimde soyutlama, fiziksel, sözel, psikolojik şiddete maruz bırakma giderek olağan bir durum haline gelmiştir. Kadın bir toplumun geleceğidir, ışığıdır, aynasıdır. Kadın annedir, çocuklarımızın ilk öğretmeni odur. Mutlu anne mutlu çocuk demektir. Mutlu çocuklar mutlu nesiller getirir. Kadın toplumun nezaketidir, süsüdür. Kadının elinin değdiği her iş güzelleşir ve özelleşir. Kadın bulunduğu ortama renk katar. Bu nedenle bizler toplumla ilgili planlamalar yaparken öncelikle toplumu en temelden etkileyen ve giderek toplumda yozlaşmalara neden olan bu konuyu gündeme almalıyız.*

SONUÇ

Türkiye’de değerler eğitimi açısından önemli uygulamalarından biri de SEDEP’tir. SEDEP Konya’nın Selçuklu ilçesinde öğrenim gören okul öncesi, ilkokul, ortaokul, imam hatip ortaokulu ve lise öğrencilerine yönelik olarak uygulanmaktadır. Öğrencilerin; sorumluluklarını taşıyabilecekleri, makul seçimler yapabilmelerine imkân sağlayacak bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

SEDEP 2012-2013 eğitim-öğretim yılında başladığı faaliyetlerine milyonlarca yayın, binlerce poster, binlerce anket formu, binlerce broşür ve yüzlerce etkinlik sığdırmıştır. Öğrencilerin gelişimsel düzeyleri çerçevesinde belirlenen sekiz temel değer eksenine almıştır. Proje ile değerlerimizin kazanılmasını akademik başarı kadar önemli gören bir bilincin paylaşılıp benimsenmesine katkı sunulmaktadır. Temel insani değerlerin kazandırılması olarak tanımlanabilecek bu çaba, Türk Millî Eğitim Temel Kanunu ve ders programlarının kazanımları incelendiğinde de açıkça görülmektedir. Toplamda 5 eğitim-öğretim yılını tamamlayan ve 6. eğitim öğretim yılında da 223 okulda 132 bin öğrenci ve velisine yönelik etkinlikler düzenlemiş ve düzenlemeye devam etmektedir. SEDEP değerler eğitimi açısından gerek dünyada gerekse Türkiye’de örnek bir projedir.

Değerlerimizi toplumun kimliği, kültürümüzün yapıtaşı olarak değerlendiren öğretmenlerimiz değerlerin nesilden nesle aktarımını hayati bir görev olarak görmektedirler. SEDEP materyallerini ve etkinliklerini genel olarak olumlu gören öğretmenler daha planlı ve programlı bir şekilde çalışmaların devam etmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Böyle bir çabaya ihtiyaç olmaması gerekirken küreselleşen dünyada ve bilgi çağında çocuklarımıza yönelik tehditlerin artması sonucu bu tür programların öneminin arttığını belirten öğretmenler uzun bir çaba ve sabır gerektiren bu çalışmalara yılgınlık göstermeden devam edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

SEDEP değerlerinin toplumun kanayan yaralarına bir ilaç gibi geldiğini söyleyen öğretmenler evde, okulda ve hayatın her kademesinde uygulanabilirliği olan değerlerimizi içselleştirmemiz gerektiğini, sürece aileleri daha fazla katarak, öğretmenlerin sahiplenmesini artırarak öğrencilerimiz için öğretici, bilinçlendirici, eğitici, yetiştirici, eğlendirici olan SEDEP uygulamalarına devam etmemiz gerektiğini beyan etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerden SEDEP çalışmalarını gereksiz bulan, ayrı bir çalışmaya gerek olmadığını, müfredatın içerisine yayılması gerektiğini, yapılanların gereksiz olduğunu ifade edenler de olmuştur.

Öğretmenler SEDEP çalışmalarının serbest etkinlikler dersinde işlenmesinin faydalı ve doğru bir tercih olduğunu genel olarak ifade etmişlerdir. Yanı sıra matematik vb. dersler içerisinde de işlenmesi gereken şekilde müfredatın hazırlanması gerektiğini dile getirmektedirler.

Öğretmenlerin SEDEP’in amacına ulaşabilmesi için neler yapılmalı sorusuna %87,50 oranında “*Öğretmenlerin katılımı artırılmalı*” cevabı vermeleri dikkat çekmektedir. Bu cevabın SEDEP’e sahip çıkılması hususunda soru işaretleri taşıdığı görülmektedir. Diğer cevapların da dikkatli bir şekilde değerlendirilerek SEDEP’in amacına ulaşması için her türlü tedbirin alınması gerekmektedir.

Öğretmenler her vesile ile değerler eğitimi ile ilgili çalışmaların başarıya ulaşması için ailelerin sürece katılımının önemli olduğunu dile getirmektedirler. Değerler konusunda daha hassas bir toplum olabilmek için okul, aile ve çevre hep birlikte üzerine düşeni yapmalı ve daha aktif olmalıdır.

SEDEP her ne kadar değerler eğitimi üzerine çalışan bir proje olsa da etkinliklere katılan öğrenciler için aynı zamanda çok olumlu yan etkileri olan bir projedir. Öğretmenler bu konuda öğrencilerin *“Akranları ile ve aile bireyleri ile iletişimlerinin geliştiğini, akademik başarılarının arttığını, sosyal yönden geliştiklerini, projelere katılımlarının arttığını vb.”* yan kazanımlarının olduğunu belirtmektedirler. Yetersiz ve gereksiz olduğunu ifade eden öğretmenler de vardır.

Öğretmenler değerlerimizin müfredatta verilmiş şekli ile ilgili hususu değerlendirirken genelde uygun olduğuna dair görüş bildirmelerine rağmen, bütün derslerin içine yayılması gerektiğini, doğrudan öğretilmemesi gerektiğini de belirtmişlerdir.

Velilerde olduğu gibi öğretmenler de öğretmenlerin ve idarecilerin SEDEP'e sahip çıkmaları konusunda genel olarak olumlu cevap vermişlerdir. Ancak SEDEP'in amacına ulaşması için neler yapılmalı sorusuna yüksek oranda *“Öğretmenler daha fazla sahip çıkmalı”* cevabını dikkate alırsak bu soruya verilen cevapların içindeki *“İlgilenmeyenler var”* ve *“Angarya görenler var”* şeklinde verilen cevapların da dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

ÖNERİLER

SEDEP'in etki alanını genişletebilmek, hedeflerine ulaşmasını sağlayabilmek, kazanılan davranışları kalıcı hale getirebilmek, değerlerine sahip çıkan bir nesil yetiştirebilmek için öğretmenlerimiz birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Değerler toplumun kimliği, kültürümüzün yapıtaşı olduğu için nesilden nesle aktarmak hayati bir görevdir. Bu nedenle çalışmalar okul öncesinden başlamalı, maddi değerlerden çok manevi değerlere önem verilmeli, değerlerin, insanlara güven, huzur ve mutlu bir yaşam sağladığı yaşanarak gösterilmelidir.

Bilgi çağında olduğumuz için, batıya ve batılılaşmaya özenme arttığı için, benmerkezci bir hayat anlayışının yanı sıra ahlaksızlık ve adaletsizlik arttığı için her kesime yönelik değerler eğitimi çalışmaları yapılmalı ve SEDEP'in değeri anlaşılmalıdır. SEDEP materyalleri üç boyutlu, görselliği yüksek, yaş gelişimine uygun olmalı ve konunun uzmanları ile hazırlanmalı. Her değer için filmler, animasyonlar geliştirilmeli ve yazı puntolarına dikkat edilmelidir.

SEDEP etkinliklerinin sayısı çoğaltılmalı, gezilere ve tabiatı sevdirecek etkinliklere daha çok yer verilmeli, tiyatro çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır. SEDEP sadece serbest etkinlikler dersinde işlenmemeli, tüm derslere yayılmalı, ders içeriklerine uygun etkinlikler geliştirilmeli, tüm derslerle ilişkilendirilerek verilmeli, proje ve sergileme çalışmaları daha çok yer almalıdır.

SEDEP'in amacına ulaşabilmesi için öğretmen ve idarecilerin sahiplenmesi ve katılımı kesinlikle artırılmalı, ailelerin desteği sağlanmalı, tüm taraflar daha çok bilinçlendirilmeli ve özümsemeleri sağlanmalıdır. Ödüllendirme artırılmalı, uygulamalar daha fazla hazırlanarak yapılmalı, anaokulu ve kreşlere yaygınlaştırılmalı, babaları sorumluluk almaya yöneltmeli,

medya etkin kullanılmalı, siyasi davranılmamalı, gezici tır vb. araçlar kullanılmalıdır.

Müfredatta değerler eğitimi işlenirken değerler doğrudan öğretilmeye çalışılmamalı, derslerin içinde verilmeli, grup etkinlikleri çoğaltılmalı ve etkinliklerle öğretilmeli, derslerle doğru şekilde ilişkilendirilerek verilmeli, programlar ile örtüşmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. Z. ve Gürler, A. Z. (2012), *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Baltacı, A. (2018) *Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 7 Sayı:1 ss. 231-274.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five tradition*.
- Dey, I. (1993), *Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge Publications.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011), *Karakter Eğitimi El Kitabı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Genç, S. Z. ve Eryaman, M. Y. (2008), *Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Sayfa 89-102
- Kasapoğlu, A. (1992), *Sosyoloji Öğrencilerinin Sosyal Değer ve Tutumları*, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı:1, Sayfa 141-158
- Kıncal, R. (2007), *Vatandaşlık Bilgisi*, Ankara: Nobel Yayınları
- TDK (2016). Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> Erişim Tarihi: 10.12.2016
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık <http://www.selcukludegerleregitimi.com> E.T.05.01.2018

Gazete Haberlerinde Manipülasyon 28 Şubat Örneği*

Nuri Paşa ÖZER 

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Konya, Türkiye,
npozer@erbakan.edu.tr

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 19.11.2019 Kabul: 15.12.2019 Yayın: 31.12.2019</p> <p>Anahtar Kelimeler: Manipülasyon, 28 Şubat, Post-Modern Darbe, Refah Partisi, Gazeteler.</p>	<p>Modern dünyada toplumsal bilinci oluşturan ve onu manipüle eden araç medyadır. Medya aracılığıyla belirli olaylar farklı bakış açıları ile sunulabilir. Post-modern darbe olarak bilinen 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu kararları Türkiye demokrasisi ve siyasal hayatı için bir dönüm noktasıdır. Bu sancılı süreç birçok kez medyanın manşetlerine yansımıştır. Hükümete muhalif olan medya, askeri kanattan yana bir tavır sergilerken hükümet yanlısı medya ise, hükümet kanadından yana tavır sergilemiştir. Muhalif medya, iktidarı özellikle de Refah Partisini anayasal düzenin dışına çıkarmakla ve orduyu darbeye zorlamakla itham ederken, iktidar yanlısı medya ise, bazı çevrelerin ve muhalif medyanın darbeye heveslendiğini okuyucularına aktarmaktadır.</p> <p>Çalışmada, 1 Şubat-2 Mart 1997 tarihleri arasındaki üç ulusal gazetenin, Milliyet, Yeni Şafak, Cumhuriyet, manşet ve sürmanşetlerinin nicel ve nitel içerik analizi yapılmıştır. Nitel analizde o dönemde yayınlanan gazetelerin içerikleri tırnak içerisinde olduğu gibi aktarılmıştır ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre üç gazetenin de birbirinden farklı söylemleri mevcuttur, genel anlamda Milliyet ile Cumhuriyet gazetelerinin süreçteki söylemleri uyuşurken, Yeni Şafak gazetesinin söylemleri farklılık arz etmektedir. Gazetelerde Refah-Yol hükümeti dönemindeki olayların yorumlanması ve aktarılmasında farklı yollar seçilmiştir. Aynı şekilde 28 Şubat MGK toplantısı öncesi ve sonrası haberlerdeki söylem dili oldukça farklıdır. Nicel analizde ise gazetelerin hangi haberlere, hangi partilere, siyasilere, olaylara yer verdiği araştırılmıştır. Sonuçlar gazetelerin ideolojik bakış açılarına göre bazı olaylara, kişilere fazlasıyla yer verdiğini, bazı olayları ve kişileri de tamamen görmezden geldiğini göstermiştir.</p>

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2011 yılında yapılan "Gazete Haberlerinde Manipülasyon 28 Şubat Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Manipulation in Newspaper The Case of February 28

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 19.11.2019 Accepted: 15.12.2019 Published: 31.12.2019</p>	<p>In the modern world, the tool which is make up and manipulated social consciousness is media. Specific events can submit through media with different perspective. Known as postmodern coup which date is 28 th February-1997 National Security Council desicions is turning point for democracy and political life of Turkey. This painful process is reflected in the headlines of the media many times. While media opposing the government take sides the military wing, pro-government media take sides the government wing. Opponent media has accused the power -especially Refah Party- of disobey constitutional order and pushed the military for coup. Pro-ruling media reported to its readers which some segments and opponent media wants the coup.</p> <p>In this study, quantitative and qualitative content analysis was performed upon the three national newspapers which was published between February 1 – March 2, 1997. This newspaper are Milliyet, Yeni Şafak and Cumhuriyet. Analysis was made by considering cuffs and banners. In the qualitative analysis, the contents of the newspapers published at that time were transferred and interpreted as quoted. There are different from each other discourse according to the findings. Generally, discourses of Milliyet and Cumhuriyet newspapers match in the process. But discourses of Yeni Şafak newspaper is different from others. In the newspapers, different ways have been chosen for interpretation and transfer of the events of Refah-Yol government period. In the same way, discourse language is very different in the news which is before-after February 28 National Security Council. In the quantitative analysis, which news, which parties, politicians and events were included in the newspapers were investigated. Outcomes have shown that while some newspapers mention about some events and individuals in line with their ideologies, some newspapers ignore some events and individuals completely in line with their ideologies.</p>
<p>Keywords: Manipulation, February 28, Post-Modern Coup, Refah Party, Newspapers.</p>	

GİRİŞ

28 Şubat 1997 yılında MGK toplantısının sonucunda gerçekleşen post-modern darbe olayı hiç şüphesiz ki Türkiye Cumhuriyet'i tarihinin en ilginç darbe öyküsüdür. Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin koalisyon oluşturarak hükümet kurmaları, kısaca Refah-Yol dönemi denen dönemi başlatmıştır. Refah-Yol döneminde özellikle Refah Partisi'nin kurmaylarının söylemleri ve faaliyetleri yoğun eleştiri almıştır. Refah Partisi'ne muhalif medya, birçok kez Refah Partisi'nin irticacı olduğuna ve laik Cumhuriyeti yıkmaya çalıştığına yönelik haberler yapmıştır. Bunun yanı sıra gazeteler birçok kez Refah-Yol hükümeti asker anlaşmazlığını sütunlarına taşımıştır. İrtica darbe ikileminde geçen bu dönemde, hükümet kanadı da askeri kanatta bu yönde birçok açıklamada bulunmuştur. Refah Partisi'ni irticacı ve laik Cumhuriyeti yıkmakla itham eden muhalif medya sık sık Refah Partisi'nin eylemlerini ve söylemlerini eleştirel bir dille sütunlarına taşımıştır, bunun tam tersi olarak da iktidar yanlısı medya, muhalif medyayı darbe kışkırtıcılığıyla ve demokrasi düşmanlığıyla itham etmiştir. Aynı zamanda iktidar yanlısı medya iktidarın yaptığı, özellikle ekonomik, faaliyetleri öven bir dille okuyucularının karşısına çıkmıştır. Kimilerine göre 28 Şubat süreci demokrasi ve laiklik için yapılan bir hareket iken, kimlerine göre ise demokrasinin katledilmesi ve halk iradesinin yok sayılmasıydı. 28 Şubat sürecinde medya hiç olmadığı kadar, taraf olmuştur. Kitle iletişim araçları bu dönemde haber aktarmaktan ziyade birer propaganda silahı olarak kullanılmıştır. Bu süreçte meydana gelen çatışma sadece hükümeti ile ordu arasında sınırlı kalmamıştır, medyanın ve bazı sivil toplum kuruluşlarının da katılmasıyla çok boyutlu bir hale gelmiştir.

Manipülasyon

Manipülasyonu insanların kendi bilgi ve öğretileri dışında bu kişileri etkileme ve yönlendirme şekilde tanımlanabilir. Bu etkiler ve yönlendirme sonucunda insanlar manipülasyonu yapan kişi veya kurumun istekleri doğrultusunda davranış ve kanaat değişikliğine gidebilir. Ayrıca manipülasyon kavramı yönlendirme, etki altına alma gibi daha çok zihinsel faaliyetleri açıklamada kullanılan bir kavramdır. Haberin içeriğine müdahale etme eylemine manipülasyon denilmektedir. Haberi manipüle etmek içeriğine müdahaledir. Manipülasyon daha çok holding basınında ve tekelleşme durumunda sıkça görülmektedir. Manipülasyon sadece haberde değil, diğer yazınsal türlerde de gerçekleştirilmektedir. Manipülasyonu yapan şayet basın mensubu ise, bu eylemiyle özgürlük dışında, iletişim etiğine de ters düşmüş olur (Bülbül, 2001: 75).

Elde edilen bilgilere göre manipülasyon, kitlelerin belirlenen hedefle uyum içinde olmalarını sağlamak amacıyla psikolojik süreçler kullanılarak yapılan bir iletişim tekniğidir, bu etkinlik tek taraflı olmaktadır. Tek taraflı olan bu etkinlikte çeşitli bilgiler ve düşünce kalıpları bireylere aktarılır. Bireylerde arzu edilen duygu, düşünce veya davranışı oluşturabilmek için bilgiler; kitle iletişim araçlarının yardımıyla ya çarpıtılarak, eksiltilerek, çoğaltılarak, ya da abartılarak ve çeşitli mitler kullanılarak ve bu mitler çeşitli dayanaklarla desteklenerek topluma empoze edilir.

Schiller'e göre manipülasyon ancak yarı uyanmış bir kitlenin ortaya çıkması durumunda kullanılır (1993: 10). Doğrudan baskıyla idare edilebilen kitleler üzerinde manipülasyon uygulamak gereksizdir, onlar açıkça söyleneni zaten yaparlar. Schiller'in de belirttiği gibi baskı ve zor kullanılarak yönetilebilen ve yönlendirilebilen toplumlar için manipülasyon gereksizdir. Manipülasyon daha çok günümüzde bireysel özgürlüğün ön planda tutulduğu ve liberal demokrasiyle yönetilen toplumlarda geçerlidir. Çünkü bu toplumlarda 'rıza üretimi' gerçekleştirilmek zorundadır. Bu 'rıza üretimi' nin en büyük silahı kitle iletişim araçlarıdır.

Kitle iletişim araçlarının bir başka rolü 'toplumsal bilginin' (bilincin ve ideolojinin) oluşturulması ve tutulmasıdır. Seçilip verilen bilgiler yoluyla insanlar kendi dünyasını, dış dünyaları, kendi gerçeklerin ve başkalarının yaşadığı gerçekleri öğrenir ve böylece titizlikle paketlenmiş bir bütünlüğü kavrar (Erdoğan ve Korkmaz, 2005: 364). Kitle iletişim araçları toplumu etkilemekle kalmamış aynı zamanda karşılıklı bir etkileşim ortamı sağlamıştır. Siyasal sistemin yeni yapılanmasında ve toplumsal hayatta kitle iletişim araçları belirleyici olmuşlardır (Güz, 2005: 1).

Kişinin ihtiyaçlarının manipülasyonu da gerçekleşebilir. Genellikle medyanın ve reklamcılığın insanları ihtiyacı olmayan şeylere 'ihtiyaç duyar' hale getirmesi buna bir örnektir (Lodziak, 2003: 40). Ayrıca manipülasyonun propaganda boyutu vardır. Propagandacı, bireyleri veya kitleleri manipülasyonda, başarı sağlayabilmek için öncelikle aktarmak istediği amacını açıkça dile getirmez ve gizli tutar. Bunun nedeni öncelikle karşı tarafın güvenin kazanmak ve aktaracağı mesaja karşı alıcının bir direnç göstermesini engellemektir (Özsoy, 1998: 91).

Manipülasyon ile ilintili olarak propaganda sisteminin işleyiş tarzını kavramak kolay değildir. Özellikle medya kuruluşlarının özel sektörün elinde olduğu durumlarda bu hemen

hemen imkânsızdır. Chomsky iki farklı düzen ve propaganda yayılma sisteminden bahsetmiştir. Bunlar: Kitle iletişim araçlarının devletin tekelinde bulunduğu ülkelerde, sansürün çok olduğu ülkelerde bu kolay bir şekilde anlaşılabilir. Ancak kitle iletişim araçlarının özel sektörün elinde bulunduğu ülkelerde propagandanın işleyişini kestirmek çok zordur. Bu tarz ülkelerde medya belli aralıklarla hükümetin veya holdinglerin yolsuzluklarını gün ışığına çıkararak kendilerini genel toplum çıkarlarını savunan kahramanlar olarak ilan ederler (Chomsky ve Herman, 1998: 59). Yine aynı şekilde Chomsky (2004: 22) egemen sınıfın, toplumun onları yöneten uzak-görüşlü yöneticilerin kararlarını tasdik etmeleri gerektiğini ve bununda ancak Halkla ilişkiler çalışmalarıyla ve toplumu yönlendirerek gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Çok açık bir şekilde görüldüğü gibi kitle iletişim araçlarının özel sektörün elinde bulunduğu kapitalist sistemlerde egemen sınıf tarafından aktarılmak istenen mesajlar, tarafsız bir kaynaktan geliyormuş gibi gözükür oysaki sistematik bir şekilde devletin veya çıkar guruplarının propagandası yapılır. Kitle iletişim araçları bunu yaparken kimi zaman haberleri, reklamları, dizileri kimi zamanda filmleri kullanırlar.

28 Şubat Süreci

28 Şubat sürecini doğru bir şekilde aktarabilmek için öncelikle o dönemki aktörleri açıklamak gerekmektedir. O dönemin ve gelişen olayların en büyük aktörü hiç şüphesiz ki Refah Partisi'ydi. Refah Partisi'nin iktidara gelmesindeki önemli nedeni 1946 yılından beri Türkiye'de oluşan sağ bir geleneğin, giderek ilerleyen bir şekilde siyasi bir güç haline gelmesidir. Göle'ye göre (2002: 72) ise Türkiye'de demokrat ve sağ liberal bir geleneğin 1946'dan itibaren yeniden yeşermesidir. Bunun sonucu olarak İslami kimlik ve söylem siyasal sistem içinde meşruluk zemini bulmaya başlamıştır. 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi ve onun devamı olan Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi İslami inancı siyasete doğrudan taşımaya devam etmiştir. Milli Selamet Partisi ilk olarak 1970'lerde İslamcı bir parti olarak kurulduğunda geleneksel dindarları cezp etmiş ve kırsal bölgelerden destek görmüştür. 1990'larda ise gittikçe kentsel alt-orta sınıfları cezbeden bir parti haline gelmiştir. Oylarının büyük bir kısmını kırsal alanlardan ve kırsal alandan büyük şehirlere göçmüş kişilerden alan bu siyasal akım günümüzde de Ak Parti ile devam etmektedir. Milli Görüşü kısaca anlatmak gerekirse, 1969 yılında başını Necmettin Erbakan'ın çektiği bağımsızlar hareketiyle başlayan ve Milli Nizam Partisi ile siyasallaşan siyasi bir akımdır. Gittikçe güçlenen ve Türkiye siyasetine yön veren bu görüş açısı günümüzde de bu gücünü koruyarak artırmaktadır. İslami partilerin oylarını arttırmasının nedenleri arasında diğer büyük siyasi partilerin vatandaşa verdiği vaatleri (iş, aş, ev gibi) yerine getirmemesi ve beklentileri boşa çıkarmasıdır. Diğer büyük partilerin yapamadıklarını vadeden ve bu doğrultuda propaganda yapan İslami partiler büyük oranda destek bulmuşlardır. Millî Görüş hareketiyle filizlenen bu siyasi hareket kendini Ümmetçi olarak tanımlamıştır. Ayrıca seçim döneminde yapılan titiz çalışmalarla örneğin tüm seçmenleri bilgisayarlara yükleyerek oy vermelerini gözlemlemek, aynı zamanda kapı kapı dolaşarak yüz yüze propaganda yapmak, özellikle kadınların seçim çalışmaları dönemi büyük bir özveriyle çalışmaları RP'sine iktidarı getirmiştir (Bölükçü, 2000: 27). Millî görüşle birlikte var olan diğer bir kavramda adil düzen kavramıdır, bu kavramın içi iyi bir şekilde doldurulmalıdır. Türkiye'de üretim çok önemlidir ama bundan daha önemlisi bu üretimin paylaşılmasıdır yani üretimden elde edilen zenginliklerin adil bir düzende dağıtılmasıdır. Fakat ürettiğinizi paylaşmıyorsanız bu toplum çözülmeye ve çökmeye başlar o yüzden üretilen değerlerin adaletli bir şekilde tüm topluma paylaşılması gerekir. Çelik'e göre (2003: 10) Refah Partisinin teorisyenleri bu iki kavramın içini yanlış bir şekilde doldurmuşlardır veyahut yanlış

anlamlara sebep olacak şekilde kamuoyuna aktarmışlardır. Yargı, bu kavramların iyi açıklanamaması ve doğru algılanamamasından dolayı Türkiye’de bir din devleti kurulmak isteniyor kanaatine varmıştır.

28 Şubat sürecinin başlangıcı 25 Aralık 1995 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerdir. Bu seçimlerde 34.155.981 seçmen toplam 138.608 sandıkta oy kullanmıştır. Necmettin Erbakan önderliğindeki Refah Partisi toplam 6.012.450 oy alarak oyların %21.38’ni almış ve 158 milletvekili çıkarmıştır. İkinci sırada yer alan Mesut Yılmaz önderliğindeki Anavatan Partisi 5.527.288 oy alarak oyların %19.65’ni almış ve 132 milletvekili çıkarmıştır. Üçüncü sırada yer alan Tansu Çiller başkanlığındaki Doğru Yol Partisi 5.396.000 oy alarak oyların %19.18’ni almıştır ve 135 milletvekili çıkarmıştır. Bülent Ecevit önderliğindeki Demokratik Sol Parti 4.118.025 oy alarak oyların %14.64’nü alarak 76 milletvekili çıkarmıştır. Beşinci sıradaki Deniz Baykal önderliğindeki, Cumhuriyet Halk Partisi 3.011.076 oy alarak oyların %10.71’nü alarak 49 milletvekili çıkarmıştır. Süleyman Demirel hükümet kurma Necmettin Erbakan’a vermiştir. Bunun ardından Erbakan partilerle görüşmeye başlamıştır (Aksoy, 2000: 18) Erbakan ilk görüşmesini Doğru Yol Partisi (DYP) lideri Tansu Çiller ile yapmış ve Çiller’den kesin bir dille ret yanıtı almıştır. Erbakan, ikinci görüşmesini ANAP lideri Mesut Yılmaz ile yapmış, ancak ondan da ret cevabı almıştır (Akpınar, 2001: 31). Hükümeti kuramayan Erbakan, 10 gün sonra Köşk’e çıkarak aldığı görevi iade etmek zorunda kalmıştır. Bunun ardından Erbakan “Olmayacakları göstermek için görevi iade ettiğini” açıklamıştır. Sermayenin ve diğer güç odaklarının istediği koalisyon, merkez sağda bulunan iki partinin koalisyonudur. Bunun için ANAP ile DYP bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Fakat aralarında sürekli husumet olan bu ikiliyi bir araya getirmek hiçte kolay değildir (Aksoy, 2000: 19). O dönem ayrıca Süleyman Demirel’e göre “Bu ülke yüzde 21.25’e teslim edilemez” di (Arcayürek, 2003: 268).

Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi 3 Mart 1996 da ortak bir koalisyon kurdu. Fakat bu koalisyonda işler yolunda gitmiyordu. Malvarlığı, TOFAŞ, TEDAŞ ve Örtülü Ödenek dosyaları DYP liderini “Beni bitirmek istiyorlar” telaşına sürüklerken hükümetin de sonunu hazırladı. Tüm bu anlaşmazlıklar ve sürtüşmeler nedeniyle Ana-Yol hükümeti düştü ve Demirel hükümet kurma yetkisini tekrar Necmettin Erbakan’a verdi (Karalı, 2005: 196-200).

Bu istifalar ve parti değiştirmeler sürerken Çiller 22 Haziran 1996’da hükümeti kurma görevini alan Erbakan’la bir araya gelerek RP ile koalisyon kurmayı kabul etmiş ve hükümet formülü DYP cephesinde 2+2 olarak şekillenmiştir. Buna göre iki yıl Erbakan Başbakanlık yapacak, sonraki iki yılda ise Çiller Başbakanlık görevini yürütecektir. Bakanlık dağılımı da bu görüşmede tamamlanmıştır. Erbakan Başbakan, Çiller de Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olacaktır (Akpınar, 2001: 55-56). Böylece Refah-Yol hükümeti kuruldu.

Refah-Yol hükümeti döneminde birçok olay yaşanmıştır, bu olaylar kısaca; Erbakan’ın İran gezisi ve orada gerçekleşen olaylar, Libya gezisi ve yaşanan kriz, Susurluk skandalının gerçekleşmesi, aydınlık için bir dakika karanlık eylemlerinin yapılması, başbakanlık konutunda tarikat liderlerine verilen iftar yemeği, Taksim’e cami projesi, Kudüs gecesi ve Sincan’da tankların yürümesi, türban meselesi, Aczmendi tarikatı lideri Müslüm Gündüz olayı.

28 Şubat hem o dönem iktidardaki Refah-yol hükümeti için hem de Türk demokrasisi için bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu yeni dönemde ordu aktif bir şekilde siyasete ve sivil

hayata karışmaya başlamıştı. Bunu irtica brifingleriyle, sivil toplum kuruluşlarıyla yaptıkları görüşmelerle ve gizli bir şekilde yürüttükleri politikalarla gerçekleştirmektedirler. Ordudaki Tuğgeneraller, Generaller, Komutanlar, Refah-yol hükümetine özellikle Refah Partisine ateş püskürmekteydi. Bunu kimi zaman kapalı kapılar ardında yapmaktaydılar, kimi zamanda medyaya açık bir şekilde verdikleri demeçlerle gerçekleştirmektedirler. 28 Şubat 1997’de düzenlenen Milli Güvenlik Toplantısı’ndan sonra Ordu Refah Partisi üzerindeki baskısını artırmaktaydı. İlk olarak Refah Partisini devre dışı bırakacak siyasal bir arena yaratılmaya çalışılıyordu. Ordu bunu MGK toplantısında verdiği bildiriyle bir nebze gerçekleştirmişti. Fakat daha alınacak çok yol vardı. Ordu Refah Partisi’ni imkânsız yapmaya zorlayarak tamamen karşısına almak istiyordu. Ordunun bir diğer girişimi ise koalisyonun zayıf halkası olan Tansu Çiller’i sıkıştırarak devre dışı bırakmaktı (Bayramoğlu, 2001: 128).

Birçok kez rejim tehlikesinden bahseden çevreler yapılan “askeri müdahaleyi” ve sonrasını basitleştirmişlerdir. Hatta anayasal çerçevede rutin bir iş olarak nitelenmişlerdir. Fakat daha sonra hükümette bu çevrelere katıldı ve muhtırayı görmezden gelerek hafife aldı (Bayramoğlu, 2001: 131). Bu şekilde görmezden gelinen muhtıra daha sonra tüm etkisiyle ülkeyi bir kargaşaya sürüklemiştir. Bu muhtıra sonrası Türkiye’nin birçok demokratik kurumu zarar görmüştür ve hedeflerinden uzaklaşmıştır.

28 Şubat Sürecinde Gazetelerin İçerik Analizi

Sorun

28 Şubat sürecinde medyanın, darbeyi destekleyen tutumu ve ordunun davranışlarını ve söylemlerini olumlu karşılaması, medyanın yasama, yürütme ve yargının yanı sıra dördüncü güç olma özelliğinden dolayı, demokrasiye sahip çıkması gerekirken, 28 Şubat sürecinde bu görevini yerine getirmemesi, kitle iletişim araçlarının topluma, doğru ve nesnel bilgi vermesi ve her ne olursa olsun manipülasyondan kaçınmaları gerekirken bunun aksi hareket etmeleri birer sorun olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın ana amacı medyanın 28 Şubat sürecinde nasıl bir tavır izlediğini ve hangi yönde manşetler attığını belirlemek, medyanın 28 Şubat sürecinde gerginleşen, ordu-iktidar ikileminde nasıl bir tavır izlediğini ortaya koymaktır. Bununla birlikte araştırmanın diğer bir amacı ise bazı gazetelerin neden, askere ve darbeye destek verir nitelikte haberlere imza attığını ortaya koymaya çalışmaktır.

Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi 28 Şubat gibi zorlu bir süreçte medyanın tutumunu gözler önüne sermek ve yaşanan bu süreçte medyanın hangi tarafta yer aldığını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca değişik yayın kuruluşlarının söylemlerindeki farklılıklar ortaya konularak, söz konusu olan medya kuruluşların nasıl bir yayın politikası izledikleri belirlenmeye çalışmaktır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma 28 Şubat Post-Modern darbesinden önce seçilen üç gazetenin, merkezdeki Milliyet, merkezden sağa giden çizgideki Yeni Şafak ve merkezden sola giden çizgideki Cumhuriyet gazetelerinin manşetlerinin neler olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 1 Şubat 1997 ile 2 Mart 1997 tarihleri arasında Milliyet, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerinin manşetleri örnekleme dâhil edilmiştir. Bu dönemin seçilmesindeki

en büyük neden, siyasi çatışmaların ve kamplaşmaların en fazla ortaya çıktığı dönem olmasıdır.

YÖNTEM

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır hem nicel hem de nitel içerik analizi uygulanmıştır. Gazetelerin içerik çözümlemesi çalışmasıyla aktarmak istedikleri mesajları ve bu mesajları aktarma yöntemleri incelenmektedir. 28 Şubat sürecinde atılan manşetlerin ne gibi anlamlar taşıdığı ve nasıl bir mesaj aktarmak istediği, ancak derinlemesine yapılabilecek bir içerik analiziyle aktarılabilir.

İçerik çözümlemesinin tanımını Berelson şu şekilde yapmıştır: “İçerik Çözümlemesi, iletişimin belirgin yazılı/açık içeriğinin objektif, sistematik ve niceliksel tanımlarını yapan bir araştırma tekniğidir” (Gökçe, 2001: 7). Berelson’un bu tanımı içerik çözümlemesinin daha sonraki tanımlarında da temel alınmış ve kullanılmıştır. Berelson’un özellikle objektiflik, sistematik olma ve nicel değerlere sahip olma gibi kavramları kullanması, içerik analizinin belirli kriterler doğrultusunda yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Var olan göstergeler ile aktarılmak istenen göstergeler arasında anlamsal yönde bir bağ bulunmaktadır (Aksan, 2009: 33). İçerik çözümlemesi yöntemi de diğer bilimsel yöntemler gibi duyarlılığı yüksek bir ölçme ve değerlendirme süreci içerir. Bu yüzden ölçme istatistik birimleri çok titiz bir şekilde kullanılmalıdır (Karasar, 2010: 17). İçerik çözümlemesinde en önemli öge elde var olan materyallerdir. Çözümleyici bu materyallerden yola çıkarak yorumlar yapmakta ve üreticinin ne demek istediğini çözümlemeye çalışmaktadır. İçerik analizinde aynı zamanda nicel veriler çok önemlidir. İçerik çözümleyici bazen nitel yapıdaki göstergeleri nicel bir boyuta taşır ve bu şekilde yorumlar. İçerik çözümlemesini, sembollerin nesnelliğe bağlı kalarak, sistematik bir yol izlenerek ve nicel değerlere uyararak incelenmesi ve betimlenmesi olarak da tanımlayabiliriz.

Peki, içerik çözümlemesi ne için yapılır. İçerik çözümlemesinin amacı kamusal alana yönelik metinlerin çözümlenmesidir. İçerik çözümlemesi sadece kitle iletişim araçlarında kullanılmaz aksine edebi eserleri, romanları, dini ve ilahi metinleri, arşivleri, tarihi eserleri, kamuoyu için üretilen her türlü söylevi analiz edebilmek amacıyla da kullanılmaktadır. Aynı zamanda içerik çözümlemesinde mevcut olan metinlerin nicel ve nitel boyutlarından hareketle, mevcut olmayan yönelik bazı çıkarımlara varma amaçlanmaktadır. İçerik çözümleyici elinde bulunan materyali inceleyerek, yorumlamakta ve bazı çıkarımlar elde etmektedir (Gökçe, 2006: 20). Elbette ki çözümleyici bu yorumlarda bulunurken nesnel olmak zorundadır. Nesnel değerler ışığında yorumlanan göstergeler, materyalin gerçekte ne demek istediğini bize çok daha doğru bir şekilde aktaracaktır.

Evren ve Örneklem

Tezin evreni Türkiye’de yayım yapan ulusal gazetelerdir. Araştırmanın örnekleme ise 1 Şubat 1997 ile 2 Mart 1997 tarihleri arasında yayın yapan, Milliyet, Yeni Şafak, Cumhuriyet gazeteleridir. Örneklem de bir aylık süreç ele alınmıştır ve bu süreçteki siyasal haberler incelenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Yapılan uygulama çalışmasında siyasal haberlerin en fazla yayımlandığı tarih olan 28 Şubat MGK toplantısının öncesindeki 28 gün ve toplantıdan sonraki gelişmelerin aktarıldığı 2

gün, bulgulara dâhil edilmiştir. Bulgulara Milliyet, Yeni Şafak, Cumhuriyet gazetelerinin sürmanşetleri, manşetleri ve logo yanı haberler dâhil edilmiştir. Bu gazetelerin sürmanşetlerindeki dış haberler, siyasi haberler, güncel olaylar ve reklamlara yer verilmiştir. İncelenen gazetelerin logo yanı haberleri, dış haberler, siyasi haberler, güncel olaylar, reklamlar ve spor haberleri kullanılmıştır. Manşetlerde ise dış haberler, siyasi haberler, güncel olaylar ve ekonomi haberlerine yer verilmiştir. Ayrıca, araştırma konusu dâhilinde farklı konularla ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

Uygulama

Çalışmada, Türk siyasi tarihinde 28 Şubat post-modern darbesi olarak yer alan süreç ve bu süreçte yaşanan olaylar, siyasi yelpazede üç farklı konumda bulunan üç ulusal gazete tarafından nasıl aktarıldıkları araştırılmıştır. Bu araştırma safhasında yöntem olarak nitel ve nicel içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma için gazetelerin (Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Şafak) manşetleri ve sürmanşetlerinde yer alan haberler seçilmiştir. Gazetelerin manşetleri ve sürmanşetleri içerik çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. 28 Şubat dönemi Refah-Yol koalisyonuna özellikle Refah Partisine karşı gerek sivil gerekse askeri tepkilerin en yüksek seviyeye ulaştığı dönemdir. Aynı zamanda Refah Partisinin kendini en çok savunma ihtiyacı duyduğu dönemdir. Bu dönemde siyasi olayların her kesimden insan tarafından açık bir şekilde aktarıldığı ve bu duygu, düşüncelerin aktarılma aracı olarak da medyanın seçildiği bir dönemdir. Yapılan içerik çözümlemesinde haber analizleri belirli konulara göre gruplandırılmıştır. İncelemeye tabii tutulan gazetelerin, bir aylık süreçte yayımlanan nüshalarının, manşet ve sürmanşetleri belirli başlıklar altında toplanmış ve bu doğrultuda sınıflandırılmıştır.

Makalenin yapısal bağlamından dolayı tezde öne çıkan analizlere araştırmada yer verilmiştir. Ayrıca Nitel içerik analizinin sadece MGK toplantısı öncesi ve sonrasındaki birer günün gazete haberleri dâhil edilmiştir, diğer nitel analizler çalışmanın dışında tutulmuştur. Hacimce oldukça fazla olan araştırma kısmı özetlenerek verilmiştir.

Nitel İçerik Analizi

28 Şubat MGK Toplantısı Öncesi

Hiç şüphe yok ki 28 Şubat'ta düzenlenen MGK toplantısı, 28 Şubat sürecinin nirengi noktasıdır olmuştur. Darbe söylentilerinin giderek yoğunlaştığı bir dönemde yapılacak olan MGK toplantısı kritik bir dönemeç niteliğindedir. Hükümetin, özellikle de hükümetin Refah kanadı ile askerinin karşı karşıya geleceği bu toplantı kamuoyunda merakla ve endişeyle beklenmekteydi. Toplumda, darbe ve şeriat ikileminde oluşan huzursuzluk bu toplantı öncesi maksimum seviyeye ulaşmıştır. 28 Şubat 1997 MGK toplantısı diğer MGK toplantılarından farklı olarak medyanın yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Öncesi ve sonrasıyla MGK toplantısı kamuoyuna duyurulmuş ve bu konuda yorumlar yapılmıştır. Özellikle uzmanlar ve konunun muhataplarının yaptığı açıklamalar ve söylemler sütunlara taşınmıştır.

Milliyet gazetesi (28 Şubat 1997) MGK toplantısında görüşülecek belli başlı konuları, okuyucuların aktarmıştır. Özellikle Refah-Yol döneminde muhalefet tarafından en çok eleştirilen ve eleştiri oklarının Refah-Yol hükümetine yönelmesine neden olan olayları sütunlarına taşıyan Milliyet gazetesi, bu olayları MGK'nın en önemli konuları olarak göstermiştir. Toplantının saati ve yeri hakkında bilgi veren gazete, "*Türkiye'deki radikal dinci akımların rejime tesirleri' konulu MİT raporu ele alınacak*" cümlesiyle de, MGK toplantısının

genel çizgilerini çizmiştir. Milliyet gazetesi raporun içeriğinden de bahsetmiştir, raporda radikal dinci akımların teşkilatlanma aşamasını bitirdikleri ve silahlanma aşamasına geçtikleri belirtilmektedir, bu hedef alınan kesim için büyük bir suçlamadır çünkü silahlı harekete geçme bir nevi devleti ve Cumhuriyeti yıkmaya yönelik bir eylem olarak nitelendirilebilir. Gazete ardından bu konuyu Refah Partisi tabanının, pompalı tüfeklere olan ilgisine bağlamıştır, bu yolla dolaylı olarak Refah Partisinin tabanını kökten dinci olmakla ve silahlı harekete başvuracak potansiyele sahip olmakla itham etmiştir. En son olarak da askeriyenin MGK toplantısında hükümete özellikle Refah Partisine ağır eleştirilerde bulunacağı, buna karşılık Necmettin Erbakan'ın savunmada kalacağı bildirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Demirel'in "Böyle Gitmez" sözlerini manşete taşıyan Cumhuriyet gazetesi, Demirel'in Refah-Yol hükümetini onaylamadığını, bu cümleyle okuyucularına aktarmıştır. Demirel'in açıklamalarındaki ki hedefi, hükümetin Refah Partisi kanadıydı. Demirel o dönem Refah Partisin en çok eleştirildiği konu olan devlet ile din işlerinin birbirine karıştırılmasıyla ilgili olarak Refah Partisini eleştirmiştir. Demirel teorik hukukun yanı sıra bu hukukun gerektiğinde uygulamaya geçirilmemesi için hiçbir neden olmadığını altını çizmektedir. Demirel bu cümlesiyle Cumhuriyete karşı işlenen suçların hukuk yoluyla cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir. Demirel bu yolla rejim karşıtı olduğu ileri sürülen kişilere hukuk yoluyla bir nevi gözdağı vermiştir. Demirel MGK'nın gündeminde kökten dinci hareketler olduğunu belirterek, bu soruna MGK'da çözüm bulunacağını ima etmektedir. Ayrıca Demirel din istismarının anayasada yasak olduğunu fakat bazılarının bunu gerçekleştirmesi halinde bu ikilemin uzun sürmeyeceğini belirtmiştir. Yani Demirel, din istismarının seçen bir partinin veya kesimin uzun süre, sistem de yer alamayacağını ve ortadan kalkacağını aktarmaktadır. "Devlet kanunları icra ile mükelleftir" cümlesiyle de Demirel, kanuna uymayanların hukuk yoluyla cezalandırılacağını dile getirmektedir.

"Cumhurbaşkanı ile yakın temasa geçilmeli. O'nun tecrübelerinden yararlanılmalı. Diğer siyasi partilerle görüşmeler yapılarak demokrasi dışı çözümlere karşı güç birliği tesis edilmeli. Sendikalar, sivil toplum örgütleri, iş çevreleri ve medya temsilcileriyle görüşmeler yapıp bu kesimlerin demokrasi safında toplanmaları sağlanmalı. RP '1 dakika karanlık' gibi toplumsal tepkilere karşı çıkmamalı." (Yeni Şafak, 28 Şubat 1997). Görüldüğü gibi Menderes RP'nin daha önce yapması gereken fakat yapmadığı şeyleri, şu anda yapması gerektiğini dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı ile temasa geçme ve diğer siyasi partilerin, darbeye karşı, desteklerini alma politikasına gidilmesi gerektiğini dile getiren Menderes, ayrıca sadece siyasi desteğin yetersiz olduğunun bunun yanı sıra sendika ve sivil toplum kuruluşları gibi topluluklarında desteğinin alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Bunların yanı sıra Menderes, Refah-Yol döneminde Refah Partisinin yaptığı en büyük hatalardan biri olan, devlet-çete-mafya ilişkisine karşı çıkan "1 dakika karanlık" eylemine RP'nin karşı çıkmasını da eleştirmiştir. Menderes oluşan toplumsal tepkilere karşı çıkılmaması gerektiğini aktarmıştır.

28 Şubat MGK Toplantısı Sonrası

MGK sonrasını okuyucularına "9 Saatlik Zirvede Rejime İnce Ayar" manşetiyle aktaran Milliyet gazetesi, haberin devamında ise şu şekilde devam etmiştir: *"Tarihi MGK toplantısında asker laiklik, hükümet darbe spekülasyonları üzerinde durdu. Yeni gerginliklerin 'yaptırımlara'*

yol açacağı bildirildi. MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Demirel, Dışişleri Bakanı Çiller, Milli Savunma Bakanı Tayan, İçişleri Bakanı Akşener ile Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı Kuvvet Komutanları Orgeneral Köksal, Orgeneral Erkaya, Orgeneral Çörekçi ve Orgeneral Koman katıldı. Toplantı salonuna Erbakan ve Çiller sohbet ederek girdi, fısıldaşmalar masada da sürdü. Medyanın yoğun ilgisi üzerine MGK'da bir dakika olan görüntü alma süresi ilk defa beş dakikaya çıkarıldı.” Gazete manşetinde rejime ince ayar cümlesini kurarak, ordunun Sincan'da tank yürütmesinden sonra bazı komutanların kullandığı “Rejime balans ayarı” cümlesine gönderme yapmıştır. Milliyet gazetesi haberin ilk başında darbe ve irtica konularına vurgu yapmıştır, daha sonra askeriye tarafından hükümete yönelik yaptırımların uygulanabileceği aktarılmaktadır. Hâlbuki demokratik bir ülkede askerın bir toplantıda, hükümete yaptırım tehdidinde bulunması oldukça abes bir davranıştır ama muhalif gazeteler bunu gayet normal bir şekilde duyurmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi 28 Şubat MGK toplantısından sonra atığı manşette şu ifadeleri kullanmıştır “Muhtıra Gibi Tavsiye”. Haberin devamında ise gazete şu cümlelere yer vermiştir: *“MGK'nın 9 saatlik toplantısında özellikle şeriat girişimlerine karşı çıkılması istendi. RP'nin, ortağı DYP'nin ödün veren tutumundan da yararlanarak laik rejimi hedef alan girişimleri nedeniyle gergin bir ortamda toplanan MGK, son yılların en uzun toplantısını yaptı, MGK'nın yayımladığı ayrıntılı bildiri, 'hükümete muhtıra niteliğinde uyarı' olarak nitelendirildi. Bildiri de, 'anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmeyeceği, laikliğin sadece rejim değil demokrasinin de güvencesi olduğu, çağdışı uygulamaların hukukun bütünlüğüyle bağdaşmayacağı' vurgulandı. Cumhurbaşkanı ve kurulun asker üyelerinin, devletteki şeriatçı kadrolaşma ve girişimlerden rahatsızlık duydukları aktarıldı. Başbakanlık da Cuma namazı kıldıktan sonra MGK'ye giden Erbakan'ın 'Türkiye'de faşist laik düzen var' diyerek özetlediği yaklaşımlarına tepki gösterdikleri bildirildi KKTG'de yeni 'askeri' önlemlerin de uygun bulunduğu kaydedilen bildiri Türkiye'nin 1997 içinde AB'ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli hedef saymayı sürdürdüğünün altı çizildi.”* (Cumhuriyet, 1 Mart 1997).

Cumhuriyet gazetesi MGK toplantısında çıkan kararları muhtıra olarak nitelemiştir. Gazete MGK toplantısının ana maddesinin beklenildiği gibi şeriat ve rejim ile ilgili olduğunu aktarmıştır. Şeriat ve rejim ekseninde geçen MGK toplantısının ardından Cumhuriyet gazetesi daha öncede üzerinde durduğu gibi bu iki konuyu sütunlarına taşımıştır. Laikliğin sadece Cumhuriyetin değil aynı zamanda demokrasinin de vazgeçilmezi olduğunu belirten gazete, haberin devamında askerın devletteki şeriatçı kadrolaşmadan rahatsız olduğunu aktarmıştır.

Yeni Şafak gazetesi MGK sonrası gelişen olayları, muhalif medyaya göre çok daha farklı bir şekilde okuyucuların aktarmıştır. MGK toplantısından sonra “Gerginlik Çıkmadı” manşetiyle çıkan gazete bir nevi kendini ve okuyucularını kandırmıştır. Cumhuriyet tarihinin en sert ve en uzun süren MGK toplantısı için “gerginlik çıkmadı” cümlesini kurmak fazlasıyla iyimserliktir. Gazete haberin devamında ise şu cümleleri aktarmıştır: *“MGK toplantısında Başbakan Erbakan mutedil, askerler saygılıydı. Dün Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlığında gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurul toplantısında iç ve dış güvenlik konuları ele alındı. Toplantıya katılan sivillerle askerler arasında, medyanın ve bir kısım siyasilere beklentilerinin aksine gerginliğin değil, uzlaşma havasının hâkim olduğu bildirildi. Başbakan Erbakan'ın yaklaşık 10 dakika gecikerek geldiği toplantıda özellikle Güneydoğu Bölgesinde devam eden terör olayları ile ilgili önlemler konusu ele alındı. Olağanüstü hal bölge valisi Necati Bilican'da toplantıda, son dönemde gerçekleştirilen operasyonlar ve teröre karşı hazırlanan önlemler*

hakkında bilgi sundu. Toplantıda özellikle istihbarat çalışmalarıyla ilgili çalışmalara ağırlık verildiği bildiriliyor. Toplantıda, MİT Müsteşarı Sönmez Köksal ile Genelkurmay İstihbarat Başkanı Korgeneral Çetin Taner de hazır bulunarak devletin istihbarat faaliyetlerin koordinasyonu ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi sundular.” (Yeni Şafak, 1 Mart 1997).

Yeni Şafak gazetesi tüm olanlara rağmen “Gerginlik Çıkmadı” gibi bir cümle kullanmıştır. Gazete MGK toplantısı öncesi izlediği, alttan alma politikasını MGK toplantısının ardından da devam ettirmiştir. Gazeteye göre toplantıda her şey yolunda gitmiştir. Başbakan askere karşı ılımlıyken, askerde hükümet kanadına karşı saygılıydı. “Gerginliğin değil, uzlaşma havasının hâkim olduğu bildirildi” cümlesiyle, gazete MGK toplantısının gayet iyi geçtiği söylemini tekrarlamıştır. Bu cümlede olduğu gibi haberin genelinde de edilgen yapıda cümleler kullanılmıştır. Gazeteye göre MGK toplantısının bir numaralı konusu Güneydoğu Anadolu bölgesindeki terör olaylarıydı, gazete ayrıca bu konuyla ilgili olarak önlemlerin alındığı ve konuşulduğunu aktarmıştır. Güneydoğu’da gerçekleşen terör olaylarıyla ilgili olarak MİT müsteşarından bilgi alındığı da aktarılmaktadır. Gazete bu haberi aktarırken PKK terörü yerine Güneydoğu Anadolu’da gerçekleşen terör olayları demesi dikkat çekicidir. Gazete irtica konusyla ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Bu konunun tartışıldığına dair bile cümleler kullanılmamıştır. MGK’nın asıl gündem konusu olan irtica ve devletin sisteminin değiştirilmesi konuları görmezden gelinmiştir, bunun yerine MGK toplantısının terör olayları üzerine odaklandığı iddia edilmiştir.

Nicel İçerik Analizi

Milliyet

Milliyet Gazetesini manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi parti ve TSK-Ordu isimlerinin sayısı ve oranı:

Tablo-1

Parti	Sayı	Yüzde
RP	17	32
DYP	11	20,7
ANAP	6	11,3
CHP	7	13,2
DSP	3	5,6
MHP	1	1,8
TSK-Ordu	8	15
Toplam	53	100

Görüldüğü gibi gazete manşetlerinde ve manşet altı yazılarında, en çok Refah Partisi ismini kullanmıştır. Ardından koalisyonun diğer ortağı Doğru Yol Partisi’ni sütunlarına taşıyan gazete, toplamda yaklaşık %53 oranında hükümet partilerinin isimlerine yer vermiştir. Muhalefet partilerinin oranı ise yaklaşık %32’dir. Bunun dışında göze çarpan bir başka nokta ise, gazete koalisyon partilerinden sonra en çok TSK-Ordu isimlerine yer vermiştir. Bu haberlerinde genelde ordunun, hükümete yönelik eleştirilerine ve uyarılarına yer verilmiştir.

Gazete koalisyon partilerinin isminin geçtiği yayınlarda, bu partilere yönelik eleştirel bir dil kullanmıştır.

Yeni Şafak

Yeni Şafak Gazetesini manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi parti ve TSK-Ordu isimlerinin sayısı ve oranı:

Tablo-2

Parti	Sayı	Yüzde
RP	14	31,1
DYP	8	17,7
ANAP	4	8,8
CHP	4	8,8
DSP	3	6,6
MHP	3	6,6
BBP	2	4,4
TSK-Ordu	7	15,5
Toplam	45	100

Yeni Şafak gazetesinin dağılımı da Milliyet gazetesine benzerlik arz etmektedir. Gazete en fazla Refah Partisi ismine yer vermiştir ardından da koalisyonun diğer ortağı Doğru Yol Partisi gelmektedir. Yeni Şafak gazetesinde hükümet ortaklarının oranı yaklaşık %49'dur hemen hemen toplam oranın yarısına tekabül etmektedir. Muhalefet partilerinin oranı ise (BBP dâhil) yaklaşık %35'dir. Bunun dışında gazete, Milliyet gazetesine gibi üçüncü sırada en fazla TSK-Ordu ismine yer vermiştir. Gazetenin, TSK-Ordu isminin geçtiği haberler de genellikle ordu ile Refah Partisi arısının da uyum olduğundan ve aralarında hiçbir sorun olmadığından bahsedilmiştir.

Cumhuriyet

Cumhuriyet Gazetesini manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi parti ve TSK-Ordu isimlerinin sayısı ve oranı:

Tablo-3

Parti	Sayı	Yüzde
RP	12	24
DYP	6	12
ANAP	6	12
CHP	8	16
DSP	6	12
MHP	2	4
TSK-Ordu	10	20
Toplam	50	100

Cumhuriyet gazetesinin parti isimlerinde ki dağılımı diğer gazetelerle farklılık göstermektedir. Diğer gazetelerden farklı olarak gazete Refah Partisinden sonra en çok TSK-Ordu isimlerine yer vermiştir. Gazetenin özellikle ordu ile Refah Partisini karşı karşıya getiren manşetlerinde kullanılan her iki isim, bu oranın artmasında önemli bir etken olmuştur. Gazetesinin Refah Partisi'nden bahsettiği haberlerde eleştirel bir dil kullanılmıştır ve olumsuz yorumlar yapılmıştır. Ordu ile ilgili haberlerde ise tam aksine, ordu desteklenmiş ve olumlu bir dil kullanılmıştır. Gazetenin toplamda hükümet ortaklarından bahsetme oranı %36'dır. Bu oran diğer iki gazeteye göre düşüktür. Aynı zaman da gazete muhalif partilere toplamda %32 oranında yer vermiştir.

Askeri ve Siyasi Liderler

Milliyet

Milliyet Gazetesinin manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi ve askeri liderlerin sayısı ve yüzdesi:

Tablo-4

İsim	Sayı	Yüzde
Erbakan	9	21,4
Çiller	7	16,6
Yılmaz	4	9,5
Ecevit	5	11,9
Baykal	3	6,6
Demirel	6	14,2
Kazan	2	4,7
Karadayı	6	14,2
Toplam	42	100

Gazete en fazla Başbakan Necmettin Erbakan'dan bahsetmiştir. Ardından ise koalisyonun küçük ortağının lideri Tansu Çiller gelmektedir. İkinin oranı %38'dir. Bu orana koalisyon ortağı Refah Partisinin milletvekili ve hükümetin Adalet Bakanı Şevket Kazan'da eklenince bu oran yaklaşık %43'e tekabül etmektedir. Gazete koalisyon ortaklarından sonra en fazla Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve İsmail Hakkı Karadayı'dan bahsetmiştir. Gazete sık sık Cumhurbaşkanı Demirel'in hükümet ile ilgili rahatsızlıklarını sütunlarına taşımıştır. Ayrıca gazete Genel Kurmay Başkanı Karadayı'dan da sıklıkla bahsetmiştir. Karadayı'nın hükümetle ve rejimle ilgili açıklamaları bu oranın artmasında önemli bir etken olmuştur. Gazetenin muhalefet liderlerinden bahsetme oranı ise % 28'dir.

Yeni Şafak

Milliyet Gazetesini manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi ve askeri kişilerin sayısı ve yüzdesi:

Tablo-5

İsim	Sayı	Yüzde
Erbakan	9	25
Çiller	7	19,4
Yılmaz	4	11,1
Ecevit	2	5,5
Baykal	2	5,5
Demirel	5	13,8
Kazan	2	5,5
Karadayı	5	13,8
Toplam	36	100

Yeni Şafak gazetesinin isimlere göre dağılımı Milliyet gazetesiyle benzerlik taşımaktadır. En fazla Başbakan Necmettin Erbakan'dan bahseden gazete, ardından hükümetin diğer ortağı Tansu Çiller'den en yüksek oranda bahsetmiştir. Şevket Kazan ile birlikte koalisyondaki kişilerin isminin geçme oranı yaklaşık %50'dir. Bu oran muhalefete göre epeyce yüksektir. Çünkü muhalefet liderlerinin isimlerinin geçme oranı yaklaşık %22'dir. Gazete Cumhurbaşkanı Demirel'den bahsettiği manşet ve manşet altı bazı cümlelerde Demirel'e yönelik sitemkâr bir dil kullanmıştır. Diğer haberler ise genellikle Demirel'in MGK toplantısında ki rolüyle ilgilidir. Yeni Şafak gazetesi Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'dan da bahsetmiştir. Genelde Karadayı'ya karşı nötür ve olumlu cümleler kuran gazete, Karadayı'ya yönelik saygılı bir çizgi izlemiştir.

Cumhuriyet

Milliyet Gazetesinin manşetlerinde ve manşet altı yazılarında kullandığı siyasi ve askeri kişilerin sayısı ve yüzdesi:

Tablo-6

İsim	Sayı	Yüzde
Erbakan	5	16,6
Çiller	5	16,6
Yılmaz	4	13,3
Ecevit	4	13,3
Baykal	2	6,6
Demirel	5	16,6
Kazan	6	20
Karadayı	4	13,3
Toplam	30	100

Gazete ilginç bir şekilde en fazla Refah Partisi milletvekili Şevket Kazan'dan bahsetmiştir. Şevket Kazan'ın söylemlerini ve faaliyetlerini sık sık eleştirel bir dille okuyucularına aktaran gazete, manşetlerin bazılarında da Şevket Kazan'ı Adalet Bakanlığı'ndan istifaya davet etmiştir. Gazete Şevket Kazan'dan sonra en çok Erbakan, Çiller ve Demirel'den bahsetmiştir. Bu üçlünün

oranı eşittir. Hükümet mensuplarının isminin geçtiği haber sayısı oranı yaklaşık %53'tür. Hükümet mensuplarının isminin geçtiği haberlerin hemen hemen hepsinde, Cumhuriyet gazetesi eleştirel bir dil kullanmıştır. Muhalefetin oranı ise yaklaşık %33'tür. Gazete, Demirel'den bahsederken, Demirel'in hükümetten duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Görüldüğü gibi gazeteler bu dönemde sıkça siyasi ve askeri liderlerden bahsetmiştir. Bu kesimlerin birbirlerine yönelik eleştirilerini ve demeçlerini sütunlarına taşıyan gazeteler, böylece siyasi ortamın gerilmesine neden olmuşlardır.

Darbe ile İlgili Haberlerin Gazetelere Göre Dağılımı

Tablo-7

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	2	16,6
Yeni Şafak	8	66,6
Cumhuriyet	2	16,6
Toplam	12	100

Darbe ile ilgili haberlerde göze çarpan en ilginç nokta hükümet yanlısı Yeni Şafak gazetesinin üç gazete içinde en çok darbe olayından bahseden gazete olmasıdır. Gazete sürekli olarak darbe olmayacağını ve darbe için uğraşanların boşuna uğraştığını söyleyerek, bu söylemlerini sütunlarına taşımıştır. Yeni Şafak gazetesine göre diğer iki gazete, Milliyet-Cumhuriyet, darbe olayına pek fazla yer vermemiştir, bu gazeteler darbeden bahsettikleri haberlerde daha çok hükümetin, askeriyeyi zorladığından bahsetmiştir.

Refah-Yol Koalisyonunun Bozulmasıyla ve Yeni Koalisyon Arayışlarıyla İlgili Haberler

Tablo-8

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	6	60
Yeni Şafak	2	20
Cumhuriyet	2	20
Toplam	10	100

Refah-Yol koalisyonunun bozulmasıyla ve yeni koalisyon arayışlarıyla ilgili en çok Milliyet gazetesi, haber yapmıştır. Gazete Refah-Yol hükümetinden rahatsızlık duyduğunu sıklıkla dile getirmiş ve gitmesi için çabalamıştır. Koalisyonun dağılacığından ve Doğru Yol Partisi milletvekillerinin Refah Partisinden rahatsız olduklarına çoğunlukla değinen gazete, DYP'lilerin bu rahatsızlıktan dolayı partiden istifa ettiklerini sütunlarına taşımıştır. Bunun dışında Milliyet gazetesi solda yeni bir oluşum için epeyce çabalamıştır. Üst üste bu konuyla ilgili manşetler atmıştır. Milliyet gazetesi solun birleşmesini ve yeni bir hükümetin kurulmasını çok istemektedir. Fakat gazetenin istediği bu olay gerçekleşmemiştir. Çünkü; CHP lideri Deniz Baykal ve DSP lideri Bülent Ecevit bu konuyla ilgili olarak bir türlü mutabakata varamamışlardır. Yeni Şafak gazetesi bu konuyla ilgili yaptığı haberlerin birinde soldaki birleşme umudunu aktarmıştır. Bir diğer haberde ise Refah Partisinin yeni koalisyon

çabalarına karşı atağını aktarmıştır. Cumhuriyet gazetesi de solda yeni oluşum ile ilgili bir manşet atmıştır. Diğer manşeti ise Doğru Yol Partisindeki istifalarla ilgilidir.

Tansu Çiller Hakkındaki Gensoruyla İlgili Haberler

Tablo-9

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	4	80
Yeni Şafak	1	20
Cumhuriyet	0	0
Toplam	5	100

Milliyet gazetesi Refah-Yol koalisyonun bozulmasıyla ve yeni koalisyon arayışlarıyla ilgili en çok haberi yaptığı gibi, Tansu Çiller hakkında ki gensoruyla ilgili de en çok haberi yine Milliyet gazetesi yapmıştır. Gazete bu konuyla ilgili haberlerinde Tansu Çilleri, Refah Partisinin kurtardığını ve birbirlerini akladığını aktarmıştır. Gazete hükümetin kurulmasında Tansu Çiller hakkında ki gensoruların çok önemli yer tuttuğunu aktarırken, gazete ayrıca Tansu Çiller'in aklandıktan sonra Refah Partisine olan mahkûmiyetinin de sona erdiğini dile getirmektedir. Yeni Şafak gazetesi de gensoruyla ilgili bir haber yapmıştır. Bu haberde gazete Refah-Yol'un zor bir dönem geçirdiğinden bahsetmiştir.

MGK Toplantısıyla İlgili Haberler

Tablo-10

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	4	30,7
Yeni Şafak	5	38,4
Cumhuriyet	4	30,7
Toplam	13	100

MGK toplantısıyla ve sonrasında gelişen olaylarla ilgili haberler üç gazetede de hemen hemen eşit oranda geçmiştir. MGK toplantısından önce, toplantının içeriği ve ana maddelerinin ne olacağından bahseden gazeteler, toplantının ardından da etkilerinden bahsetmiştir.

Sincan ile İlgili Haberler

Tablo-11

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	1	14,2
Yeni Şafak	3	42,8
Cumhuriyet	3	42,8
Toplam	7	100

Sincan'daki tankların yürümesiyle ilgili olarak en fazla haberi Yeni Şafak gazetesi ile Cumhuriyet gazetesi yapmıştır. Fakat ikisi de olaya farklı açılardan yaklaşmıştır. Yeni Şafak gazetesine göre bu demokrasiye karşı bir saldırdır ve darbenin ayak sesleridir. Cumhuriyet gazetesine göre ise bu olay tanklı bir protestodur ve demokrasiye ayar vermek için yapılmıştır. Görüldüğü gibi bir gazete Sincan'da gelişen olayları eleştirirken bir diğeri destekler nitelikte

haberler yapmıştır. Elde edilen bu veriler araştırmanın üçüncü hipotezi olan 28 Şubat MGK toplantısından önce gerçekleşen ve tankların Sincan sokaklarında yürüdüğü bu olaya gazeteler fazlaca yer vermiştir.

Sivil Eylemlerle İlgili Haberler

Tablo-12

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	1	14,2
Yeni Şafak	2	28,5
Cumhuriyet	4	51,1
Toplam	7	100

Sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği eylemleri en çok sütunlarına taşıyan gazete Cumhuriyet gazetesidir. Gazete özellikle kadınların, şeriata ve kökten dincilere yönelik düzenlediği eylemleri sütunlarına taşımıştır. Gazete sivil toplum kuruluşlarının da 54. Hükümetten memnun olmadıklarını sık sık dile getirmiştir. Yeni Şafak gazetesinin bu konuyla ilgili yaptığı haberler ise eleştirel bir açıdan gerçekleşmiştir ve aslında sivil toplumun hükümetten rahatsız olmadığı söylenmiştir. Milliyet gazetesi de sivil toplum kuruluşlarını destekler nitelikte habere yer vermiştir.

Dış Ülkelerle İlgili Haberler

Milliyet

Tablo-13

Ülke	Sayı	Yüzde
A.B.D	2	28,5
İran	3	42,8
Pakistan	1	14,2
NATO	1	14,2
Toplam	7	100

Milliyet Gazetesi en fazla İran'ı sütunlarına taşımıştır. Gazete bu haberlerinde eleştirel bir dil kullanmıştır ve İran'ı, Türkiye'nin iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Gazetenin ABD ile ilgili yaptığı haberlerde ise olumlu bir dil göze çarpmaktadır. NATO ile Pakistan'da birer defa sütunlara taşınmıştır.

Yeni Şafak

Tablo-14

Ülke	Sayı	Yüzde
A.B.D	3	60
İran	1	20
Pakistan	1	20

Toplam 5 100

Yeni Şafak gazetesi en fazla ABD'den bahsetmiştir. Gazete bu haberlerinde ABD'nin Refah Partisini desteklediğinden bahsetmiştir. Bunun yanı sıra gazete ABD'nin Sincan'daki tankları sorduğunu dile getirmiştir. Bunun dışında gazete İran ve Pakistan'dan da birer defa bahsetmiştir.

Cumhuriyet

Tablo-15

Ülke	Sayı	Yüzde
A.B.D	2	22,2
İran	5	55,5
Cezayir	1	11,1
NATO	1	11,1
Toplam	9	100

Cumhuriyet gazetesi ise en fazla İran'dan bahsetmiştir. İran'ı rejim ihraç etmekle ve Türkiye'nin iç işlerine karışmakla suçlayan gazete, İran'ı ağır bir dille eleştirmiştir. Gazetenin dış haberlerde İran'dan en fazla oranda bahsetmesi pek şaşırtıcı değildir. Çünkü gazete sürekli olarak Refah Partisini ve İran'ı aynı kefeye koymakta ve eleştirmektedir. Gazete ABD ile ilgili yaptığı haberlerde, ABD'nin Türkiye'deki hükümetten memnun olmadığını belirtmektedir. Bu haberler dışında gazete ayrıca birer defa Cezayir ve NATO'dan bahsetmiştir.

Refah-Yol İle İlgili Olumsuz Haberler

Tablo-16

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	7	50
Yeni Şafak	0	0
Cumhuriyet	7	50
Toplam	14	100

Bu tabloda taraflar çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Milliyet gazetesiyle Cumhuriyet gazetesi Refah-Yol hükümetiyle ilgili hep olumsuz haberler yaparken, Yeni Şafak gazetesi hükümetle ilgili olumsuz haber hiç yapmamıştır. Örneklem dâhilindeki üç gazeteden ikisinde, bariz bir şekilde iktidar aleyhine haberler çıkmaktadır. Aleyhte yapılan bu haberler incelenen üç gazeteden ikisinin tamamıyla iktidara yönelik olumsuz haberler yaptığı savını ortaya koymaktadır.

Refah-Yol ile İlgili Olumlu Haberler

Tablo-17

Gazete	Sayı	Yüzde
Milliyet	0	0
Yeni Şafak	7	100
Cumhuriyet	0	0

Toplam

7

100

Yukarıda ki tablonun tam tersi olarak bu kez Yeni Şafak gazetesi hükümetle ilgili hep olumlu haberler yaparken, diğer iki gazete 54. Hükümetle ilgili hiç olumlu haber yapmamıştır.

SONUÇ

İlk bölümde bahsedilen manipülasyon konusu, hiç şüphesiz ki günümüz iletişim toplumunda, kitle iletişim araçları tarafından kullanılan en büyük silahlardan biridir. Her geçen gün, bireyler arasında açılan enformasyon açığı sonucunda, birey kendi toplumu ile bağıni koparmamak ve yabancılaşmamak için diğer kişilerin ne yaptığı ne düşündüğü ne yediğı, nasıl giyindiğini öğrenmek zorundadır. Bunun sonucunda da kişi en kolay ve yakın bilgi kaynağı olan kitle iletişim araçlarına yönelmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim araçları bilginin birincil kaynağı durumuna geçmektedir. Mamafih, kitle iletişim araçlarınca aktarılan bilgiler belirli süzgeçlerden geçerek, hedef kitleye ulaşmaktadır. Bu süzgeçler, iletişim araçlarının editörleri, sermaye sahipleri, devlet, çeşitli güç odakları, lobiler ve bazen de sivil toplum kuruluşlarıdır. Aktarılan bilgi veya haberler asla saf halleriyle hedef kitleye ulaşamazlar. Zaten bu imkânsızdır da çünkü; kelimenin kendisi yanlıdır. Bunun sonucunda da aktarılan bilgi yanlı olmak zorundadır. Fakat göz önünde bulundurulması gereken konu, aktarılan bilgide veya haberde ne kadar tarafsızlık yoluna gidildiğidir.

Medya da manipülasyon konusunu işlerken Herbert Schiller'in kuramından yararlanmıştıdır. Schiller medyanın toplumu nasıl şekillendirdiğini aktarmaktadır. Ayrıca bunu yaparken hangi yolları ve hangi teknikleri kullandığı dile getirilmektedir. Kitle iletişim araçlarının editörleri imajların ve haberlerin yaratılmasında, işlenmesinde ve bu aktarılan mesajlara uyulmasında başrol oyuncularındıdır. Bunun sunucunda da inançlarımızı, tutumlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede başat rol oynamaktadırlar (Schiller, 1993, 37). Medya bize ne hakkında düşünmemiz gerektiğini hatta ne düşünmemiz gerektiğini anlatmaktadır. Durum böyle olunca belirli bir kitle iletişim aracını takip eden birey, dünyaya o medya kuruluşunun hayat felsefesinden ve bakış açısından bakmaya başlar. Birey bir nevi söz konusu olan medya kuruluşunun gözlüklerinden dünyayı algılar ve yorumlar.

Kitle iletişim araçlarında manipülasyonun en bariz şekli propaganda yoluyla olmaktadır. Kitle iletişim araçlarını propaganda amaçlı kullanmak özellikle ikinci dünya savaşında yaygın olarak kullanılmıştır. Toplumlari belirli bir şekle sokmak ve istenilen şekilde yönlendirmek için yoğun bir propaganda çalışmasına girişilmiştir. Propagandanın dozu o kadar artırılmıştır ki artık bireylerin beyinleri yıkanmaya ve bireyler söylenenleri ve olayları hiç sorgulamadan kabul etmeye başlamışlardır. Günümüzde propaganda ikinci dünya savaşındaki kadar yaygın ve güçlü olmasa da yine de gayet etkindir. Günümüzde insanlar bazen silah zoruyla bir şeyler yapmaya zorlansalar da artık büyük bir çoğunlukla bu yöntemin yerini belli etmeden sinsice uygulanan bir manipülasyon ve propaganda çalışması almaktadır. Kişiler "rıza üretimi" yoluyla kandırılmaktadırlar.

Kitle iletişim araçları bireylere kendi emellerini aşıl原因arak onları, kendi fikirlerinin birer savunucusu haline getirmektedirler. İşin ilginç yanı kişiler de bu durumu algılayamaz haldedirler ve büyük bir istekle bu fikirleri savunmaktadırlar. İşte manipülasyon ve gizli propagandanın gücü, burada kendini göstermektedir.

Çalışmanın asıl konusunda ve uygulama safhasında ise, 28 Şubat süreci denen veya post-modern darbe olarak nitelenen süreç incelenmiştir. 28 Şubat sürecinde ülke gündemi siyasi yönden hep sıcak bir konumda olmuştur. Yıllardan beri süre gelen sisteme, muhalif bir parti olan Refah Partisi, 1995 seçimlerinde en çok oyu alarak birinci parti olmuştur. Fakat Refah Partisi aldığı oylarla tek başına iktidara gelemediğinden, koalisyon kurmak için bir diğer partiye ihtiyaç duymuştur. Bunun sonucunda da yıkılan Ana-Yol hükümetinin Doğru Yol Partisi kanadı, bu koalisyon için en ideal ortak olarak görülmüştür. Bunun nedeni Ana-Yol hükümetinin yıkılmasına neden olan Çiller hakkında ki yolsuzluk gensorulardır. Çiller Yüce Divan'a gitmemek için her yola başvuracağı açık bir şekilde ortadayken, Erbakan bu zaafi iyi kullanmış ve Çiller'i koalisyona zorlamıştır. Bunun sonucunda da Refah-Yol hükümeti kurulmuştur. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin 54. Hükümeti kurulmuştur. Çıkarlar ve bazı ödünler sonucu kurulan bu hükümetin icraatları çok tartışılmıştır. Refah Partisine taksime cami, pompalı tüfek satın alımı, karayoluyla hac, Sincan'daki Kudüs gecesiyle ilgili çok ağır eleştiriler gelmiştir. Refah Partisi faaliyetleri sonucu, ordu ile birçok kez karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır. Bir müddet sonra ülke şeriat-darbe ikilemine sürüklenmiştir. Sonuç olarak bu ikilemde geçen süreç sonun da, post-modern darbeyi getirmiştir ve halkın oyuyla gelen, partiler iktidardan indirilmiş. Kimilerine göre bu durum Cumhuriyeti şeriatтан kurtarıırken, kimilerine göre ise demokrasiye asker eliyle bir müdahaleydi.

Yaşanan bu süreç içinde medya hayati bir öneme sahiptir. Karşılıklı çatışmaların ve söylemlerin zeminini oluşturan medya, bu süreçte en hareketli dönemini yaşamıştır. Refah Partisi iktidara geldiği ilk günlerden itibaren asker ve laik kesimlerle çatışma içine girmiştir. Yaşanan bu çatışmalara Türkiye pek yabancı değildir, çünkü daha öncede birçok kez laik-anti laik çatışması yaşanmıştır. Bazı çevreler veya partiler Cumhuriyeti yıkmakla ve şeriatı getirmek istemekle itham edilmiştir. Kurulan sistemi korumaya çalışan asker ile onu yıkmaya çalıştığı iddia edilen kesim arasında sürekli bir gerginlik ve çatışma yaşanmıştır. Fakat 54. Hükümet döneminde bu çatışma ve gerginlik hat safhasına ulaşmıştır. Çünkü sistem karşıtı olarak nitelendirilen bir parti iktidara gelmiştir, bundan dolayı yaşanan bu çatışma hiçbir zaman olmadığı kadar şiddetli olmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi birçok kişinin bilgi alma aracı olarak en kolay ve en rahat yol olan medya yolunu seçmesi medyaya olan ilgiyi artırmıştır. Çatışmanın her iki cephesi de toplumu etkilemek, yönlendirmek ve kendi taraflarına çekmek için medya silahını kullanmışlardır. Bundan ötürü taraflı ve manipülasyona açık birçok mesaj gazetelerin sütunlarına taşınmıştır. Medyanın burada çok zor bir süreçten geçtiğini söyleyebiliriz çünkü her iki tarafın, hükümet-ordu, baskıları sonucu tarafsız kalma yetisini kaybeden medya, bir şekilde manipülasyon ve propaganda aracı haline gelmiştir.

Çalışmanın uygulama aşamasında ele alınan gazetelerde bu etkilere rastlanmaktadır. Süreç olarak, manipülasyon ve propagandanın en fazla yaşandığı dönem olan 1 Şubat 1997 ile 2 Mart 1997 tarihleri alınmıştır. Bir aylık sürece tekabül eden bu zaman medya kuruluşlarının saflarının tamamen belli olduğu bir dönemdir. Ayrıca 28 Şubat MGK toplantısından sonraki iki günde örnekleme dâhil edilmiştir, bundaki amaç MGK toplantısının medya kuruluşlarına nasıl yansıdığıdır. İncelenen nüshalarda açık bir şekilde yanlılık göze çarpmaktadır, haberin aktarımı iktidar muhalifi ve yandaşı yayın kuruluşlarına göre değişmektedir. Siyasal yönden yanlı olan yayın kuruluşları, en çok bu dönemde nesnelliklerini kaybetmişlerdir. Örneklem konusu olan süreçte iktidar ile ordunun söylemleri birçok kez sütunlara ve manşetlere taşınmıştır. Muhalif gazeteler özellikle Refah-Yol hükümetinin icraatlarını eleştirel bir dille sütunlarına taşımıştır. Ayrıca askerlerin hükümet ve laiklikle ilgili açıklamalarına özellikle

birincil ağızdan yer vermişlerdir. Hükümet yandaşı gazeteler ise hükümeti destekleyen bir tutum içerisindeyler. Özellikle hükümetin ekonomik hamlelerini ön plana çıkaran gazeteler, Refah-Yol'un ekonomik başarısını ön planda tutmuşlardır. Bununla birlikte hükümeti demokrasinin savunucusu olarak lanse eden gazeteler, orduyu da direkt olmasa da dolaylı yoldan demokrasiyi tehdit etmekle suçlamışlardır.

Nesnel bir çerçevede haberleri aktarması gereken medya, 28 Şubat sürecinde bu ilkesinden çok uzak bir çizgide yol almıştır. Medya bu süreçte bir kesimce darbe kışkırtıcılığıyla ve şakşakçılığıyla suçlanırken bir kesimce de irticayı desteklemek ve gizlemek ile itham edilmiştir. Bu süreçte temel prensiplerinden sapan medya, kitle iletişim araçlarındaki manipülasyon ve propaganda tezine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Tarafların belli olduğu ve kesinleştiği bir dönemde medya kuruluşları da bir taraf olma ihtiyacı duymuşlardır. Kendileri için bu etik olarak doğru olmasa da yayın kuruluşlarının bakış açısına göre ekonomik devamlılığı sürdürmek için gerekli bir hamledir. Medya kuruluşları taraf olacaklardı ya da bertaraf, onlarda taraf olma yolunu seçtiler. Birçok yayın kuruluşunun yasalar çerçevesinde ya da ekonomik gelirler sayesinde hayatta kaldığı açıktır. Durum böyle olunca medya kuruluşları kendi çıkarlarının korumak için, nesnelliklerinden uzaklaşmışlardır. 28 Şubat sürecinde medya kuruluşları halkı aydınlatacağına, suyu bulandıran ve halkın aklını karıştıran bir yayın çizgisi izlemişlerdir. Durum böyle olunca halk kime ve ne kadar inanacağını bilemez bir hale gelmiştir. Medya kuruluşları ideolojik olarak karşıt oldukları bir başka medya kuruluşunu, yanlış haber sunmakla ve olayları çarpıtmakla itham ederken, halk bu çatışmanın içine çekilmiştir.

Yapılan nitel analizi incelemesinde gazetelerin haberi nasıl okuyucularına aktardıkları gözler önüne serilmektedir. Gazetelerin neyi savunduğu veya hangi tarafta oldukları manşetlerde açık bir şekilde görülebilmektedir. Gazeteler kendi çıkarları ve ideolojileri doğrultusunda olan haberleri büyük puntolarla manşetlerine taşımakta ve epeyce bir yer ayırmaktadır. Tam tersi olarak kendi çıkarlarına ve ideolojilerine uymayan haberlere ise arka sayfalarda yer vermekte ya da bu haberleri tamamen görmezden gelmektedir. Durum böyle olunca gazete, okuyucusunun ne hakkında ve neyi düşünmesi gerektiğini şekillendirmektedir. Gazetenin kendi haber politikasıyla uyumsuz haberler kimi zaman çarpıtılmakta ve küçümsenmektedir, bu da kitle iletişim araçlarının bir başka manipülasyon şeklidir. İncelenen gazetelerin haberi aktarırken kendi ideolojilerine yakın kişilerden alıntı yaptığı hatta onların sözlerini manşetlerine taşıdığı gözlemlenmiştir. Gazeteler, bu yaklaşıma inandırıcılıklarını artırmak için başvurmaktadır. Ayrıca yayın kuruluşunun kendisinin direkt olarak dile getiremediği söylemleri, alıntı yaparak veya tanık göstererek aktarması da göze çarpmaktadır. Aktarılan haberlerde gazeteler düşüncelerini ve fikirlerin açık bir şekilde ortaya koymuşlardır ve bazı söylemlerinde kesin bir dil kullanmışlardır. Bununla birlikte doğruluğu kesin olmayan ve tartışmaya açık cümlelerde ise edilgen yapı kullanılmıştır. Bu tip durumlarda gazete sorumluluğu almamıştır ve "belirtildi", "aktarıldı", "iddia edildi" gibi yapılar kullanarak, kaynağı belirsiz kişilere atıf yapmıştır. Bu yolla gazete kendini olayın dışında tutmakta ve şimşekleri üzerine çekmemeye çalışmaktadır. Gazetelerin kullandığı ifadelerde, açık bir şekilde gazetelerin ideolojileri ve aktarmak istedikleri asıl mesaj ortaya çıkmaktadır. Özellikle incelemenin son döneminde ve MGK toplantısı öncesinde yayın kuruluşları açık bir şekilde propaganda yapmışlardır.

İncelenen gazetelerin yorumlanmasına merkezde yer alan Milliyet gazetesinden başlamak gerek. Gazetenin hükümet karşıtı çizgisi açık bir şekilde görünmektedir. Gazete Refah-Yol hükümetinin özellikle de Refah Partisinin eylemlerine, laik ve Cumhuriyetçi bir refleksle karşılık vermektedir. Aktarılan haberlerde, gelişen olaylar laikliğe ve demokrasiye karışymış gibi lanse edilmekte ve ana tema olarak laikliğin ve Cumhuriyetin savunması yer almaktadır. Gazete sık sık ülkede bir rejim bunalımı olduğunu iddia etmiştir ve haberlerini de bu çerçeveye oturtmuştur. Refah Partisinin eylemlerinden rahatsız olduğunu açık bir şekilde dile getiren gazete, sık sık Refah Partisi için anti-laik, şeriatçı, rejim düşmanı gibi söylemlerde bulunmuştur. Gazete ayrıca Refah Partisini rejimi değiştirmekle ve Cumhuriyeti yıkmak istemekle itham etmiştir. Bu şekilde kamuoyunda Refah Partisiyle ilgili olan olumsuz imajlar desteklenmiş ve pekiştirilmiştir. Ayrıca gazete Refah-Yol hükümetinin yıkılabileceği senaryolarına sütunlarında birçok kez yer vermiştir. Koalisyonun sallandığını ve muhaliflerin yeni bir oluşum içinde olduklarını dile getiren Milliyet gazetesi, ayrıca solun birleşebileceği yönünde haberlerde yapmıştır. Gazete yayınlarında darbe söylentilerine de birçok kez atıfta bulunmuştur. Darbe olabileceği ihtimalini sürekli olarak gündemde tutan gazete bunun sorumlusu olarak da Refah Partisini göstermiştir. Haberlerinde daha çok Refah Partisinin faaliyetlerinin, orduyu darbeye zorladığı izlenimini veren gazete ayrıca ordunun buna pek istekli olmadığı izlenimini vermektedir. Gazete ayrıca sivil muhalefete de birçok kez sütunlarında yer vermiştir. Sivil toplumun iktidara ve iktidarın faaliyetlerine karşı olduğunu aktaran gazete, bunun doğal bir refleks olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca göze çarpan bir başka nokta ise bazı generallerin yaptığı açıklamaların gazete tarafından olağan karşılanması ve sütunlara bu şekilde aksetmesidir. Darbe haberlerini gayet doğal bir olaymış gibi aktaran gazete, hükümetin bu yöndeki açıklamalarına pek fazla ilgi göstermemiştir. Bunun yanı sıra gazete bilgi almak için birçok kez askeri yetkililere başvurmuştur ve onların açıklamalarına yer vermiştir. Bu durum bile gazetenin nesnellğine gölge düşürmüştür. Gazete MGK toplantısından sonra ise olan olayları onaylar bir tavır içindedir. MGK toplantısından sonra çıkan ağır kararları gayet olağan bir durummuş gibi okuyucularına aktaran gazete, sözü bu durumun eninde sonunda gerçekleşeceğine getirmektedir. Gazete ayrıca MGK toplantısında çıkan maddeleri manşetine taşıyarak, olumlu yönde yorumlar yapmıştır.

54. Hükümete muhalif olan bir diğer gazete olan Cumhuriyet gazetesinin haber söyleminin de Milliyet gazetesiyile benzerlik taşıdığı söylenebilir. Cumhuriyet gazetesi kurulduğundan beri belirli bir ideolojiye ve çizgiye sahip olduğu için bu çizgisini 28 Şubat sürecinde de devam ettirmiştir. Belki de Refah-Yol hükümetini en çok ve en sert eleştiren gazete Cumhuriyet gazetesidir. Gazetenin haberlerdeki söylemlerinde ideolojik bakış açısı açık bir şekilde görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi de Milliyet gazetesi gibi Refah Partisi'ni irticacı, anti-laik, şeriatçı vb. sıfatlarla nitelemiş ve kamuoyu nezdinde ki itibarını düşürmüştür. Gazete birçok kez Refah Partisi'nin düşünce yapısını ve ideolojisini eleştirmiş ve laik Cumhuriyet ile örtüşmediğini dile getirmiştir. Gazete, Refah Partisi'nin dini sömürdüğünü ve dini siyasallaştırdığını da dile getirmiştir. Ayrıca Refah Partisi'nin bu yolla ülkeye şeriatı getirmeye çalıştığını iddia eden gazete bu savını partinin faaliyetleriyle ilgili yaptığı haberlerle desteklemiştir. Milliyet gazetesi gibi Cumhuriyet gazetesi de sivil muhalefete manşetlerinde birçok kez yer vermiştir. Şeriata karşı sivil toplum örgütlerinin, mücadele ettiği savunan gazete, sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği eylemlere geniş yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesinin haber dili gayet açık ve net bir şekildedir. Refah Partisi karşıtı görüşlerini dolaylı yollar yerine direkt belirten gazete, bu şekilde hükümete karşı gayet sert bir muhalefet

sürdürmüştür. Gazete askeri yetkililerin açıklamalarına geniş yer vermiştir, bazı askerlerin söylemlerini direkt olarak manşetlerine taşımıştır. Askerlerin söylemlerini onaylayan bir tutum sergileyen gazete, askerlerin haklı olduğu yorumlarına yer vermiştir. Gazete özellikle İran konusunda birçok olumsuz manşet atmıştır. İran'ı rejim ihraç etmeye çalışmakla suçlayan gazete, aynı zamanda Refah Partisini de İran sempatanlığıyla suçlamıştır. Refah Partisi'nin amacının İran tarzı bir şeriat getirmek olduğunu belirten gazete, buna tüm toplumun karşı çıkması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca gazete Refah Partililerin söylemlerini ve faaliyetlerini birçok kez manşetlerine taşımış ve eleştirmiştir. Özellikle Şevket Kazan'ın söylemleri ve faaliyetlerini çok ağır bir dille eleştiren gazete, Kazan'ı şeriatçı ve anti-laik olarak nitelmiştir. Şevket Kazan'ın faaliyetleri üzerinde Refah Partisi'ni de eleştiren gazete, partideki birçok kişinin Kazan gibi olduğunu ima etmektedir. Gazete MGK toplantısının ardından gelişen olayları gayet doğal bir şekilde okuyucularına aktarmıştır. Toplantının ana temasının şeriat olduğunu dile getiren gazete, askerinin yayınladığı bildiriye onayladığını belirtmektedir. Askerin bu bildiriye yayınlamakta haklı olduğunu belirten gazete, toplantı sonrasında da Refah Partisine yönelik eleştirilerine devam etmiştir.

İncelenen bir diğer gazete Yeni Şafak gazetesi ise, hükümeti desteklemiş ve yanında olduğunu göstermiştir. Sağ kesime hitap eden gazete incelenen diğer iki gazete gibi haberlerinde ideolojisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Refah-Yol hükümetinin icraatlarını olumlu bir dille aktaran gazete, ayrıca Refah Partisi'ni siyasal yönden desteklemiştir. Gazete özellikle diğer gazetelerin hükümeti eleştiren haberlerini yalanlamıştır ve söz konusu gazeteleri darbe destekçisi olarak nitelendirmiştir. Gazete haberlerinin çoğunda darbe söylentilerine cevap vermeye çalışmıştır. İlginç bir şekilde darbe konusunu en çok işleyen gazete Yeni Şafak gazetesidir. Gazete bu haberlerinde, darbe destekçisi olduğunu ileri sürdüğü yayın kuruluşlarını eleştiren bir tutum içerisindedir. Ayrıca gazete, askerinin darbe yapmak istemediğinin fakat darbe destekçisi kesimin ve medyanın askeri buna zorladığını dile getirmektedir. Gazetenin haber aktarımında ki edilgen cümleler göze çarpmaktadır. Genellikle kaynağı belli olmayan söylemlere atıfta bulunan gazete, hükümet muhalifi yayın kuruluşlarının cümlelerine de yer vermiş ve bu cümleleri eleştirmiştir. Yeni Şafak gazetesi meclisteki muhalefeti ağır bir dille eleştirmiş ve demokrasi dışına çıkmakla suçlamıştır. Paralel olarak koalisyon ortaklarının gayet uyumlu bir çizgide olduğunu dile getiren gazete, muhalefet partilerinin bu uyumu bozmaya çalıştığını aktarmaktadır. Gazete sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği eylemleri provokasyon olarak nitelendirmiş ve bazı kesimlerin bunu tertiplediğini dile getirmiştir. Gazete ayrıca bazı sivil toplum kuruluşlarını darbe istemcisi olarak nitelmiştir. Gazete darbe ile ilgili haberleri basitleştirme yoluna gitmiştir. Özellikle Sincan'da tankların yürümesi olayını hafife alan gazete, darbe tehlikesini görmezden gelmiştir. Gazete gelişen olaylara ve generallerin açıklamalarına rağmen, darbe olasılığını görmezden gelmiş ve üstünü örtmeye çalışmıştır. Ayrıca gazete orduyu direkt olarak eleştirememiş bunun yerine orduyu harekete geçirmeye çalışmakla itham ettiği medyayı ve muhalefeti suçlamıştır. Gazete medya kuruluşlarını ve muhalefeti eleştirirken, bazı Refah Partilileri de muhalefetin ekmeğine yağ sürmekle itham etmiştir. Bazı Refahlıların eylemlerini de eleştiren gazete bunları "yersiz" olarak nitelmiştir. Gazetenin MGK toplantısından sonraki tutumu ise gayet ilginçtir, olayın vahametini kavrayamayan daha doğrusu kavramak istemeyen gazete, MGK toplantısında her şeyin yolunda gittiğini okuyucularına duyurmuştur. Gelişen olayları görmezden gelen ve hafife

alan gazete bu tutumunu MGK toplantısından sonra da devam ettirmiştir. Aslında incelenen üç gazete de MGK toplantısından sonra yaşanan olayları bir darbe olarak niteleyememiştir. Bu Türk basınının ne kadar kırılğan ve taraflı olduğunun bir göstergesidir. Medya 28 Şubat sürecinde asli görevini yerine getirmemiş ve çıkarlar doğrultusunda haber yapmıştır. Bu medyanın tarafsızlığını ve inanırlığını zayıflatmıştır.

Kitle iletişim araçları yasama, yürütme, yargı yanı sıra dördüncü kuvvet olma özelliğini korumalıdır. Medya kuruluşları haberleri aktarırken nesnel bir tavır sergilemelidirler ve manipülasyondan kaçınmalıdırlar. Aynı zamanda medya kuruluşları hiçbir görüşün ve kesimin açık destekçisi olmamalıdır. Modern demokrasilerde, medyanın çok önemli bir rolü vardır. Medya kuruluşları demokrasiye karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeli ve demokrasiye sahip çıkmalıdırlar. Bu hem demokrasi için hem de kendileri için hayati bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- AKSAN, D. (2009). *Anlambilim; Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. (Beşinci Baskı). Ankara: Engin Yayın Evi.
- AKSOY, E. (2000). *28 Şubat'tan Balgat'a Mücahit*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- ARCAÜREK, C. (2003). *28 Şubat'a İlk Adım*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BAYRAMOĞLU, A. (2001). *28 Şubat Bir Müdahalenin Günce*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- BÖLÜKGİRAY, N. (2000). *28 Şubat Süreci 2 Refah-Yol Dönemi*. İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım.
- BÜLBÜL, A. R. (2001). *İletişim ve Etik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- CHOMSKY, N. (2004). *Korsanlar ve İmparatorlar* (İkinci Baskı). (Çeviren: Fatma Ünsal). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları
- CHOMSKY N. ve HERMAN E. S. (1998). *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir; Kitle İletişim Araçlarının Ekonomi Politikası*. (Çevirenler: Berfu Akyoldaş, Tamara Han, Metin Çetin, İsmail Kaplan). İstanbul: Minevra Yayınlar.
- ÇELİK, N. (2003). *28 Şubat ve İrtica Tehdidi*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- ERDOĞAN İ. ve ALEMDAR K. (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınevi.
- GÖKÇE, O. (2001). *İçerik Çözümlemesi; Teori-Metod-Uygulama*. Konya: Sel-Ün Yayınları
- GÖKÇE, O. (2006). *İçerik Analizi; Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÖLE, N. (2002). *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- GÜZ, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmalı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- KARALI, H. (2005). *Medya İmparatorluğu*. İstanbul: Truva Yayınları.
- KARASAR, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Yirmibirinci Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- LODZIAK, C. (2003). *İhtiyaçların Manipülasyonu: Kapitalizm ve Kültür*. (Çeviren: Berna Kurt). İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- ÖZSOY, O. (1998). *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*. İstanbul: Alfa Kitabevi.
- SCHILLER, H. (1993). *Zihin Yönlendirenler*. (Çeviren: Cevdet Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.

Gazeteler

Cumhuriyet
Milliyet
Yeni Şafak

Rekabet ve İş birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği

Yusuf SAYIN 

Doç. Dr. Öğr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Konya, Türkiye,
ysayin@erbakan.edu.tr

İsmail Yasin KILINCARSLAN 

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
ABD, Konya, Türkiye,
iykilincarslan@hotmail.com

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 23.10.2019 Kabul: 16.12.2019 Yayın: 31.12.2019 Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Suriye, İş birliği, Rekabet, Barış, Diplomasi</p>	<p>Ortadoğu bölgesinde Türkiye ve İran ilişkilerini anlamak, bölgede meydana gelen siyasal gelişmeleri anlamlandırmaktır. Bu iki ülkenin analiz için seçilmesinin nedeni, rekabet ve iş birliği olgularının bu ilişki temelinde daha iyi anlaşılabilmesinin öngörülmesidir. Bu noktadan hareketle hazırlanan çalışmada, Uluslararası İlişkiler disiplini paradigmalarından birisi olarak liberal teorinin iş birliği ve rekabet yaklaşımları çerçevesinde, Türkiye-İran ilişkilerinin Suriye Krizi özelinde ne şekilde geliştiği ele alınmıştır. İki ülke arasında tarihsel süregelen rekabet ilişkilerinin temelinde yeni iş birliği imkânlarına kapı araladığı, çalışmanın savları arasındadır. Bu bağlamda Suriye Krizi, Türkiye ve İran açısından bir anlaşmazlık noktası konumunda bulunurken, diğer taraftan da iki tarafın siyasal sorunlarını müzakere etmek için diplomatik bir zemin bulduğu bir mesele halindedir. Bu çalışmanın, rekabet-iş birliği denkleminde barış-uzlaşma siyasetinin etkin olması açısından konuya yeni bir pencere açacağı öngörülmektedir.</p>

Turkey and Iran Relationships in the Equation of Competition and Cooperation: The Example of Syrian Crisis

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 23.10.2019 Accepted: 16.12.2019 Published: 31.12.2019 Keywords: Turkey, Iran, Syria, Cooperation, Competition, Peace, Diplomacy.</p>	<p>Understanding Turkey and Iran in the Middle East is to make sense of political developments occurring in the region. The reason why these two countries were chosen for analysis is that cooperation and competition can be better understand on the basis of this relationship. This study prepared starting from this assumption discusses how the relations of Turkey and Iran develop in particular of the Syrian Crisis under the framework of cooperation and competition approaches of the liberal theory as one paradigm of the discipline of International Relations. It is one of the arguments of the study that the ongoing historical competitive relations between the two countries basically open the door to new opportunities for cooperation. In this context, as the Syrian crisis is a matter of sticking point for Turkey and Iran, it is also a political environment to negotiate to the diplomatic political problems of the two sides to each other. It is predicted that this study will open a new window on the issue in terms of the effectiveness of peace-reconciliation policy in the competition-cooperation equation.</p>

GİRİŞ

Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler temelde rekabet ve iş birliği çerçevesinde gelişmekte; ulusal çıkarlar çerçevesinde şekillenmekte ve bölgesel-küresel gelişmeler doğrultusunda değişiklik arz edebilmektedir. İlişkilerdeki rekabet durumu iki ülkenin farklı politikalar izlemesine neden olabilirken, iş birliği ortamıysa ortak çıkarlar etrafında siyaset oluşturma önünü açabilmektedir. Suriye Krizi sürecinde Türkiye ve İran'ın izlemiş olduğu yaklaşım bu durumun bir göstergesi niteliğindedir.

2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan halk ayaklanmaları ülkeyi iç savaşa sürüklerken, aynı zamanda Türkiye-İran ilişkileri için de sorunlu bir alan açmıştır. Suriye Krizi'nde iki ülke farklı bir siyaset benimsemiş; Türkiye, Batı ülkeleriyle birlikte Suriye'de rejim değişikliğini savunurken, İran ise Rusya'yla beraber mevcut yönetimin devamlılığından yana bir tavır almıştır. Bununla birlikte Suriye ve bölge üzerinde farklı ulusal çıkarlara sahip ABD, Rusya ve diğer aktörlerin müdahil olmasıyla iç savaş uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Fakat süreç içerisinde Suriye iç savaşının gün geçtikçe derinleşmesi, uzaması ve çeşitli faktörlerin devreye girmesi, Türkiye'yle İran'ın olumsuz politik süreçlerin tesiri altına girmesine neden olurken, diğer taraftan da iki ülkeye yeni iş birliği fırsatları ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda 2017 yılında Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde Suriye'de iç savaş sonlandırmaya yönelik Astana Süreci ve ardından üçlü Devlet Başkanları Zirveleri ve uluslararası toplantılar düzenlenmiştir. Bu çalışma kuramsal olarak liberal teori perspektifinden Türkiye'yle İran'ın iş birliği yapma gerekçelerini ele almakta ve rekabet unsurunun etkide bulunduğu bir iş birliği çerçevesine odaklanmaktadır. Suriye Krizi özelinden Türkiye-İran rekabet-iş birliği sürecini anlamak ve analiz etmek çalışmanın hedefleri arasındadır. Çalışmada iki ülke arasındaki ilişkilerin iş birliğine doğru evrilmesinin bölgesel krizlerin çözümünde fırsatlar oluşturup oluşturamayacağı konusu ele alınmaktadır. Çalışmada, betimleyici bir yöntem izlenmekle birlikte tarihsel anlatım yoluna başvurulmuş birincil ve ikincil kaynakların kullanımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çatışma ve rekabet çerçevesinde konuya yaklaşılmaktan ziyade, iş birliği ve rekabet kapsamında bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak çalışmada liberalizmin temel varsayımları açıklanmış, iş birliği ve rekabet kavramları tanımlanmıştır. Akabinde çalışmaya tarihsel bir arka plan ve derinlik katmak maksadıyla Türkiye-İran ilişkileri özel olarak iş birliği ve rekabet bağlamında ele alınmıştır. Ardından sunulan teorik argümanlarla birlikte Suriye Krizi üzerinden iki ülkenin hangi faktörlerin etkisiyle rekabetten iş birliğine döndüğü analiz edilmiştir. Bu çerçevede Suriye Krizi çalışmanın örnek olayını teşkil eden bir konumda bulunmaktadır. Çalışmada liberal teori Türkiye ve İran ilişkilerinin rekabet ve iş birliği istikametinde ilerlediğini anlamlandırmak ve Suriye Krizi'nde iki ülkenin neden rekabetten iş birliğine döndüğünü açıklamak için kullanılmıştır.

Liberal Görüşler Çerçevesinde İş birliği ve Rekabet Kavramları

Liberal teori temellerini demokrasi, özgürlük, özel mülkiyet, rasyonalite, serbest ticaret, uluslararası hukuk ve sorumlu devlet gibi kavramlardan almaktadır. Bununla birlikte Uluslararası İlişkilerde (Uİ) iş birliğinin ve barışın mümkün olabileceğini açıklamaya çalışan bir yaklaşıma da sahiptir. Her Uİ teorisinde olduğu gibi liberal teorinin de kendine ait görüşleri bulunmaktadır. İlki, uluslararası sisteme bakış açısı hakkındaki görüşüdür. Liberal teori, uluslararası sistemin sabit bir durumda olmadığını ve dinamik bir yapıda bulunduğunu varsaymaktadır (Özpek, 2015: 131). Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde savaş ve çatışma ya

da güç mücadeleleri ve rekabet ortamı olabileceği gibi iş birliğinin de gerçekleşebileceğini öngörmektedir. Başka bir deyişle; anarşi durumu, iş birliğinin yapılması yönünde herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Liberal teori uluslararası sistemin “anarşik yapısını” (*anarchic structure*) kabul etmekle birlikte, “karşılıklı çıkar” (*mutual interest*) çerçevesinde devletlerin söz konusu ortamda rasyonel temelde iş birliği yapabileceğini düşünmektedir. Devletler iş birliğini geliştirmeye yönelik kurallar, beklentiler ve kurumlar oluşturarak iş birliğini teşvik edebilmektedir (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 136).

Buna ilave olarak, uluslararası kurumlar bilgi akışı sağladığı ve çatışmalara çözüm yolları sunduğu için istikrar kazandırma noktasında mühim rol oynamaktadır (Nye ve Welch, 2018: 96-97). Bu bağlamda liberal teori uluslararası örgütlerin ve kurumların iş birliği ve barışı tesis etmedeki rolünü önemsemektedir. Söz konusu yapılar taraf aktörler arasında kurallar inşa ederek iş birliği mekanizması oluşturabilmektedir. Bu duruma taraf olan aktörler de bir taraftan iş birliğinin getirdiği birtakım sorumluluklara uyarken, diğer taraftan teşkil edilen iş birliği rejiminden çıkarları çerçevesinde yararlanabilmektedir. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğu tarafından Sovyet ortak tehdidine karşı güvenlik alanında iş birliğini sağlamak üzere kurulan NATO’dan üye ülkeler Sovyet yayılmasına karşı faydalanmıştır.

İkincisi, uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin durumunu ifade etmektedir. Liberal teori için uluslararası sistem sadece devletler arasındaki ilişkilerden oluşmamakta, aynı zamanda bu sürece devlet dışı aktörlerde katılmakta ve uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Nitekim Nye ve Keohane’ye göre uluslararası sistemde devletlerden başka aktörler de yer almakta, sorunlar arasında bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Ayrıca karar verme süreçlerinde uluslararası bürokratik koalisyonlar ve hükümetler dışı kuruluşlar temel faktör konumundadır (Griffiths, Roach ve Solomon, 2011: 107).

Küreselleşmeyle birlikte bilgi ve iletişimin dünya çapında yayılması dış ve iç politika ayrımını belirsiz hale sokmakla kalmamış, aynı zamanda devlet dışı aktörlerin ve uluslararası konuların çeşitliliğinin artmasını da sağlamıştır. Bu durumda uluslararası ilişkilerde farklı gündem maddelerinin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin; dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan terör grupları, yaşanan uluslararası göçler ve meydana gelen iç savaşlar hem devletler arası ilişkileri etkilemiş hem de bu konularla mücadele ve müzakere edilmesi hususunda iş birliği yapılmasının da önünü açmıştır.

Üçüncüsü, devletlerin bütüncül bir yapıda olmamasıyla ilgilidir. Neo-liberalizm devletleri üniter bir yapı olarak ele almamakta ve devlet dışı aktörlerin kendi çıkar ve gündemlerinin olduğunu kabul etmektedir. Devlet ve devlet dışı aktörler rekabet ve pazarlık sonucunda politikalarını oluşturmaktadır (Özpek, 2015: 144). Bu bağlamda liberal teori uluslararası sistemi sadece salt devletler arası ilişkiler olarak görmemekte ve farklı aktörlerin de devrede olduğu bir yapı olarak inşa etmektedir.

Çıkarların uyumu (*harmony of interest*) durumu liberal teoride önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, çatışan ve rekabet halindeki çıkarların ortak çıkarlar etrafında buluşmasına işaret etmektedir. Uluslararası sistemde devletler yeri ve zamanı geldiğinde ya da dış politikada amaçlarına ulaşmak istediklerinde iş birliği yapabilmektedir. Nitekim Heywood’a göre devletler kendi çıkarlarını takip ederken sonrasında bir doğal denge durumu

oluşabilir ve çatışma durumu uzlaştırılarak çıkar dengesi çerçevesinde iş birliğine dönüşebilir (Heywood, 2013: 94). Ayrıca Liberal teori savaş ve çatışma durumuna olumsuz yaklaşmakta; iş birliğineyse olumlu bakmaktadır. Bu doğrultuda savaş, çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünde güç kullanımı yerine müzakere, uzlaşma ve görüşme yolunun tercih edilmesini akılcı bulmaktadır. Zira devletler arasında yapılacak olan iş birliğinde kazan-kazan ilkesi çerçevesinde taraflar mutlak kazanç elde edebilmektedir. Dolayısıyla muhtelif alanlarda yapılan ortak çıkar açıklamaları da devletler arasında iş birliği ortamının oluşmasını sağlayabilmektedir.

Liberal teorinin dördüncü görüşü ise uluslararası serbest ticaretin ve karşılıklı bağımlılığın devletler arasında iş birliği ve barış ortamının tesis edilmesine yaptığı katkıyla ilgilidir. Karşılıklı bağımlılık uluslararası sistemdeki muhtelif aktörlerin birbiriyle şu veya bu şekilde karşılıklı bağlantılı olması ve ekonomik, sosyal, kültürel, askeri, güvenlik gibi konulardaki değişkenlerden etkilenbilmesidir. Nye ve Welch'e göre ise karşılıklı bağımlılık birbirine bağımlı olmayı ifade etmektedir. Nye ve Welch'e göre karşılıklı askeri bağımlılık, askeri rekabetten doğan iki yanlı bağımlılık olmakla birlikte nükleer silahların geliştirilmesi sonucunda karşılıklı kesin imha olasılığına işaret etmektedir (Nye ve Welch, 2018: 411).

Karşılıklı bağımlılık aktörler arasında siyasi, ekonomik, teknolojik, çevre ve güvenlik alanlarında olabilmektedir. Bununla birlikte liberal teoriye göre uluslararası serbest ticaretin gelişmesi ve küreselleşmenin etkisi devletlerin birbiriyle olan karşılıklı bağımlılığının artmasına neden olmaktadır. Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılıksa savaş ve çatışma durumunu minimize edebilmekte ya da önleyebilmektedir. Başka bir deyişle karşılıklı ortamı çatışan ve rekabet eden çıkarları iş birliğine dönüştürebilen bir durum oluşturabilmektedir. Nitekim iki devletin ekonomik ve güvenlik ilişkilerindeki ortak çıkarlarının ya da kazançlarının devam etmesi iş birliğinin de sürmesine işaret etmektedir.

Karşılıklı bağımlılığa ek olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık da liberal teori içinde var olan bir kavramdır. Nye ve Welch'e göre kavram devletlere ek olarak uluslararası politikada küresel sivil toplum aktörlerinin artık giderek önem kazanmasına işaret etmektedir (Nye ve Welch, 2018: 470). Zira küresel siyasi ve ekonomik sistem karışık ve karmaşık bir hale gelmiş, karşılıklı bağımlılık ilişkileri daha fazla sektörü, devleti, sorunu ve özel sektörü içermeye başlamıştır (Nye ve Welch, 2018: 428).

Heywood'a göre ise, karmaşık karşılıklı bağımlılık dünyanın farklı yerlerinde yaşanan olaylardan halk ve hükümetlerin etkilenme derecesini ifade eden bir kavramdır. Uluslararası gündeme askeri ve güvenlik konularının yanı sıra refah, çevrenin korunması, iklim değişikliği, kalkınma, insan hakları ve yoksulluk gibi konular da eklenmiştir (Heywood: 2013: 96). Zira karşılıklı bağımlılık olgusunun net bir şekilde belirlediği alanlardan birisi de küresel piyasalardır. Devletler ve diğer aktörler uluslararası piyasalara entegre olmasından dolayı karşılıklı bağımlı konumdadır. Bu bağlamda uluslararası piyasalarda yaşanan ekonomik kriz ya da ticaret savaşları muhtelif ülkeleri etkileyebilecek niteliktedir. Ayrıca, önemli çevre sorunlarından birisi olarak küresel ısınma, ulusal sınırları tanımaması nedeniyle devletleri karşılıklı bağımlı duruma getirmektedir.

Uluslararası politikada iş birliği ve rekabet ortamının her zaman dönüşümsel olarak var olageldiği görülmektedir. Aktörler, rekabet ederken iş birliğine ya da iş birliği yaparken rekabet sürecine evrilmiştir. Bu durum bizatihi liberal teorinin varsaydığı uluslararası sistemin sabit bir yapısının olmadığını açıklar mahiyettedir. İş birliği ve rekabet ortamını,

aktörlerin tercihleriyle birlikte, dönemin siyasi, ideolojik, ekonomik, askeri, dini koşulları ve gelişmeleri belirlemiştir. Devletlerse bu doğrultuda hareket ederek siyasetlerini oluşturmuşlar ve pozisyon almışlardır.

İş birliği kavramı, aktörlerin görüş birliğinde olmasını, ortak amaçlar çerçevesinde müşterek bir paydada buluşmasını ifade etmektedir. Glaser ise barış döneminde devletlerin askeri politika seçeneklerine odaklanarak iş birliğini silahlanma yarışlarından kaçınma ve siyasi ilişkilerini geliştirme amacıyla tasarlanmış koordineli politikaları ifade ettiğini belirtmektedir (Glaser, 2010: 51). İkili, çok taraflı, bölgesel ve küresel türlerde çeşitliliğe sahip olan iş birliği, aynı zamanda siyaset, ekonomi, güvenlik, kültürel, savunma, çevre ve eğitim gibi konuları içerisinde barındırmaktadır. Ortak çıkarların ve kazançların varlığıyla karşılıklı güven ortamıysa iş birliğinin sürekliliği noktasında önemli rol oynamaktadır. Zira iş birliği karşılıklı yardımlaşmayı, ihtiyaç duyulan kaynakların mübadelesini ve güveni teşvik etme eğilimindedir (Johnson ve Johnson, 2011: 42). Ayrıca aktörler arasında yapılan an/t/laşmalar ve uluslararası örgütlerin tesis ettiği normlar hem iş birliğinin yürütülmesine yardımcı olmakta hem de iş birliğinin çerçevesini çizmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) çok taraflı küresel iş birliğinin olduğu uluslararası örgütlerden birisidir. 1945 yılında kurulan BM, üye 193 devletle uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlamak üzere faaliyet göstermektedir. Ayrıca iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, silahsızlanma ve terörizm gibi konular BM örgütünün ilgili alanına girmektedir (United Nations, 2019). Bölgesel iş birliğine örnek, Şangay İş birliği Örgütü verilebilir. 2001 yılında Kazakistan, Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından kurulan Şangay İş birliği Örgütü, üye devletler arasında karşılıklı güven ve komşulukların güçlendirilmesini, bölgede barışı, güvenliği ve istikrarı sağlamak için çaba harcamayı, siyaset, ekonomi, enerji ve ulaşım gibi konularda etkin iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır (Shanghai Cooperation Organisation, 2019). İkili iş birliğiye en az iki aktör arasında muhtelif konularda ilişkilerini daha da güçlendirmek amacıyla gerçekleşmektedir. İki devletin ilişkilerinin seviyesini yükseltmek amacıyla yaptığı Stratejik Ortaklık Anlaşmaları iş birliğini daha da artırmak istediğinin bir göstergesi sayılabilmektedir. Bugün uluslararası politikada çok sayıda devlet arasında ikili iş birliği anlaşmalarının varlığı bilinmektedir.

Uluslararası ilişkilerde aktörler iş birliği yapmak için kendilerine göre haklı sebeplere sahiptir. İş birliği ortamının oluşmasında herhangi bir neden etkili olabilmektedir. Devletler neden iş birliği yaptığı konusuysa iş birliğinin amaçlarını izah etme konusunda yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, devletlerin bir başka ülkeyle çeşitli alanlardaki ilişkilerini karşılıklı fayda çerçevesinde güçlendirmek, dış politikada amaç ve niyetlere ulaşmak, muhtelif alanlardaki yaşanan anlaşmazlıkları kurallar ve normlar inşa ederek belli bir çerçeveye ve düzene sokmak, rekabet ve çatışma durumunda oluşabilecek olası potansiyel riskleri ve zararları minimize etmek ve bu doğrultuda ortak çıkarları ve faydayı maksimize etmek, bir bölgedeki güçlü ülkeyi dengelemek, herhangi bir devleti ya da bölgeyi paylaşmak, üçüncü tarafa karşı ittifak kurmak yoluyla hareket etmek, bir bölgede ya da ülkede ortaya çıkan çatışma veya iç savaş durumunun oluşturduğu olumsuz etkileri olumlu yöne çevirmek, aktörlerin aralarında gerçekleşen iş birliğinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Örnek olarak Osmanlı Devleti'nin ve Özbek Hanlığı'nın Safevi Devleti'ne karşı izlediği siyaset gösterilebilir.

16. yüzyılda Safevi Devleti'nin Özbek Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nden farklı olarak Şii temelde kurulması ve bölgede yayılcı bir tutum içerisinde bulunması tehdit algısında etkili olmuştur. 1588 yılında Osmanlı Devleti İran'a karşı hareket öncesi Özbek Hanlığına askeri yardım göndererek doğu taraftan Şii İran'a saldırmasını istemiştir. Özbek Hanlığı da bu isteği yerine getirmiştir (Saray, 1994: 7). Bu bağlamda Osmanlı Devleti ve Özbek Hanlığı ortak tehdit olarak gördüğü Safevi Devleti'ne karşı doğudan ve batıdan sıkıştırma politikası izleyerek iş birliği gerçekleştirmiştir.

Rekabet kavramıysa müşterek veya farklı amaçlar ve meselelerde aktörlerin daha iyi olana ulaşmak için bir yarışma içinde bulunması olarak ifade edilebilir. Glaser ise yine devletlerin barış dönemini esas alarak rekabeti tek taraflı askeri oluşumlar, silahlanma yarışı ve ittifaklar tesis edilmesi bakımından ele almaktadır (Glaser, 2010: 51). Rekabet durumunda devletler ulusal çıkarları çerçevesinde farklı politikalar izleyebilmekte ve davranışlar sergileyebilmektedir. Başka bir deyişle rekabet ortamında çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin yaşandığı bir sürecin varlığı söz konusu olmaktadır. Bu süreçte aktörlerden birisi rakip aktörün izlediği siyasetin tersi istikametinde ve amaçta hareket ederek farklı bir yolda gidebilmektedir. Dolayısıyla rekabet bir diğerinin başarının engellenmesi, güç farklılıklarının artırılması ve çatışmaları kazanmak için çabalama eğiliminde gerçekleşmektedir (Johnson ve Johnson, 2011: 42). Diğer taraftan aktörler aynı amaçları benimseyerek farklı tercihlere de yönelebilmektedir. Her iki rekabet durumunda da karşılıklı güven ortamı iş birliğine nazaran düşük seviyede kalmaktadır. Bununla birlikte farklı çıkarlar ve politikalar hem rekabetin yönünü hem de seviyesini tayin edebilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde aktörler çeşitli nedenlerle rekabet yolunu seçebilmektedir. Bu bağlamda devletlerin rekabet etmesinin arkasında yatan belli başlı sebepler de uluslararası sistemde büyük güç olabilmek ve olduğu takdirde bunu sürdürebilmek, sahip olduğu siyasi, ekonomik ve kültürel değerleri yaymak, dış politikada amaçlarını gerçekleştirmek, bir bölgede ya da ülkede nüfuz alanı elde etmek, var olan çeşitli güç unsurlarını ve kaynaklarını uluslararası alanda göstermek, farklı bölge veya devlet üzerindeki çıkarlarını savunmak, mevcut siyasi, askeri ve ekonomik gücünü korumak şeklinde sıralanabilir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan yarış, rekabet ortamını açık bir şekilde göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistem iki kutuplu olarak şekillenmiş ve Batı Bloğunun başını ABD çekerken, Doğu Bloğunun liderliğini SSCB üstlenmiştir. Bu dönemde ABD, ideolojik olarak kapitalizmin ve liberalizmin savunuculuğunu üstlenirken, SSCB ise komünist bir sistemi benimsemiştir. İki ülke de bu değerler üzerinden birbirlerini tehdit olarak algılamıştır. Ayrıca ABD için Batı Avrupa etki alanı iken, SSCB için Doğu Avrupa bölgesi nüfuz alanı içerisinde yer almıştır.

Bu çerçevede Soğuk Savaş döneminde ABD ve Rusya arasında ideolojik ayrılık temelinde siyasi, ekonomik, güvenlik, teknolojik ve askeri alanlarda rekabetler ve mücadeleler yaşanmıştır. Söz konusu mücadele, iki aktörün fiili olarak savaşmadığı, fakat çeşitli alanlarda üstünlük konusunda rekabet ettiği bir süreç halini almıştır. Örneğin ABD, Sovyet ve komünizmin yayılması tehdidine karşı Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı ilan etmiştir. Bu bağlamda ABD, Truman Doktrini vesilesiyle SSCB tehdidine karşı çevreleme stratejisini devreye sokmuştur (Sander, 2010: 258).

Buna ilave olarak, ABD müttefik ülkelerin güvenliklerini garanti altına almak için NATO'yu kurarken, rakibi SSCB ise 1955 yılında Varşova Paktı'nı tesis etmiştir. Dolayısıyla

ABD ve SSCB kendi ittifak üyelerine siyasi ve güvenlik konularında destek sağlamıştır. İki ülke arasındaki rekabet ortamı kimi zamanlarda da çatışma riskini içerisinde barındırmıştır. Zira 1962 Küba Krizi'nde ABD ve SSCB doğrudan bir nükleer savaş durumuna gelmiştir.

Türkiye-İran İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi 11. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Bunun nedeni 11. yüzyılda Türklerin ve Farsların İran'da karşılaşması ve etkileşim içerisine girmeye başlamasıyla ilgilidir. Türkistan'dan Batı'ya doğru göç eden Selçukluların İran'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kurması bu çerçevede önemli bir bağlantı noktası oluşturmuştur. Büyük Selçuklu Devleti İran merkezli büyüyerek Türk tarihi açısından önemli bir devlet halini almış, aynı zamanda İran'ın siyasi ve kültürel yapısından da etkilenmiştir. Örneğin, İranlı bir vezir olan Nizamülmülk uzun bir süre Büyük Selçuklu Devleti hükümdarlarına hizmet vermiş ve yol göstermiştir (Roux, 2014: 264-265). Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti'nin İran'da yaptığı fetihler Türklerin Türkistan'dan Anadolu'ya göç etmesinin önünü açmış ve bölgenin Türkleşmesi sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla İran hem Büyük Selçuklu Devleti'ne yurt olmuş hem de Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Türklere bir köprü vazifesi üstlenmiştir.

16. yüzyılın başlarında İran'da Safevi Devleti'nin kurulması, Anadolu'da bulunan Sünni eksenli Osmanlı Devleti'yle rekabet ortamının oluşmasında önemli bir gelişme olmuştur. Safevi Devleti'nin İran'da ve çevresinde güç kazanması ve Anadolu'da Şiiliği yayması riski rekabeti öne çıkaran faktörlerdir. Bu bağlamda Safevi ve Osmanlı Devleti arasında vuku bulan dini ve siyasi rekabet iki devletin güç ve hâkimiyet mücadelesine girerek birçok savaşın yapılmasına neden olmuştur. 1514 yılında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanan Çaldıran Savaşı buna örnek oluşturmaktadır. Öte yandan Şii Safevi tehdidinin Özbek Hanlığı tarafından da hissedildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ve Özbek Hanlığının ortak tehdit olarak Safevi Devleti'ni görmesi iş birliğinin yapılmasında önemli rol oynamıştır. 17. yüzyılın ilk yarısında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ysa Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasındaki rekabet seviyesini görece düşüren bir etmen olmuştur.

Atatürk döneminin 1930'lu yıllarında Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde iş birliği ortamının hâkim olduğu söylenebilir. 1934 yılında İran Şahı'nın Türkiye ziyaretine ek olarak 1937 yılında güvenlik alanında iş birliğine yönelik bir saldırmazlık anlaşması olan Sadabad Pakti'nin imzalanması bu durumu göstermektedir. Soğuk Savaş dönemine gelindiğindeyse Türkiye ve İran arasındaki iş birliğinin devam ettiği söylenebilmektedir. İki ülkenin ortak Sovyet tehdidi algılaması ve Türkiye'nin Batı bloğunda yer alarak Ortadoğu'da bölgesel savunma iş birliklerinin kurulmasında oynadığı rol ilişkilerin sürekliliğine katkı sağlamıştır. Nitekim İran, NATO'da yer almamasına karşın Batı bloğuyla uyumlu politika izlemiştir. Örneğin; ABD'nin komünist yayılmasına karşı "Kuzey Kuşağı" oluşturulması için Türkiye'nin liderliğinde uygulamaya koyduğu Bağdat Paktı, 1955 yılında ortaya çıkmış ve İran da buna katılmıştır (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2015a: 651). Başka bir deyişle ABD'nin Sovyetleri "Çevreleme Stratejisi"nin (*Containment Policy*) bir parçası olan Bağdat Paktı aracılığıyla Türkiye ve İran ortak tehdiye karşı iş birliği yapmak istemiştir. Diğer taraftan Bağdat Paktı, Irak'ın ayrılmasıyla 1959 yılında CENTO'ya (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) dönüşerek devam etmiş ve buna ek olarak iki ülke ekonomik iş birliğini gerçekleştirmek için 1964 yılında RCD

(Kalkınma için Bölgesel İş birliği) örgütünü kurmuştur. Dolayısıyla 1970'li yıllara kadar Türkiye-İran ilişkilerine iş birliği durumunun hâkim olduğu görülmektedir.

1970'li yıllardan 1979'a kadar olan dönemde Türkiye-İran arasındaki ilişkilerde görece rekabet durumunun ortaya çıktığı ifade edilebilir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından Türk-Amerikan ilişkilerinde kötüye gidış, buna karşılık İran ve ABD ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, rekabet ortamının oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin; 1973 Petrol Krizi'yle birlikte petrol fiyatlarındaki artışın İran'ın bölge gücü olması için avantaj sunması ve İran'ın bölge jandarmalığını üstlenmesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir (Akdevelioğlu ve Kürkcüoğlu, 2015b: 802-803). Bu noktadan hareketle Türkiye'nin bölgede güçlü bir İran'ın olmasını istemediği ifade edilebilir. 1979 yılına gelindiğinde İran'da yaşanan İslam Devrimi, sonuçları itibarıyla, Türkiye-İran, İran-ABD ve Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen bir gelişme oluşturmuştur. Bu bağlamda Türkiye ve İran'ın ortak Sovyet tehdidine karşı yaptığı iş birliği siyaseti İran'ın ABD'yle ilişkilerinin bozulması üzerine işlevsiz hale gelmiştir. Ayrıca İslam Devrimi'yle ABD bölgedeki ortağı İran'ı kaybederken, Türkiye'yle bozulan ilişkilerini de tekrardan iyileştirme yoluna gitmiştir.

1979 yılında vuku bulan İslam Devrimi'nin ardından İran'da dini bir devletin teşekkül edilmesi, Türkiye-İran ilişkilerinde rekabeti öne çıkaran bir unsur olmuştur. Türkiye'nin laik bir cumhuriyet olması, İran'ın İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmesi, ideolojik ve rejim ayrılığını/zıtlığını ortaya çıkarmıştır. İki ülke arasında ideolojik farklılıktan kaynaklanan rekabet daha çok söylem düzeyinde kalmış, kimi zamansa krizlere kapı aralamıştır. Bu bağlamda Türkiye ve İran rejim ihracı meselesi yüzünden birbirlerine karşı temkinli davranmışlar; birbirlerinin siyasi yönetimlerine de eleştiriler getirmişlerdir (Akdevelioğlu ve Kürkcüoğlu, 2015c: 153). Bununla birlikte 1980-1988 Irak-İran savaşında söz konusu ideolojik farklılığın etkisinin pek de görülmediği söylenebilir. Nitekim Irak-İran savaşında Türkiye tarafsız bir politika izleyerek ve bu durumun sağladığı fırsatlardan yararlanmak isteyerek hem Irak'la hem de İran'la ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, izlediği tarafsızlık siyasetiyle İran'la ticaret hacmini artırmıştır. Türkiye ve İran arasındaki ticaret 1980-1985 arasında 1 milyar dolardan 2,5 milyar dolara çıkmıştır (Olson, 2005: 12). Ayrıca Türkiye ve İran'ın ticari ilişkilerini geliştirmek için 1985 yılında Ekonomik İş birliği Örgütü'nü (EİÖ) kurması iş birliği niyetini gösteren bir girişim olmuştur.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Türkiye ve İran arasında yeni rekabet ve iş birliği alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Körfez Krizi'nin sonuçları itibarıyla Kuzey Irak'ta bir güç boşluğunun oluşması ve bu durumun terör örgütlerine alan açması, bununla birlikte Kürt devletinin kurulması ihtimali, Türkiye'yi ve İran'ı iş birliğine teşvik eden gelişmeler olmuştur. Kuzey Irak'ta olası bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi, hem Türkiye hem de İran için önemli bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Bu bağlamda Irak'ın istikrarı ve toprak bütünlüğünün korunması, Türkiye'nin ve İran'ın ortak çıkar meselesi olmuştur. Ayrıca Türkiye ve İran, ulusal güvenlikleri açısından Kuzey Irak'tan gelebilecek terör tehditleriyle mücadele etme noktasında benzer görüşlere sahip olmuştur. Bu durum ortak tehdit olan PKK terör örgütüne karşı mücadele konusuna da yansımıştır. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Kürt devletinin kurulmasının mümkün olmadığını ve PKK'ya karşı mücadelede Türkiye'yle iş birliği içerisinde olduğunu belirtmesi (Olson, 2005: 23) bunun somut göstergesidir. Ayrıca 1994 yılında yapılan bir anlaşmayla

İran'ın PKK örgütü üyelerinin Irak'tan İran'a ya da İran'dan Ermenistan'a geçmelerine izin vermeyeceğinin sözünü vermesi (Hale, 2003: 336), iş birliğinin bir örneği olarak verilebilir.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında yıkılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışı, Türkiye ve İran'ın söz konusu bölgelerde rekabet etmesine yol açmıştır. İki ülkenin Orta Asya'da ve Kafkasya'daki rekabeti, etki alanı elde etme ve birbirlerini dengeleme noktasında gerçekleşmiştir. Kafkasya bölgesindeki Türkiye-İran rekabetinin Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorunu üzerinden çıktığı değerlendirilebilir. Türkiye'nin Karabağ sorununda Azerbaycan'ı desteklemesi ve Azerbaycan'la ilişkilerini geliştirmesi İran'a rahatsızlık vermiştir. Nitekim İran açısından Azerbaycan'ın bölgede güç kazanması kendi ülkesinde yaşayan önemli sayıdaki akraba Türk nüfusunu harekete geçirebilme ihtimali dâhilindedir. Bu bağlamda İran, Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyerek (Hale, 2003: 335), hem bu ihtimali engellemeye hem de Türkiye'yi dengelemeye çalışmıştır. Bu çerçevede Türkiye-İran ilişkilerinde rekabet/iş birliği ekseninin bir parçasını da karşılıklı siyasi engelleme/dengeleme girişimlerinin oluşturduğu ifade edilebilir.

Orta Asya'daki rekabetsiz daha çok bir nüfuz alanı oluşturma noktasında yaşanmıştır. Bu çerçevede, Raşid'e göre Türkiye, İran'ın Orta Asya'daki girişimlerini engelleme çerçevesinde İran'dan geçecek petrol ve doğalgaz boru hatları projelerinin durdurulması yönünde hareket etmiştir (Raşid, 1996: 249). Diğer taraftan Türkiye'nin Türk Dünyası'yla ilişkilerini geliştirmesi ve bölgede nüfuz elde etmesi İran'ın ulusal çıkarlarına ters düşen bir durum olmuştur. Bu bağlamda İran'ın bölgede güçlü bir Türkiye'yi istemediği sonucuna ulaşılabilir. Türkiye ve İran'ın Orta Asya üzerindeki rekabetinin kalıcı olmadığı bu noktada ifade edilebilir. İki ülkenin Orta Asya devletlerinin beklediği siyasi ve ekonomik yardımları karşılayamaması ve 1993 yılıyla birlikte Rusya'nın Orta Asya'da tekrardan etkili olmaya başlaması rekabeti sınırlandıran gelişmeler olarak belirtilebilir.

Kafkasya ve Orta Asya'daki rekabetin ardından 1990'lı yılların ikinci yarısında Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde iş birliği ortamının olduğu ifade edilebilmektedir. Nitekim 1997 yılında Türkiye'nin girişimleriyle kurulan ve gelişmekte olan İslam ülkelerinin birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerinin artırılmasını amaçlayan D-8 (*Developing Countries*) Uluslararası Örgütüne İran da katılmıştır. Ayrıca bu dönemde iki ülkenin enerji alanında iş birliği yapmak istediği de görülmektedir. Nitekim 1996 yılında iki ülke arasında doğalgaz boru hattı anlaşması imzalanması (Hale, 2003: 337), bunun açık göstergesi olmuştur.

2000'li yıllardaysa Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde iş birliği ortamının varlığından söz edilebilmektedir. Bu çerçevede ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgali ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde aktif bir dış politika izlemesi, iki ülke ilişkilerinin yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye ve İran ilişkilerini etkileyen ve iş birliğine yönelten gelişme ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle olmuştur. ABD'nin işgali sürecinde Türkiye ve İran'ın Irak üzerindeki dış politikası ve çıkarları uyumlu hale gelmiştir. Bu bağlamda iki ülke ABD'nin Irak'a karşı müdahalesine karşı çıkarak söz konusu ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması noktasında görüş birliği içerisinde olmuş ve tıpkı Körfez Krizi sürecinde olduğu gibi Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin oluşması durumuna karşı bir tutum

almışlardır.

Başka bir deyişle Kürt devletinin kurulması, Türkiye ve İran açısından ortak tehdit algılamasına yol açmış ve bu oluşumun engellenmesiyle ulusal güvenlik anlamında ortak çıkarın tesis edilmesini sağlamıştır. Ayrıca Irak'ın işgal sonrasında istikrarsız bir ortama dönüşmesi ve bunun bölgeye yayılması riski, ülkenin etnik ve mezhepsel olarak bölünmesi olasılığı, Kuzey Irak'ta terör örgütlerinin otorite boşluğundan yararlanarak iki ülkenin ulusal güvenliğini tehdit etmesi ve ABD'nin Afganistan işgalinin ardından Irak'a yerleşip İran'ı doğudan ve batıdan çevrelemesi gibi faktörler Türkiye ve İran'ın iş birliği yapmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye ve İran'ında katıldığı "Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları", iş birliğini artıran bir etki yapmış ve iki ülke bağımsız Kürt devletine karşı oluşan tarafta yer almıştır (Yeşilyurt, 2013: 453). Bu noktadan hareketle, Türkiye ve İran ortak çıkarları oluştuğunda ya da aralarında bir çıkar dengesi sağlandığında rekabet yerine iş birliğini tercih edebilmektedir ve bu doğrultuda tavır alabilmektedir. Bu durumun siyasi tarihte çok sayıda örneği yaşanmıştır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda dış politikada benimsediği komşularla sıfır sorun (*zero problems with the neighbours*) siyaseti, Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen ve yakınlaştıran bir diğer etmen olarak ifade edilebilir. Söz konusu siyasetin bir yansıması olarak Türkiye Ortadoğu'da aktif bir politika izleyerek özellikle komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmiş, bölgesel sorunlarda arabuluculuk rolü üstlenmiş ve rekabet yerine daha çok iş birliğini tercih etmiştir. Bu durum aynı zamanda Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkileyerek iş birliğine de katkı sağlamıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler önemli ölçüde artmıştır.

Türkiye-İran Dış Ticareti (2003-2010) (milyon \$)

Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	533.7	813	912.9	1.066	1.441	2.029	2.024	3.044
İthalat	1860	1.962	3.469	5.626	6.615	8.199	3.405	7.645
Hacim	2.393.7	2.775	4.381.9	6.692	8.056	10.228	5.429	10.689

Kaynak: TÜİK'den alınan veriler çerçevesinde tablo oluşturulmuştur. <http://tuik.gov.tr>.

Tablodan görüleceği üzere 2003 yılındaki ticaret hacmi 2,3 milyar dolar civarında gerçekleşirken, bu yıldan sonra kayda değer bir şekilde gelişme göstererek 2010 yılında 10 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin en yüksek rakam olarak ihracatı 2010 yılında 3 milyar dolara ulaşmış, ithalatıysa 2008 yılında 8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret dengesinin Türkiye'nin artan doğalgaz talebinin etkisiyle İran tarafına kaydığı söylenebilir. Ekonomik ilişkilerin yanında Türkiye, İran'ın nükleer sorununun çözülmesi için diplomatik girişimlerde de bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye Brezilya'yla birlikte hareket ederek her ne kadar sonuçsuz kalsa da 2010 yılında Tahran Bildirisi vesilesiyle İran ve Batı arasında arabuluculuk rolünü üstlenmeye ve sorunun çözülmesi adına katkı sunmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği aktif siyaset bir diğer komşusu olan Suriye'yle olan ilişkilerini de olumlu yönde etkilemiştir. Arap Baharı öncesinde Türkiye ve Suriye

arasındaki ilişkiler önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu bağlamda karşılıklı ziyaretlerin ve ticaret hacminin artmasına ek olarak 2009 yılında iki ülkenin 50'den fazla anlaşmaya imza atması, askeri birliklerinin tarihte ilk kez ortak tatbikat gerçekleştirmesi ve Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Anlaşması vesilesiyle bir iş birliği mekanizması oluşturması (Yeşilyurt, 2013: 420) yakın ilişkiler kurulduğunu gösteren örnekler olarak sunulabilir. Fakat 2011 yılında Arap Baharının ortaya çıkışı ve bunun Suriye'ye yansımaları, iki ülke ilişkilerini olumsuz anlamda etkileyecektir.

Özetle; tarihsel süreçte Türkiye-İran ilişkileri rekabet ve iş birliği çerçevesinde dönüşümsel olarak süregelmiştir. Bu durum liberal teorinin uluslararası sistemin sabitlikten ziyade değişken bir yapıda olduğu varsayımını destekler niteliktedir. Zira liberal teori için uluslararası sistemde aktörler arasında rekabet olabileceği gibi iş birliği de gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan Türkiye-İran ilişkileri söz konusu varsayıma karşılık gelmektedir. Ayrıca iki ülke arasında benzer bir durum Suriye Krizi'nde de yaşanmıştır. Türkiye ve İran'ın, krizin ilk yıllarında farklı görüşlere sahip olarak rekabet ederken, iç savaşın derinleşmesi ve farklı faktörlerin devreye girmesi sonrasında iş birliğine yönelmiş olduğu görülmüştür.

Suriye Krizi'nde Türkiye-İran Rekabeti

2011 yılında başlayan Arap Baharı Suriye'yi iç savaşa sürüklerken, öte yandan Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemiş ve iki ülke açısından yeni bir rekabet alanının doğmasına yol açmıştır. Türkiye ve İran'ın, siyasal rejimlerinin farklı olmasının da etkisiyle, Arap Baharı sürecini kendi ulusal çıkarları çerçevesinde değerlendirmesi rekabetin önemli bir boyutunu teşkil etmiştir. Bu bağlamda İran, Arap Baharını 1979 İslam Devrimi'nden etkilenen bir "İslami Uyanış" olarak görürken, Türkiye ise demokrasi ve şeffaflığın bir ifadesi ve aynı zamanda bölgesel etkisini artırma yönünde bir fırsat olarak algılamıştır (Larrabee ve Nader, 2013: 7).

Ayrıca, temelde Suriye üzerinde rekabet durumu, İran'ın mevcut Esad rejiminin devamlılığını istemesi ve buna karşılık Türkiye'nin de Suriye'de bir rejim değişikliği talebinde bulunması yönünde hareket etmesi noktasında tezahür ettiği söylenebilir. Türkiye ulusal çıkarları çerçevesinde ve Suriye'de gelişen durum dolayısıyla meydana gelen insani krizlere tepki olarak mevcut Suriye yönetimine muhalif tarafları destekler pozisyonda bulunurken, İran'sa ulusal siyasi hedefleri doğrultusunda geleceğini ve güvenliğini Suriye'nin güvenliğiyle eş tutmasından hareketle Esad yönetimini desteklemiştir. Bunun sonucunda Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler bozulurken ve zaman zaman duraksarken, diğer taraftan İran ve Suriye arasındaki münasebetlerin de kayda değer şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla iki ülkenin Suriye Krizi'nde karşıt taraflarda ve görüşlerde bulunmasıyla bağlantılı olarak farklı amaçlara sahip olmasının rekabet ikliminin oluşmasına neden olduğu söylenebilir.

Suriye üzerinde iki ülkenin askeri alanda rekabet ettiği de görülmektedir. Türkiye, terörizmle mücadele kapsamında milli güvenliğini korumak için belirlediği angajman kuralları çerçevesinde Özgür Suriye Ordusu/Suriye Milli Ordusu (*Ceyş-ül-Vatani*) gibi yerel unsurlarla çeşitli operasyonlara girişmiştir. Örneğin; güney sınırlarındaki PYD/YPG/PKK ve IŞİD gibi terör tehditlerini yok etmek amacıyla 2016 yılında "Fırat Kalkanı" ve 2018 yılında da

“Zeytindalı Operasyonu’nu” gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan İran’ın ulusal güvenliğinin Suriye’den başladığını düşünen bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Zira İran dini lideri Hamaney’e göre Suriye ABD’yle mücadelede bir “ileri hat” oluşturan önemli bir ülkedir (Larrabee ve Nader, 2013: 10-11). Bu çerçevede İran’ın Suriye’ye askeri ve ekonomik olarak önemli destekler verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Suriye güvenlik güçlerini eğitmek amacıyla İran’dan askeri uzmanlar bu ülkeye gönderilmiş (Djalili ve Kellner, 2013: 71) ve iç savaş nedeniyle olumsuz etkilenen Suriye ekonomisini ayakta tutmak için de 3,6 milyar dolar civarında kredi açılmıştır (Terrill, 2015: 229). Dolayısıyla Türkiye ve İran’ın Suriye sahasındaki unsurlarla iş birliği halinde kendi ulusal güvenliklerini koruma ekseninde faaliyetler yürütmesi, bu noktada iki ülke arasında gerçekleşen aynı amaca yönelik rekabete örnek olarak verilebilir.

Suriye meselesinde Türkiye ve İran çatışan çıkarlara sahip olmasına rağmen, ilişkiler diğer alanlarda devam etmiştir. İki ülke arasındaki münasebetler, 2014 yılında Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi mekanizması aracılığıyla kurumsal çerçeveye oturtulurken, bunun ilk toplantısı aynı yıl içinde; beşincisi de 2018 yılında gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Türkiye-İran Dış Ticareti (2011-2018) (milyon \$)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	3.589	9.921	4.192	3.886	3.663	4.966	3.259	2.393
İthalat	12.461	11.964	10.383	9.833	6.096	4.699	7.492	6.931
Hacim	16.05	21.885	14.575	13.769	9.759	9.665	10.751	9.324

Kaynak: TÜİK’den alınan veriler çerçevesinde tablo oluşturulmuştur. <http://tuik.gov.tr>.

Ekonomik ilişkiler açısından yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, Türkiye’nin İran’a ihracatı 2012 yılında 10 milyar dolara yaklaşmış, ithalatıysa 2011 yılında 12 milyar dolara ulaşmıştır. İki ülke dış ticaretinde en yüksek rakam, 2012 yılında 21 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Türkiye ve İran’ın rekabet ettiği yıllarda dış ticaret hacmi 2012’de 21 milyar dolardan 2016’da 9,6 milyar dolara düşmesi dikkat çekici bir durum olarak ifade edilebilir. Yine 2011 yılından başlayarak 2016 yılına kadar olan süreçte Türkiye’nin İran’dan ithalatı kademeli bir şekilde düşmüştür.

Türkiye ve İran Suriye’de rekabet ederken, muhtelif politik gelişmelerin iki ülkenin iş birliği yapmasının önünü açtığı ifade edilebilir. İlk olarak Türkiye ve İran, Suriye’nin toprak bütünlüğünün bozulmasından ve ülkedeki otorite boşluğunun varlığından ulusal güvenlik anlamında olumsuz etkilenmiştir. Suriye’nin söz konusu durumundan yararlanan PYD/YPG/PKK ve IŞİD gibi terör örgütleri ortaya çıkmış ve iki ülkenin ulusal güvenliğine yönelik bir fiili tehdit oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye ve İran’ın yanında ABD ve Rusya gibi aktörlerin farklı politikalar izleyerek krize doğrudan müdahil olması, sorunu karmaşık bir hale sokmuş ve derinleştirmiştir. Örneğin; Rusya 2015 yılında Suriye Krizi’ne dâhil olarak Esad yönetimini destekleyen bir tutum içerisinde olmuştur. Türkiye’nin aynı yıl Kasım ayında angajman kuralları çerçevesinde Rus savaş uçağını Suriye sınırında düşürmesi sonucunda Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, özellikle ticaret ve turizm alanlarında olumsuz etkilenmiştir. Dahası Rus uçağının düşürülmesinin akabinde PYD terör örgütü Rusya’dan önemli ölçüde destek görmeye başlamıştır (Uygur, 2017). İran açısından bakıldığında, ABD’nin Irak ve Afganistan’a ek olarak Suriye’de varlığını artırması, bu ülkeyi daha çok baskı altına alması ve İran’ın bölgedeki etki alanını kısıtlaması nedeniyle rahatsızlıklar oluşturan bir

durum ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan Türkiye ve İran'ın Suriye'deki krizin derinleşmesiyle bağlantılı olarak askeri/güvenlik risklerinin ve ekonomik maliyetlerinin artması iki ülkenin rekabetten iş birliğine dönmesinde etkili olan bir diğer etmendir. Misal olarak; Suriye iç savaşı dolayısıyla Türkiye'ye gelen sığınmacı sayısı kayda değer rakamlara ulaşırken, diğer taraftan İran Suriye'de ciddi askeri kayıplar vermeye başlamıştır. Bununla birlikte ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde bir Kürt devleti kurma niyetinin gün geçtikçe ortaya çıkması üzerine bu oluşumun engellenmesi, Türkiye açısından bir ulusal güvenlik meselesi haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın Suriye'deki belirtilen faktörlerden olumsuz bir şekilde etkilenmesi iş birliği ortamının ve ortak çıkarın oluşmasında önemli rol oynamıştır. İki ülke açısından ortak çıkarsa, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve ülkede istikrarın sağlanması olmuştur.

Rusya, Türkiye ve İran'ın Suriye'de gerçekleştirdiği iş birliğinin önemli bir ortağıdır. Türkiye ve Rusya arasında 2015 yılında yaşanan "Uçak Krizi'nin" ardından 2016 yılının ortalarından itibaren iki ülke ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi söz konusu iş birliğinin yapılmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Türkiye, İran ve Rusya 2016 yılının Aralık ayında kabul ettiği Moskova Bildirisi'yle (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016) Suriye'de iş birliği yapacağını ilan etmiştir. Bu bağlamda 2017 yılında başlayan "Astana Görüşmeleri" ve üç ülkenin Devlet Başkanları düzeyinde çeşitli zirvelerde toplanmaları Suriye'de iş birliği yapma iradesini ortaya koymuştur.

Suriye Krizi Üzerinden Türkiye-İran Rekabeti'nin İş birliğine Dönüşmesi

Türkiye ve İran'ın, Suriye Krizi'nin çözümü meselesinde iş birliği yapmasının arkasında çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bu faktörler ulusal güvenlik, ticaret ve dış politika alanlarında tezahür etmektedir. İlk milli güvenlik faktörü, iş birliğinin tesis edilmesinde önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Suriye'nin iç savaş sürecinde toprak bütünlüğünün bozulması ve istikrarsız bir yapıya evrilmesi, Türkiye ve İran'ın ulusal güvenliğini olumsuz etkilemekle kalmamış, aynı zamanda bu ülkeden gelebilecek olası tehdit ve risklere karşı birlikte hareket etme noktasında bir karşılıklı bağımlılığa yol açmıştır.

Terör örgütlerinin devletlerin ulusal sınırlarını tanımaması bağlamında IŞİD'in hem Türkiye'de hem de İran'da saldırılar gerçekleştirmesi, bu tehdidin yok edilmesi hususunda ortak çıkarları ve görüş birliğini yansıtmaktadır. Robert O. Keohane ve Joseph Nye'nin öncüsü olduğu karşılıklı bağımlılık kavramı (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 75), aktörlerin az ya da çok bir şekilde birbirine bağımlı olmasını tanımlamakla birlikte, rekabet eden çıkarları da iş birliğine dönüştürebilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve İran'ın gerek Irak'ta gerekse Suriye'de aynı etkiler oluşturan bir tehdit durumundaki IŞİD'le karşılaşması, Suriye üzerinde rekabet eden çıkarlarını ulusal güvenliklerini sağlama noktasında iş birliğine yönelttiği değerlendirilmesinin yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Türkiye'nin güney sınırında, İran'ınsa batı bölgesinin hemen yanı başında IŞİD terör örgütünün varlığı ve bunun söz konusu ülkelerin ulusal güvenliğine yönelik eylemlerde bulunması, iki devletin ortak tehditle mücadele hususunda iş birliği anlayışının oluşumuna katkı sağlamıştır. Gasparetto da benzer düşüncelerle IŞİD'in ortaya çıkmasının iki ülke için iş birliğine imkân verdiğini ve aynı zamanda Türkiye ve İran'ın dış politikadaki çıkarlarını

yakınlaştırdığını ifade etmektedir (Gasparetto, 2018: 84). Dolayısıyla söz konusu ülkeler açısından ortak çıkar açıklaması, ortak tehditle mücadele anlamına tekabül etmiştir. Başka bir deyişle; Türkiye ve İran'ın ulusal güvenlik anlamında ortak tehdit algılaması, ortak çıkarın oluşumuna da yardımcı olmuştur. Liberal teori açısından durum değerlendirildiğinde; IŞİD gibi devlet dışı aktörlerin Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri etkilemesi ve iki tarafı da iş birliğine yöneltmesi, bu noktada zikredilebilir. Zira liberal teori, ilk bölümde de bahsedildiği üzere, uluslararası sistemi salt devletler arası ilişkilerden ibaret görmemekte, devlet dışı aktörlerinde bu süreçte etkili olduğunu varsaymaktadır.

ABD, Rusya ve diğer aktörlerin Suriye'de izlediği farklı siyaset tutumlarının yanında söz konusu ülkelerin çatışan çıkarlarıyla bağlantılı bir şekilde Türkiye ve İran'ın güvenlik riskleri dolayısıyla maliyetlerin artma eğilimi göstermesi, iş birliğini teşvik eden diğer husus olarak ifade edilebilir. Türkiye açısından bakıldığında güney sınırında ABD'nin PYD/YPG terör örgütüne silah desteğinde bulunması (CNN Türk, 2018) ve Suriye'nin kuzeyinde Kürt devleti kurma niyeti önemli bir güvenlik meselesi halini almıştır. Bu çerçevede Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) aracılığıyla Suriye üzerinden gelen PYD/YPG terör tehdidinin yok edilmesi ve oluşturulmak istenen yapının engellenmesi amacıyla 2016 yılında Fırat Kalkanı ve 2018 yılında da Zeytindalı Operasyonu'nu icra etmiştir.

Suriye iç savaşından Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan Suriyeli sayısı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2019 yılı itibarıyla 3,6 milyona çıkmış (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019) ve Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yaptığı yardımların miktarıysa 35 milyar dolara ulaşmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019). Diğer taraftan İran açısından bakıldığında, Suriye'de askeri kayıpların baş gösterdiği ve ekonomik desteğin giderek daha da artış kaydederek İran ekonomisini olumsuz etkilediği ifade edilebilir. Örneğin; 2012 ve 2017 yılları arasında İran 418 rütbeli askerini Suriye'de kaybederken (Taheri, 2018) mevcut Esad yönetimini desteklemek için yıllık 6 milyar dolar tutarında bir harcama yaptığına dair tahminler de bulunmaktadır (Al Arabiya, 2015).

Bu rakam baz alındığında İran'ın günümüze kadar olan süreçte 30 milyar doların üzerinde bir desteği Suriye'de kullandığı gözükmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın askeri-güvenlik ve ekonomik bakımdan Suriye'de gitgide artan karışık durumdan olumsuz etkilenmesi durumunun, iki ülkeyi iş birliğine götüren; bir başka tabirle iş birliğine zorunda bırakan faktör olarak söylenebilir. Zira karışık siyasal durumlar, kompleks politik konjonktür, tarafları rekabete mecbur bıraktığı gibi iş birliğine de mecbur bırakabilmektedir.

Türkiye ve İran'ın bölgesel alanda birbirlerine duydukları ihtiyaç da iş birliği noktasında önemli katkılar sunmaktadır. Türkiye enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü İran ve Rusya'dan tedarik etmektedir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) verilerine göre; Türkiye 2017 yılında doğalgazın yaklaşık %16'sını İran'dan, % 51'ini Rusya'dan ithal etmişken (EPDK, 2018a: 7), petrolün %26'sını İran'dan ve %18'ini de Rusya'dan almıştır (EPDK, 2018b: 8). Buna ilave olarak, ABD'nin İran yaptırımlarına Türkiye'nin uymak istememesi ve İran'la olan ticaretini sürdürmek istemesi bu noktada enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte İran, Türkiye'nin dış ticareti bakımından bölgede önemli bir partner konumunda bulunurken, aynı zamanda jeopolitik konumu itibarıyla de Orta Asya'yla olan kara bağlantısını sağlayarak Türkiye'nin bölgeyle ticaretini de etkileyen bir pozisyonda durmaktadır. Öte yandan İran açısından bakıldığında, ABD'nin bu ülkeye yönelik ekonomik

yaptırımları devreye sokması ve bunun sonucunda oluşan ekonomik baskının etkilerini telafi etmek için Türkiye'yle olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve devamlılığı değerli bir husus olarak ifade edilebilir. Ayrıca Türkiye ve İran'ın karşılıklı dış ticarete kendi milli paralarını kullanma isteği doların (\$) ekonomileri üzerindeki etkilerinin azaltılması noktasında bir iş birliğini yansıtmaktadır.

Örneğin; 2017 yılında İran'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında Türkiye 5. sırada yer alırken, ithalattaysa 4. sırada yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Bu bağlamda bölgede ABD ve Körfez ülkeleri tarafından baskı altında tutulan ve yalnızlaştırılmaya çalışılan İran için Türkiye, ticari ilişkilerin artması noktasında dış politikada öne çıkarken, aynı zamanda İran'ın Avrupa'yla olan kara bağlantısını da sağlaması bağlamında önem arz etmekte olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın ekonomik ve jeopolitik ihtiyacından doğan bu konjonktür, iki ülke iş birliği lehinde olumlu yansımalarda bulunmaktadır.

Türkiye ve İran'ın dış politikasında ve yakın çevresinde önemli gelişmelerin yaşanması da Suriye'de iş birliğinin oluşumunu ve sürekliliğini zorunlu kılan bir diğer faktördür. Türkiye için bakıldığında Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail, Yunanistan, Suriye ve Mısır gibi ülkelerle doğalgaz araması hususunda kendi haklarını korumak için çıkar mücadelesine girdiğini, Ege'deyse Yunanistan'ın karasularını genişletmeye dair eylemlerde ve tacizlerde bulunduğu görülmektedir. Bunların dışında Suriye'nin kuzeyinde oluşturulmak istenen Kürt devletinin önlenmesi ve PYD/YPG terör örgütünün varlığının yok edilmesi, Türkiye'nin dış politikasında önemli ulusal güvenlik meselelerini oluşturmaktadır. Diğer taraftan İran açısından ABD'nin söz konusu ülke için her geçen gün ekonomik ve askeri baskıyı ve aynı zamanda bir coğrafik/jeopolitik çevrelemeyi artırdığı; bunun sonucunda da hareket alanını kısıtlamayı amaçladığı ifade edilebilir. Bu durumun somut göstergeleri, ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesi, İran Devrim Muhafızları ordusunu terörist ilan etmesi ve Körfez bölgesinde askeri varlığını güçlendirmesidir. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın çevresinde ve dış politikasında vuku bulan yoğun gündemle birlikte çözmesi gereken ciddi sorunlar ve iki ülkenin ABD'nin attığı adımlar neticesinde algıladığı tehditlerin benzer duruma gelmesi Türkiye'yle İran'ı Suriye'de iş birliği yapmaya itmektedir. Bu iş birliği durumu Suriye'nin yanında Kuzey Irak üzerinde de etkisini göstermiştir. Nitekim Türkiye ve İran 2017 yılında Kuzey Irak'ta yapılan referanduma karşı durarak bölgede bir Kürt devletinin kurulmaması tutumunda bulunmuştur (Daily Sabah, 2017).

Suriye Krizi'nde yukarıda bahsedilen faktörlerin etkisiyle Türkiye ve İran'ın rekabet yerine iş birliğini tercih etmeyi rasyonel buldukları anlaşılmaktadır. Zira daha önce de belirtildiği üzere; Heywood'a göre (2013) devletler kendi çıkarlarını izlediği süreçte bir doğal denge durumu oluşabilmekte ve çatışma hali uzlaştırılarak çıkar dengesi çerçevesinde iş birliğine yönelebilmektedir. Bu görüşten yola çıkarak; Suriye Krizi'nde ilk olarak Türkiye ve İran farklı tarafları destekleyerek kendi çıkarlarını izlemiş, fakat daha sonra politik dengeler iki ülkenin Suriye iç savaşındaki gelişmelerden olumsuz etkilenmesiyle oluşmuştur.

Başka bir deyişle çıkarların uyumu durumu hâsıl olmuştur denilebilir. Türkiye ve İran'ın iş birliği yapmadaki ortak çıkar tanımlaması ve amacıysa Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve istikrarını yeniden sağlamak şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Suriye Krizi'nin olumsuz

yansımalarını minimize etmek ve terör örgütlerinin etkinliğini sonlandırmak diğer amaçlar olarak ifade edilebilir. Zira söz konusu amaçların gerçekleşmesi zarardan ziyade fayda getirmesi dolayısıyla soruna muhatap aktörlerce kabul görmüştür.

Türkiye ve İran'ın Rusya'yla beraber Suriye Krizi'ndeki iş birliği ortamı; 2016 yılının sonlarına doğru vuku bulmuştur. Goldstein ve Pevehouse'a göre (2015) devletler iş birliğini geliştirmek için kurallar, beklentiler ve kurumlar tesis ederek iş birliğini teşvik edebilmektedir. Bu noktada Suriye Krizi'ndeki iş birliğinin temeli 2016 yılında üç ülkenin kabul ettiği Moskova Bildirisi'yle atılmıştır. Söz konusu bildiri, Suriye'deki iş birliği bakımından kurallar, beklentiler ve kurumlar içermektedir. Buna göre Türkiye, İran ve Rusya'nın Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyması, askeri çözüm yerine siyasi çözüm benimsemesi, ülke genelinde ateşkes ortamının sağlanması, sorunun çözümünde söz konusu üç ülkenin garantör ülkeler olması, IŞİD ve El Nusra'yla ortak mücadele etme noktasında kararlılık göstermesi, iş birliğinin önemli kurallarını teşkil ederken, Türkiye, Rusya ve İran'ın uluslararası toplumun tüm üyelerini varılan mutabakatların uygulanması için iş birliğine çağırması (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016) bir beklenti durumu oluşturmaktadır.

Bunun yanında 2017 yılında Türkiye, İran ve Rusya'nın garantörlüğünde Suriye Krizi'nin siyasi ve barışçıl çözümü için başlatılan, aynı zamanda Cenevre'nin tamamlayıcısı niteliğinde olan Astana Süreci ve üç ülkenin Devlet Başkanları düzeyinde muhtelif zirvelerde toplanmaları, iş birliği rejimini hayata geçirmiştir. Astana Süreci ve Devlet Başkanları seviyesinde gerçekleştirilen toplantılara taraf ülkeler iş birliğinin getirdiği sorumluluklara uyarken, diğer taraftan çıkarları çerçevesinde de bundan faydalanmaktadır. Örneğin; Astana Süreci kapsamında alınan kararlar çerçevesinde ateşkesin denetlenmesi yönünde üçlü mekanizma kurulması garantör ülkelere sorumluluk yüklerken, ateşkesle birlikte çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulması ve bu durumun sağlanması da krizin daha da derinleşmemesi adına Türkiye ve İran'ın faydasına olacak bir ortam sunmaktadır. Astana Süreci'ne ek olarak üç ülkenin devlet başkanları Suriye konusunu görüşmek üzere çeşitli zirvelerde bir araya gelmiştir. Nitekim Şubat 2019'da Soçi'de düzenlenen zirvede üç ülkenin devlet başkanları genelde Suriye'de eşgüdümü güçlendirme noktasında iş birliği iradesini tekraren doğrularken, özelde Suriye'nin egemenliği ve toprak bütünlüğüyle birlikte komşu ülkelerin ulusal güvenliğini zayıflatmayı amaçlayan gündemlere karşı bir kararlılık içerisinde olduklarını ortaya koymuş ve siyasi çözüm bağlamında da Anayasa komitesinin kısa sürede kurulması için kararlılıklarını beyan etmiştir. Ayrıca IŞİD, Nusra cephesi ve El Kaide gibi terör örgütlerinin tamamen ortadan kaldırılması amacıyla taraflar aralarındaki iş birliğini sürdürme kararını yinelemiştir. Soçi Zirvesi'nde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani Türkiye'nin güvenliğine önem verilmesi hususunda da açıklama yapmıştır (Sputnik, 2019). Özetle; Türkiye ve İran'ın, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarının sağlanması konusunda ve terör örgütlerinden kendilerine yönelecek olası tehditlerin engellenmesi noktasında iş birliği yaptığı değerlendirilebilir.

Türkiye ve İran'ın Astana Süreci ve Devlet Başkanları Zirveleri çerçevesinde gerçekleştirdiği iş birliğinin Suriye üzerinde önemli sonuçları olmuştur. Suriye'de ateşkesin sağlanması krizin derinleşmesini önlerken, aynı zamanda belli bölgelerde kısmen ve görece istikrarın oluşmasına da katkı sunmuştur. Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği askeri operasyonlar neticesinde istikrarlı alanlar oluşturmasının da etkisiyle Suriyeli sığınmacılar ülkelere dönmeye başlamıştır. Bununla birlikte Suriye'de anayasanın yapılması ve

demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi için zemin hazırlandığı ve terör örgütlerinin etkinliğinin minimize edildiği görülmektedir. Söz konusu iş birliğinin en önemli sonucuysa, Astana Süreci'nin diğer bir diplomatik aşama olan Cenevre Sürecine yaptığı katkı ve Suriye'de siyasi çözümün mümkün olabileceği noktasında gerçekleşmiştir.

İş birliği'nin Türkiye'nin Rusya ve ABD'yle İlişkilerine Etkisi

Türkiye, Suriye iç savaşında İran'ın yanı sıra Rusya'yla da zaman zaman zıt politikalar ve farklı görüşler takip etmiştir. Bu çerçevede Rusya, Suriye Krizi'ne Esad yönetiminin iktidarda kalması için destek sağlarken, Türkiye Esad yönetiminin sonlandırılması yönünde bir yaklaşım benimsemiştir. İki ülkenin yaklaşım farklılığı Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin Rus savaş uçağını Suriye sınırında düşürmesi nedeniyle krize dönüşmüş ve ilişkiler kayda değer şekilde bozulmuştur. Fakat söz konusu durum kısa sürmüş, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin'e gönderdiği mektup ve Kazakistan Kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in arabuluculuğunun da önemli katkısıyla ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. İki ülke bu süreçte ilişkilerini sadece düzeltmeye çalışmakla sınırlı tutmamış, aynı zamanda Suriye Krizi'nde siyasi ve diplomatik çözümün başlatılması için bir fırsat da yakalamıştır.

Başka bir deyişle normalleşme süreci ve Suriye iç savaşına çözüm bulma meseleleri aynı dönem içerisinde beraber gelişme kaydetmiştir. Türkiye, Rusya ve İran Dışişleri Bakanları'nın Rusya'da bir araya gelerek Suriye Krizi'ndeki iş birliğinin önemli bir kilometre taşı sayılabilecek Moskova Deklarasyonu'nu bu ülkenin başkentinde kabul etmesi anlamlı bir durum olarak değerlendirilebilir. Üç ülkenin Suriye'deki iç savaşı sonlandırmak için girişimde buldukları ve garantörü olduğu Astana Süreci ve ayrıca Devlet Başkanları'nın çeşitli zirvelerde toplanmaları, söz konusu iş birliğinin somut göstergeleri arasındadır. Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması hususunda taraf ülkelerin görüş birliği içinde yer almasıysa, iş birliğinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin İran ve Rusya aktörleriyle birlikte gerçekleştirdiği iş birliği, Suriye'deki politikasının bir ayağını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin İran'la yaptığı iş birliğinin, Rusya'yla ilişkilerine yansıdığı söylenebilir. İki ülkenin S-400 hava savunma sistemi anlaşması imzalaması, Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı doğalgaz boru hattı projeleri enerji ve askeri alanlarda iş birliğinin açık örnekleri olarak sıralanabilir. Dahası 2018 yılında Türkiye ve Rusya Devlet Başkanları'nın çeşitli vesilelerle 7 defa bir araya gelmesi ve 18 kez telefonla görüşmesi (Sabah, 2019) ilişkilerin sıklığını göstermesi ve Suriye konusundaki temasların artması bakımından önemlidir. Ayrıca Türkiye ve Rusya'nın İran'la birlikte Suriye Krizi'ni çözmek için Devlet Başkanları seviyesinde çeşitli zirvelerde toplanmaları söz konusu ülkelerin farklı alanlarda ilişkilerini geliştirebileceği bir platform sunduğu da belirtilebilir. Zira Şubat 2019 tarihinde Soçi'de gerçekleştirilen zirvede üç ülkenin Devlet Başkanları ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirme kararı alması (Sputnik, 2019) bu durumu desteklemektedir.

Özelde, Türkiye'nin Rusya'yla olan iş birliği Suriye'de hareket alanını genişleten bir etki ortaya koymuştur. Nitekim Erşen'e göre Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden Suriye konusunda yeterince destek bulamaması ve bunun üzerine Rusya ve İran'la yaptığı mutabakat Suriye'deki pozisyonunu yeniden güçlendirmesi noktasında önemli bir katkı sunmuştur (Erşen, 2016:

166). Yine Rûma ve Çelikpala da Rusya'yla olan ortaklığın Türkiye'nin bölgede yalnızlaşmasını engellediğini ve 2016'da icra edilen Fırat Kalkanı operasyonunun gerçekleşmesini Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin normalleşmesiyle mümkün hale geldiğini vurgulamaktadır (Rûma ve Çelikpala, 2019: 80-81). Bu bağlamda Astana Süreci ve Devlet Başkanları Zirvelerinde alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin askeri ve diplomatik alanlardaki fiili varlığı Suriye Krizi konusunda söz konusu ülkenin önemli bir bölgesel aktör olduğu durumunu koruduğu değerlendirmesinin yapılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Türkiye ve Rusya, Suriye Krizi'nin çözümü noktasında iş birliğine engel teşkil edecek hususlara da sahiptir. Türkiye açısından Rusya'nın PYD/YPG'yi terör örgütü olarak görüp görmemesinin net olmaması ve iki ülkenin Esad yönetiminin iktidarda kalıp kalmaması yönünde ihtilaf yaşaması bu çerçevede analiz edilebilir.

Türkiye'nin ABD'yle yürüttüğü iş birliğiyse Suriye Krizi'ndeki politikasının bir diğer ayağını teşkil etmektedir. Bu çerçevede Türkiye ABD'yle IŞİD'e karşı mücadelede görüş ve eylem birliği içerisinde yer alırken aynı zamanda Kuzey Suriye'de PYD/YPG'den arındırılmış bir güvenli bölge kurulması için de çalışmaktadır. ABD'nin Suriye'deki askeri varlığını çekmesi halinde Türkiye, Kuzey Suriye'de bir güç ve otorite boşluğunun oluşmasını istememekte ve bu doğrultuda söz konusu bölgede kendi ulusal güvenliğini tehdit eden IŞİD ve PYD gibi birtakım terör örgütü unsurlarının varlığını kabul etmemektedir. Dolayısıyla Türkiye iki ayaklı iş birliği politikası bağlamında bir taraftan Rusya ve İran'la beraber Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumaya gayret ederken diğer taraftan ABD'yle birlikte Kuzey Suriye'de güvenli bölge kurulması yönünde adım atmaktadır. ABD'nin Türkiye tarafından terör örgütü kabul edilen PYD terör örgütüne silah desteği sağlaması ve ilişkilerini sürdürmesi iş birliği noktasında engel oluşturan hususlar olarak belirtilebilir.

İran ve Rusya'yla gerçekleşen iş birliği Türkiye'nin ABD'yle arasındaki ilişkileri etkilediği söylenebilir. ABD'nin İran'a yönelik izlediği siyaset aynı zamanda Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerine de tesir etmektedir. Bu çerçevede ABD'nin İran'la yaptığı nükleer anlaşmadan çekilmesinin akabinde söz konusu ülke için ekonomik yaptırımları uygulamaya koyduğu ve askeri-jeopolitik baskıyı artırdığı bir ortamda Türkiye'nin İran'la iş birliği yapması ABD açısından arzu edilen bir durum değildir. Zira ABD'nin İran'dan petrol alımı hususunda aralarında Türkiye'nin de olduğu kimi ülkelere tanıdığı muafiyetin vaktinin sona ermesi ve bu ülkeyle enerji ilişkilerinin kesilmesinin istenmesi söz konusu durumu ortaya koyan önemli bir gelişmedir. Türkiye'nin ticari ve ekonomik kaygılarından ötürü yaptırımlara uyma noktasında isteksiz olmasına rağmen bu konuda nasıl bir tavır alacağı Türkiye-İran ilişkilerine ve Türkiye-ABD ilişkilerine tesir edebilecektir. Bu noktada Türkiye'nin ABD yaptırımlarına tam manasıyla uymak zorunda kalması Suriye üzerinde oluşturulan Türkiye-İran iş birliğinin olumsuz anlamda etkilenmesine yol açması ihtimal dâhilindedir.

Öte yandan Türkiye'nin Rusya'yla ekonomik-askeri ilişkilerinin gelişmesi ve Suriye'deki iş birliği ABD için rahatsızlıklar uyandıran bir durumdur. Özellikle NATO üyesi Türkiye'nin Rusya'yla S-400 hava savunma sistemi anlaşması imzalaması aynı ittifakta yer alan ABD'nin tepki duyduğu noktalardan birisidir.² Bu çerçevede Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini alması yönünde kararlı duruşu devam ederken, diğer taraftan ABD bunun alınması halinde Türkiye'nin birtakım önemli neticelerle karşı karşıya kalacağını ifade eden yaklaşım içerisinde

² Bu satırların yazıldığı tarih, 30.07.2019'dur. ABD ile S-400 Krizi yeni gelişmeler kaydetmektedir.

bulunmaktadır. Zira ABD Savunma Bakan Vekili Shanahan'ın Türkiye'nin S-400 sistemini alması halinde F-35 savaş uçağı programından çıkarılacağını Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'a gönderdiği mektup aracılığıyla bildirmesi (Milliyet, 2019) buna karşılık Rusya'nın S-400 sisteminin Türkiye'ye teslimatının 2 ay gibi bir sürede başlatılacağını açıklaması (CNN Türk, 2019) bu durumu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Tarihsel süreçte Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle rekabet ve iş birliği çerçevesinde şekil almış ve bu durumda münasebetlerin doğasının dinamik bir yapıda olduğunu göstermiştir. İki aktör ortak çıkarları oluştuğunda veya çıkar dengesi sağladığında rekabet yerine iş birliğine yönelebilmekte ve bu doğrultuda hareket edebilmektedir. Çalışmadan da anlaşılacağı üzere siyasi tarih açısından bakıldığında bu durumun çok sayıda örneği yaşanmıştır.

Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin rekabet ve iş birliği bağlamında dönüşümsel olarak süregelmesi liberal teorinin uluslararası sistemin sabit bir yapıya sahip olmasından ziyade değişken/dinamik bir yapıda olduğu varsayımını kabul etmesiyle örtüşmüştür. Zira liberal teori için uluslararası sistemde aktörler arasında rekabet olabileceği gibi iş birliği de gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye-İran ilişkileri liberal paradigmanda karşılık bulmuştur. Dolayısıyla komşular ve tarihsel ortaklar/rakipler arasında yaşanabilecek rekabetlerin yeni iş birliklerine zemin hazırlayabileceği tezinden hareketle iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun vadede söz konusu bağlamda sürdürülebileceği öngörülebilir. Bu çerçevede Suriye Krizi Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde ilk olarak rekabet ortamını daha sonra iş birliği durumunu tesis etmiştir. Başka bir deyişle rekabet ilişkileri yeni iş birliği alanlarının oluşumuna yardımcı olmuştur.

Çalışmada, Türkiye ve İran'ın Suriye Krizi'nde farklı amaçlarının bulunmasının ve zıt görüşlere sahip olmasının rekabet ortamına yol açtığı değerlendirilmiştir. Bu durumun oluşmasında iki ülkenin siyasi rejimleri ve ulusal çıkarlarının varlığı etkili olmuş ve Suriye Krizi'ne kendi penceresinden baktığı anlaşılmıştır. Fakat Türkiye ve İran Suriye üzerinde rekabet ederken sonraki süreçte iş birliğine yönelmiş ve bunda ulusal güvenlik, dış politika ve ekonomik meselelerin ana faktör olduğu çalışmada vurgulanmıştır. İki ülkenin bahsedilen faktörlerden olumsuz etkilenmesi ve birbirlerine olan ekonomik ve jeopolitik ihtiyacı iş birliği ortamının ve ortak çıkarın tesis edilmesine katkı sağlamıştır. Türkiye ve İran'ın ortak çıkar tanımlaması ise Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarının yeniden sağlanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Astana Süreci ve üçlü Devlet Başkanları Zirveleri Suriye'deki iş birliğinin somut göstergeleri olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, İran ve Rusya arasında Suriye üzerindeki iş birliği günümüzde devam etmektedir. Fakat bölgedeki gelişmelerin ne şekilde tezahür edeceği ve ilgili aktörlerin buna bağlı olarak davranışlarını nasıl şekillendireceği söz konusu iş birliğinin yönünü tayin edebilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Akdevelioğlu, A., Kürkcüoğlu, Ö. (2015a). İran'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed), 20. Baskı, *Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980*, (ss. 648-652). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdevelioğlu, A., Kürkcüoğlu, Ö. (2015b). İran'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed), 20. Baskı, *Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980*, (ss.801-807). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdevelioğlu, A., Kürkcüoğlu, Ö. (2015c). İran'la İlişkiler, Baskın Oran (Ed), 15. Baskı, *Türk Dış Politikası Cilt: II 1980-2001*, (ss.152-157). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Al Arabiya.(2015). "Iran Spending \$6 Bln Annually to Support Assad Regime: Report", <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/06/10/Iran-spending-6-bln-annually-to-support-Assad-regime-report.html> (18.05.2019).
- CNN Türk (2018). "ABD'den YPG'ye Yeni Silah Yardımı", <https://www.cnnturk.com/turkiye/abdden-ypgye-yeni-silah-yardimi> (18.05.2019).
- CNN Türk (2019). "Rusya'dan S-400 Açıklaması", <https://www.cnnturk.com/dunya/rusyadan-s-400-aciklamasi070619> (09.06.2019).
- Daily Sabah. (2017). "Turkey, Iraq and Iran Agree To Put Pressure On KRG Over independence Referendum", <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/09/21/turkey-iraq-and-iran-agree-to-put-pressure-on-krq-over-independence-referendum> (20.05.2019).
- Djalili, M.R., Kellner, T. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, (Çev), Hande Güreli, 1.Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- EPDK (2018a). "Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi", <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-94-1007/dogal-gazyillik-sektor-raporu>, (19.05.2019).
- EPDK (2018b). "Petrol Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi", <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu> (19.05.2019).
- Erşen, E. (2016). "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, ss. 153-171.
- Gaspardo, A. (2018). "Iranian-Turkish Relations in a Changing Middle East", *International Studies Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, Vol. 21, No. 1, 83-98.
- Glaser, C. (2010). *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Princeton University Press.
- Goldstein, J.S, Pevehouse, J.C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, (Çev), Haluk Özdemir, 1. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.
- Griffiths, M., Roach, S.C., Solomon, M.S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, (Çev), CESRAN, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 23 s. 73-92. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/karsilikli-bagimlilik-ve-kuresellesme.pdf> (10.06.2019).
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, (Çev), Petek Demir, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*, (Çev), Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, 1.Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2011). Intellectual legacy: Cooperation and competition. In P. T. Coleman (Ed.), *Peace psychology book series. Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (pp. 41-63). New York: Springer.
- Larrabee, F.S., Nader, A. (2013). Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR258/RAND_RR258.pdf, Rand Corporation (04.5.2019).
- Milliyet (2019). "Son Dakika: ABD'den Türkiye'ye Yönelik Skandal Adım!", <http://www.milliyet.com.tr/abd-den-turkiye-ye-yonelik-skandal-dunya-2886047> 09.06.2019.
- Nye, J.S., Welch, D.A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev), Renan Akman, 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Olson, R. (2005). *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*, (Çev),

- Kezban Acar, 1. Baskı, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Özpek, Burak. B., (2015). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler, Ramazan Gözen, (Der), 2. Baskı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (ss. 121-157). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Raşid, A.(1996). *Orta Asya'nın Dirilişi İslam mı Milliyetçilik mi?* 1. Baskı, İstanbul: Cep Kitapları.
- Roux, J.P. (2014). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev), Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Rüma, İ., Çelikpala, M. (2019). "Russian and Turkish Foreign Policy Activism in the Syrian Theater", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, pp. 65-84.
- Sabah.(2019).“Erdoğan, Putin ile 3'üncü Kez Bir Araya Gelecek”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/04/03/erdogan-putin-ile-3uncu-kez-bir-araya-gelecek> (28.05.2019).
- Sander, O.(2010). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 19.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Saray, M. (1994). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shanghai Cooperation Organisation (2019). “About SCO”, http://eng.sectesco.org/about_sco (28.03.2019).
- Sputnik (2019). “Soçi’de Suriye Zirvesi: Çözüm Umutları Hiç Bu Kadar Filizlenmemiştir”, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201902141037670550-socideki-uclu-zirve-sona-erdi> (21.05.2019).
- Taheri, A. (2018). “Exclusive: Why Iran’s Intervention in Syria Proved so Costly”, <https://aawsat.com/english/home/article/1204601/exclusive-why-iran%E2%80%99s-intervention-syria-proved-so-costly> (18.05.2019).
- Terrill, W. Andrew (2015). “Iran’s Strategy for Saving”, *Middle East Journal*, Vol.69 No.2, 222-236.
- TÜİK (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (20.04.2019).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019). “NATO’daki Dostlarımızdan, İttifak Ruhuna Uygun Davranıp İttifakin Kurucu Değerlerine Sahip Çıkmalarını Bekliyoruz” <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/105269/-nato-daki-dostlarimizdan-ittifak-ruhuna-uygun-davranip-ittifakin-kurucu-degerlerine-sahip-cikmalarini-bekliyoruz> (09.06.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2016). “Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama, 20 Aralık 2016, Moskova”, <http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa> (21.05.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019). “Türkiye-İran Siyasi İlişkileri”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa (13.05.2019).
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). “Dış Ticaret”, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profil/ekonomik-gorunum/dis-ticaret> (19.05.2019).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). “Geçici Koruma”, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (26.05.2019).
- United Nations (2019). “Overview”, <https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html> (28.03.2019).
- Uygur, H. (2017). “A New Era in Turkish-Iranian Relations”, <https://www.sharqforum.org/2017/07/31/a-new-era-in-turkish-iranian-relations> (12.05.2019).
- Yeşilyurt, N. (2013). *Orta Doğu'yla İlişkiler*, Baskın Oran (Ed), 2. Baskı, *Türk Dış Politikası Cilt: III 2001-2012* (ss.401-462). İstanbul: İletişim Yayınları.

Köylüler*

Değerlendiren: Emrah BAŞARAN 

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya,
Türkiye, basaranemrah20@gmail.com

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

GİRİŞ

Günümüz modern dünyası insanların hızlı bir biçimde kentlere doğru akın ettiği bir döneme işaret etmektedir. Dünya genelinde nüfusun büyük bir bölümünün kentlerde toplanması, yeni bir kentli tipolojisi oluşmasının yanında 'köylüler' olarak adlandırılan ve taşrayı ifade ettiği düşünülen toplumsal sınıfın hem giderek unutulmasına hem de aynı hızla 'romantik' bir hale dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle sanayi sonrası döneme bakıldığında, dünya genelinde ticaretin yaygınlaşması, ulaşım, iletişim ve teknoloji imkânlarının hızlı bir biçimde zenginleşmesi toplumsal yapıları olağanüstü düzeylerde değiştirip dönüştürmüştür. Bu hızlı değişim dalgası kadim bir toplumsal sınıfı temsil ettiği düşünülen köylülüğü de etkisi altına alarak farklı bir düzleme taşımıştır. Oluşan bu yeni düzlemde ise köylülük sınıfsal özelliklerinden¹¹ ve yapıp etme kapasitesinden öte sınırlandırılmış birkaç alanda kendine yer bulabilmektedir. Tarım, doğal ve organik besinler, doğanın içerisinde kentli bireyler tarafından 'imrenilen' bir hayat sürmeleri gibi temel başlıklar köylülerin sınıfsal mücadeleleri, üretim süreçleri, hayatta kalabilme adına neler yaptıkları gibi konulardan daha çok konuşulur hale gelmiştir. Diğer taraftan mekânsal olarak bakıldığında, köylülerin yaşadıkları yerler olarak ifade edilebilecek olan köyler ise, kentli bireylerin hafta sonlarını geçirebilecekleri doğal dinlenme alanlarına, çalışanların emeklilik sonrası hayatlarını geçirmeyi hayal ettikleri nostaljik mekanlara dönüşmüştür. Köylerin ve köylülerin her geçen gün derinleşen yapısal sorunları ise pek tartışılmayan ve önemsenmeyen konular arasına girmiştir.

Sosyal bilimler alanında özellikle de sosyoloji alanında köylülüğe ilişkin çalışma yapmak isteyenlerin bakmadan geçemeyeceği eserlerin başında Wolf'un Köylüler isimli çalışması gelmektedir. Köylülüğe ilişkin sosyolojik ve antropolojik analizlere çokça yer verilen bu eserde köylüler, kapitalist süreçlerin ve modern dünyanın yeniden biçimlendirmeye çalıştığı 'yeni

* Künye: Eric R. Wolf (2000), *Köylüler*, Çev: Abdulkerim Sönmez, Ankara: İmge Kitabevi.

1 Köylülerin sınıfsal özellikleri ve eylem kapasiteleri bağlamında, üretim ilişkileri, toplumsal dayanışma biçimleri, pazar mekanizmaları, kapitalistleşme süreçleri gibi pek çok konu çok derin bir tartışma alanına ihtiyaç duyduğundan bu yazının kapsamı dışında tutulmuştur.

köylü' tipolojisinden uzakta, tamamen klasik ve ham haliyle okuyucuya aktarılmaktadır. Bu açılardan bakıldığında Wolf'un bu çalışması modern köylülük tartışmalarının uzağında köylülerin yapısal sorunlarına ışık tutmakta ve meselenin özüne odaklanmaktadır. Genel olarak söylenecek olursa; bu eseri okuyanlar, köylülerin kimler olduğunu, dışarıdan bakıldığında çok da karmaşık ilişkiler ağı barındırmayan, sade ve yavaş ilerleyen bir hayat tarzına sahip oldukları yönündeki yaygın ön kabulün pek gerçeği yansıtmadığını, köylülerin tarımsal üretim teknikleri, pazar ilişkileri ve süreçleri(tüccar-sermaye, borç-kredi v.b), siyasal anlamda eyleme geçme potansiyelleri, gündelik hayatlarına yön veren pratikler(törenler, ritüeller, duygular, inançlar v.b) ve buna benzer pek fazla örüntüyü ve değişkeni hesap ederek eylemlerini şekillendirdiklerini ve en önemlisi de yalnızca kar-zarar hesabı veya buna benzer bazı ekonomik kaygılarla üretim yapmadıklarının farkına varabileceklerdir. Bunun aksine köylülerin üretim süreçlerinde ve üretim kapasitelerini arttırmada duygusal, kültürel ve bir takım inanca dayalı motiflerin önemli bir rolünün olduğu anlaşılabilir.

Wolf'un Peasants ismiyle 1966 yılında basılan bu eseri, 2000 yılında Abdülkerim Sönmez'in çevirisiyle ve İmge Kitabevi'nin basımıyla Türkçeye kazandırılmıştır. Eser dört temel bölümden oluşmakta ve eserin son kısmında seçme kaynak eserler başlığı altında okuyucuya bu dört temel bölüme ilişkin yararlanabilecekleri detaylı bir okuma listesi sunulmaktadır. Bunun yanında iç sayfalarda konular ele alınırken farklı uluslara mensup köylülere ilişkin fotoğraflara yer verilmesi görsel bir bilgi zenginliği sunmanın yanında konunun anlaşılabilirliğinin artmasına da yardımcı olmaktadır. Kitapta dikkat çeken diğer bir önemli husus çevirmenin dilini ustalıkla kullanma becerisidir. Çevirmen, gerek yazmış olduğu önsöz kısmında konuyu genel anlamda sosyolojik bir açıklama tarzını benimseyerek okuyucuya aktarmakta gerekse metin içerisinde anlaşılması zor kısımlarda notlar ekleyerek meselenin anlaşılması noktasında kolaylık sağlamaktadır.

Wolf, Köylüler isimli eserine ilk olarak '*Köylülük ve Sorunları*' başlığıyla giriş niteliğinde bir bölümle başlamaktadır. Wolf bu bölümde meselenin özüne vurgu yaparak yani köylüleri tanımlayarak işe başlamaktadır. Ona göre köylüler kent merkezlerindeki evlerinin balkonlarında veya pencere önlerindeki saksılarda sebze-meyve yetiştirenlerin değil, köylerde hem tarımsal hem de hayvansal üretim yapanlardır. Köylüler aynı zamanda bir ticari işletme mantığıyla üretim yapmamakta, onlar temel olarak hanelerinin geçimini sağlamak için üretim yapmaktadırlar (s.16).

Wolf'un eserin henüz ilk sayfalarında ortaya koymuş olduğu bu tanımlama sosyolojik bir bakışı ifade etmesinin yanında ilerleyen bölümlerde köylülüğe ilişkin yaklaşımının nasıl olacağı noktasında da okuyucuya bir ipucu vermektedir. Böyle bir tanımlamanın arkasından köylülüğün tarihi ve ortaya çıkışı üzerine kısaca düşüncelerini paylaşan Wolf daha sonra ise belirlemiş olduğu bazı değişkenler üzerinden derinlemesine bir köylülük analizine girişmektedir. Wolf'un **asgari kalori ve artıklar** (ikmal-ikame fonları), **toplumsal artıklar**(törenselsel fon ve kira fonları) başlıkları altında yapmış olduğu analizler, köylülerin yapısının anlaşılabilmesi açısından kritik bir noktayı oluşturmaktadır. Wolf'a göre ilk durum yani asgari kalorinin sağlanması ve artıklar meselesi, köylülerin hayatta kalabilmek adına günlük olarak almaları gereken yiyecek miktarıyla ve bunu karşıladıktan sonra gelecek yıl ekim yapabilmek adına biraz fazladan üretim yapma kapasiteleriyle ilgilidir. Bir köylü hem

gündelik yiyeceğini temin etmek hem de elindeki artık ürünle gelecek yıl için hazırlık yapmak durumundadır. Bir köylü bunu sağladıktan sonra aynı zamanda ikmal-ikame fonu altında ifade edilen ve üretim için gerekli olan bazı aletlerin tamiri ve yenilenmesinden evin boyanması ve tadilatına veya eskiyen giysilerin yenileriyle değiştirilmesine değin uzanan bir dizi ihtiyaçlar için de bir miktar fon ayırmak durumundadır. Dolayısıyla ona göre bir köylü asgari kalori ihtiyacını ve ikmal-ikame fonunu temin edecek kadar bir üretim gerçekleştirdikten sonra hayatta kalabilmek için çalışmasına gerek yoktur. Ancak köylülere bunun üzerinde bir üretim yaptıran zorlayıcı toplumsal süreçler vardır ki onlar da törensel ve kira fonlarıdır. Törensel fon, sosyalizasyon sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan bir durumdur. Törensel fon, düğünler, kutlamalar ve çeşitli törenleri gerçekleştirmek için gerek duyulan birikimin adıdır. Köylüler bu türden bir etkinlik planladıkları zamanlarda asgari üretim seviyelerinin üzerinde üretim gerçekleştirmek zorundadırlar. Diğer taraftan kira fonları ise güç ilişkileriyle alakalıdır. Köylüler bazı durumlarda gücü elinde bulunduranlara bir takım ödemeler yapmak zorunda kalabilmektedirler. Wolf'un yapmış olduğu bu analiz klasik anlamda bir köylü hanesinin yapısını ve işleyişini gözler önüne sermektedir. Bir köylü hanesinin hayatta kalabilmesi bu süreçlerde ortaya koymuş olduğu dengeyle yakından ilişkilidir. Köylüler, zor durumlarla karşılaştıklarında üretim kapasitelerini arttırıp tüketim harcamalarını kısabilme yeteneğiyle donanmışlardır. Bu anlamda hanenin varlığının devam etmesi çok önemlidir ancak bu durum sadece ekonomik bir faaliyet gibi algılanmamalıdır. Wolf, bu konuda önemli bir tespitte bulunmaktadır:

“bir toprak parçası, bir ev sadece üretim faktörleri değildir; bunlar aynı zamanda manevi değerlerle de yüklüdürler. Ailenin elindeki mücevherat sırf dondurulmuş bir nakit biçimi değil, çoğunlukla ailenin atalarından devraldığı ve duygu yüklü manevi bir mirastır”(s. 36).

Bu bağlamda düşünüldüğünde köylülerin yalnızca ekonomik gerekçelerle üretim gerçekleştirdiklerini düşünmek sosyolojik değişkenleri görmezden geldiği için hatalı bir yaklaşım olacaktır. Köylülerin üretim gerçekleştirmesinde kültürel motifler, inançlar, duygusal motivasyonlar gibi pek çok türden olgu etkili olabilmektedir.

Kitabın ilk bölümünde genel hatlarıyla bir köylü hanesinin üretim sürecini ve bu süreçte etkili olan faktörleri ustaca analiz eden Wolf, ikinci bölümün başlığını *'Köylülüğün Ekonomik Yönü'* olarak belirlemiştir. Wolf, üç boyutta köylü ekonomisini ele almıştır. İlk olarak, köylülerin topraktan yiyecek ve artık elde etme yollarına değinilmiştir. İkinci olarak, köylülerin kendilerinin temin edemedikleri mal ve hizmetlere erişebilme yolları tartışılmıştır. Üçüncü olarak ise mülkiyet hakları aracılığıyla köylüler ile köylülerin sırtından geçinenler arasındaki ilişki ele alınmıştır (s. 41).

Wolf, köylülerin üretim süreçleriyle ilgili olarak köylü ekotipleri başlığı altında bir tartışma ortaya koymaktadır. Ona göre köylü ekotipleri **paleoteknik** (eski usul) ve **neoteknik** (teknolojiye uyumlu) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki farklı teknik sayesinde köylüler üretim sürecini gerçekleştirmektedirler. Paleoteknik ekotip, temel olarak insan ve hayvan gücüne dayalı bir üretim sistemidir. Wolf'a göre bu süreçte, yakma yoluyla toprak açma, toprağın kısa dönemli olarak nadasa bırakılması ve sulu tarım yapılması öne çıkan başlıklar arasındadır. Neoteknik tip ise daha çok sanayileşme süreciyle ilgilidir. Bu sürecin başlamasıyla birlikte tarımsal üretimde önemli değişimler meydana gelmiştir. Tarla-bahçe tarımcılığı, mandıracılık, tropik ürün yetiştiriciliği gibi pek çok yeni üretim biçimleri geleneksel üretim biçimlerinin içerisine dâhil olmuştur. Wolf'a göre oluşan bu yeni düzen tarımı

rasyonelleştirirken aynı zamanda ekonomik bir teşebbüse dönüştürmüştür. Bu süreçte 'köylülük' artık geri plana itilmiştir. Köylüler kendilerinin tüketmeyeceği ürünleri üretmek zorunda kalmışlar böylece pazar mekanizmalarına dâhil olmaya başlamışlardır (s. 67).

Wolf, köylülerin ekonomik faaliyetlerini ele alırken ikinci olarak kendilerinin üretmedikleri mal ve hizmetlere nasıl erişebildiklerine değinmiştir. Ona göre köylüler yalnızca tarımsal üretimle uğraşmamaktadırlar. Tarımsal üretim veya toprak bir kimsenin kalori ihtiyacını karşılayabilir ancak o kişinin giysiye, evde ve üretim sürecinde kullanacağı aletlere ve buna benzer pek çok şeye sahip olmasını sağlayamaz. Bu durumda köylüler pazar süreçlerine dâhil olmaktadır. Diğer taraftan ise köylüler gelir getirici bazı yeteneklerini kullanarak (ek iş yapma diyebiliriz) üretim süreçleri dışındaki şeylere ulaşabilme imkânlarını arttırmaktadır (s. 81-82).

Wolf, köylülerin ekonomik faaliyetlerini mülkiyet biçimleri çerçevesinde tartışarak tamamlamaktadır. **Parimonyal, prebendal ve markantil** olarak üç kategoriye ayırdığı mülkiyet biçimlerinin köylüleri etkilediğinden bahsetmektedir. Patrimonyal mülkiyet biçimine genellikle feodal denilse de Wolf bu tanımlamaya eleştiri getirmektedir. Ona göre patrimonyal mülkiyet biçimi, toprak üzerinde tasarrufta bulunanların mülkiyet hakkının akrabalık veya soy aracılığıyla aktarıldığı bir sistemdir. Yani mülk 'birbiri ardı sıra gelen beylerin mirası' (s. 89) olarak görülür. Prebendal mülkiyet biçimi, devlet tarafından görevlendirilmiş memurlar aracılığıyla köylüden vergi toplanma usulüyle (iltizam sistemine benzer bir prosedür) gerçekleştirilen bir uygulamadır. Merkantil mülkiyet biçiminde ise toprak, sahibine ait bir özel mülk olmakla birlikte alınıp satılabilen bir meta konumundadır.

Wolf, köylülüğün ekonomik boyutlarını tartıştıktan sonra üçüncü bölümde toplumsal koşullara değinmektedir. '*Köylülüğün Toplumsal Yönü*' başlığı altında yaptığı tartışmalarda en küçük ve en mahrem birim olan aileden başlayarak meseleleri ele almakta ve buradan hareketle de daha geniş boyutta bir toplumsallık çerçevesinde köylülüğü incelemektedir. Wolf, aile türleri olarak ele aldığı çekirdek ve geniş aileyi yiyeceğin bol olma durumu çerçevesinde incelemiştir. Ona göre yiyeceğin kıt olduğu yerlerde çekirdek aile yaygın bir biçimde bulunurken yiyeceğin bol olduğu yerlerde geniş ailelere daha sık rastlanılmaktadır. Wolf, ailenin içerisinde yaşanan gerilimleri de önemli görmektedir. Örneğin, babanın ölümüyle birlikte otoritenin kime geçeceği, kardeşler arasındaki ilişkiler ve kadınlar arasında yaşanan gerilimler (bu gerilimler evlilik yoluyla aileye dışarıdan dâhil olma süreçleriyle yakından ilgilidir) köylü ailesinin varlığını sürdürme veya dağılma süreçlerinde etkili olmaktadır. Wolf bu noktada çözümü törensel sahada aramaktadır. Yani aile birliğinin dağılma sürecine girmemesi konusunda uygun davranışları ödüllendirip uyumu bozucu davranışları cezalandıran bu türden etkinlikler önem arz etmektedir.

Wolf, köylülüğün toplumsal taraflarını ele alırken ailenin yanında miras sistemlerini de detaylı bir incelemeye tabi tutmaktadır. Wolf'a göre miras sürecinde yaşanan gerilimler

2 Wolf bu mülkiyet biçiminden bahsederken Max Weber tarafından kullanılan '*prebend*' kavramına atıf yapmaktadır. Ona göre Weber tarafından kullanılan bu terim orijinal olarak Avrupa'da din adamlarına bahşedilen geçimliklere veya dirliklere gönderme yapmaktadır (s. 90).

hanenin bütünlüğüne zarar verebileceğinden hayatta kalma adına bir risk faktörü oluşturabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Wolf iki türden oluşan bir miras sisteminden bahsetmektedir. Bunlar; **bölünemez** ve **bölünebilir** miras sistemlerdir. Wolf'a göre tek mirasçılı bölünemez sistemler Avrupa ve Japonya'da görülürken, bölünebilir miras sistemleri Çin, Hindistan, Ortadoğu, Akdeniz Avrupası gibi bölgelerde daha sık görülmektedir. Wolf, miras sistemlerinde ortaya çıkan bu farklılaşmayı mülkiyet biçimleriyle (yukarıda bahsedildiği şekliyle) açıklamayı tercih etmektedir. Kuşkusuz ki bu açıklama tarzı eksiktir. Örneğin, dini motivasyonların miras sistemleri üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür. Özellikle İslam hukukunda miras konusuna ciddi bir yer ayrılmış ve bu konu detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu anlamda bakıldığında Wolf'un dinsel süreçleri göz ardı etmesi konunun boyutsal olarak eksik işlenmesine neden olmaktadır. Aslında bu durumu Wolf da bir bakıma itiraf etmektedir. Ona göre farklı yerlerdeki miras sistemleriyle ilgili pek çok ayrıntılı incelemeye rağmen bu sistemleri ortaya çıkaran nedenler tam olarak anlaşılamamıştır (s.122).

Wolf, köylülerin kurdukları örgütlenme biçimlerini nasıl meydana getirdikleri ve bu örgütlenmelerin toplumsal boyutlarının neler olduğuyula da ilgilenmiştir. Ona göre köylüler sadece arkadaşlarıyla bir ittifak içerisinde bulunmazlar. Köylüler aynı zamanda bireysel olarak onları baskı altına alan durumlarda (bu durumlar köylünün kendisinden daha fazla ekonomik, siyasi ve askeri gücü olan kişilerden geldiğinde daha çok belirginleşir) ürünlerini pazarlama, hükümetin yetki sahibi memurlarıyla mücadele etme ve tefecilerle uğraşma konusunda yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla bu ilişkiler ve ittifaklar her zaman köylüler arasında kurulmamakta, köylüler ile köylü olmayan üstler arasında da kurulmaktadır (s.133). Bu noktada tartışmayı siyasi düzleme taşıyan Wolf, köylülerin bir ittifak oluştururken daha geniş ve uzun vadeli çıkarlarını gözetenek eyleme geçme potansiyelinin siyasiler tarafından çok iyi anlaşıldığından bahsetmektedir. Bu noktada Marx ve Lenin'e referans veren Wolf, bu akımdan gelen düşünürlerin toplumsal düzeni değiştirmede köylülerin sahip oldukları potansiyele vurgu yaptıklarını ve köylülerin sahip olmayı arzuladıkları şeyin toprak olduğunu kavradıklarından söz etmektedir.

Wolf, eserin son bölümünde '*Köylülük ve İdeolojik Düzen*' başlığı altında köylülerin gerek gündelik yaşam pratiklerinde gerekse toplumsal olanla ilişki kurma süreçlerinde ideolojilerin, sembollerin, inançların, törenlerin ve buna benzer pek çok duygu yüklü oluşumların etkisinden bahsetmektedir. Ona göre bir evlenme merasimi, cenaze töreni, dini kutlamalar, hasat şenlikleri gibi faaliyetler toplumsal anlamda pek çok işlevi yerine getirmektedirler. Köylüler bu etkinlikler sayesinde kriz durumlarıyla, ölümlerle, hastalıklarla başa çıkabilmektedirler. Bu bireysel olaylar (hastalık, ölüm, doğum gibi) toplumsala taşınarak genele yayılmış olur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Durkheimci bir bakış açısına sahip olan Wolf, bu türden törensellerin toplumsal yapıyı ayakta tutan önemli ritüellerden olduğunu vurgulamaktadır. Köylüler törenseller sayesinde hem bireysel problemlerinin üstesinden gelmekte hem de toplumsal anlamdaki sorumluluklarının farkına varabilmektedirler.

Bu anlatılanlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, Wolf Köylüler isimli kitabında köylülüğün tüm yönlerini detaylı bir şekilde ve ustalıkla analiz etmeyi başarmış gözükmektedir. Özellikle kırsal sosyoloji alanında alan araştırması yapmayı planlayan araştırmacıların dikkatle incelemesi gereken eserlerden birisidir. Köylülük veya kırsal alanla ilgili yapılan çalışmalarda pek sık rastlanmayan ince noktalara değinen Wolf, her şeyden önce köylülüğün salt ekonomik süreçlerle açıklanamayacağını, bu bağlamda da kültüre, inançlara ve

duygulara yönelik pek çok olgunun köylülerin sosyal ve zihinsel dünyasında önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmektedir. Köylülerin temel uğraşı alanı olan tarım ve hayvancılık kâr elde etmekten öte hanenin yarına kalabilmesi için yapılmaktadır. Yarına veya gelecek nesillere aktarılanlar ise yalnızca topraktan ibaret olmayıp, manevi değerlerle yüklü pek çok şeyi (eşyalar, sözler, yeminler, hikâyeler gibi) kapsamaktadır.

Asya Pasifik'in Uluslararası Öğrencileri: Gök Kubbenin Altında Söylenmedik Şeyler de Var*

Değerlendiren: Ruhi Can ALKIN 

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya,
Türkiye, ralkin@erbakan.edu.tr

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

GİRİŞ

Kell ve Vogl tarafından 2012 yılında kaleme alınan Asya Pasifik'te Uluslararası Öğrenciler: Hareketlilik, Riskler ve Küresel Optimizm başlıklı eser 197 sayfa ve 12 bölümden müteşekkildir. Henüz Türkçeye çevrilmemiş bu eser, sosyal bilimler literatüründeki uluslararası öğrencilikle ilgili hâkim kavram ve paradigmlar doğrultusunda şekillendirilmiş olsa da üzerine eğildiği coğrafyadan kaynaklı yeni oluşumları, kavramları ve paradigmları da içermesi hasebiyle alana özgün bir katkı sunmuştur. Çalışmanın giriş niteliğindeki ilk bölümünde uluslararası öğrenci hareketliliğine dair yeni paradigmların irdelenmesi bu özgünlüğün ilk adımını temsil eder. Burada Asya Pasifik Bölgesi'nin uluslararası öğrenciler açısından taşıdığı itme ve çekme faktörleri (push and pull factors) dile getirilmekte ve öğrenci hareketliliği ile göç teorisi bir arada sunulmaktadır. Bu sunum, kitabın ilerleyen bölümlerinde müstakil olarak incelenen ülkelere dair argümanlarda da varlığını göstermektedir.

Muadili kitaplardan farklı olarak yerküre ölçeğinde uluslararası öğrencilik süreçlerine şekil veren ülkeler, eserin başında değil, bölgeye has genel çerçevenin sunulduğu ilk bölümün ardından incelemeye tabi tutulmuştur. Bu noktada eserin literatüre katkılarından biri de mevzubahis ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Almanya, Fransa ve İngiltere) uluslararası öğrenci hareketliliğinde büyük beşli (big five) olarak kavramsallaştırmasıdır. Büyük beşlinin bu "büyüklüğünde" etkili olan en temel unsurun bir lingua franca olarak İngilizce olduğu iddia edilmektedir. Anadili İngilizce olmayan Almanya ve Fransa'nın uluslararasılaşma ve uluslararası öğrenci hareketliliğindeki başarısı -diğer tüm akademik/tarihsel/politik birikim ve özgün (unique) çabalarının yanı sıra- lisans ve lisansüstü programlarında İngilizce ders dilini (medium) yaygınlaştırması ile gerekçelendirilmiştir. Bu durum, eserin ilerleyen bölümlerinde ele alınan Asya Pasifik ülkelerinde de gözlenmiştir.

Çalışmanın diğer özgün boyutlarından biri de Asya Pasifik bölgesini, 2000'li yılların başından itibaren tartışılan eğitim aktarma merkezleri (education hubs) çerçevesinde ele almasıdır. Konuyla ilgili literatür uluslararası eğitim ithal eden (exporting) ve ihraç eden

* Künye: Kell, P. and Vogl, G. (2012). International Students in the Asia Pacific: Mobility, Risks and Global Optimism. Dordrecht: Springer.

(importing) ülkeler arasında tek yönlü bir hareketliliği odağına almışken, Kell ve Vogl uluslararası eğitim pazarında (market) yeni aktörlerin ortaya çıkmaya başladığını iddia eder. Bu aktörler, büyük beşliye doğru öğrenci akışından (flow) pay almaya başlamıştır ve bu haliyle uluslararası öğrenci hareketliliği açısından yeni birer merkez haline gelmektedir. Asya Pasifik, bu merkezler arasında en popüler olanıdır. Asya Pasifik'in yakaladığı bu konum, yine itme ve çekme faktörleri açısından değerlendirilmektedir. Bölgedeki eğitim ve yaşam giderlerinin büyük beşli ülkelere nazaran çok daha düşük maliyetli (lower cost) olması en temel gerekçelerden biridir. Buna ek olarak bölge ülkelerinin çok da katı (strict) olmayan vize politikası ve bölge halklarının yabancılara yönelik genel barışçıl ve hoşgörülü tavrı Asya Pasifik'teki uluslararası öğrenci sayısının artışında etkili olmaktadır.

Eserde ele alınan ülkeler Singapur, Çin, Malezya, Avustralya ve Hong Kong'dur. Bu ülkeler, Kell ve Vogl'un dikkat çektiği üzere büyük beşlinin oluşturduğu "yükseköğretimdeki uluslararasılaşma kriterlerini" yakalamaya çalışmaktadır. Bilgi toplumu, yetişmiş insan gücüne olan ihtiyaç, teknolojik ve akademik alanın bütünleşmesi, yükseköğretimde kapasite artırımı gibi konular, bölgedeki hükümetlerin uyum sağlayabilmek ve kriterlerini yerine getirebilmek için "hırslı planlar" (ambitious plans) yaptığı konulardır (s.6). Bu açıdan eser, Asya Pasifik Bölgesi'nde yükseköğretimin genelde piyasa mantığıyla işlediğini ortaya koyan argümanlar sunmaktadır.

Eser, ele aldığı her bir bölge ülkesinde ortaya çıkan proje, uygulama ve politikaların altını çizmektedir. Örneğin Hong Kong, yükseköğretimdeki uluslararası öğrenci oranını kısa vadede % 20'ye çıkarmayı ve 2012 yılında uygulamaya koyduğu tersine yetenek göçü (reverse migration of talent) planı ile yurt dışındaki 1000 Hong Konglu profesörü geri döndürmeyi amaçlamaktadır (s.68). Benzer şekilde Singapur, Küresel Okul Binası Projesi (Global Schoolhouse Project) doğrultusunda 150.000 üst düzey uluslararası öğrenciyi kamu üniversitelerine ve özel üniversitelere çekmeyi (recruit) hedeflemektedir. Singapur'un, "Asya'nın Boston'ı olma" hedefi (s.73) de ilgili bölüme dahil edilen detaylardan biridir. Daha farklı bir argüman olarak Malezya, konuyla alakalı diğer kaynaklarda dile getirildiği üzere Müslüman öğrenciler tarafından bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bilhassa 11 Eylül saldırıları sonrası Müslümanlara karşı oluşan ayrımcılık ve katı vize kuralları dolayısıyla ABD, İngiltere ya da diğer Batı ülkelerinde yükseköğretim hizmeti almakta zorlanan Müslüman öğrenciler için Malezya güçlü bir alternatif olmaktadır (s.76). Son olarak, dünyadaki uluslararası öğrenci hareketliliğine en fazla katkı sağlayan Çin, gerek yükseköğretimin uluslararasılaşmasında oynadığı küresel rol gerekse Doğu Asya ülkelerine yönelik girişimleriyle "öğrenci hareketliliğinin Asyalılaştırılması" (Asianisation of student mobility) paradigması altında incelenmiştir (s.83). Her bir ülke özelinde irdelenen projeler, uygulamalar, anlaşmalar ve politikalar -bölgeye ve ülkelere has çıktılar göz ardı edilmemekle birlikte- istisnasız olarak rekabet, inovasyon, bilgi toplumu, profesyonelleşme gibi konulara temas eder. Bunlar, her bir bölge ülkesinin izini sürdüğü ve mümkün mertebe dahil olmaya çalıştığı süreçlerdir. Bu açıdan eser, Asya Pasifik Bölgesi'ndeki uluslararasılaşma ve uluslararası öğrenciliğe dair fenomenleri iş (business) perspektifinde okur.

Eserde uluslararası öğrenciler açısından var olduğu iddia edilen ve örneklerle desteklene riskler, yabancı düşmanlığı (xenophobia) ve uluslararası öğrencilerin eğitim gördükleri

ülkelerde yaşadıkları güvenlik riskleridir. Avustralya'da 2009 yılında meydana gelen Cronulla ayaklanmaları ve Hindistanlı öğrencilere yapılan saldırılar (s.129) ve diğer ülkelerdeki benzer olaylar, bölgenin uluslararasılaşma girişimleri ve uluslararası öğrenci hareketliliğinin akıbeti açısından tehlike arz etmektedir. Fakat eser, Küresel Optimizmin Ritüelleri ve Sembolleri başlığı (s.179) altında, hükümetlerin izleyecekleri yapıcı politikalar ve atacağı sembolik adımlarla bu türden riskleri minimuma indirebileceğini iddia etmektedir. Bu da yazarlara göre uluslararası öğrenci hareketliliğini yeni küresel bağlantılar kurmada bir fırsat olarak görmekle ve ulus ötesi(ci) (postnationalist) bir yaklaşımla mümkündür.

Eser, ele aldığı bölgedeki uluslararası öğrencilerle ilgili ilk kapsamlı çalışma olma özelliği taşımaktadır. Asya Pasifik Bölgesi'ndeki uluslararasılaşma konusuna hem bölgesel hem de tek tek ülkeler bazında açıklamalar getirmesi, ilgili alanda çalışacak kişiler için eseri temel bir referans kaynağı kılmaktadır. Ancak eser bölgeyi bir taraftan uluslararası öğrenci hareketliliğinde yeni bir aktör olarak konumlandırırken, öte yandan onu büyük beşlinin neo-liberal politikalarının izinden ayrılmayan birer nesne konumuna çekmektedir. Ayrıca risklere karşı küresel optimizm temennisi, çok kültürlülüğe dair alan yazındaki genel politika önerilerinin ve iyi niyet arayışlarının ötesine geçmemektedir. Fakat eser, etkisine kapıldığı ana akım (mainstream) paradigmayı ön planda tutsa da eğitim aktarma merkezi kavramının ve Asya ülkelerinin kadim tarihsel ve kültürel birikimlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak hatırlatıldığı argümanlar vesilesiyle okura uluslararası öğrencilik konusunda yeni bir perspektif geliştirme -ya da gök kubbenin altındaki yeni şeyleri keşfetme- şansı sunmaktadır.

Dekolonizasyon

Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997*

Değerlendiren: Semih SÖĞÜT 

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye, semihsoгут@gmail.com

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

GİRİŞ

Sömürgeciler sömürdükleri halkların kendi kendilerini yönetmeye henüz hazır olmadıkları varsayımı üzerine meşruiyetlerini kurmuşlardır. Fakat yaptıkları açıklama sömürgeleştirilmiş halkların eğitilmesini ve kendi kendilerini yönetebilir hale gelmesini de öngörüyordu. Bu olgunlaşma süreci sonucunda sömürülen halklar bağımsızlıklarını kazanabileceklerdi. Dekolonizasyon kavramı 1930'larda bütün bu süreci tanımlamak üzere ortaya atılmıştır. Fakat söz konusu yıllarda Avrupalıların dekolonizasyonu ucu açık ve sonu belirsiz bir süreç olarak görmeleri kavrama yeterince önem verilmemesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte sömürge devletlerin bir bir bağımsızlıklarını kazanması kavramı yeniden gündeme getirmişse de bu sefer yeni bağımsızlık kazanan milletlerin düşünürleri bağımsızlığı sömürülen milletler tarafından zorla kazanılan değil de sömürgeciler tarafından lütfedilen bir şeymiş gibi gösterdiği gerekçesi ile kavrama itiraz etmişlerdir. Bununla birlikte 1940'larda başlayan ve 1997 yılında nihayete erdiği düşünülen sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanma süreci, bugün sosyal bilimlerde dekolonizasyon süreci olarak anılmaktadır.

Raymond Betts'in Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997 isimli eseri bütün bu süreci temel dönüm noktaları, kavramları ve tartışmalarıyla genel okuyucuya aktarmayı hedefliyor. Süreci, öncesi ve sonrasını da dahil ederek ele alması bütünlüklü bir okumayı mümkün kılıyor. Ayrıca süreç ile ilgili günümüzde yapılan çalışmalara bir bölüm ayrılmış olması ve kitabın sonunda yer alan açıklamalı dekolonizasyon bibliyografyası ileri araştırmalar için ufuk açıcı nitelikte.

Dekolonizasyon süreci ilk emarelerini iki dünya savaşı arasında göstermiştir. Her ne kadar sömürge imparatorlukları bu dönemde en büyük fiziki sınırlara ulaşmış olsalar da siyasi meşruiyetlerinin sorgulanmasının önüne geçememişlerdir. 1924'te Londra Wembley Parkı'nda ve 1931'de Paris Bois de Vincennes'te kurulan Uluslararası Sömürge Sergileri İngiliz ve Fransız

* Künye: Raymond F. Betts. (2018). *Dekolonizasyon: Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci- 1945-1997*, Çev. Yusuf YAZAR, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

sömürge imparatorluklarının gücünü ve büyüklüğünü yansıtmayı hedeflemişlerdir. Bu sergiler İngiliz ve Fransız halkları için etkileyici olsalar da sömürge milletlerinde imparatorluğa duyulan öfkeyi ortaya çıkaracaklardır. Yine bu dönemde kurulan Milletler Cemiyeti'nin aldığı manda yönetimi altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanacakları sürecin belirlenmesine dair ilke kararları uygulamaya geçmese de sömürülen ülke halklarında bağımsızlık düşüncesinin yeşermesine yol açmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sömürgeci devletlerin ana ülkelerinde olduğu kadar sömürge topraklarında da büyük bir yıkıma ve kargaşaya yol açmıştır. Bu kargaşa durumu bağımsızlık hareketlerinin örgütlenmesi ve ortaya çıkması için uygun ortamı oluşturmuştur. Savaşta sömürgeci ülkelerin birbirlerinin askeri güçlerini şiddetli biçimde tahrip etmesi de bu bağımsızlık hareketlerine umut olmuştur. Özellikle Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki yıkıcı faaliyetleri bu bölgedeki sömürgelerin bazılarının hemen savaş sonrasında bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır.

Savaş sonrası döneme, artık rüştünü ispatlamış bir emperyalist güç olan Amerika'nın varlığı ve bağımsız devletlerin varlığına dayanan yeni emperyalist politikaları damga vurmuştur. Selefine göre daha etkili bir organizasyon olan ve Amerika'nın desteği ile politikalarını daha güçlü bir şekilde uygulayabilen Birleşmiş Milletler'in kurulması sömürge karşıtı güçlerin seslerini duyurmalarını kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemin bir diğer önemli gücü olan SSCB'nin kendi yayılcı politikasının bir uzantısı olarak Marksist sömürge karşıtı hareketlere olan politik ve askeri desteği de eski sömürgeci güçleri zorlayan bir diğer unsur olmuştur. Bütün bu gelişmeler dekolonizasyonun üçlü sacayağını oluşturmuştur: "milli politikalar, uluslararası alandaki gelişmeler ve sömürge dünyasındaki protest hareketler."

Yukarıda zikredilen uluslararası gelişmeler sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasında önemli etkiye sahip olsalar da Soğuk Savaş döneminde sömürülen uluslar arasında ortaya çıkan düşünürlerin fikirleri hem ulus devletlerin hem de bu yeni ulus devletler arasındaki bağımsız örgütlenmelerin fikri alt yapısını oluşturmuştur. Bu düşünürler fikirleriyle kendi halklarını olduğu kadar uluslararası kamuoyunu ve özellikle sömürgeci ülkelerin halklarını etkilemekteydiler. İkinci Dünya Savaşı esnasında savaşın yıkıcılığı ile yakından tanışan sömürgeci ülkelerin halkları, kendi ülkelerinin başka topraklardaki yıkıcı faaliyetlerine karşı çıkan sesleri dikkate almaya başlamışlardır. Bu bağlamda Jean-Paul Sartre'ın Frantz Fanon'un temel eseri Yeryüzünün Lanetlileri'ne yazdığı önsözde Avrupalıları kitabın içine girmeye davet etmesi ve Aime Cesaire'nin sömürgeci faaliyetleri Hitler'in Avrupa'da oluşturduğu yıkıma benzetmesi dikkat çeken ifadeler olmuşlardır. Sömürge ülkelerden çıkan bütün düşünürlerin fikirleri bu derece keskin olmasa da hepsinin ortak noktası kendi ülkelerinde bir milli bilinç inşasına yönelmek olmuştur. Post kolonyal olarak adlandırılan bu eserlerde milli haklar ortaya konuluyor ve emperyalizmin etkileri silinerek yeni uluslara bir özgüven aşılana çalışılıyordu. Bu fikirlerin oluşması ve gündeme gelmesinde bu dönemde organize edilen uluslararası toplantıların katkısı büyüktü ve bu toplantılarda ortaya çıkan temel fikirler şöyle sıralanabilirdi: emperyalizm ve sömürgeciliğin sonlandırılması, yeni ulusal devletlerin ekonomik gelişmelerinin sağlanması, bütün devletlerin egemenliğine saygı, bütün uluslara saygı duyulan barış içindeki bir dünyanın inşası.

Ortaya çıkan bu iyi niyetli fikirler dekolonizasyonun temelinde yer alsalar da onun bir anda gerçekleşmesini sağlamamışlardı elbette. Özellikle sömürgeci yerleşimlerinin yaygın

olduğu Cezayir gibi bölgeler, dekolonizasyonun “en vahşi ve merhametsiz” gerçekleştiği yerler olmuşlardır. Bu bölgelerde bağımsızlık hareketi ancak ulusal bir bütünlük sağlandıktan sonra gerçekleşmiştir; fakat bağımsızlık fikrinin sömürgecilikten farklı şekilde etkilenen şehirler ve kırsal alanlardaki yansımaları da farklı olmuştur. Sömüren ve sömürülen arasındaki ayrım; ırklara göre mahalli bölgelere ayrılan, birinde gelişmişlik ve sefahatin, diğerinde ise işsizlik ve fakirliğin hakim olduğu bu bölgelerde gözle görülür derecede farklı yaşamların olduğu şehirlerde daha hissedilir olmuştur. Chinua Achebe'nin bir roman kahramanın ağzından belirttiği gibi “kabuklu bir yemişin bir zarla ikiye ayrılan; biri parlak, siyah ve canlı iken diğeri tozumsu, beyaz ve ölü olan iki çekirdeğini” anımsatacak kadar net ve keskin bir şekilde ayrılmış şehirlerde sömürge karşıtı düşünceler daha kolay yayılmıştır. Fakat sömürge karşıtı hareketin başarılı olması için şehirliler kadar köylülerin de desteğini kazanmak zorunda olduğunu bilen liderlerin altını çizdiği gibi köylerde de toprak kaybı ve savaş döneminde artan vergiler huzursuzluğa sebep olmakta idi. Köylü nüfusunun fazla olduğu Cezayir ve Vietnam gibi ülkelerde köylülerin bu huzursuzluklar neticesinde savaşa katılması bağımsızlık savaşlarının neticelerin olumlu olmasında belirleyici olmuştur.

Bağımsızlığın kazanılması yeni egemen uluslar için başka sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçlerin genel tanımlaması olan “beklentiler devrimi” şu temel istekleri içeriyordu: “bağımsızlık, gelişme, herkesin yararına yönetim.” Fakat tarih bu umutlarla iktidara gelen yönetimlerin beklentileri karşılayamayıp yıkılışlarına şahit olacaktı. Çünkü gözünü ufka dikmiş bu yönetimler, sömürge dönemlerinde biriken ve kronikleşen; işsizlik, kalabalık şehirler, verimsiz bürokrasiler, yetersiz eğitim olanakları ve gelir adaletsizlikleri gibi problemleri çözememişlerdir. Üstelik küreselleşme ile birlikte değişen dünyada bu sorunlara yenileri eklenmiş; uluslararası şirketlerin kontrolsüz ve tahripkar politikaları, uluslar arasında artan gelir uçurumları ve özellikle Afrika’da yayılan AİDS gibi hastalıklar yeni devletlerin yöneticilerini zorlamıştır. Kitapta yer alan birçok örnekte görülebileceği gibi politik becerileri yöneticileri gibi hayli yüksek olan bu devletlerin bürokrasileri de finansal ve teknik konularda oldukça zayıf kalmıştır. Bunun sonucu da birkaç istisna dışında bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında istikrarsızlık ve ekonomik az gelişmişliğin hüküm sürmesi olmuştur.

Sömürge döneminin sömürülen ülke halkları üzerinde maddi etkileri kadar manevi etkileri de olmuştur. Sömürgeciler tarafından dayatılan, bağımsızlıktan sonra da genellikle alışkanlık gereği sürdürülen eğitim sistemi sömürge halklarını kendi değerlerinden koparmıştır. Bu durum, Ngugi wa Thiong’un “çifte sömürge yabancılaşması” olarak isimlendirdiği; insanların gerçeklikten ve çevrelerinden uzaklaşarak, kendileri dışında olana yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Kendini “gördüğü şeylerin efendisi” olarak gören Avrupalıların aşağılayıcı tutumu; sadece eğitim sistemine değil, hayatın her alanına, örneğin sömürge dönemi ve sonrasında üretilen sanatsal eserlere de sinmiştir. Daha sonraları “Tarzanlaştırma” olarak adlandırılacak sömürge dönemi film üretim anlayışında; Afrika, eylemde bulunmayan egzotik ve vahşi bir manzara figürü olarak yer almıştır. Post-kolonyal sinemada ise bu coğrafya yeniden şekillendirilmiş, kırsal olan kentle içiçe sunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Bollywood gibi Hollywood’a öykünen sinema üretimleri görülmüşse de Hollywood’un kalıplarını yıkarak tüm dünyada tartışmalara neden olan Üçüncü Dünya formu da doğmuştur. Kültür konusunda kitapta değinilen son konu dil meselesidir.

Sömürgecilerin dili çoğunlukla sömürünün bir aracı olarak algılanmıştır. Sömürge döneminde sömürgeci ülkelerin hakimiyetlerini pekiştirmek için kendi dillerini sömürülen ülkenin resmi dili haline getirmesi yerel dillerin yaşamasını güçleştirmiş ve bu durum kimi örneklerde sömürge sonrası dönemde de devam etmiştir. Günümüzde ise İngilizce'nin her alandaki hakimiyeti bu tartışmayı akademi dışı çevreler için geçersiz kılmaktadır.

Yazarın da altını çizdiği gibi ulusal bağımsızlık anlamında dekolonizasyon tamamlanmış olarak görülse de; sürecin başlarında arzulanan “siyasi bağımsızlık, ekonomik serbestlik ve kültürel yenilenme” hedeflerine ulaşamamıştır. Dahası insanları hızla birbirinden uzaklaştıran ama aynı hızla da gönülsüz bir şekilde bir araya getiren küreselleşmenin hakim olduğu dünyada bu hedeflerin ne kadar gerçekleştirilebilir olduğu tartışma konusudur. Ama yazarın da belirttiği gibi tarihle yüzleşmekten korkmadan geçmişin bugüne etkilerini tespit etmek, kendilerine ait yeni bir politik felsefeyi ve açılmış yaraların tedavi yollarını bulmak eski sömürge ülkelerinin halklarının görevidir. Bunu yaparken Avrupalıların geçmişte düştüğü kendini karşısındakinin zıddı olarak tanımlamak hatasına düşmemek gerekmektedir.

Bu kitap dekolonizasyon sürecinin tasvirini yaptığı kadar sömürge sonrası dönemde gerçekleşen tartışmalara da değinmekte, süreç içinde üretilen ve bir kısmı bu yazı içinde de geçen kavramlara yer vermektedir. Kitap; sonunda ek olarak yer alan politik dekolonizasyon kronolojisi ile altmış yıla yakın bir sürecin röntgenini okuyucuya sunduğu gibi konuyla ilk defa karşılaşan okuyucular için ufak bir sözlükçeyi de barındırmaktadır. Süreçle ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için ise anahtar kavramları barındırmakta ve yine kitabın sonunda yer alan açıklamalı bibliyografya ile alanın temel eserleri tanıtılmaktadır. Kitabın içinde birçok konu ayrıntılı örneklerle sunulmakta ve bazı ayrıntı sayılabilecek tartışmalara da değinilmekte; fakat verilerin konuları tamamlayan uygun yerleşimi ve yazarın üslubu bu durumu sıkıcı olmaktan çıkarmaktadır. Ayrıca uzun bir tarihi süreci bütünlüklü bir şekilde anlatmasına karşın yazar kronolojik sınırların içinde hapsolmamış, konular gerektirdiğinde tarihin içinde ustaca gezinmesini bilmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse kitap; hem konuyla ilk defa muhatap olacak okuyucular hem de dekolonizasyon süreci ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı ve uzun bir süreci sıkılmadan izleyecekleri bir yol haritası şeklinde hazırlanmıştır.

Fars Edebiyatında Bahâriyye*

Çeviren: Çetin KASKA 

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul,
Türkiye, cetinkaska@hotmail.com

ÇEVİRİ/ TRANSLATION

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 02.04.2019 Kabul: 23.10.2019 Yayın: 31.12.2019</p>	<p>Bahâriyye, Farsça “Bahar” kelimesinden türemiş galat bir tabirdir. Kelime anlamı itibarıyla “baharla ilgili” ve “bahara ait” demektir. Terim anlamı “nesib” bölümlerinde baharı konu alan kasidelere verilen addır. Bahâriyyelerde bahar manzaraları, baharın güzelliği ve çiçekler soyut ve somut bir şekilde anlatılmaktadır. Bahâriyye Fars şiir ve edebiyatında defalarca tekrarlanan konulardandır. Hicri dördüncü yüzyılda kasidenin şekillenmesi ve revaç kazanmasıyla, birçok kasidenin tegazzül ve teşbîb bölümünde bahar tarif edilmiştir. Fars edebiyatında en meşhur bahâriyye Rûdekî’ye aittir. Şair Menûcihrî’nin musammatlari da Fars şiirinin en görkemli bahâriyyeleridir. Bu şiirler daha sonraki şairler tarafında sürekli taklit edilmiştir. Firdevsî’nin <i>Şâhnâme</i>’si hamasî mazmunlar içermesine rağmen, bahar mevsiminin üzerinde diğer mevsimlerden daha fazla durulmuştur. Hâfiz cihanın geçici olduğunu ve bahar vaktinin ganimet bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Senâî’den önce bahara asla tasavvufî bir nazarla bakılmamış ve irfan ehli kimseler baharı Senâî’nin tarif ettiği şekilde yorumlamamıştır. Bu makale İran’da yayınlanan <i>Dânişnâme-i Cihân-i İslâm</i> adlı eserde geçen “Bahâriyye Der Edebiyât-i Farsî” maddesinin tercümesidir. Bu çalışmada Fars edebiyatında baharın nasıl ele alındığı, bahâriyye yazan şairler ve bahâriyyeleri hakkında bilgi verilmiştir.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Bahâriyye, Fars Edebiyatı, Bahar, Hâfiz, Firdevsî.</p>	

“Bahariyye” (Ode to Spring) in Persian Literature

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 02.04.2019 Accepted: 23.10.2019 Published: 31.12.2019</p>	<p>Bahâriyye is a false term derived from the Persian word “Spring”. Bahâriyye the word literally means “the things that are related or belonging to the spring”. The term meaning is the name given to odes in the introduction. In Bahâriyyes, the views of the spring and its beauty and flowers are described in an abstract way. They are among the topics that are often repeated in the Persian poetry and literature. After qasidah, began to form and become popular in the AH fourth century, the spring began to be described in the “tegazzül” and “teşbîb” parts of many qasidahs. The first of the most famous bahâriyye belongs to Rûdekî. The “musammats” of the poet, Menûcihrî are the most magnificent bahâriyyes of the Persian poetry. They were continuously imitated by the following poets. Even though “Ferdowsi’s Shahname” also contained epic poems, the spring season was considered more than the other seasons. Hafez indicates that the World is transitory and that the spring must be considered as a gain. No one had regarded the spring from a sufi point of view before Senâî and no man of wisdom has interpreted the Spring in the way defined by Sanai. This article is the translation of the article “Bahâriyye in Persian Literature” in the Iran <i>Dânişnâme-i Jihân-i İslâm</i>. In this study, it is given information about how spring is handled in Persian literature, poets who wrote bahâriyye and their bahâriyyes.</p>
<p>Keywords: Bahâriyye (Ode to Spring), Persian Literature, The Spring, Hafez, Ferdowsi.</p>	

* Meryem Bahârî. *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, s.723-26, c.4, Tahran, 1377.

Bahâriyye: bahar hakkında yazılan şiirlere denilmektedir. Bahâriyye Fars şiir ve edebiyatında defalarca tekrarlanan konulardandır. Belki bu mevsimin İran'da kısa sürmesi, cihanın yeniden doğması ve tabiatın tazelenmesi gibi nedenlerden dolayı bahâriyye Fars edebiyatında en çok beğenilen konulardan biri olmuştur.¹

Hicri dördüncü yüzyılda kasidenin şekillenmesi ve revaç kazanmasıyla birlikte birçok kasidenin tegazzül ve teşbîb bölümünde bahar tarif edilmiştir. Bu yüzden bazı yazar ve şairler bahâriyyeleri sadece bu tür kasideler olarak bilmıştır.² Gazel ve kasidenin teşbîb bölümünün doğmasıyla birlikte bahâriyye sadece kasideye bağlı kalmamıştır. Aşamalı olarak gazel ve mesnevi gibi diğer şiir kalıplarına girmeye başlamıştır. En meşhur ilk bahâriyye Rûdekî'ye aittir. Rûdekî baharı baştanbaşa tarif etmiştir. Bu bahâriyyenin matla beyti şöyledir:

آمد بهار خرم با رنگ و بوی طیب * با صد هزار نزهت و آرایش عجیب

Sevinçli bahar güzel renk ve güzel kokularla, binlerce süs, temiz ve göz kamaştırıcı güzellikle geldi.

Muhtemelen bu şiir, uzun bir kasidenin mukaddimesidir, çünkü bulut, rüzgâr ve gök gürültüsü gökyüzü askerlerine benzetilmiştir.³ O dönemde yaşayan şair Dakîkî de, bahar mevsiminde zemini Ordibehişt hilatinin sahibi ve ağacı cennetin hurisi bilmıştır.⁴

بر افکند ای صنم ابر بهشتی * زمین را خلعت اردیبهشتی
بهشت عدن را گلزار ماند * درخت آراسته حور بهشتی

Ey sevgili yere cennetin bulutunu ve zemine de Ordibehişt'in hilatini ser.

Aden cennetine gül bahçesi ve süslü ağaca cennet hurisi kaldı.

Horasan üslubunun revaç kazanmasıyla doğa ve tabiat konuları zirveye ulaşmıştır. Hicri dördüncü yüzyılın ikinci yarısı ile hicri beşinci yüzyılın ilk yarısı şiirlerinde gül kokusu, gül renkleri ve kuş sesleri çokça yer almıştır.⁵ Şair Menûcihrî bu dönemde şiirsel tasvirde öncüdür.⁶ Menûcihrî'nin musammatları Fars şiirinin en görkemli bahâriyyeleridir.⁷ Bu şiirler daha sonraki şairler tarafından sürekli taklit edilmiştir. Menûcihrî şiirlerinden örnekler:

نوروز بزرگم بزن ای مطرب امروز * زیرا که بود نوبت نوروز به نوروز
کبکان دری غالیه در چشم کشیدند * سروان سهی عبقری سبز خریدند
بادام بنان مقتعه بر سر بدریدند * شاه اسپرمان چینی در زلف کشیدند⁸

Büyük nevruzum, bugün ey çalgıcı çal, çünkü nevruz nevrufa nöbeti devretti.

Keklikler gözlerine pahalı miskler sürdü. Selvi boylu güzeller, yeşil güzellik satın aldı.

Bade gözlüler başörtülerini başlarından çıkardı, fesleğen şahı saçlarını büklüm yaptı.

Sâmânî ve Gazneli himayesinde bulunan şairlerin methiyelerinde baharın vasıflarını memduhlarına nispet etmeleri, güzel ve cazibeli bir adet haline gelmiştir.⁹ Bunlar içinde Ferruhî birçok şiirine baharı tarif ederek başlamıştır. *Dâggâh* adlı kasidesi Fars şiirindeki en meşhur bahâriyyelerdendir.¹⁰ Horasan üslubundaki birçok bahâriyyede nevruzun eski gelenekleri saygı ile yâd edilmiştir.¹¹ O dönemdeki İranlı kutlamalarında bahar nişaneleri

¹ Cemâlzâde, s.289-290.

² Humâî, c.1, s.115-16.

³ Rûdekî, 12-18.

⁴ Es'âr-i Perâkende-i Kadîmterîn Şua'râ-i Fârsîzebân, c.2, s.164.

⁵ Menûcihrî, s.30-33, 186-196.

⁶ Şeffî Kedkenî, 1366, s. 501.

⁷ Menûcihrî, s.169-173, 182-185, 207-213.

⁸ Menûcihrî, s.174.

⁹ Unsurî, s.54-57, 281-285; Unsurî ve Mevlânâ'nın şiirlerinde baharı mukayese etmek için bkz. Şeffî Kedkenî 1366, s.294-96; Emîr Muizzî, s.145-47, 544-45.

¹⁰ Ferruhî, s.175.

¹¹ Ferruhî, s.43; Menûcihrî, s.30, 169, 174.

çoğunluktadır, ancak daha sonraki dönemlerde nevrüz ve bahardan o kadar da bahsedilmemiştir. Firdevsî'nin manzumesi hamasî mazmunlar içermesine rağmen, baharın üzerinde diğer mevsimlerden daha fazla durulmuştur.¹² *Şâhnâme* bahar numuneleriyle doludur. Padişahın ümit ve neşe kaynağı olan genç Siyâveş coşkulu bahara benzetilmiştir.¹³ Rüstem doğunca bir bahara dönüşen Rûdâbe, üzerindeki bütün yükü atan bir selviye dönüşmüştür.¹⁴ Rüstem ve İsfendiyâr'ın savaşı esnasında bahar dünyanın kararsız bir oyunu haline gelmiştir. Bulut gömleğini yırtmış, hava yeryüzüne gözyaşını dökmüş ve bülbül İsfendiyâr'ın ölüm haberini vermiştir.¹⁵

ندانم که عاشق گل آمد گر ابر * چو از ابر بینم خروش هزبر
بدرد همی پیش پیراهنش * در فشان شود آتش اندر تنش
که داند که بلبل چه گوید همی * بزیر گل اندر چه جوید همی
همی نالد از مرگ اسفندیار * ندارد بجز ناله زو یادگار

Bulutlardan aslan gibi bir kükreyiş görünce gül aşığının gelip gelmediğini bilmiyorum.

Daima gömleğinin önünü yırtar, teninden ateş fışkırır.

Bülbülün daima ne dediğini ve gülün altında daima ne aradığını kim biliyor.

İsfendiyâr'ın vefatı sebebiyle daima inliyor. İnmekten başka ondan bir hatıraya sahip değil.

Bu üslubun şairleri içerisinde bulunan Nâsır Hüsrev, dikkatli bir nazarla bahardan bahsetmiştir. Baharı dünyanın vefasızlığı ve ebedi olmayan varlığın numunesi bilip, tedbir alma zamanı olarak görmüştür:¹⁶

چند گوئی که چو ایام بهار آید * گل بیاراید و بادام به بار آید
هر کرا شست ستمگر فلک آرایش * باغ آراسته او را به چه کار آید

Şüphesiz bahar gelince gül süslenir ve badem yemiş verir.

Sitemkâr feleğin huzurunu bozduğu kimseyi, süslü bahçe nasıl düzeltebilir.

Hayyâm da baharı sonsuz olmayan varlığın nişanesi, güzellik mevsimi ve ganimet fırsatı olarak görmüştür.¹⁷

ساقی گل سبزه بس طربناک شده است * درباب که هفته ای دگر خاک شده است
می نوش و گلی بچین که تا در نگری * گل خاک شده است و سبزه خاشاک شده است

Ey sakî yeşil gül çok sevinçlidir, ama bir hafta sonra toprak olacak.

Durmak yerine şarap iç ve gül topla, gül toprak olmuş ve yeşillik çerçöp olmuş.

Hicri beşinci yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında bahâriyye *Leyla ve Mecnûn*¹⁸ gibi âşıkane manzumelerde ve Senâî'nin kasideleri gibi arifane şiirlerde tecelli etmiştir. Senâî'den önce bahara asla tasavvufî bir nazarla bakılmamış ve irfan ehli baharı, Senâî'nin baktığı şekilde yorumlamamıştır.¹⁹ Senâî'nin bahâriyyelerinde bahar coşkusu telaffuz edilmiştir.²⁰

باز متواری روان عشق، صحرای شدند * باز سرپوشیدگان عقل، سودای شدند
باز مستوران جان و دل پدیدار آمدند * باز مهجوران آب و گل تماشای شدند

¹² Yusuffi, s.63.

¹³ Yusuffi c.2, s.448.

¹⁴ Yusuffi, c.1, s.175.

¹⁵ Yusuffi, c.3, s.1235.

¹⁶ Nâsır-i Hüsrev, s.161-62.

¹⁷ Hayyâm, s.104- 105, 112, 113.

¹⁸ Nizâmî, s.96-97.

¹⁹ Şeffî'i Kedkenî, 1372, s.107.

²⁰ Senâî, s.141.

Yine aşkın ruhunun avaresi sahraya düştü. Yine aklın sırrını saklayanlar sevdaya giriftar oldu.

Yine can ve gönlün gizlilikleri aşikâr oldu. Yine su ve çamurun ayrılıkları temaşa edildi.

Attâr'ın *Muhtâr-nâme* adlı eserinde bahâriyyeler *Hamriyât*'ın bir parçası olarak zikredilmiştir. Onların mazmunları Hayyâm'ın *Rubâ'iyât*'ının mazmunlarının tekrarı olmuştur.²¹ Hicri yedinci yüzyılda tabiatın tekrar dirilmesi ve ölümden sonra doğuş gibi tasavvufi anlamlar bahar kavramlarıyla birlikte ifade edilmiştir.²²

یقین آنجاست آن جانان, امیر چشمه حیوان * که باغ مرده شد زنده, و جان بخشیدن اوتاند

Gerçek olan şu ki abıhayat çeşmesinin emiri olan o canan sayesinde ölen bahçe canlandı ve hayat buldu.

Şüphesiz “yerin ölümden sonra tekrar dirilmesi” gibi mazmunlar *Kur'ân-i Kerîm*'den ilham alınmıştır.²³ Mevlânâ'nın şiirlerinde bahar, hak sesiyle mutluluğu ayağa kaldırmaya ve varlığı yüceltmeye bir cevaptır.²⁴ Bahar yârin visaliyle birlikte gelmektedir.²⁵

درختان همچو یعقوبان, بدیده یوسف خود را * که هر مهجور را آخر ز هجران صبر برهاند
بهار آمد بهار آمد, بهاریات باید گفت * بکن ترجیع تا گویم شکوفه از کجا بشکفت

Ağaçlar Yakublar gibi Yusuf'larını görmek ister. Her terk edilmişisi sonunda sabır hicranından kurtarır.

Bahar geldi, bahar geldi. Bahâriyyeler söylemek gerek. Şarabı döndür de tomurcuğun nereden açtığını söyleyeyim.

Tabiat unsurlarının âşıkane coşkusu, ağaçların seması ile yaprakların el çırpmasındandır.²⁶ Allah'ın hükmüyle tomurcuklar dalı yarıp, her yeri yeşille çevirmektedir.²⁷

برگها چون شاخ را بشکافتند * تا به بالای درخت اشتافتند
با زبان شطاه شکر خدا * می سراید هر برگی جدا

Yapraklar dalı yardıkları zaman ağacın yukarisına kadar koşar.

Her yaprak ayrı ayrı tomurcuk diliyle Allah'ı şükretmektedir.

Mevlânâ tomurcukların dallanıp budaklanmasını Allah'ın kâinattaki tasarrufunun bir numunesi olarak görmektedir.²⁸ Baharda yaprak ve dallar arifin içindeki mutrib ile birlikte raks ve sema eder ve o esnada kâinatın parıltısı onun canıyla söze gelir.²⁹ O dönemde Sa'dî akilane mefhumlarla birlikte tabiatı tasvir etmiştir. Sa'dî baharı öyle methetmiştir ki, zihindeki tasvirleri aynı zahiri âlemdekiler gibi yansıtmıştır. Ona göre dünyanın gençliği baharın nişanesidir.³⁰

درخت غنچه بر آورد و بلبان مستند * جهان جوان شد و یاران به عیش بنشستند³¹
طفل گیا شیر خورد, شاخ جوان گو بیال * ابر بهاری گریست, طرف چمن گو بخند

Ağaç tomurcuk çıkardı ve bülbüller mest oldu. Cihan gençleşti ve sevgililer eğlenceye daldı.

Küçük ot süt içti ve genç dal kanatlandı. Bahar bulutu ağladı ve çimenlik tarafı gülmeye başladı.

²¹ Senâî, (rubâî) 1683, 169, 1698, 1723; Rubâî kalıbındaki diğer bahâriyyeler için bkz. Halil-i Şîrvânî, s.164 ve sonrası.

²² Mevlânâ, Külliyyât-i Şems, c.7, s.108, b.35039.

²³ Rûm, 19; Fâtır, 9.

²⁴ Külliyyât-i Şems, c.5, s.3.

²⁵ Külliyyât-i Şems, c.7, s.108.

²⁶ Mesnevî, c.2, İkinci defter, b.97-100.

²⁷ Mesnevî, c.1, İlk defter, b.1343-1344.

²⁸ Zerînkûb, 1366, s.202.

²⁹ Zerînkûb, 1366, c.2, s.697.

³⁰ Sa'dî, Gazeliyyât, s.189.

³¹ Sa'dî, Gazelyât, s.71.

Gül ve otların yeşerip tomurcuklanması, bağ ve bahçenin raks ve coşkuya kapılması, tabiatın yaratıcı ilahına bir cevabıdır.³²

بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار * خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار

Sabahın gece ve gündüzden farkı yoktur. Ovanın eteği ve baharın temaşası güzeldir.

Sa'dî'nin gazellerinin birçoğu bahar adıyla başlamamasına karşın bahâriyyedir.³³ En meşhur gazeli:

باد آمد و بوی عنبر آورد * بادام, شکوفه بر سر آورد
شاخ گل از اضطراب بلبل * با آن همه خار سر در آورد³⁴

Rüzgâr geldi ve amber kokusu getirdi. Bademin tomurcukları açıldı.

Gülün dalı bülbülün ızdırabından bütün o dikenleriyle birlikte dışarı çıktı.

Bazen Sa'dî baharın özelliklerini sevgiliye nispet etmiş ve onu bahardan daha iyi bilmiştir.³⁵ Sa'dî bahar bulutu annesinin sınırsız cömertliğini *Gülistân* adlı eserinde övmüştür. Bu övgü bahar ile ilgili en kalıcı tariflerdendir.³⁶ Bir asır sonra Hâfız tasavvufi bakış açısıyla ve Hayyâm'ın düşünce ışığıyla gülün yokluktan var olmasına işaret etmiştir:

کنون که در چمن آمد گل از عدم به وجود * بنفشه در قدم او نهاد سر به سجود³⁷

Şimdi çimende gül yokluk âleminden varlık âlemine geldi. Menekşe onun gelişi sebebiyle secdeye kapandı.

Hâfız cihanın geçici olduğunu ve bahar vaktinin ganimet bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bahar yaşlı âlemin sevinci, hicran ve kederin son bulmasıdır. Saba rüzgârının misk kokan nefesi baharın hizmetçisidir.³⁸ Tabiat coşkusunu gül ve lalenin sarhoşluğu olarak görmektedir.³⁹

هوا مسیح نفس گشت و خاک نافه گشای * درخت سبز شد و مرغ در خروش آمد
تنور لاله چنان بر فروخت باد بهار * که غنچه غرق عرق گشت و گل به جوش آمد

Hava Mesih nefesli oldu ve toprak misk saçtı. Ağaç yeşile büründü ve kuş coşmaya başladı.

Lalenin aydınlığı bahar rüzgârını öyle değiştirdi ki, gonca terden bayıldı ve gül coşkuya kapıldı.

Bahar: tövbe bozmanın, açıkça içip eyleyenmenin zamanıdır.⁴⁰

به عزم توبه سحر گفتم استخاره کنم * بهار توبه شکن می رسد چه چاره کنم

Tövbe edip, seher vakti istihareye yatacağımı söyledim. Tövbeyi bozan bahar geldi ne yapayım.

Hint üslubunun doğuşuyla bahar ile ilgili kavramlar şairlerin hayali istiarelerinin unsuru haline gelmiştir. Sâib'in gazelinde yeşillik dalgası gönül kırgınlığını cilalamıştır.⁴¹ Bîdil baharı yârin yüzünü görmeden coşkun delilik mevsimi ve gülü şahinin pençesi olarak görmektedir.⁴² Bu üslubun en güzel bahâriyyeleri Kelîm-i Kâşânî'nin bahâriyyeleridir.⁴³

³² Sa'dî, *Divân*, Kasâid, s.699-700.

³³ Sa'dî, *Gazeliyyât*, s.71, 189, 481.

³⁴ Sa'dî, *Gazelyât*, s.29.

³⁵ Sa'dî, *Gazeliyyât*, s.444, 481, 511.

³⁶ Sa'dî, *Gülistân*, s.49.

³⁷ Hâfız, c.1, s.412.

³⁸ Hâfız, c.1, s.336, 340.

³⁹ Hâfız, c.1, s.358.

⁴⁰ Hâfız, c.1, s.700.

⁴¹ Sâib, s.115.

⁴² Bîdil, c.2, s.171.

⁴³ Kelîm, s.29-33, 247.

Özellikle Keşmîr'in baharını tarif ettiği aşağıda matla beyti verilen gazeli dikkate değerdir.⁴⁴

شمیم خلد، گدای بهار کشمیر است * شکفتگی، گل خار دیار کشمیر است

Cennet kokusu, Keşmîr baharının dilencisidir. Çiçek açma, Keşmîr diyarının dikenli gülüdür.

Bâzgeşt-i Edebî, şiirin muhteva ve şeklinde yeniden geriye dönmektir. Bu dönemde Kâânî'nin seçkin bahâriyyeleri, Menûcîhrî'nin değerli musammatlarını hatırlatmaktadır.⁴⁵ Meşrutiyet döneminde yeni mazmunlar ve içtimâî konular şiire girmiştir. Melikü's-şuarâ Bahâr'ın bazı bahâriyyeleri her ne kadar hicri dördüncü ve beşinci yüzyılların övgü kasidelerine benzese de, yeni düşünceler ve farklı mazmunları içerisinde barındırmaktadır. (Özellikle Osmanlı sultanının yenilgisi hakkında yazdığı müstezat: اهلا سهلا ای نسیم بهار)⁴⁶ Bu dönemde baharın başka bir niteliği şiire girmeye başlamış, gerçekte üzüntü ve kedere sebep olan şeyler baharın verimliliği ve canlılığı sebebiyle değişime uğramıştır. Bahâr'ın yazdığı *Habsiye*⁴⁷ ve eleştirel bir tarzda kaleme aldığı *Encümen-i Himmet* adlı terkihibendi bu türün numunelerindedir.⁴⁸

ای همایون بهار طبع گشای * وای از فتنه زمستان وای

Ey kutlu bahar, tabiatı şenlendir. Kış mevsiminin fitnesinden kurtar.

Arif de bahar mevsiminde, özgürlük matemi eşliğinde, acı tasniflerden bahsetmektedir.⁴⁹

هنگام می و فصل گل و گشت چمن شد * دربار بهاری تهی از زاغ و زغن شد
از ابر کرم خطه ری رشگ ختن شد * دلتنگ چو من مرغ قفس بهر وطن شد

Mey vakti, çimeni gezme ve gül mevsimidir. Bahar sarayı karga ve baykuştan kurtuldu.

Cömert buluttan toprak parçası misk kokusuna gıpta etti. Benim gibi bir mutsuz, vatan için kafes kuşu oldu.

Lalenin gençlerin kanından yeşermesi, onların kederinden selvinin eğilmesi ve bu tür tabirler daha sonra revaç kazanmıştır. Bahardan kederle bahsetmek Moğol saldırısı zamanında da yaygındır.⁵⁰ Fars şiirinde içtimâî hayat ile ilgili konuların ağırlık kazanmasıyla birlikte bahar tek başına nadiren işlenmiştir, ancak şairlerin şiirlerinde mutlaka yer almıştır. Bahar hayatın tazeliği ve toplum görkeminin unsuru haline gelmiştir. Bahar bazen sanatçıya tesir etmiş ve ümitsizliğe neden olmuştur. Örneğin şiirlerinde sürekli orman, gül, bahçe ve kuş gibi unsurlardan bahseden Nîmâ Yûşic kiraz kuşu ile baharın kederinden bahsetmiştir.⁵¹ Yûşic güllü yaralı ve kanlı olan baharın kucağına gönlünü emanet etmiştir:

رسم از خطه دوری نه دلی شاد در آن * سر زمینهای دور * می نشانید بهارش گل با زخم جسدهای کسان

Uzak bir toprak parçasından geliyorum, mutlu bir gönlün olduğu yerden değil. Bazı kimselerin cesetlerinin yarısıyla baharın gül ile süslendiği uzak diyarlardan geliyorum.

Şâmlû bir şiirinde hiç kimsenin bahara bakmadığı bir bakış açısıyla bakmıştır. Baharı suskun ve masrafsız olarak yâd etmiştir.⁵²

بهار منتظر بی مصرف افتاد * به هر بامی درنگی کرد و بگذشت⁵³

Bahar masrafsız olarak geldi. Her damda biraz bekledi ve geçip gitti.

İbtihâc'ın Hâfız'ın bahâriyyesine karşılık yazdığı şiir, muasır dönemdeki gazeller içinde

⁴⁴ Kelîm, s.311.

⁴⁵ Kâânî, s.809.

⁴⁶ Bahâr, c.1, s.128.

⁴⁷ Nevbahâr, s.1.

⁴⁸ Bahâr, c.1, s.149-50.

⁴⁹ Arif, s.371, 422, 359.

⁵⁰ Cüveynî, c.1, 109-110.

⁵¹ Nîmâ Yûşic, s.438-440.

⁵² Şâmlû, s.29-32.

⁵³ Şâmlû, s.30

baharın kederli tarifinin yapıldığı en belirgin şiiirdir. Şiir şöyle başlamaktadır:

نه لب گشایدم از گل, نه دل کشد به نیند* چه بی نشاط بهاری که بی رخ تو رسید
نشان داغ دل ماست لاله ای که شکفت* به سوگواری زلف تو این بنفشه دمید⁵⁴

Ne gülden dudağımı çektim, ne gönlümü ondan kurtardım. Sensiz gelen bahar ne mutsuz bir bahardır.

Açılan bir lale bizim gönlümüzün ateşinin nişanesidir. Bu menekşe senin zülfünün mateminden yeşerdi.

Yeni dönem şairleri içinde Muşîrî sürekli baharı övmektedir. Üzüntülü günlerde arzulu bir şekilde baharı karşılamaya gitmektedir;

با همین دیدگان اشک آلود* از همین روزن گشوده به دود* به پرستو* به گل* به سبزه درود⁵⁵

Gözyaşı dolu bu gözlerle, dumana açılan bu pencereden, kırlangıca, gülle ve yeşilliğe selam olsun.

İslam inkılabı döneminde, meşrutiyet döneminden miras kalan özgürlük baharı ve şehitlerin kanından lalenin yeşermesi gibi tabirler tekrar revaç kazanmıştır. Tabiatın kendisi de şairlerin şiirlerinde yer almaya başlamıştır. Zoraki savaş yılları ve sonrasında şehadet mefhumu bahar mazmunuyla anılmıştır. *În sebz-i sorh kîst* adlı şiirde şair şehidin toprağa verilmesini, onun bir ağaç gibi dikilmesi olarak okumaktadır.⁵⁶ *Terâne-i bi'set-i sebz* adlı şiirde şair şehidi en kırmızı bahar gülü olarak görmektedir.⁵⁷ Çocuk şiirlerinde de bahar ve onunla ilgili kavramlar en çok kullanılan tabirlerdir. İran'ın klasik şiirinde karmaşık olarak bahsedilen tabirler çocuk şiirinde sade bir şekilde yer almaktadır.⁵⁸ Tabiat canlanınca çocuklar etrafta oyun oynayıp eğlenirler;

باد بهار پا شد* از زور قلقلکهاش, لبهای غنچه وا شد⁵⁹

Bahar rüzgârı geldi, tez canlılığının zoruyla goncanın dudakları açıldı.

Tabiat unsurlarını şahsileştirmek, çocuklar için yazılan bahâriyye şiirlerinin en temel özelliklerindedir. Güller bahar uykusunu görür.⁶⁰ Dağdaki kar bahar sesiyle suya dönüşür.⁶¹ Yer mutlu, dağ ve ova gülmektedir.⁶²

KAYNAKÇA

- Arif-i Kazvîni, Ebû'l-Kâsım, *Külliyât-i Dîvân-i Şâdrevân Mirzâ Ebû'l-Kâsım Arif-i Kazvîni*, Nşr. Abdurahmân Seyf Âzâd, Tahran, 1357.
- Attâr, Muhammed b. İbrahim, *Muhtârname; Mecmû'e-i Rubâiyyât*, Nşr. Muhammed Rızâ Şeffî Kedkenî, Tahran, 1375.
- Bahâr, Muhammed Nakî, *Dîvân*, Nşr. Mihrdâd Bahâr, Tahran, 1368.
- Bidîl-i Dihlevî, Abdulkadir b. Abdulhâlık, *Külliyât-i Bidîl*, Nşr. Ekber Behdârevend ve Pervîz Abâsî-i Dâkânî, Tahran, 1376.
- Cemâlzâde, Muhammed Alî, *Bahâr-i Îrân ve Bahâriye Der Şi'r Fârsî*, 1346.
- Cûveynî, Atâmelik b. Muhammed, *Kitâb-i Târîh-i Cihânguşâ*, Nşr. Muhammed v. Abdulvehâb-i Kazvîni, Leiden, 1911-1937.

⁵⁴ İbtihâc, s.159

⁵⁵ Muşîrî, s.40.

⁵⁶ Emînpûr, s.1368, s.18-19.

⁵⁷ Herâtî, s.51.

⁵⁸ Devletâbâdî, s.34; Emînpûr, s.1375, s.6.

⁵⁹ Kiyânuş, s.18.

⁶⁰ Şe'bânnejâd, s.19.

⁶¹ Rahmândûst, s.14.

⁶² İbrâhîmî, s.16.

- Devletâbâdî, Pervîn, *Ber Kâyik-i Ebrhâ*, Tahran, 1373.
- Emînpûr, Kayser, *Be Kûl-i Perestû*, Tahran, 1375.
- Emînpûr, Kayser, *Teneffüs-i Sobh*, Tahran 1368.
- Emîr Muizzî, Muhammed b. Abdulmelik, *Dîvân*, Nşr. Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran, 1318.
- Ferruhî, Alî b. Cûlûğ, *Dîvân*, Nşr. Muhammed Debîr Seyâkî, Tahran, 1371.
- Firdevsî, Ebû'l-Kâsım, *Şahnâme-i Firdevsî*, Nşr. Jule Mule, Tahran, 1369.
- Hâfız, Şemseddîn Muhammed, *Dîvân*, Nşr. Pervîz Nâtil Hânlerî, Tahran, 1362.
- Halîl-i Şîrvânî, Cemâleddîn, *Nüzhât-ü'l-Mecâlis* Nşr. Muhammed Emîn Riyâhî, Tahran, 1366.
- Hayyâm, Ömer b. İbrahim, *Rubâiyyât-i Hayyâm*, Nşr. Havâşî Muhammed Alî Fûrûğî ve Kâsım Ganî, Tahran, 1373.
- Herâtî, Selmân, *Ez Âsumân-i Sebz*, Tahran, 1364.
- Humâî, Celâleddîn, *Fenûn-i Belâgat ve Sanâ'ât-i Edebî*, Tahran, 1363.
- İbrahimî, Cafer, *Şukûfehâ-yi Şî'r*, Tahran, 1362.
- İbtihâc, Hûşeng, *Âyine Der Âyine: Ber Gozîde-i Şî'r*, Nşr. Muhammed Rızâ Şeffî-i Kedkenî, Tahran, 1369.
- Kâânî, Habîbullâh b. Muhammed Alî, *Dîvân*, Nşr. Muhammed Cafer Mehcûb, Tahran.
- Kelîm-i Kâşânî, Ebû Tâlib, *Dîvân*, Nşr. Muhammed Kahramân, Meşhed, 1369.
- Kiyânûş, Mahmûd, *Bâğ-i Sîtârehâ*, Tahran, 1356.
- Lazar, Gilbert, *Eş'âr-i Perâkende-i Kedîmterîn Şu'arâ-yi Fârsî Zebân; Ez Hanzala-i Bâdgîsî Tâ Dakîkî*, C.2, Tahran, 1341.
- Menûçîhrî, Ahmed b. Kûs, *Dîvân*, Nşr. Muhammed Debîr Seyâkî, Tahran, 1374.
- Mevlevî, Celâleddîn Muhammed b. Muhammed, *Kitâb-i Mesnevî-i Ma'nevî*, Nşr. R.A. Nicholson, Tahran, 1360.
- Mevlevî, Celâleddîn Muhammed b. Muhammed, *Külliyât-i Şems*, Nşr. Bediüzzamân Frûzânfer, Tahran, 1355.
- Muşîrî, Ferîdûn, *Bahâr Râ Bâver Kon*, Tahran, 1347.
- Nâsır Hüsrev, *Dîvân*, Nşr. Müctebî Mînovî ve Mehdî Muhakik, Tahran, 1353.
- Nizâmî, İlyâs b. Yusuf, *Seb'e-i Hekîm Nizâmî*, Nşr. Vahîd Destgirdî, Tahran, 1363; Nevbahâr, 1322.
- Rahmândûst, Mustafa, *Çeşme-i Nûr*, Tahran, 1374.
- Rûdekî, Cafer b. Muhammed, *Rûdekî; Âsâr-i Manzûm* (Rusça Tercüme) Moskova, 1964.
- Sa'dî, Muslih b. Abdullâh, *Gazeliyyât-i Sa'dî*, Nşr. Habîb Yağmâî, Tahran, 1361.
- Sa'dî, Muslih b. Abdullâh, *Gülistân-i Sa'dî*, Nşr. Gulâmhüseyn Yusufî, Tahran, 1361.
- Sa'dî, Muslih b. Abdullâh, *Metn-i Kâmil-i Dîvân-i Şeyh Ecel Sa'dî-yi Şîrâzî*, Nşr. Mezâher Musafâ, Tahran, 1340.
- Sâib, Muhammed Alî, *Külliyât-i Sâib-i Tebrîzî*, Nşr. Emîrî-i Fîrûzkûhî, Tahran, 1333.
- Senâî, Mecdûd b. Âdem, *Dîvân*, Nşr. Müderris Rezevî, Tahran, 1320.
- Şa'bânnejâd, Efsâne, *Yek Âsmûn Dû Âsmûn*, Tahran, 1375.
- Şâmlû, Ahmed, *Der Cidâl Bâ Hâmûşî; Müntehib-i Çehârde Defter Şî'r*, Tahran, 1376.
- Şeffî Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Suver-i Hayâl Der Şî'r-i Fârsî*, Tahran, 1366.
- Şeffî Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Tâzyânehâ-yi Sulûk; Nakd ve Tahlîl-i Çend Kasîde Ez Hekîm Senâî*, Tahran, 1372.
- Unsurî, Hasan b. Ahmed, *Dîvân*, Nşr. Muhammed Debîr Seyâkî, Tahran, 1363.
- Yusufî, Gulâmhüseyn, *Vasf-i Tabî'at Der Şî'r-i Fârsî Tâ Hamle-i Moğol*, Tahran, 1335.
- Yûşic, Nîmâ, *Mecmû'e-i Kâmil-i Eş'âr-i Nîmâ Yûşic*: Fârsî ve Taberî, Nşr. Sîrûs Tâhbâz, Tahran, 1375.
- Zerînkûb, Abdullüseyn, *Bahr Der Kûze: Nakd ve Tefsîr-i Kisehâ ve Temsîlât-i Mesnevî*, Tahran, 1366.
- Zerînkûb, Abdullüseyn, *Sirrenî; Nakd ve Tefsîr-i Kisehâ ve Temsîlât-i Mesnevî*, Tahran, 1366.